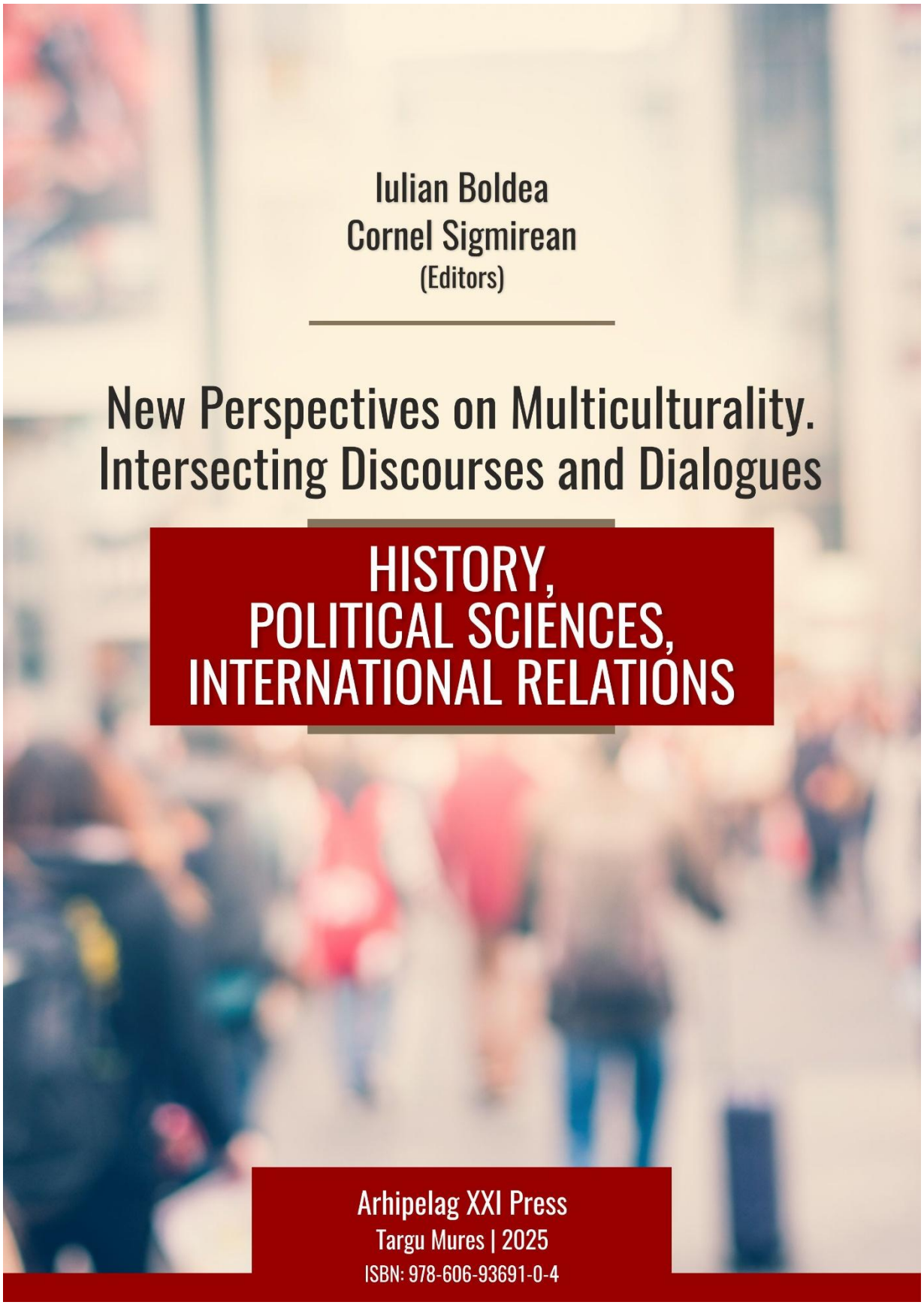
Iulian Boldea
Cornel Sigmirean
(Editors)
New Perspectives on Multiculturality.
Intersecting Discourses and Dialogues
HISTORY,
POLITICAL SCIENCES,
INTERNATIONAL RELATIONS
Arhipelag XXI Press
Targu Mures | 2025
ISBN: 978-606-93691-0-4

Date: 13-14 December 2025

Editors: Iulian Boldea, Cornel Sigmirean

Location: „DIMITRIE CANTEMIR" University, Tîrgu Mureș

NEW PERSPECTIVES ON MULTICULTURALITY. INTERSECTING DISCOURSES AND DIALOGUES

Section: HISTORY, POLITICAL SCIENCES, INTERNATIONAL RELATIONS

ISBN: 978-606-93691-0-4

Edited by: The Alpha Institute for Multicultural Studies

Moldovei Street, 8 540522, Tîrgu Mureș, România

Phone no: +40-744-511546 Published by: "Arhipelag XXI" Press, Tîrgu Mureş, 2025

Email: tehnoredactare.ldmd@gmail.com

Contents

THE HISTORY OF ELITES AS REFLECTED IN ROMANIAN HISTORIOGRAPHY 6
Cornel Sigmirean 6
Prof., PhD, UMFST „G. E. Palade" of Târgu Mureş 6
THE BATTLE CHARIOT OF THE INDO-EUROPEANS LIKE WEAPON 19
Mădălina Strechie 19
Prof., PhD, University of Craiova 19
A STRATEGIC VISION ABOUT THE DEFENSE COOPERATION IN THE BALTIC STATES 30
Diana Chiș-Manolache 30
Lecturer, PhD, "Carol I" National Defense University 30
GEOPOLITICS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE 37
Arthur Mihăilă 37
Lecturer, PhD, Babeș-Bolyai" University, Cluj-Napoca 37
19TH CENTURY TRANSYLVANIAN ROMANIANS FROM A GERMAN PERSPECTIVE 46
Monica Negoescu 46
Lecturer, PhD, Technical University of Cluj-Napoca 46
POLITICAL EXTREMISM: THE RHETORIC OF ABSOLUTISM AND THE STYLISTIC FIGURES OF EXCLUSION 53
Georgeta-Amelia Motoi 53
Lecturer, PhD, University of Craiova 53
THE BEGINNINGS OF ROMANIAN VOLLEYBALL AS PRESENTED IN THE INTERWAR PRESS 57
Laurențiu-Marius Magdaș 57
Assist. Prof., PhD, UMFST „G. E. Palade" of Târgu Mureş 57
ROMANIAN VOLLEYBALL – A YOUNG SPORT IN AN ERA OF TRANSFORMATION. BEGINNINGS, EDUCATION, DISCIPLINE, AND THE PRESS IN THE INTERWAR YEARS 64
Laurențiu-Marius Magdaș 64
Assist. Prof., PhD, UMFST „G. E. Palade" of Târgu Mureş 64
THE MAGYARIZATION OF TRANSYLVANIAN ROMANIANS THROUGH THE CHURCH. PERIOD 1912-1914 75
Nicolae Iuga 75
Assoc. Researcher, PhD, The Institute of Philosophy "Constantin Rădulescu - Motru" of The Romanian Academy 75

SPORT AND IDEOLOGY IN THE LEGIONARY MOVEMENT: CODREANU'S CONCEPTION.....87
Ferencz Iozsef Truța.....87
Research Assist., PhD, The "Gheorghe Șincai" Institute for Social and Humanities Research, Târgu Mureș.....87
THE RELATIONS OF ROMANIA WITH SOMALIA BETWEEN 1972-1975.....94
Bogdan Iulian Ranteș.....94
Independent Researcher, PhD.....94
TRACING THE PATHS OF BOOKS: THE *EX-LIBRIS* BETWEEN CULTURAL DISCOURSE, IDENTITY, AND MULTICULTURAL DIALOGUE.....102
Clara Fulea.....102
PhD, „Lucian Blaga" Central University Library of Cluj-Napoca.....102
THE SOVIET MODEL OF EDUCATION AND APPLIED RESEARCH WITHIN THE DEPARTMENT OF HUMAN AND ANIMAL PHYSIOLOGY OF THE STATE UNIVERSITY DURING THE PERIOD 1960–1970.....111
Daniela Hadîrca.....111
PhD Student, Moldova State University.....111
FOREIGN GODS IN THE ROMAN WORLD: INTEGRATION, ADAPTATION, AND THE TRANSFORMATION OF IMPERIAL RELIGION.....120
Daniel Ene.....120
PhD Student, University of Craiova.....120
THE ROLE OF MAJOR ALEXANDRU SOCEC IN THE CANCELLATION OF HAY IMPORTS FROM HUNGARY (1899) – AN ADMIRABLE EXAMPLE OF DIPLOMACY, PROFESSIONALISM AND INSPIRATION.....129
Stelian Cătălin Ghițuleasa.....129
PhD Student, University of Craiova.....129
FILDERMAN - PARTIZANUL. THE HISTORY OF A FACTORY FROM BACĂU BETWEEN MODERNIZATION AND CONFISCATION.....134
Florentin Botezatu.....134
PhD Student, UMFST „G.E. Palade" of Târgu Mureș.....134
AN ARTISTIC SYNTHESIS FOR AN EMERGING NATION: THE ROLE OF EASTERN INFLUENCES IN THE ART OF WALLACHIA IN THE 18TH CENTURY.....148
Marinel Pădure.....148
PhD Student, "Ovidius" University of Constanța.....148
GUMELNIȚA 100. "OLTENIȚA AND ITS TREASURE: 100 YEARS OF GUMELNIȚA".....156
Mihai-Cristian Neagu.....156

PhD Student, University of Bucharest 156
CONSTANTINE THE GREAT – LEGITIMATION AND LEGITIMACY 165
Ștefan Colbu..... 165
PhD, "Mihai Eminescu" Central University Library of Iași..... 165
CONSIDERATIONS ON THE DEMOGRAPHIC EVOLUTION OF THE GERMAN MINORITY IN SOUTHERN BUKOVINA BETWEEN 1775 AND 2021..... 174
Tiberiu-Constantin Ambrosie..... 174
PhD Student, „Ștefan cel Mare" University of Suceava 174
ARCHAEOLOGICAL DISCOVERIES FROM THE FORMER VOIVODESHIP OF BOROD AND THEIR HISTORICAL SIGNIFICANCE..... 185
Mircea-Valentin Matei 185
PhD Student, University of Oradea 185
CONTRIBUTIONS OF MAJOR GENERAL IOAN D. CULCER TO THE 1916 CAMPAIGN, IN THE LIGHT OF UNPUBLISHED DOCUMENTS FROM THE MILITARY ARCHIVES 194
Andrei Popete Pătrașcu..... 194
PhD Student, University of Craiova 194

THE HISTORY OF ELITES AS REFLECTED IN ROMANIAN HISTORIOGRAPHY

Cornel Sigmirean
Prof., PhD, UMFST „G. E. Palade" of Târgu Mureş

Abstract: *The history of the concept of elite and of research on Romanian elites has evolved over the centuries, from the early theories formulated during the Renaissance to contemporary historiographical studies. The notion of an elite implies superiority and social influence—an idea already present in Machiavelli's thought, later developed by philosophers such as Comte, Fichte, Schopenhauer, and Nietzsche, and systematized by theorists like Mosca, Pareto, and Michels, who argued that elites inevitably govern society. In the Romanian interwar cultural milieu, authors such as Rădulescu-Motru, E. Speranția, and D. Gusti elaborated original theories on elites, emphasizing their vocation, personality, and cultural role. The communist regime hindered research on elites, promoting instead the ideology of the masses. After 1989, the history of elites became a distinct field, connected both to the study of the nobility and to that of intellectual, bourgeois, communist, and post-communist elites.A key area of analysis concerns the formation of elites through European universities, as thousands of young people from Transylvania and other Romanian territories studied between the 12th and 20th centuries in academic centers in Germany, Austria, France, Italy, Switzerland, or the Netherlands, becoming agents of modernization and cultural transfer. Numerous works—written by Tonk Sándor, Szabó Miklós, Cornel Sigmirean, and others—have reconstructed the academic routes, social origins, religious affiliations, and careers of Romanian and Transylvanian elites.*

At the same time, recent studies examine the emergence of modern elites (the bourgeoisie, armalist nobility, clergy, civil servants), as well as the transformations of interwar, communist, and post-communist political elites (St. Tănase, V. Tismăneanu, L. Boia, etc.). Contemporary historiography emphasizes the need for extensive projects dedicated to social structures, career strategies, and elite genealogy, as well as the importance of prosopographies and monographs that have significantly enriched the understanding of elitist phenomena in Romanian society.

Keywords: *elites, concepts, Romanian contributions, research perspectives*

În plan teoretic, aproape unanim, se acceptă ideea că noțiunea de "elită" presupune un statut de superioritate, confirmându-se afirmația lui Ernest Renan care spunea că: *Inegalitatea este înscrisă în natură; ea este consecința libertății, iar libertatea individului este un postulat necesar al progresului uman*[1]. În general, noțiunea de elită implică azi, în mod necesar, ideea statutului de superioritate pe care îl deține un anumit individ sau un grup de indivizi în raport cu alții[2]. În fiecare epocă și în fiecare domeniu există grupuri de indivizi excepționali, situați la cel mai înalt nivel profesional-unii mai cunoscuți, alții invizibili-și care domină lumea care îi încojoară.

Sigur, până la această înțelegere a conceptului de elită, istoria grupurilor conducătoare a parcurs mai multe secole, dacă ne gândim că prima teorie elitară a apărut la sfârșitul secolului al XV-lea, prin opera lui Niccolo Machiavelli, *Principele*. Expresie a Renașterii, opera lui Machiavelli a surprins în portretul principelui atât notele unui personaj istoric concret, Lorenzo de

[1] Ernest Renan, *L'Avenir de la science*, Paris, 1890, *p. 32*.
[2] Guy Caussinand-Nogaret, *Une Histoire des elites 1700-1848*, Paris, 1975, p.9.

Medici, cât și trăsăturile viitorului politician al noii societăți, capitaliste, promotor al unui nou stil de gândire și acțiune, care își prezintă manifest obiectivele, își expune clar, programatic, țelurile și se distanțează de morala tradițională - fariseică și, desigur, hieratică[3]. După alte câteva sute de ani, în secolul al XIX-lea, Auguste Compte consideră că *păstrarea şi îmbunătăţirea noii ordini, constituite după revoluţiile burgheze, îi revine elitei, alcătuite din sacerdoţi şi savanţi*[4]. Importante contribuții la teoriile elitare au adus filosofii germani Fichte, Scheling, (cu teoria *națiunilor rare*), Schopenhauer, (care încearcă să explice *apariția geniilor – aristocrații spiritului*), și Nietzche, în concepția căruia *toate realizările remarcabile ale omenirii sunt datorate muncii indivizilor măreți – übermensch (supraomul).* Aceluiași curent i se asociază și Carlyle, care afirmă că *istoria universală, istoria a ceea ce a săvârşit omul pe lume, este în fond istoria oamenilor mari*[5]. Dar, adevărații teoreticieni ai elitelor sunt considerați Gaetano Mosca (1858-1941), Vilfredo Pareto (1848-1923) și Roberto Michels (1876-1936). Într-un fel sau altul, fiecare au reluat ideea că o societate fără clase sociale nu este posibilă. Mosca, de exemplu, a concluzionat că *societăţile au fost şi vor fi întotdeauna conduse de un grup unic de lideri, chiar şi atunci când dau impresia că majoritatea conduc.* Conform teoriei lui Mosca, elita se află deasupra societății, fiind compusă din individualități superioare. Economistul și sociologul italian Pareto, care a folosit noțiunea de elită, în lucrarea *Sistemele socialiste,* editată în 1902, a ajuns la o concluzie similară, explicând categoria de elită prin opoziția dintre cei care posedă puterea politică și cei lipsiți de ea. Sociologul elvețian Roberto Michels, studiind partidele socialiste din Europa (știm, militante pentru obținerea unei societăți fără clase) a relevat că inclusiv aceste partide, în ciuda proclamatei lor credințe în democrație și egalitate, erau controlate nu de majoritatea membrilor, ci de un grup relativ mic de lideri. Ca urmare, în orice organizație mare, în societate, puterea nu poate fi împărțită egal între toți oamenii. Pentru ca o organizație sau societate să funcționeze, adevărata putere trebuie concentrată în mâinile unui grup mic, elită sau oligarhie. Asemenea lui Mosca și lui Pareto, sociologul elvețian a concluzionat că *elitele conduc lumea, au condus-o şi o vor conduce*[6].

În România, în perioada interbelică, o serie de filosofi au promovat studii dedicate teeoriei elitelor. Prima elaborare teoretică în formula conceptelor de vocație-personalitate-destin a formulat-o C.Rădulescu Motru. Conform acestuia, *elita este personalitate de vocaţie* - adică insul în care un set de aptitudini sunt statornicite într-un grup de muncă hotărâtor pentru viața individului - determinată bio-psiho-social, *trăsături filtrate în conştiinţa acestuia şi completând natura*[7]. O interesantă teorie a elitelor a oferit-o și sociologul, om cu o largă viziune culturală, Eugeniu Sperantia, care considera că *existenţa unei elite e totdeauna garanţia alimentării masei cu valori spirituale. Masa singură nu crează nimic, ea e depozitară, e terenul relativ inert care poate primi şi poate face să germineze semințele, dar care nu le produce singură prin propriile ei puteri*[8]. Traian Brăileanu, sociolog a cărui operă a fost prohibită în perioada comunistă, a creat și el o interesantă teorie a elitelor. Constetând decăderea clasei politice din perioada interbelică, de pe poziții ideologice apropiate mișcării legionare, a propus crearea unei noi elite: *Viaţa celui ce se dedică afacerilor publice, celui ce intră în slijba Statului, trebuie să fie model de virtute cetăţenească. Viaţa sa, în întregime, familială şi publică, trebuie să fie supusă unui control sever şi continuu. Pentru funcţii de stat individul trebuie educat după modul spartan şi puritan.*

[3] Liviu Zăpârțan, *Contribuții la critica teoriilor elitare,* Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979, p.22.
[4] *Ibidem,* p. 33.
[5] Thomas Carlyle, *Cultul eroilor,* Iași, Institutul European, 1996, p.18
[6] Terence Ball, Richard Dagger, *Ideologii politice și idealul democratic*, Iași, Editura Polirom, 2000, pp.184-185.
[7] C.Rădulescu-Motru, *Vocația,* București, Ed.aII-a, f.a., p.99.
[8] Eugeniu Sperantia, *Introducere în sociologie,* București,Casa Școalelor, 1944, p.92.

Împlinirea datoriei, în orice situație și sub orice condiție, trebuie să fie legea supremă[9]. El considera că miza unei societăți este crearea unei elite. Importante contribuții la teoria elitelor au realizat Dimitrie Gusti, care considera că idealul etic uman este „personalitatea creatoare de valoare culturală”[10], Nichifor Crainic, cu „omul eroic”[11], sau Virgil Bărbat, prin analizele sale privind raportul dintre elite și masă[12].

Instaurarea regimului comunist în România a estompat cercetările privind istoria elitelor românești, preceptele ideologice binecunoscute ale rolului maselor în istorie și ale luptei de clasă au avut drept consecință minimalizarea și falsificarea rolului istoric al elitelor. În pofida unor contribuții notabile din deceniile VIII-IX, istoria elitelor a rămas una din marile datorii ale istoriografiei noastre. La capitolul „excepții”, am putea aminti opera unor istorici ca David Prodan, Sigismund Jako, Virgil Cândea, Lucia Protopopescu, Șerban Papacostea, Radu Popa, Alexandru Zub, Dan Berindei ș.a., care, prin larga deschidere spre valorile universale ale istoriografiei contemporane, au sugerat necesitatea studiului elitelor. Printre lucrările realizate înainte de 1989, care au pus în valoare rolul elitelor în societatea românească din fostul Imperiu habsburgic, amintim pe cele ale istoricilor clujeni Nicolae Bocșan și Ladislau Gyémánt, prin două lucrări monografice dedicate Banatului, respectiv Transilvaniei, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În *Contribuții la istoria iluminismului românesc,* N.Bocșan, pe baza metodologiei franceze de cercetare a elitelor, analizează structurile și categoriile elitare din Banat, create ca urmare a reformismului austriac: a) cnezii, obercnezii și jurații – aparținând structurilor elitare tradiționale; b) preoții, protopopii; c) intelectualitatea laică (învățătorii, profesorii, medicii etc.); d) burghezia românească orășenească; e) ofițerii de graniță.[13] Aproximativ aceleași categorii elitare sunt surpinse de L. Gyémánt la nivelul Transilvaniei istorice, cu un efort în plus pentru evaluările statistice. Astfel, pentru perioada din preajma revoluției de la 1848, istoricul clujean înregistrează ca grupuri elitare o pătură intelectuală de 5 343 de români și 12 526 de familii nobiliare românești la nivelul Transilvaniei și a comitatelor din Banat și Partium[14]. Asemenea cercetări au reprezentat punctul de plecare pentru noile demersuri istoriografice privind elitele românești, istoria elitelor devenind după 1989 un domeniu distinct al cercetărilor istorice. La reluarea studiilor privind istoria elitelor românești a contribuit și restabilirea contactelor cu istoriografia din Vest, unde după Al doilea război mondial cercetările sociologice s-au arătat tot mai interesate de investigarea personalului politic, a celor care iau principalele decizii în viața de stat. În acest sens îi amintim pe Fl.Hunder, Wilkinson, B.Barber, C.W.Mils ș.a. - SUA, pe Roland Mousnier și mai ales pe Guy Chaussinand-Nogaret, cu lucrarea *O istorie a elitelor 1700-1848,* publicată în 1975 - în Franța. Lui Nogaret i s-a asociat apoi Louis Bergeron. Aceștia, împreună cu colaboratorii lor, au publicat un număr impresionant de volume privind elitele franceze. Importante realizări la dezvoltarea teorie elitelor și cercetarea elitelor intelectuale franceze, dar și din Europa, a adus Christophe Charles, prin studiile dedicate istoriei intelectualității și diferitelor categorii de grupuri elitare[15].

---

[9] Traian Brăileanu, *Sociologia și arta guvernării*, București, 1940, p.102-103

[10] Dimitrie Gusti, *Problema sociologiei. Trei comunicări*, Academia Română, Memoriile secțiunii istorice, seria III, tom. XXII, București, Imprimeria Națională, 1940, p.18;

[11] Dan Dungaciu, *Elita interbelică. Sociologia românească în context european,* București, Editura Mica Valahie, 2003, p.300.

[12] *Ibidem,* p.312.

[13] Nicolae Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc,* Timișoara,Editura Facla, 1986, pp.143-150.

[14] Ladislau Gyémánt, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790-1848*, București,Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 374.

[15] Christophe Chqrles ; Jean Nagle, Michel Richard, Denis Woronoff, *Prosopographie des élites franqaise, XVI- XIX* siecles, *guide de rechers,* Paris, IHMC, CNRS, 1980; Idem, *Les élites de la République 1880- 1900,* Fayard, 2006

Și în România, așa cum am mai menționat, s-au reluat cercetările privind istoria elitelor, orientate pe câteva direcții majore: istoria elitelor nobiliare din Transilvania, a elitelor intelectuale, mai ales din perspectiva formării universitare, elitele burgheze, ca formare, origine și atitudine, iar, în ultimii ani, elitele comuniste și postcomuniste .

La Cluj, în ambianța școlii istorice create de opera unor istorici ca David Prodan și Pompiliu Teodor, s-au consacrat importante cercetări privind nobilimea românească, cercetări ilustrate prin studiile lui Adrian Andrei Rusu, Ioan Aurel Pop, Ioan Drăgan, Marius Diaconescu și Ovidiu Pecican[16]. Indicutabil, lucrarea care a schimbat imaginea românilor din Transilvania în Evul Mediu este cartea istoricului Ioan Drăgan, dedicată nobilimii românești[17], prin care a demonstrat existența unei nobilimi românești foarte activă politic în secolul al XV-lea, în timpul lui Iancu de Hunedoara, ca voievod al Transilvaniei și apoi în calitate de guvernator al Ungariei, și a marelui rege Matei Corvin, orinari din nobilimea românească.

La București, prin cercetările lui Viorel Achim[18], consacrate mai ales Banatului, cu argumente solide, se susține apartenența la catolicism a întregii clase nobiliare românești din regiune. Tot în cazul Banatului, menționăm și continuarea mai vechilor cercetări privind nobilimea românească aparținând istoricului Constantin Feneșan[19] și cu totul remarcabilele reconstituiri ale cercetătoarei Ligia Boldea. [20]

Istoria elitelor din perspectiva frecventării universităţilor europene de către tinerii din spaţiul Europei Centrale şi de Sud-Est a reprezentat unul din cele mai coerente proiecte de cercetare, mai ales la nivelul spațiului istoric al Transilvaniei, capabil să pună în evidență fenomenul naşterii societăţii moderne.

Cu un sistem universitar mai puţin dezvoltat, o mare parte din elitele culturale şi politice din Ungaria, Slovacia, România şi ţările Peninsulei Balcanice s-au format în universităţile din Europa de Vest. Astfel, elitele intelectuale formate în universităţile europene au fost principalele interprete ale spiritului epocii, elementul receptor al marilor curente din gândirea europeană, umanismul, iluminismul, liberalismul, socialismul, naţionalismul, etc. De altfel, unul din cei mai mari istorici literari români, Eugen Lovinescu, în *Istoria civilizaţiei moderne române*, în încercarea de a oferi o interpretare sociologică asupra naşterii României moderne, dezvoltând teoria sincronismului, insista asupra rolului elitelor formate la universitățile din Vest[21].

Altfel, cercetarea impactului instruirii şcolare și a contactelor culturale stabilite de români cu mediile universitare din Europa în formarea societăţii moderne s-a conturat ca temă favorită

---

[16] Vezi vol. *Nobilimea românească din Transilvania (Az Erdélyi román nesség)*, coordonator Marius Diaconescu, Studiu introductiv Ioan Drăgan, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean,1997.

[17] Ioan Drăgan, *Nobilimea românească din Transilvania 1440-1514*, București, Editura Enciclopedică, 2000.

[18] Viorel Achim, „Catolicismul la românii din Banat", în *Revista istorică, Serie nouă,* VII, 1996, nr. 1-2, pp. 42-55; Idem, „Voievozii în districtele românești din Banat", în *Studii și materiale de istorie medie,* XII, 1994, pp. 95-119.

[19] Constantin Feneșan, „Familia românească Bizere și moșiile ei de pe Valea Pogănișului (1443-1447)", în *Sargetia,* XVI-XVIII, 1982-1983, pp.267-279; Idem, „Despre privilegiile Caransebeșului până la mijlocul secolului al XVI-lea", în *Banatica,* 2, 1973, pp. 157-163.

[20] Ligia Boldea, „Câteva considerații privitoare la familia nobilă de Măcicaș (sec.XV-XVI)", în *Sargetia,* 20, 1986-1987, pp. 171-177; Idem, „Situația social-economică și juridică a nobilimii române din Banat (sec.XIV-XVI*)",* în *Banatica*, 12/II, 1993, pp. 13-24; Idem, „Înnobilare și confesiune în lumea feudală românească din Banat (sec.XIV-XVI*)",* în *Banatica,* 13/II, 1995, pp. 27-44; Idem, „Probleme ale studiului genealogic al familiilor nobiliare bănățene", în *Buletinul Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie ale Academiei Române. Filiala Cluj,* I- II, 1995, p. 325-340; Idem, *Nobilimea românească din Banat în secolele XIV-XVI (origine,statut, studiu genealogic*), Reșița, Editura Banatica, 2002; Idem, „Noi considerații asupra elitelor sociale românești bănățene; stăpânii de pe Valea Bistrei (sec. XV-XVI*",* în *Analele Banatului, XII-XIII*, 2004-2005, p.123-13.

[21] Eugen Lovinescu, *,Istoria civilizației moderne române,* vol. I, București, Editura Minerva, 1992, p.14

pentru istoricii români încă de la sfârşitul secolului al XIX-lea[22]. Aşa s-au născut primele studii privind frecventarea universităţilor europene de către tinerii ardeleni (germani, maghiari, români), studii care au reliefat importanţa anilor de formare în străinătate pentru biografia unor personalităţi culturale, reprezentate drept agenţi ai influenţei modernizatoare occidentale. Istoriografia germană şi maghiară a pus în evidenţă integrarea societăţii transilvane, prin elita sa intelectuală, în sistemul de „vase comunicante" al Europei, prin tinerii formaţi la universităţile din Vest încă din secolele al XII-lea şi al XIII-lea. Istoriografia română din Transilvania a remarcat rolul instituţiilor de învăţământ superior din Imperiul habsburgic (Viena, Trnava, Lemberg, Esztergom) sau de la Roma în formarea elitei intelectuale româneşti şi rolul acesteia în renaşterea naţională din sec. al XVIII-lea şi al XIX-lea. În Regatul român, o serie de studii apărute la începutul secolului al XX-lea au subliniat rolul Parisului în naşterea primelor generaţii de intelectuali români. De la Pompiliu Eliade, care poate fi considerat fondatorul unor asemenea cercetări, o serie de istorici au pus în valoare rolul universităţilor străine în modificarea câmpului intelectual din spaţiul nostru istoric, prin ruptura cu mediul cultural autohton, cvasi-oriental, autarhic[23]. Amintim în acest sens cercetările lui Andrei Veres privind studenţii ardeleni care au învăţat la universităţile italiene[24], M. Fotino[25] şi C.C. Angelescu cu studii referitoare la tezele de doctorat ale românilor care au studiat la Paris[26] şi D.C. Amzăr, care a publicat primele studii riguroase privind studenţii români de la Universitatea din Leipzig[27].

După 1947, istoriografia marxistă, mai mult interesată de lupta de clasă şi de rolul maselor în istorie, a evitat pentru mai multe decenii subiectul frecventării universităţilor europene.

Subiectul a revenit în atenţia cercetătorilor din România în anii `70, prin studiile semnate de istoricii Costin Feneşan (referitoare la studenţii din Banat la universităţile străine în evul mediu)[28] sau privitoare la intelectualii formaţi în Franţa în anii 1800-1834, prin cercetătorul Nicolae Isar[29]. Relansarea cercetărilor monografice privind peregrinaţia academică s-a produs în anul 1979, prin apariţia lucrării istoricului Tonk Sándor, *Erdélyek egyetemjárása a közepkorban*[30]. Reuşind să reconstituie lista cu tinerii ardeleni care au studiat la universităţile europene între anii 1117/48-1520, cercetătorul Tonk Sándor ne oferă o adevărată istorie asupra elitei medievale transilvane: universităţile şi academiile în care s-a format, direcţiile şi amploarea peregrinaţiei academice, originea socială şi geografică a studenţilor, rolul comunităţilor orăşeneşti, săteşti şi bisericeşti în susţinerea tinerilor la studii, viaţa cotidiană a acestora şi integrarea lor în societatea transilvană după întoarcerea de la studii.

---

[22] Primele preocupări privind frecventarea universităţilor străine de către tinerii transilvăneni apar în secolul al XVII-lea, când Rectorul şcolii din Tîrgu_Mureş, Petrus Monedulatus Lasconius (Laskoi Csókás Péter) a publicat lista studenţilor maghiari care au frecventat Universitatea din Wittenberg până în anul 1585.

[23] Pompiliu Eliade, „Din arhivele Şcolii de drept din Paris*",* în *Viaţa noastră,* 1905-1906; Idem, „Din arhivele Sorbonei", în *rev. cit., I,* 1905-1906; Idem, „Din arhivele Sorbonei ştiinţifice", în *Revista general a învăţământului I,* 1906, nr.7.

[24] Veress Endre, *Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italie studentium. II Roma. Collegium Germanicum et Hungaricum. I Matricula 1559-1917,* Budapest, 1917; Idem, *Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italie studentium. 1221-1864,* Budapest, 1941.

[25] M. Fotino, „Teze de doctorat susţinute de români între 1907-1908 la universităţile din Franţa", în *Convorbiri literare* nr. 60, 1977, p. 148-157.

[26] C..C. Angelescu, „Cei dintâi doctori în drept de la Paris*",* în *Dreptul,* 1928, nr. 28, 29; Idem, „Studenţi români în străinătate. Universitatea din Bruxelles", în *Studii şi cercetări istorice,* XVIII, 1943, p. 119-126.

[27] D. C. Amzăr, „Studenţi români în străinătate. Date şi interpretări statistice", în *Cercetări literar, IV, 1941,p.215-240;* Idem,„Studenţi români la Universitatea Leipzig", în *rev. cit. V,* 1943, p. 21-29.

[28] Costin Feneşan, „Studenţi din Banat la universităţile străine până la 1552", în *Revista de istorie,* XXIX, 1976, nr. 12, p. 1945-1965.

[29] Nicolae Isar, „Românii la studii în Franţa în anii 1800-1834*",* în *Anuarul Universităţii Bucureşti. Istorie,* XXVIII, 1979, p. 41-59.

[30] Tonk Sándor, *Erdélyek egyetemjárása a közepkorban,* Bucarest, Editura Kriterion,1979.

Din păcate, restrângerea până la eliminare a posibilităţilor de documentare în afara graniţelor de către cercetătorii din România, (mai ales în Vest) în anii '80, şi impactul factorului ideologic asupra demersului istoriografic au afectat dezvoltarea unor proiecte de cercetare privind peregrinaţia academică, cu toate că mulţi istorici au subliniat necesitatea promovării unor asemenea teme de studii. În 1982, istoricul transilvănean Sigismund Jakó, într-un studiu metodologic, *Despre cercetările privind începuturile intelectualităţii din Transilvania,* sublinia necesitatea cunoaşterii pe baza arhivelor universitare a centrelor europene care au influenţat cultura transilvană[31]. De asemenea, într-o lucrare de referinţă pentru cunoaşterea istoriei premoderne a societăţii româneşti, *Raţiunea dominantă,* apărută la Cluj în 1979, istoricul Virgil Cândea pleda pentru necesitatea cunoaşterii rolului intelectualului în noua societate. Încercând să definim aventura Europei de Sud-Est care tinde, în al XVII-lea veac, spre Apusul aducător de ispititoare înnoiri, cei dintâi ni se înfăţişează intelectualii. Ei au meritele și răspunderile, păcatele și reușitele capabile să ne explice un patetic proces de prefacere.[32] Tot la începutul anilor `80, într-un volum colectiv reunind studii ale istoricilor maghiari din România, cercetătorul Koczány L. remarca rolul tinerilor cu studii la universităţile din Göttingen şi Jena în introducerea ideilor iluministe[33], iar Szabó Miklós, într-un amplu studiu, anticipa apariţia unei cercetări monografice asupra frecventării universităţilor din Europa de către tinerii ardeleni între 1521-1700[34] Din păcate, din motive independente de autor, studiul monografic nu a putut apărea. De asemenea, istoricii Dan Berindei[35] şi Al. Zub[36] reactualizau în studiile lor tema rolului tinerilor români cu studii în universităţile europene la elaborarea formelor culturii româneşti.

Cercetările sistematice privind fenomenul formării elitelor prin frecventarea universităţilor europene s-au reluat după anul 1989, pe fondul dezideologizării culturale şi a restabilirii dialogului cercetătorilor din România cu istoriografia din Europa Centrală şi de Vest, dar şi ca urmare a interesului manifestat în societate faţă de rolul intelectualului în istorie, aspect multă vreme marginalizat de istoriografia marxistă. S-a lărgit aria de investigaţie, s-au creat noi proiecte pentru reconstituirea, atât temporală cât şi spaţială, a geografiei universitare de formare a intelectualităţii din actuala României. Pe linia deschisă de studiile lui Andrei Vereş şi Tonk Sándor s-a diversificat metodologia cercetării privind destinul cultural, politic şi social al intelectualilor formaţi în universităţile străine.

Astfel, în 1992, istoricii târgumureşeni Szabó Miklós şi Tonk Sándor au finalizat proiectul de reconstituire a listei cu tinerii ardeleni care au studiat la universităţile din Europa în perioada 1521-1700[37]. În total, lista cuprinde 2 854 de intelectuali, care - într-o perioadă marcată cronologic de criza politică a Europei Centrale, datorată expansiunii otomane, şi „redimensionării Europei" (P. Chaunnu) intervenită la sfârşitul secolului al XVII-lea, pe fondul Reconquistei austriece - au reprezentat principalii „agenţi" ai receptării curentelor culturale şi politice ale Europei moderne. Avem astfel reconstituite principalele centre universitare în care s-a format elita intelectuală a

---

[31] Sigismund Jakó, „Despre cercetările privind începuturile intelectualităţii din Transilvania", în *Stat, Societate, Naţiune. Interpretări istorice,* vol. îngrijit de Nicolae Edroiu, Aurel Răduţiu, Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca,Editura Dacia, 1982, p. 198.

[32] Virgil Cândea, *Raţiunea dominantă,* Cluj-Napoca,Editura Dacia,1979.

[33] L. Kacziani, „Adatok a felvilágosokdés es reformkor eszmeinek terjedéséhez Erdélyben (A göttingai és jénai egyetem tanult erdélyi értelmiségiek hazai tevékenységröl*)",* în *Muvelödéstörténeti Tanulmányok,* 1980, p. 169-184.

[34] M. Szabó, „Erdélyi diákok külfüldi egyetemjárása a XVI-XVII században*",* în *Muvelödéstörténeti Tanulmányok,* p. 152-168; Vezi și Cornel Sigmirean, Nicolae Szabó, „Perspective istoriografice privind frecventarea universităților europene de către tinerii transilvăneni", în *Studia Universitatis Petru Maior. Historia, 3,* Târgu-Mureș, 2003.

[35] Dan Berindei, „Studenţi români peste hotare şi procesul de constituire a României moderne", în *Cultura naţională română modernă,* Bucureşti, 1986, p. 38-55.

[36] Alexandru Zub, „Studenţi români la universităţile europene*",* în vol. *Cunoaştere de sine şi integrare,* Editura Junimea, Iaşi, 1980, p. 123-146.

[37] Szabó Miklós, Tonk Sándor, *Erdélyek egyetemjárása a korai újkorban 1521-1700,* Szeged, 1992.

Transilvaniei (Wittenberg, Heidelberg, Strassburg etc.) până la începutul secolului al XVIII-lea, respectiv Olanda, Elveţia, Anglia, Germania etc. Scurta prezentare a activităţii „academiţilor" după încheierea studiilor ne relevă impactul pe care opera lor, religioasă, culturală, economică şi politică, a avut-o asupra societăţii transilvane. Aceeaşi relevanţă o capătă pentru cunoaşterea societăţii transilvane publicarea în 1998 a cărţii Erdélyi peregrinusok. Erdély diákok europai egyetemeken 1701-1849, autori Szabó Miklós şi Szögi László[38]. Rod al colaborării celor doi istorici, de la Tîrgu Mureş şi respectiv Budapesta, s-a reconstituit o listă cu 4 570 de tineri ardeleni (maghiari, germani, evrei, români etc.) care au studiat la universităţile străine. Autorii remarcă modificările care au avut loc în geografia peregrinației universitare, prin creşterea rolului Vienei, în detrimentul centrelor tradiţionale germane, Jena, Halle, Göttingen, Leipzig, Berlin şi din Olanda şi Elveţia. Peregrinaţia academică a constituit o punte de legătură între lumea catolică transilvană şi cea austriaco-italiană, pe de o parte, şi pe de altă parte, dintre lumea protestantă a Transilvaniei şi cea similară a Europei de Vest. Astfel, dincolo de factorul politic, cel confesional a jucat un rol aproape determinant în alegerea centrului universitar de studii. Importante schimbări intervin atât în ceea ce priveşte originea socială a „academiţilor" cât şi a facultăţilor frecventate, prin interesul crescând arătat faţă de noile profesii propuse de societatea capitalistă: avocat, medic, inginer, artist, etc.

Putem spune că, prin lucrările privind peregrinaţia academică a tinerilor ardeleni pe parcursul secolelor al XVI-lea şi al XIX-lea, s-a realizat una dintre cele mai reuşite radiografii asupra profilului cultural al Transilvaniei, a legăturilor ei de-a lungul timpului cu Europa.

Tot după 1989 au debutat cercetările sistematice privind formarea intelectualităţii româneşti din Transilvania în epoca modernă, mai cu seamă perioada cuprinsă între anii 1867-1918. Pentru această perioadă s-au inventariat principalele instituţii de învăţământ superior din Ungaria istorică frecventate de intelectualii români, şi parţial din Europa de Vest. Astfel, în lucrarea Istoria formării intelectualităţii româneşti din Transilvania în epoca modernă. Studenţi români la universităţile din Europa Centrală şi de Vest, autor Cornel Sigmirean, s-au inventariat peste 7 778 de tineri români care au urmat studii superioare între anii 1867-1918[39]. La nivelul întregului secol al XIX-lea, până în 1919, la institule de învățământ superior din Transilvania, incluzând aici și institutele teologice de la Sibiu și Blaj, și la universitățile din Europa Centrală și de Vest, s-au înscris în total 15 206 de români[40]. Ca reţea universitară, studenții români sunt înregistrați la 127 de institute teologice, academii şi universităţi din Austro-Ungaria, Germania, Olanda, Franţa, Belgia, Elveţia, Italia, Rusia și Polonia.

Impresionant este în cazul românilor efortul pentru promovarea noii clase intelectuale în epoca modernă. Dintr-un studiu realizat de istoricul Gustav Otruba privind frecventarea universităţilor din fostul Imperiu austro-ungar reiese că românii realizează printre cei mai ridicaţi indicatori, după evrei şi polonezi, în promovarea tinerilor la universităţile din Imperiul austro-ungar[41].

Această dinamică deosebită se explică prin crearea a numeroase fundaţii de burse, care acordau anual stipendii pentru studii la universităţile din Ungaria şi Europa de Vest. În acest sens,

---

[38] Szabó Miklós, Szögi László, *Erdélyei peregrinusok. Erdélyei diákok europai egyetemeken 1701-1849,* Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 1998.

[39] Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualităţii româneşti din Transilvania şi Banat în epoca modernă,* Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000.

[40] Idem„ „Intelectualii români din Transilvania și universitățile din Europa (1801-1919)", în vol. *Universități, intelectuali și cultură în Transilvania secolului al XIX-lea,* coord. Cornel Sigmirean, Sibiu, Editura Astra Museum, 2013, pp. 7-53.

[41] Gustav Otruba, „Die Universitäten im der Hochsulorganisation der Donau Monarchie", în vol. *Student und Hochschule im Jahrunderet. Studien und materialen,* Göttingen, 1975, pp. 117-157.

menţionăm şi două studii monografice dedicate marilor fundaţii de stipendii, Fondurile grănicereşti năsăudene (1851-1918), autor Lazăr Ureche[42] şi Fundaţia „Gojdu". 1871-2001, autori Cornel Sigmirean şi Aurel Pavel[43]. În anul 2019, Cornel Sigmirean şi Aurel Pavel au revenit asupra istorie Fundației „Gojdu" printr-o nouă carte, dedicată destinului intelectual, politic și cultural al foștilor bursieri, deveniți în perioada interbelică oameni politici, senatori, deputați, primari, prefecți, profesori universitari, scriitori, oameni de știință[44].

Numeroase studii apărute în ultimii ani au abordat frecventarea universităţilor străine din perspectivă zonală sau sub aspectul prezenţei tinerilor din spaţiul nostru istoric la una din universităţile europene. Cercetătoarea Elena Siupiur a urmărit frecventarea universităţilor germane de către tinerii din România şi din spaţiul balcanic, punând în evidenţă aspecte mai puţin cunoscute privind influenţa culturii universitare germane asupra Europei de Sud-Est[45]. Acelaşi aspect, al frecventării universităţilor germane se regăseşte în studiile istoricilor Kurt Philippi[46], Uwe Dathe[47], Stelian Mândruţ[48], Mihai Sorin Rădulescu[49], Stela Mărieş[50] ş.a. Rolul Vienei şi al Romei în formarea intelectualităţii româneşti a făcut obiectul cercetărilor istoricului Ioan Chiorean[51]. Prezenţa românilor la universităţile din spaţiul cultural francez a fost studiată de istoricii Florea Ioncioaia[52] şi Dan Berindei[53] (în special frecventarea instituţiilor de învăţământ superior din Paris) şi de către Nicolae Bocşan şi Nicolae Bărbuţă[54] universitățile din din Belgia; universitățile

[42] Lazăr Ureche, *Fondurile grănicereşti năsăudene (1851-1918),* Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000.

[43] Cornel Sigmirean, Aurel Pavel, *Fundaţia Gojdu. 1871-2001,* Tîrgu Mureş, Editura Universităţii „Petru Maior", 2002.

[44] *Ibidem, Elite şi naţiune: Fundația „Gojdu" 1871-2008,* Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2018.

[45] Elena Siupiur, *„Die Intellektuellen aus Rumanien und den Südosteuropaschen landern in den deutschen Universitaten (19 Jahrhundert) I Teil: Universitat Bonn",* în *Revue des études du sud-est européennes,* XXXII, nr. 05, 1995, p. 83-99; Idem, „Die Intellektuellen aus Rumaniein und der Südosteuropaschen landern in den deutsche Universitaten (19 Jahrhundert) II Teil: Universitat Göttingen", în *Revue des études du sud-est européennes,* XXXII, n. 3-4, p. 251-264; Idem, „Etudiants de l'espace roumain et du Sud-Est européen dans les Universites allemandes au XIX siecle", în *Revue Roumaine d'Histoire,* XXXIV, n. 3-4, Juillet-Décembre, 1997, p. 299-314; Idem, *Intelectuali, elite, clase politice în sud-estul european. Secolul XIX*, București, Editura Domino, 2004.

[46] Kurt Philippi, „Siebenbürgisch-sachsische Studierende an der Universitat Tübingen (1477-1902*)",* în *Forschungen zur Volks-unds Landeskunde,* 30, 1990, nr. 1-2, p. 13-50.

[47] Uwe Dathe, „Studenten aus Rumaniein an der Universitat jena in den Jahre 1801 bis 1918", în *Revue Roumaine d'Histoire,* XXXVI, n. *1-2, Janvier-Juin, p. 49-56.*

[48] Stelian Mândruţ, „Die rumänische Intelligenz und die Wiener Universitat 1867-1918 Allgemeine Betrachtungen", în *Revue Roumaine d'Histoire,* nr. 1-2, Janvier-Juin, 1995, p. 97-108; Idem, „Die Kunstlerische Intellectualitat in Rumanien und das deutsche Kulturmilieu, Das Beispiel Munchens (1808-1935*)",* în *Revue Roumaine d'Histoire,* 1997, Juillet-Décembre, 3-4, p. 277-298; Idem, „Studenţi din România, Transilvania şi Bucovina la Universitatea Tehnică din Viena (1867-1918*)",* în *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Şincai",* Târgu-Mureş, I, 1988, p. 58-78.

[49] Mihai Sorin Rădulescu, „Rumanische Studenten an der Universitaten in Tubingen und Halle zwischen 1848-1918", în *RRH,* XXXV, 1997, nr. 1-2, p. 24-47; Idem, „Studenţi români la Universitatea din Giessen", în *Timpul istoriei*, II, Bucureşti**,** 1998, p. 242-253.

[50] Stela Mărieş, „Interferenţe culturale româno-germane în veacul al XIX-lea (studenţi români la universităţi germane)", în *România şi civilizaţia occidentală*, Iaşi, 1997, p. 33-64.

[51] Ioan Chiorean, „Rolul Vienei în formarea intelectualităţii româneşti din Transilvania în secolul al XVIII-lea", în vol. *De la umanism la iluminism,* Târgu-Mureş, 1994; Idem, „Rolul instituţiilor de învăţământ superior din Roma în formarea elitei intelectualităţii din Transilvania în secolul al XVIII-lea", în vol. *Interferenţe istorice şi culturale româno-europene,* Târgu-Mureş, 1996, p. 45-64; Idem, *Intelectualitatea din Transilvania în epocile premodernă și modernă*, Tîrgu Mureș,Editura Universității "Petru Maior", 2008.

[52] Florea Ioncioaia, „Tineri români şi greci la studii în Franţa în deceniul 3 al secolului trecut", în vol. *Istoria ca o lectură a lumii. Profesorului Alexandru Zub la împlinirea vârstei de 60 de ani,* Iaşi1994, p. 523-542; Idem, „Tineri din Principate la studii în Europa (1800-1834). O tentativă de sintetizare", în *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Şincai",* Târgu-Mureş, I, 1998, p. 20-46.

[53] Dan Berindei, „Tineri români la Paris înainte de 1848", în *Românii şi Europa în perioada premodernă şi modernă,* Bucureşti, 1997, p. 136-153.

[54] Nicolae Bocşan, Nicolae Bărbuţă, „Contribuţii la formarea elitelor economice româneşti. Studenţi din România şi din Transilvania la Institutul Superior de Comerţ din Anvers (1868-1914"*),* în *Itinerarii istoriografice,* Iaşi, 1996, p. 471-188.

belgiene au fost cercetate, mai recent, și de Laurențiu Vlad[55]. Leonidas Rados[56] propune cercetări dedicate frecventării universitățile din Grecia. De asemenea remarcăm apariţia studiilor istoricului clujean Lucian Nastasă[57], care abordează aspecte conceptual-metodologice privind cercetarea fenomenului peregrinaţiei academice și impactul acesteia în cultura și civilizația românească. De la reconstituirea prosopografică a formării universitare a intelectualității, Lucian Nastasă a trecut la investigarea, prin studiile mai recente, a fenomenelor care țin de selecția, mobilitatea, viața de familie și atitudinea politică a elitelor intelectuale din universitățile românești[58].

De o importanţă majoră pentru cunoaşterea complexului fenomen al frecventării universităţilor europene de către tinerii proveniţi din teritoriile actuale ale României sunt studiile temeinice realizate de către istoricii din Ungaria, dintre care se detaşează lucrările istoricilor Szőgi László[59], Kiss József Mihály[60], Hegyi Ádám[61], Varga Julia[62], Bognár Krisztina[63], Fazekas István[64], Szlavikovszki Beáta[65] ș.a.

Astfel, cercetarea fenomenului frecventării universităților europene ne permite astăzi să evaluăm principale rute de formare a elitelor Transilvaiei în perioada cuprinsă între anii 1117/48-1919. Între ani 1184-1520 la universitățile din Europa Centrală și de Vest au studiat 2 494 de studenți transilvăneni, între 1521-1700 circa 2 850, între 1700-1850 aproximativ 4 570 de studenți, iar între 1850 -1918 peste 9 500 de tineri transilvăneni, germani, maghiari, evrei, români etc. Menționam că evaluarea nu cuprinde și universitățile din Ungaria istorică. Pentru toate universitățile din Europa, inclusiv din Ungaria, Transilvania și Slovacia, reconstituirile s-au realizat doar la nivelul românilor.

Lista tinerilor care au frecventat universitățile se completează cu absolvenții gimnaziilor academice și ai institutelor teologice din Transilvania, cercetate parțial în ultimii ani. Pentru secolul al XVIII-lea, Remus Câmpeanu[66] a cercetat gimnaziile frecventate de români, identificând

---

[55] Laurențiu Vlad, „Români la Universitatea Liberă din Bruxelles. Titularii unui doctorsat în drept (1884-1913)", în *Intelectualii ți societatea modernă. Repere central-european*, volum coordonat de Cornel Sigmirean, Tîrgu Mureș, Editura„ Petru Maior", 2007, pp.246-257 ; Idem, Studenți români la universitățile din Gand și Liège, în vol. *Mobilitatatea elitelor în România secolului XX*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008, pp.125-144.

[56] Leonidas Rados, „Interferențe universitare sud-est-europene. Bursieri români la Universitatea din Atena în a doua jumătate a secolului al XIX-lea", în *Intelectualii și societatea modernă. Repere central-europene,* volum coordonat de Cornel Sigmirean, Tîrgu Mureș, Editura Universității „Petru Maior", 2007, p.235-245.

[57] Lucian Nastasă, „Das Europa-Bild der im Ausland Studierenden rumanischen jugend (1860-1918*)", în Die Rumanen und Europa vom Mittealter bis zur Gegenwart, Wien-Koln-Weimar,* 1997, p. 215-231; Idem, *Itinerarii spre lumea savantă. Tineri din spațiul românesc la studii în străinătate*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2006; Lucian Nastasă, Victor Karady, *The University of Kolozsvár/Cluj and the students of the Medical Faculty (1872-1918),* Budapest/ Cluj, Central European University , Etnocultural Diversity Resource Center, 2004.

[58] Lucian Nastasă, *Suveraniii universităților românești. Mecanisme de selecție și promovare a elitei intelectuale. Facultățile de Filosofie și Litere*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2007; Idem*, Intimitatea amfiteatrelor. Ipostaze din viața privată a universitarilor „literari" 1864-1948*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2010; Idem (editor*) Antisemitismul universitar în România (1919-1939),* Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale Kriterion, 2011.

[59] Szögi László, *Magyarországi diákok svájci és hollandiai egyetemeken 1789-1919*, Budapest, 2000; *Magyarországi diákok Németországi egyetemeken és föiskolákon 1789-1919*, Budapest, 2001; Idem, *Studenți români din Transilvania la universitățile din Europa în secolele XVI-XX*, Tîrgu Mureș, Editura Universității "Petru Maior", 2012

[60] Kiss József Mihály, *Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1715-1789*, Budapest, 2000.

[61] Hegyi Ádám, *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és akadémiákon 1526-1788 (1789)*, Budapest, 2003.

[62] Varga Júlia, *A Kolozsvári Király Liceum halgatósága 1784-1848*, Budapest, 2000.

[63] Bognar Krisztina, Kiss József Mihály, Varga Júlia, *A Nagyszombati Egyetem fokozatot szerzett hallgatói 1635-1777*, Budapest, 2002.

[64] Fazekas István, *A Bécsi Pazmaneum Magyarországi hallgatói 1623-1918 (1951),* Budapest, 2003.

[65] Szlávikovszki Beáta, *Magyarországi diákok a itáliai egyetemeken I. rész 1526-1918*, Budapest, 2007

[66] Remus Câmpeanu, *Intelectualitatea română din Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999, 1999.

principalele instituții de învățământ care au contribuit la formarea primelor elite românești, în contextul unirii românilor cu Biserica Romei și nașterea Bisericii Greco-Catolice. De asemenea, a fost cercetată formarea preoțimii greco-catolice în Academia de Teologie de la Blaj, în perioada 1806-1948, pribn cartea publicată de C: Sigmirean, când s-au înregistrat circa 3 527 de viitori preoți.[67]

A realiza reconstituiri prosopografice la nivelul formarii universitare nu reprezintă automat o istorie a elitelor, însă, constituie o etapă necesară pentru cunoașterea nivelului intelectual, ca pregătire școlară și universitară, opțiunile culturale și sursele intelectuale ale diferitelor atitudini politice în cazul comunităților religioase și etnice, atât ale elitelor românești, cât și ale elitelor maghiare, germane și evreiești; în ultimă instanță, opțiunile personale ale reprezentanților elitelor.

În ultimii ani, în spiritul reconstituirilor promovate în istoriografia occidentală, mai ales în cea franceză, s-au inițiat cercetări asupra categoriilor elitare care au prefigurat nașterea societății moderne la români. Astfel, istoricul clujean Remus Câmpeanu a dedicat un amplu studiu asupra elitei românești din Transilvania în secolul al XVIII-lea.[68] Trecând peste prejudecățile care au marcat multă vreme istoriografia românească din Transilvania privind elita nobiliară, R. Câmpeanu a identificat o serie de nobili de origine română în rândul marii nobilimi maghiare, care prin gesturi concrete sau uneori doar simbolice s-au asociat intereselor comunității românești. Ideea este că într-o perioadă în care națiunea și apartenența etnică nu era atât de tranșantă, este greu să atribui doar pe simple considerații politice o conștiință națională unei persoane. Multe din aserțiunile istoricului clujean pot fi luate drept simple ipoteze, dar ele pot contribui la deschiderea unor reconsiderări asupra istoriei românilor din Transilvania. Importante sunt și reconstutuirile sale privind formarea noilor elite românești în contextul politicii Vienei din secolul al XVIII-lea, promotoarea unei societăți meritocratice: nobilimea armalistă, creată pe fondul politicii de înnobilări promovate de Habsburgi în secolul al XVIII-lea în rândul popoarelor monarhiei, clerul, înalții funcționari, negustorii, orășenii, militarii (ofițerii). Un fenomen aproape similar, nașterea elitelor burgheze la nivelul Principatelor, este analizat de Alexandru-Florin Platon, în lucrarea Geneza burgheziei române.[69] Un subiect asupra căruia s-au pronunțat atât sociologii și economiștii, cât și istoricii și filologii Ștefan Zeletin, Mihail Manoilescu, Virgil Madgearu, Gherghe Zane, Garabet Ibrăileanu, Eugen Lovinescu, Gheorghe Platon etc., fiecare încercând să identifice originea burgheziei și rolul său în crearea României moderne. Istoricul Florin Platon intreprinde o amplă analiză asupra istoriografiei europeane privind elitele din perioada care prefațează nașterea societății moderne în Europa. Indiscutabil, prin extinsa prezentare a genezei burghezie din statele reprezentative ale Europei, avem la îndemână posibilitatea de a integra și compara fenomenul românesc cu cel european, stabilind similaritățile și particularitățile care au marcat societatea românească în trecerea de la perioda premodernă la cea modernă. Concluziile autorului conduc spre ideea că geneza burgheziei române a fost un proces intern, de metamorfoză, că forța genetică a burgheziei a fost boierimea însăși; prin urmare, prefacerile interne au avut loc *nu prin diferențiere între "vechi" și "nou," ci pri adaptarea funcțională a structurilor în vigoare la trend-ul modern.*[70]Prin medologia de cercetare și conceptele promovate, lucrarea a deschis un vast teren de cercetare asupra societății românești din secolul al XIX-lea. Din păcate, multe din subiectele enunțate nu au fost continuate de noua generația de istorici. Burgheziei românești, ca principală

[67] Cornel Sigmirean, *Intelectualitatea ecleziastică. Preoții Blajului(1806-1948)*, Tîrgu Mureș, Editura Universității Petru Maior, 2007.
[68] Remus Câmpeanu, *Elita românească dinTransilvania veacului al XVIII-lea,* Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000.
[69] Alexandru-Florin Platon, *Geneza burgheziei în principatele române (A doua jumătate asecolului alXVIII-lea prima jumătate a secolului alXIX-lea). Preliminariile unei istorii,* Iași, Editura Universității "Alecsandru Ioan Cuza", 1997.
[70] *Ibidem,* p.346

componentă a clasei politice liberale, îi este dedicată cercetarea istoricului Mihai Sorin Rădulescu, *Elita liberală românească*[71]. Analizele sale premerg spre aceleași concluzii, și anume, că cea mai mare parte a elitei liberale provine din familiile boierești ale celor două Principate. M. S. Rădulescu, analizând genealogia marilor figuri ale Partidului Liberal, acceptă și o contribuție ”grecească”, prin familiile de greci fanarioți stabiliți în Principate, care imprimă o mai mai mare mobilitate în viața publică vechilor elite românești. Cartea istoricului bucureștean reprezintă o lucrare de referință pentru modalitatea de cercetare a elitelor politice, punând în evidență biografia liderilor, formația intelectuală și aspectele cotidiene care au caracterizat viața elitei liberale. Pentru elita Partidului Conservator se remarcă lucrarea istoricului Ion Bulei, *Conservatori și conservatorism în România*, apărută în anul 2000. Același autor, în colaborare cu Ion Mamina, a oferit un consistent studiu asupra guvernelor și guvernanților din România.[72] Pentru elita interbelică și ideologia epocii, sunt deosebit de relevante cercetările sociologului Dan Dungaciu.[73]Autorul, așa cum menționează și în *Preambulul* lucrării, a urmărit recuperarea și punerea în circulație a unor valori uitate, reprimate, a căror operă, în întregime sau parțial, a fost prohibită în perioada regimului comunist. D. Dungaciu realizează o analiză relevantă asupra sociologiei națiunii în gândirea românească interbelică și a operelor filosofilor și sociologilor care au promovat ideologia elitelor în perioada dintre cele două războaie mondiale: Constantin Rădulescu-Motru, Nichifor Crainic, Traian Brăileanu, Virgil Bărbat, D. Drăghicescu, Eugeniu Sperantia, Traian Herseni și Mihail Manoilescu.

În aceeași idee, a radiografierii profilului ideologic și moral al elitelor românești, se înscrie incitanta carte a istoricului Lucian Boia, *Capcanele istoriei*[74]*;* o carte despre metamorfozele pe care le-a cunoscut o mare parte a elitei intelectuale românești (120 de intelectuali), despre capcanele istoriei, despre schimbările de regim și ideologii cărora le cad victimă intelectualii români, fie că sunt de stânga, fie de dreapta, sau mai ales de dreapta. O carte tristă, despre, poate, soarta celei mai europene elite din istoria românilor, care a eșuat sub regimurile dictatoriale. Indiscutabil, lucrarea probează prin multele exemple analizate limitele intelectualului în fața unui regim totalitar, obligat prin renunțări de ordin moral să-și salveze viața, sacrificându-și de cele mai multe ori condiția. Din păcate, însă, nici prin aceste compromisuri, mulți dintre reprezentanții elitei intelectuale nu au putut supraviețui terorii programate ale regimului comunist.

Elitele în perioada comunistă și postcomunistă au reprezentat miza celor mai multe studii din ultimii ani dedicate istoriei elitelor. Prima perioadă din istoria comunismului românesc, care a marcat ruptura violentă cu trecutul României a fost cercetată din perspectiva istoriei elitelor de Stelian Tănase în lucrarea *Elite și societate*[75]. Realizată pe baza documentelor de arhivă, cartea pune în evidență modul de selecție a elitelor de partid și de stat după 1948, mecanismele de preluare și de consolidare a puterii, prin distrugerea celorlalte grupuri de interese și a societății civile, apariția unor noi grupuri de interese și modul cum Partidul Comunist a reușit să-și perpetueze puterea în condițiile schimbărilor inerente pe care le generează modernizarea, ca rezultat al industrializării. Impusă prin forța armatelor ”eliberatoare” și a prestigiului Uniinii Sovietice, elita de la București își caută propria legitimare. În acest sens, autorul studiului analizează modul cum, în mod paradoxal, elita comunistă se legitimează prin resuscitarea sentimentului național, preluând experiența verificată în Jugoslavia în timpul coflictului dintre Tito și Stalin. Pe acest fond, capitolul al treilea a cărții reconstituie raporturile dintre elita comunistă de la București,

[71] Mihai Sorin Rădulescu, *Elita liberală românească (!866-1900),* Editura ALL, București, 1988
[72] Ion Mamina, Ion Bulei, *Guverne și guvernanți*, București, 1995
[73] Dan Dungaciu, *Elita interbelică. Sociologia românească în context european,* Editura Mica Valahie, București, 2003.
[74] Lucian Boia, *Capcanele istoriei. Elita românească între 1930 și 1950*, București, Editura Humanitas, București, 2012
[75] Stelian Tănase, *Elite și societate. Guvernarea Gherghiu – Dej 1948-1965*, București, Editura Humanitas, 2006

vasală, și elita suverană de la Moscova, în încercarea elitei românești de a-și marca independența, ca modalitate de păstrare a puterii în fața altor grupuri de putere, marginalizate, dar susținute de Moscova. Lucrarea istoricului Stelian Tănase reprezintă astfel un bun exemplu de analiză asupra mecanismelor care caracterizează preluarea puterii în regimurile care impun schimbări radicale, prin ”schimbarea completă de gardă.” Elitele comuniste, spre deosebire de cele din societățile liberale, unde mobilitatea elitelor de la vârf este mai restrânsă, în regimul totalitar comunist acestea provin din rândul grupurilor frustrate, marginalizate, renegate pe considerente naționale, sau prin reconversia vechilor elite, mai ales la nivel sectorial.

Detalii privind istoria elitelor în regimul comunist oferă studiile istoricilor: Vladimir Tismăneanu,[76] cu aspecte privind carierele politice ale personalităților marcante ale comunismului românesc; Mihai Dinu Gheorghiu[77] cu sugestive referințe teoretice privind cercetarea elitelor comuniste și studii privind instituțiile de formare a cadrelor de conducere; cărțile de interviuri ale Laviniei Betea cu foștii lideri comuniști; dar mai ales *Psihologie Politică. Individ, lider, mulțime în regimul comunist,*[78] Marius Oprea cu cercetări dedicate cadrelor din Securitate;[79] *Dicționarul* editatat de Consiliul Național pentru Studiera ArhivelorSecurității [80]; Gheorghe Crișan, prin dicționarul de cariere politice și profesionale ale membrilor nomenclaturii comuniste[81]; Nicoleta Ionescu-Gură, cu o carte de pionerat despre școlarizarea cadrelor de partid și nomenclatura comunistă din timpul lui Dej[82].

Printre cele mai importante realizări în planul cercetării elitelor comuniste rămân volumele *Mobilitatea elitelor în România secolului XX*[83]și *Elitele comuniste înainte și după 1989.*[84] Primul volum, beneficiind de o prefață semnată de solciologul Victor Karady, oferă o perspectivă secvențială asupra istoriei elitelor românești din secolul XX: a) formarea elitelor în epoca modernă; b) declinul fostelor elite și formarea elitelor comuniste; c) circulația și reproducerea elitelor în perioada postcomunistă; d) elitele politice în schimbare, o dezbatere cu principali actori politici din România postcomunistă, respectiv, Ion Iliescu, Mihai Constantinescu, Petre Roman și Crin Antonescu. Reunind istorici și sociologi din diverse domenii de competență, volumul, rezultat al unei conferințe, enunță o gamă variată de subiecte care pe viitor pot reprezenta teme relevante de cercetare pentru istoria elitelor românești din ”secolul cel scurt.” Aceeași provocare, cu studii aplicate pe două secvențe, a elitelor guvernamentale și a eltelor militare în perioada comunistă și a strategiilor de conversie a elitelor comuniste se realizează prin volumul *Elitele comuniste înainte și după 1989*[85]. În ultimii ani semnalez apariția volumului semnat de Novák Zoltán, *Epoca de Aur? Ceaușescu și maghiarii*, cu importante contribuții privind etnia maghiară, prin elitele comuniste, fie că s-au aflat în sferele puterii, fie în opoziție; Cristian Vasile (coordonator), Ne trebuie oameni!

---

[76] Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu- Dej,* București,Editura Univers,București, 1995; Idem, *Arheologia terorii* , Editura Alfa, București, 1996; Idem, *Stalinism pentru etenitate.O istorie politică a comunismuluii românesc,* Iași ,Editura Polirom, 2005,

[77] Mihai Dinu Gheorghiu, *Intelectualii în câmpul puterii. Morfologii și trectorii sociale*,Iași, Editura Polirom, 2007.

[78] Lavinia Betea, *Psihologie politică. Individ, lider, mulțime în regimul comunuist*, Iași,Editura Polirom, 2001.

[79] Marius Oprea (coord), *Securiștii partidului. Serviciul de cadre al P.C. R. ca poliție politică*, Iași, Editura Polirom, 2002; Idem,” O privire în interiorul aparatului de securitate” în *Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România,* Iași, Editura Polirom, 2006.

[80] *Membrii CC al PCR; 1945-1989. Dicționar,* Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Decurității, București,2004.

[81] Gheorghe Crișan, *Piramida puterii. Oameni politici și de stat din România: 1944-1989*, București, Editura Pro Historia, 2001.

[82] Nicoleta Ionescu- Gură, *Nomenclatura Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român*, București,Editura Humanitas, 2006

[83] Mihai Dinu Gheorghiu, Mihăița Lupu, *Mobilitatea elitelor în România secolului XX,* Pitești, Editura Paralela 45, 2008.

[84] „Elitele comuniste înainte și după 1989”, în *Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România*, Volumul II, 2007.

[85] „Elitele Comuniste înainte și după 1989*”, în Anuarul Institutului de Investigare aCrimelor Comunismului în România*, VolumulII,2007

Elite intelectuale și transformări istorice în România modernă și contemporană, volum în care au semnat studii colegii Anca Șican și Ionuț Biliuță.

Istoria elitelor, chiar dacă încă reprezintă un domeniu recent de cercetare la noi, mai bine conturat după 1989, nu poate fi rezumată într-o sinteză de câteva pagini. Dar, credem, poate sugera o schimbare de paradigmă în ceea ce privește alegerea temelor de cercetare în istorie după căderea regimului comunist. Altfel, istoriografia elitelor are nevoie încă de o descriere mai riguroasă a surselor, de acumulări în plan metodologic, de descrierea și relizarea unor mari proiecte privind boierimea, burghezia cu principalele categorii reprezentative, negustorii, funționarii, avocații și profesorii, de cercetarea modelelor meritocratice care au funcționat în societatea românească, prioritățile profesionale și selecția elitelor, traiectoriile sociale, strategii de carieră, strategii matrimoniale la nivelul elitelor, strategii de integrare, dinastii și genealogii, elitele partidelor istorice ș.a. Dar nu putem ignora faptul că acumulările din ultimii ani, realizările în planul genului biografic, monografiile dedicate unor personalității istorice sau dicționarele de personalități au adus multe informații de mare interes pentru istoriea elitelor.

THE BATTLE CHARIOT OF THE INDO-EUROPEANS LIKE WEAPON

Mădălina Strechie
Prof., PhD, University of Craiova

Abstract : *The battle chariot represented at the beginning of the ancient world a weapon with a special impact, being not only a means of transport for fighters, but a veritable battle platform, similarto the tanks of our world. The Indo-Europeans, the quintessential warrior group of peoples, made great use of this technological innovation, especially since they had a real cult for horses.*

Although not an invention of the Indo-Europeans, the battle chariot made history thanks to the Indo-Europeans, whether it was used as an effective weapon or as an object of divine adoration. Among the Indo-Europeans the most famous for using the chariot were the Aryans, Hittites and Persians, all of these remarkable civilizations exploited this fighting technology, but also made improvements to it.

The Thracians, Greeks, Romans, and Dacians used the chariot mostly for spiritual purposes or for display of pomp, as an important part of the show industry (as the Romans did), or as a symbol of divinities as the Thracians and Dacians did. The Greeks used the chariot in the epic battles of the war with the Trojans (also Thracians) as a show of strength and ritual, but also as an expression of the hoplite revolution, which targeted all weapons and strategies. The Celts gave transport and thus their economy more circulation by using the chariot as a means of transporting goods. Man, and horse, who made history together for all Indo-Europeans and beyond, formed a perfect symbiosis in the chariot, founding empires, being subjects of epics, objects of adoration, or stars in the arenas of the ancient world.

Keywords: *weapons, cavalry, Indo-Europeans, military revolution, reaction speed.*

Introduction

Our study continues our concerns regarding the totem animals, we do not call them a bestiary, because they made history alongside man, being their loyal partners, not cruel beasts, to be called beasts, dealing again with the horse, one of the noblest animals, a true gift of Heaven as considered by the Chinese civilization. This time we look at the horse as the main actor in the chariot and its impact on all the Indo-Europeans for which we have found information.

We note that it was a difficult undertaking, as we have a lot of information about the horse and its saddle partner, man, information about the horse as a means of traction is quite rare. Also, in many Indo-European civilizations, the chariot was very difficult to use due to geography (such as the Dacians, who in the Carpathian arc area could not use the chariot due to the mountainous terrain or forests, but were masters of the equestrian art, using the individual horse), but in other civilizations of the same group of peoples, the chariot was used on a large scale because the terrain allowed it, as was the case Aryans, Persians and Hittites. A special case were the Scythians, who, although the terrain allowed them to use the chariot, preferred the individual horse. An explanation would be that the Amazons, the most representative of the Scythians, were masters of harnessing a single horse (which ensured their speed and independence, they did not need many resources and craftsmen for the manufacture of chariots), but they did not drive battle chariots (which would have kept both their hands busy, without being able to use the bow), although they had numerous technical innovations in the field of cavalry.

Of course, the Slavs and Vikings, although they used horses, quite resistant to arctic temperatures, knew about the chariot. They used it in spirituality, for the important gods traveled in the chariot through the heavens. Likewise, the aforementioned Indo-Europeans adapted the chariot to the terrain and their climatic conditions by turning it into a sleigh (easier to make and cheaper in terms of available resources), and when they wanted to give it greater speed they harnessed reindeer, much more resistant to the cold than horses.

The Celts preferred the chariot not for battle, but as a means of transport, and the Greeks and Romans used it for ritual and ceremonial purposes in parades, or in the leisure industry, as the Romans used it, who led a veritable conquest of public opinion through the chariot.

Our study wants to bring to attention the role of the horse and the war chariot, to which it was harnessed in the building of Indo-European civilizations, of course where we found information, to provide yet another valence of the magnificent animal, a historical neighbor of man, regardless of the group of peoples of which he belonged.

The Thracian and Dacian battle chariot

We begin our study with the mention of the Thracian and Dacian battle chariot as a tribute to our ancestors, from whose roots my nation was nourished, bearing in mind the exhortation of our poet George Coșbuc: *I am heart in the heart of my nation.* The horse was also very important to them, surprisingly, as their area was mountainous and forested, and the use of the horse required flat land to reach its potential. The Thracians also appear in *Iliad*, being presented by Homer with their bronze weapons. The chariot appears in Thracian art especially with a spiritual role. We have his representation on a gold cup discovered at Vrața, where he appears pulled by four horses, at least as distinguished. Again, the chariot drawn by four horses appears lined up on a silver goblet that is part of the Agighiol hoard.[1]

Among the Dacians, the chariot also had a ceremonial role, especially since it is represented on the Tropaeum Traiani monument, where a Dacian family is in a chariot with pointed wheels, pulled by at least one horse.[2]

The chariot was present in the Thracians, especially in artistic representations, because "the horse was the favorite animal of the artists of the Thracian world."[3] In art, the Thracians are in battle chariots, as seen in Vrața. It is known that the Thracians brought technical innovations to the harnessing of horses by using the saddle, having an artistic style similar to that of the Persians.[4] Also, the ceremonial and ritual role of the chariot in Thracians and Dacians is demonstrated by the numerous Thracian and Dacian tombs of some aristocrats, who are buried with chariots, as it is in Vrața, where a chariot pulled by two horses, the chariot having four wheels, is present in such a tomb.[5]

The Dacians used carts a lot, just like the Celts for transport, either for military needs, but also with the same spiritual purpose as the Thracians. Thus, at Grădiștea Muncelului, four metal pieces of battle chariots were discovered. From the analysis of these metal pieces it was concluded that the Dacians had very large battle chariots (possibly used more for troop logistics than for attack), built with spoked wheels, and the wheels had metal rails at the bottom. The Dacian chariots

[1] Manfred Opermann, *Thracians between the Carpathian arch and the Aegean Sea,* Bucharest, Military Publishing House, 1988, pp. 129-130.
[2] *Ibidem*, p. 226.
[3] Dumitru Berciu, *Thraco-Getic art*, Bucharest, Publishing House of the R.S.R. Academy, 1969, p. 109.
[4] *Ibidem*, pp. 112-114.
[5] *Ibidem*, p. 175.

completely respected the Thracian chariots, as they were in the confrontation with Alexander the Great who defeated the Thracians.[6]

To the Dacians the chariot was also a vehicle of the gods, as it was to all Indo-Europeans. Thus, quite a few battle chariots with cult value have been found throughout the territory occupied by the Geto-Dacians, throughout Europe. The most impressive is the one from Orăștie which was intended for the Sun god, similar to Apollo, considered by the great Romanian scholars, the clear expression of a solar cult. The traditional custom of *Căluşarilor* from Romanian popular culture (essentially a war dance, performed only by men) is a survival of this solar cult, better said of the solar chariot.[7]

It is a certain thing that both the Thracians and the Dacians cavalry was a very important weapon, it is not by chance that the cult of the Danubian knights remained, a cult that survived even after the assimilation of the Thracians and the Romanization of the Dacians. It was the weapon of the rich, the horse itself acted as a fighting platform, giving the Thracians and Dacians a technological advantage, being recognized in equestrian art since the *Iliad*. They shared the craft related to horses with their neighbors, bringing new technical innovations and not only from the Persians, as the Thracians and Dacians acted as an intermediary between the Indo-European East and the West conquered by the Indo-Europeans. Not by chance, the solar cults and the monotheistic religion of the Dacians are very similar to the cults of the Persians, but also to Persian Zoroastrianism.

The Trojans were also part of the Thracian area, that's why they have as allies the Thracians and the Amazons (Scythians) having the same type of weapon: cavalry armed with archers. Thracians and Dacians had in addition to bows and their national sword, the Thracians *mahsica*[8] (a curved sword, like a sickle), and the Dacians, *sica* (same type of sickle sword, similar to the yatagan). The chariot was also used by them, most likely after their heroic death, being considered a vehicle to the gods. Thus, at the Thracian tomb discovered in Kazanlâk, which dates from the middle of the 3rd century BC, there are visible traces of battle chariots with two or four horses, some of which were represented at a gallop, others at a walk.[9]

Dacian religion had many associations between totemic animals and gods, especially since their gods did not really have faces, so a warrior of the type *Tarabostes*, was buried with his horses or chariot, for they believed that through the totemic animal sacrificed and symbolized by fur, bones, or artistically represented a change of status took place in regard to the personage.[10]

Even nowadays, the chariot drawn by horses has a solar and also divine role in popular belief, being considered as the means of moving through the sky of Saint Elijah, pulled by two or four white horses, from which the Saint cracks his whip and brings lightning and unleashes the rains. It is noticeable that man has changed his beliefs very little, only the gods and his attachment to the noble animal with which he made history, which he transformed into a unit of measure for the power of his automobile, namely the horse - power.

---

[6] *Cf.* Ion Glodariu, *The iron civilization of the Dacians, (2nd century BC-1st century AD),* Cluj-Napoca, Dacia Publishing House, 1979, p. 128.

[7] *Apud*, Ioan Rodean, *The speech of the stones from Sarmisegetusa*, vol. 1, Bucharest, Litera Publishing House, 1980, pp. 174-177.

[8] Hristo M. Danov, *Ancient Thrace,* Translation by Constantin Velichi, Preface by Radu Vulpe, Bucharest, Scientific and Encyclopedic Publishing House, 1976, p. 353.

[9] *Ibidem*, pp. 111-114.

[10] Dan Oltean, *Dacian religion*, Bucharest, Saeculum I.O. Publishing House, 2002, p. 45.

Persian battle chariot

It is the most important battle chariot of all the Indo-Europeans, for it formed the model of all other Indo-Europeans, the Persians being the ones who not only took it from their neighbors in Asia but perfected it and adapted it to war. It certainly had a viable model, namely *the Aryan chariot.* The conquerors of India also owned battle chariots, especially since they were the first to use simultaneously in battle all the weapons known at the time: infantry, cavalry and fleet. Cavalry also had battle chariots because speed was needed, but also a lot of logistics. In *Veda* many deities appear with vehicles in the person of totemic animals, Indra, the god of war is represented, most of the time, in the posture of a knight, he moves in a chariot, and his bow is the rainbow. Of all the Indo-European gods of war, we prefer Indra, as he is in our opinion the greatest of all, having also the most interesting weapons.

We are not wrong when we say that Persia put into practice for the first time the Persianization = the transformation into Persians of the conquered populations and by the force of its cavalry, both individual and that formed by battle chariots. We have two unbeatable examples of this:

1. *Cyrus the Great*, whose name in Persian was *Kurus=He who humiliates the enemy*[11] who conquered a large part of Asia Minor, especially Lydia with the help of cavalry, innovating greatly in this field, harnessing and training also camels (which have greater speed than horses), which supported the archers.[12] Bringing camels to the battlefield not only gave his troops speed and room to maneuver on the battlefield, but also gave Cyrus, truly the Great, a significant negative psychological impact on his opponents in Asia Minor who were less familiar with the Persians' new battle platforms.

The same initiator of the Persianization process conquered Babylon not only through ingenious works of military engineering, but also with the help of chariots improved with lethal weapons, namely the arrangement of scythes on wheels that had a devastating impact on enemy armies, which also had chariots.

The empire left by Cyrus the Great was huge because it stretched to the East - it reached India, to the West - it reached the Mediterranean Sea (therefore in Europe) and to the North as well as to the South it bordered China[13], also organizing the necessary administration to put Persianization into practice. He perfected the chariot because he captured the enemy's chariots in Babylon, studying them for other designs (what we would today call access to the technological secrets of the adversaries), of course having new campaigns planned, for as he himself said: "It is not enough to have been brave, you must continue to be."[14];

2. *Darius I, whose name in Persian was Darayavaus=He who holds the god close,15 the titan of Persia, he is the one who fundamentally transformed not only the military art, but also the politics, economy and religion of his country and the whole world. Thus, he consolidated Persianization by appointing only Persians to rule and dividing the Empire into 20 satrapies organized as veritable intelligence services as follows:*

a. a satrap, who was a governor, Persian

---

[11] Lloyd Llewellyn-Jones, *King and Court in Ancient Persia, 559-331 B.C.E.,* Edinburgh, UK, Edinburgh University Press, 2013, p. 14.

[12] Dumitru Berciu, Adina Berciu Drăghicescu, *War between Getae and Persians 514 BCE,* Bucharest, Military Publishing House, 1986, p. 50.

[13] *Ibidem,* p. 50.

[14] Xenophon, *The life of Cyrus the Great, the founder of the Persian state,* Translation, introductory study and notes by Maria Marinescu Himu, Bucharest, Scientific Publishing House, 1967, p. 234, p. 41.

[15] Lloyd Llewellyn-Jones, *op. cit.*, p. 14.

b. a general, who commanded the troops of the satrapy, also Persian
c. a chancellor, who was the king's delegate (represented him in the respective province), also of Persian origin
d. elite men of the king, what we would call professionals today
e. secret inspectors[16], known as the "eyes and ears of the king"
f. established none, i.e., financial districts in all 23 countries that were part of the Empire.[17]

Persia of *Darius I* had a calendar, had a new monotheistic religion, had a *Royal way*, both literally, but especially figuratively. *The royal way*, the longest road of his time, over 2,500 km, allowed the titanic Darius to develop cavalry and through it communication, as he is the founder of the post, served by horses. In Persian the horse was called *aspa*, and thanks to him communications and speed developed in Persia. The horse could be ridden individually or was used to pull chariots, civil and military. On the horse model, the Persians used camels, donkeys and especially elephants for civil and then military chariots[18]. The use of elephants gave Persia a technological advantage, especially over those unfamiliar with this fighting platform.

The battle chariot was used in the conception of the Persians and by the Divinity, which moved with its help, that is why they sacrificed horses to the sun and water, a conception found in most Indo-Europeans. Therefore, the chariot had for the Persians the value of a sign of power, because it was used not only on the battlefield, but also in ceremonies that celebrated victory where the king's chariot was the most imposing and with the best horses, then followed that of his heir to the throne, after which followed the entire structure of the state and the army, all moving in the chariot[19].

Also, the art of horsemanship was learned by every Persian male, for every Persian child was taught to ride and to shoot the bow, horses being highly prized among the Persians, which caused them to create a race of their own in Nisaea. Also, the horse, considered by the Persians as a gift from the gods (so they took over the concept from their Chinese neighbors), was used in the election of kings through what was called *hippomancy*= the candidate whose horse neighed first was elected king.[20]

The two great kings of Persia, entitled kings, though they ruled an Empire, both de facto and de jure, made the chariot the most effective weapon. Their successors, Xerxes and Darius III, would lose this technological advantage, not because this mobile weapon, a team between man and horses, had betrayed them, or that it had lost its effectiveness, but because their opponents, the Greeks, respectively the military man, Alexander the Great, found other means to combat the chariot.

The Greeks, who did not have chariots, and cavalry was a luxury, invested everything in the fleet, infantry and intelligence, defeating Xerxes at Salamis, not crushing his chariot, but the fleet, or at Thermopylae, not with the help of cavalry, but with the help of the infantry of the Greek "Immortals"=Spartans. It was what we would call strategic calculation, it was not for nothing that the Greeks invented mathematics, namely the elimination of a military advantage of the opponent by choosing another weapon.

Alexander the Great, who did not have chariots, but only knights, archers and infantrymen with saris, decided to eliminate the advantage of the Persians with chariots by two methods: the frontal attack to break the enemy lines and create a break in the enemy lines to destabilize them and by

[16] Dumitru Berciu, Adina Berciu Drăghicescu, *op. cit.*, p. 53.
[17] *Ibidem*, p. 56.
[18] Lloyd Llewellyn-Jones, *op. cit.*, p. 83.
[19] *Ibidem*, pp. 84-85.
[20] *Ibidem*, p. 83, p. 85.

using the saris, to annihilate the speed of the chariots by blocking the wheels, but also of the horses, by the length and hardness of these weapons. We believe that the stage of the chariot ended with Alexander the Great, a genius who shook the whole world to its foundations, not just that of military art, but this does not mean that we should not recognize the Persians' defining role in the transformation of military art by perfecting the chariot. All Indo-Europeans owe to the Aryans and Persians the existence and adoption of this weapon which made history, while it lasted, but it made remarkable history.

Hittite chariot

If in history *the Persian chariot* was the most important as a model, the Hittite chariot was a real star among the weapons of the Indo-Europeans, being the most famous weapon at the time. Known in history mainly due to the first international treaty concluded at Kadesh with the Egypt of Ramses the Great, the Hyksos (so called by the Egyptians) or Hittites in European historiography, made the chariot the basic weapon of their army, a good choice, because it brought them an increase in power, not only in Asia Minor, but also in the Middle East. Basically, the Hittites used the chariot as a lethal weapon that never betrayed them, tailoring their civilization for war, perfecting the chariot into a multi-faceted war machine.

The Hittite chariot was very good, generous in space, and efficient, for it could carry two men, at least, a vizier and an archer. It was usually also used for hunting, most often accompanied by dogs. It was pulled by a single horse and had two spoked wheels. Depending on the military needs, the battle chariots were two-wheeled and four-wheeled, the four-wheeled ones were used for transport and the two-wheeled ones for combat. The model of the Hittite chariot is an Aryan one[21], with only one horse, thus being easier to train. So, the chariot was for the Hittites a veritable national weapon, they even wrote treatises on breeding and training horses for chariots. It was designed as a multi-purpose combat platform with sometimes more than two men: "a leader, a fighter and a squire."[22]

The Hittites offered chariots as gifts in dealings with other nations[23], precisely to demonstrate their military strength, being also very rich in iron ore resources, which allowed them to increase the efficiency of the battle chariot by arming it with metals for the defense of the crew. The god of the military was the god of the Storm[24], also imagined as a warrior in a chariot, typical of the Hittites and indeed of all Indo-European civilizations built for war.

It is not wrong to say that with the Hittites the chariot fully achieved its full potential, as it has not achieved it in any Indo-European or non-Indo-European civilization.

The Celtic/Gallic chariot

We know the stories about Budica, the Celtic aristocrat who showed bravery, precisely in a chariot. However, the chariot was not used as a weapon by the Celts, although they used horses and had an enviable metallurgy of iron. The Celts made a lot of use of the large transport chariot, which the Romans also took, being massive, four-wheeled, covered, very good for transporting supplies.

Like the Thracians and Dacians, the chariot had a rather ritualistic role for the Celts as well, because they buried their warriors next to their chariots, most often with four wheels, as

[21]Margaret Riemschneider, *The world of the Hittites*, Foreword by Helmuth Bossert, translation and notes by Paul S. Marian, Bucharest, Scientific Publishing House, 1967, pp. 165-183.
[22]*Ibidem*, p. 85.
[23]*Ibidem*, p. 85.
[24]*Ibidem*, p. 95.

demonstrated by the discovery of a Celtic tomb in the Black Forest Mountains in the town of Hochdorf.[25] They most likely adapted the carriage into a ceremonial one, precisely so that through the existence of this vehicle the warrior would be accompanied to the spirit world.

Among the Celts, compared to the Thracians and Dacians, the religious, solar character is much more visible, especially because the "chariot of the sun" of Celtic/Gallic origin, discovered on the territory of Denmark, had six wheels. In the Celts/Gauls view, the Sun traveled across the Sky in a chariot drawn by horses[26], a fairly common conception for all the Indo-European civilizations I wrote about above.

Also, in the Celtic/Gallic area, more precisely in Merida, Spain, a ceremonial chariot was discovered but designed as a fighting/hunting platform of a knight hunting/fighting a boar (a very important totemic animal among the Celts). The chariot also has four wheels and it is believed that the image of the hunter is of the famous Arthur, "leader of warriors.".[27]

We therefore note that for the Celts the chariot was intended more for deities and as a psychopomp vehicle, less as a weapon in a warrior's arsenal, preferring individual horses. We don't know the number of horses, but the fact that it had four wheels gave it greater stability and speed. The abandonment of the chariot project by the Celts/Gauls is probably also related to the geography of the territories where the Celts stationed and migrated, or most likely to the lack of a unitary state that would make the chariot a national military priority. Also, the connection of the chariot with solar cults is an ancestral heritage of all Indo-Europeans from the places where they migrated, especially to Europe.

Viking chariot

We have no information about the Viking chariot, but they certainly used horses, even developing a breed of their own that still exists today in Iceland, very resistant to arctic temperatures. For land warfare, the Vikings chose horses for speed, but they certainly converted the chariot into the sledge, which was much more suited to their climate and geography, harnessing cervids as well, not just ponies.

The Vikings also invented their own, unbeatable fighting platform for quite some time, namely the boat or ship called the *drakar*, their water chariot. The warship was the pride of the Viking warriors, especially the elite ones: *Jomsvikings.*[28]

Like the Hittites, the Vikings built their chariot to suit them, namely the sea-going chariot, the *drakar*, the best warship of its time, with the chief of the pantheon Odin, the god of war and politics, as the protector of warriors[29], which thus protected a nation built for war. The Drakar was built of wood, a resource abundant in their forests, so it was also economically efficient, just like their water chariot. The intelligence of the Vikings, in addition to their warrior skill, must be admired for adapting the chariot to the aquatic environment, the *drakar* being much roomier (it could accommodate more warriors, it depended on the ability and rank of its leader) and with a better and longer travel speed. Just as the other Indo-European warriors were buried with their war chariot, the Vikings were buried with their boat in the water, by burning the body and the boat, the fire being an expression of the solar cult as with the other Indo-Europeans.

[25] Dan Grigorescu, *Druids and their enigmatic world,* Bucharest, Saeculum I.O. Publishing House, 2003, p. 89.
[26] *Ibidem,* p. 153.
[27] *Ibidem,* p. 227.
[28] Frédéric Durand, *Vikings*, Translation, preface and notes: Ovidiu Cristea, Bucharest, Corinth Publishing House, 2003, pp. 72-80.
[29] *Ibidem,* p. 119.

The Slavic chariot

The Slavs did not use the classical chariot because of their geography and climate. They too adapted the battle chariot to the terrain and especially to their climate, transforming it like the Vikings into a sleigh, but a special sleigh, typically Slavic, called *troica* = being pulled by three horses, like the Roman *triga.*

Among the Slavs, the solar cult of the chariot is very visible, as among the Aryans, Thracians and Dacians, Persians and very similar to the Hittites, for both the Sun god and the Universe god move with the help of horses, either individual or harnessed to the chariot, as are the legends about the Horse of Perun, the horse of Sveatovit and the solar chariot.

Thus, the solar chariot belongs to the Sun god, who is driven on the celestial vault by his sister, the Dawn Goddess, in the morning, and at nightfall by his other sister, the Evening Goddess.[30]

Perun was the Slavic god of Storm and Thunder like the Hittites, and his horse was a dashing one, being strong, energetic, dashing, brave, faster than the wind, walking both on sea and on land, spitting out flames and talking. It ran over sea and land, causing storms.[31]

Sveatovit was the god of the Universe among the Slavs who traveled with a horse or a chariot pulled by it.[32]Just as the Greeks and the Slavs have the centaur being, who among the Greeks was the teacher of heroes, among the Slavs he was called Polkan and was the most skilled archer and guarded the sacred horses of the Sun and Perun.[33] So the Slavic chariot was one with spiritual value, but it was intended for the deities, and people adapted the chariot in troika, which slid quickly on the snow, and the construction material was wood, being used mainly for transport and for travel, less in battles, from the bibliographical information we have.

Greek chariot

It was intended for Apollo, the god of light, and Helios, the sun god who traveled in the chariot drawn by horses through the heavens. Apollo had the bow and the lyre as an attribute[34] being a very honest god of the Spartans. He is often confused with Helios, the Sun god[35] who travels through the sky in a horse-drawn chariot.

The chariot was not used by the Greeks as a weapon, neither was the cavalry, as it required dual resources, animals and metals for the wheels, just like the Vikings, the Greeks invested in the fleet, as it was what they needed, having a special category of shipwrights, namely *the thets*. Although the Greeks created the myth of centaurs, teachers of heroes, they never had an extraordinary cavalry. Except for the *Iliad*, the chariot no longer appears in descriptions or depictions of epic confrontations, among all Greeks, both Athenians and Spartans, having rather a divine valence.

Achilles, the warrior par excellence, the elite product of the hoplite revolution, appears driving the chariot in the confrontation with Hector, precisely to influence the morale of the Trojans, which he succeeds in, because the killing and humiliation of Hector is the key moment of the Trojan War, which demonstrated the superiority of the Greek warrior, trained in all the weapons known at the time, compared to the Trojan one, a specialist mainly in cavalry, less so in

[30] *Apud* Ilie Danilov, *Dictionary of Slavic Mythology,* Iași, Polirom Publishing House, 2007, p. 66.
[31] *Ibidem,* pp. 65-66.
[32] *Ibidem,* p. 66.
[33] *Ibidem,* p. 193.
[34] Coordinators: Zoe Petre, Alexandra Lițu, Cătălin Pavel, *Dictionary of Greco-Roman mythology: Gods, heroes, myths,* Bucharest, Corinth Publishing House, 2011, p. 57.
[35] *Ibidem,* p. 193.

ships. Achilles' chariot is typically Aryan, with two horses and a rider as described in the verses of the Iliad: *He lifts the body from the chariot and lets him hang his head./ The weapons are proud, taking and climbing into the helm of the* cart*,/He whips* the horses*, they quickly fly to the ships.../…Mocked by his enemies, he is now in his country.*[36]

Achilles' use of the chariot in the decisive battle with Hector was ritualistic and demonstrative, as Achilles wanted to show the Trojans that they would be defeated by their weapons. Also, Achilles, the prototype of the elite warrior of all time, wanted to demoralize the Trojans, which he successfully did, steering not only the chariot, but also an entire war in his desired direction.

Roman chariot

In *Roma Equester*[37] the battle chariot did not fight in theaters of military operations but was used in battles to win over public opinion, being the most effective propaganda tools.

The battle chariot was used in Rome for the triumphs of the victorious generals, but especially in the arena, at the chariot races. It was the pawn of the show industry, being improved to increase the speed and use of horses, only the Romans had *bigae* = two-horse chariots, *trigae* = three-horse chariots and *quadrigae* = four-horse chariots[38]. We are not wrong when we compare the Roman chariot races with what we have today, the Formula 1 races, because Rome was a standard, keeping all the valences of the chariot, both the solar ones (the most sumptuous chariot was on parade, of the commander or of the emperor), but also military (the races of which were a showdown in the arena with a single winner). It is not by chance that the *quadriga* became a symbol that survived Rome, being even today the emblem of some European capitals and beyond. Thanks to the races, Rome was able to bring and test new breeds of horses, equipping its army with the best specimens. The Roman chariot is the most special of all, for he waged a battle with the minds of men, an extremely difficult thing, and therefore his victory lasted the longest, arousing our admiration even today. I left the chariot of the Romans, also my ancestors, at the end, because I wanted to respect the Roman saying: *Finis coronat operam*: *The end crowns the works*, but also for the fact that the Romans turned the chariot into a psychological weapon, proving that they are the most intelligent of the Indo-Europeans, and their descendants have the duty to follow their example, because as the poet George Coșbuc said: *I am a soul from the soul of my people*.

Other Indo-European chariots

The Scythian chariot did not show itself in battle, although the field of operations allowed it, but the Scythians, especially through the Amazons, preferred the individual horse, being unbeatable, having the bow as their preferred weapon.[39] The horse was much more economical for the Amazons, while the chariot required both material and human resources, which the Scythians did not have, not having a unitary state. In matters of cavalry, they borrow a lot from the Persians, Thracians and Dacians with whom they had good friendly relations.

---

[36] Homer, *Iliad*, Preface and translation by George Murnu, Minerva Publishing House, 2008, p. 719.

[37] See our article: Strechie Mădălina, "Roma Equester" pp. 275-289, in the volume of the international colloquium: *The Reception of Greco-Latin Antiquity in European Cultures, 4th Edition,* Craiova, October 22-23, 2010, ****Classical antiquity and us*, Volume edited by Dana Dinu, Ilona Duță, Mădălina Strechie, Craiova, University Publishing House, 2011.

[38] *** *Larousse. Dictionary of Romanian Civilization*, translated by Șerban Velescu, Bucharest, Univers Enciclopedic Publishing House, 2000, pp. 67-68.

[39] See our study: Strechie, Mădălina, "Elite Female Fighters: The Amazons" pp. 300-307, in *Journal of Romanian Literary Studies*, Issue No. 29/2022, *International Romanian Humanities Journal*, Târgu Mureș, Archipelago XXI Press, 2022, ISSN: 2248-3004.

Nor from ***Georgian*** we have no data on the use of the chariot, probably, as with all Indo-Europeans, the chariot had a connection with the gods, they used the horse for military purposes.

Armenians have no depictions of chariots, but their heroes are more often depicted in art on horseback or hunting.[40]

The Germans certainly used the horse for the army, but we have no information about the existence of chariots. They were quite expensive and there was no unitary state of theirs to take care of these weapons for a national army.

Conclusions

The chariot made history for the Indo-Europeans and carried them through history, being a builder of civilizations alongside the leaders who wielded it. It was the most imposing battle platform, for he first served the gods. The most telling example is the god of those who used it for the first time, borrowing it from another tribe, the god of the Aryans, Indra, magnificent in his chariot drawn by horses or elephants, with his bow, the rainbow, as his favorite weapon.

As a weapon, the chariot developed differently, among the Indo-Europeans, who adapted it, or reinvented it according to geographical and climatic conditions, but also according to their political organization, which proves its effectiveness in the arsenal of all humanity.

In my ranking, the Hittite chariot is on the first place, in terms of efficiency and success, but mainly because it was a project that the state took care of, the chariot being a dominant factor in the creation of the Hittite power, (and I demonstrated how good, as a weapon, the chariot is in the arsenal of all Indo-Europeans); the second place is held by the Persian chariot because it has been perfected and adapted, becoming a lethal weapon through which empires were built; and third place the Roman chariot, the one called the *quadriga*, for the difficulty of driving it, but especially for its social impact, it did not conquer territories and worlds like the Hittite and Persian, it conquered people and their souls.

BIBLIOGRAPHY:

1. Berciu, Dumitru, (1969) *Thraco-Getic art,* Bucharest, Publishing House of the R.S.R. Academy.
2. Berciu, Dumitru, Berciu Draghicescu, Adina, (1986) *War between Getae and Persians 514 BCE,* Bucharest, Military Publishing House.
3. Coordinators: Petre, Zoe, Lițu, Alexandra, Pavel, Cătălin, (2011) *Dictionary of Greco-Roman mythology: Gods, heroes, myths,* Bucharest, Corinth Publishing House.
4. Danilov, Ilia, (2007) *Dictionary of Slavic Mythology,* Iasi, Polirom Publishing House.
5. Danov, Hristo, M., (1976) *Ancient Thrace,* Translation by Constantin Velichi, Preface by Radu Vulpe, Bucharest, Scientific and Encyclopedic Publishing House.
6. Durand, Frédéric, (2003) *Vikings,* Translation, preface and notes: Ovidiu Cristea. Bucharest. Corinth Publishing House.
7. Dvornik, Francis, (2001) *Slavs in European history and civilization,* Translation by Diana Stanciu, Bucharest, All Publishing House.
8. Glodariu, Ion, (1979) *The iron civilization of the Dacians, (2nd century BC-1st century AD),* Cluj-Napoca, Dacia Publishing House.

[40] *Apud* Tigran Grigorian, *History and culture of the Armenian people,* Bucharest, Scientific Publishing House, 1993, pp. 337-339.

9. Grigorescu, Dan, (2003) *Druids and their enigmatic world,* Bucharest, Saeculum I.O. Publishing House.
10. Grigorian, Tigran, (1993) *History and culture of the Armenian people,* Bucharest, Scientific Publishing House, 1993.
11. Haudry, Jean, (1998) *Indo-Europeans*, Translated by Aurora Peţan, Bucharest, Teora Publishing House.
12. Homer, (2008) *Iliad*, Preface and translation by George Murnu, Minerva Publishing House.
13. *** (2000) *Larousse. Dictionary of Roman Civilization*, translated by Șerban Velescu, Bucharest, Univers Enciclopedic Publishing House.
14. Llewellyn-Jones, Lloyd, (2013) *King and Court in Ancient Persia, 559-331 B.C.E.*, Edinburgh, UK, Edinburgh University Press.
15. Oltean, Dan, (2002) *Dacian religion,* Bucharest, Saeculum I.O. Publishing House.
16. Opermann, Manfred, (1988) *Thrace between the Carpathian arch and the Aegean Sea,* Bucharest, Military Publishing House.
17. Riemschneider, Margaret, (1967) *The world of the Hittites,* Foreword by Helmuth Bossert, translation and notes by Paul S. Marian, Bucharest, Scientific Publishing House.
18. Rodean, John, (1980) *The speech of the stones from Sarmisegetusa,* vol. 1, Bucharest, Litera Publishing House.
19. Strechie, Mădălina, (2011) "Roma Equester" pp. 275-289, in the volume of the international colloquium: *The Reception of Greco-Latin Antiquity in European Cultures, 4th Edition,* Craiova, October 22-23, 2010, ****Classical antiquity and us,* Volume edited by Dana Dinu, Ilona Duţă, Mădălina Strechie, Craiova, University Publishing House.
20. Strechie, Mădălina, (2022) "Elite Female Fighters: The Amazons" pp. 300-307, in *Journal of Romanian Literary Studies,* Issue No. 29/2022, *International Romanian Humanities Journal*, Târgu Mureș, Archipelago XXI Press, ISSN: 2248-3004.
21. Uehli, Ernst, (2001) *North-Germanic mythology in the perspective of the mysteries*, Translation from German by Magda Petculescu, Bucharest, Saeculum I.O. Publishing House.
22. Vertemont, Jean, (2000) *Dictionary of Indo-European Mythologies*, Translated by Doina Lică, Lucian Pricop, Timișoara, Amarcord Publishing House.
23. Xenophon, (1967) *The life of Cyrus the Great, the founder of the Persian state*, Translation, introductory study and notes by Maria Marinescu Himu, Bucharest, Scientific Publishing House.

A STRATEGIC VISION ABOUT THE DEFENSE COOPERATION IN THE BALTIC STATES

Diana Chiș-Manolache
Lecturer, PhD, "Carol I" National Defense University

Abstract: *The present article illustrates the evolution of the security and defense systems of the countries in the Baltic Sea region — Estonia, Latvia, and Lithuania — highlighting the security measures they have undertaken over the past ten years in response to the constant threats posed by the Russian Federation in the area. At the same time, the article examines the role and policies implemented by NATO and the EU in managing security in the region, as well as the cooperation between other NATO member states and the Baltic states in matters of security. The strategic response to threats, together with cooperation among allies, forms the foundation of strong multinational defense strategies and represents essential pillars in the development of solid national security.*

Keywords: *security, defence, strategic level, cooperation, policies.*

Introducere

Regiunea Mării Baltice este caracterizată de o istorie complexă, marcată de interferența diferitelor popoare și de formarea mai multor regate. Statele care se învecinează cu Marea Baltică sunt Danemarca, Estonia, Finlanda, Germania, Letonia, Lituania, Polonia, Rusia și Suedia, însă articolul de față se concentrează pe abordarea securității în context actual, la nivelul a trei dintre acestea: Estonia, Letonia și Lituania.

Într-o anumită perioadă de timp, statele baltice au făcut parte din Imperiului Țarist, urmând o scurtă perioadă de independență în anii 1920, fiind ulterior integrate în Uniunea Sovietică. De la obținerea independenței în anii 1990, statele din regiunea Mării Baltice s-au confruntat cu numeroase provocări. Totuși, acestea au reușit să își mențină identitatea națională, integrându-se în sistemul european, un moment extrem de important fiind aderarea lor la Uniunea Europeană și la Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO).

Situația de securitate în regiunea Mării Baltice nu este una stabilă, principalul factor destabilizator în zonă fiind reprezentat de acțiunile Federației Ruse. Granițele comune cu acest actor statal complică situația în regiune, având în vedere faptul că, în urma dizolvării Uniunii Sovietice, aproximativ 25 de milioane de cetățeni ruși au rămas în afara Federației Ruse, mulți dintre aceștia aparținând statelor baltice menționate anterior. Cele trei state specificate anterior, Estonia, Letonia și Lituania au multe caracteristici comune, se confruntă cu multiple provocări de securitate comune, cooperarea dintre acestea fiind cheia în rezolvarea acestora. Aspecte precum prezența populațiilor vorbitoare de limbă rusă, a foștilor militari sovietici staționați în baze în aceste state, precum și politicile care vizează promovarea conștiinței naționale, printre altele, sunt variabile semnificative care afectează stabilitatea și status quo-ul regiunii. Acești factori sunt deosebit de relevanți, având în vedere reacția Rusiei la ceea ce percepe ca fiind extinderea spre est a NATO.

Securitatea în regiunea baltică implică multiple provocări, inclusiv în ceea ce privește respectarea standardelor Uniunii Europene privind drepturile omului. În Letonia, populația

vorbitoare de limbă rusă este de până la 30% din întreaga populație, iar legislația estoniană privind limba națională și drepturile de ședere ale persoanelor și familiilor acestora a condus la situații de incertitudine sau chiar de nerespectarea drepturilor acestora. Toate aceste probleme au fost intens speculate de guvernanții ruși care și-au asumat rolul de protector al acestor minorități, elemente care au avut repercusiuni și în relațiile bilaterale cu aceste state.

Estonia, Letonia și Lituania sunt extrem de importante din punct de vedere geopolitic și strategic în cadrul securității baltice.

De la aderarea lor la NATO în 2004, aceste state baltice au ocupat o poziție crucială în apărarea flancului estic al Alianței, ceea ce le-a transformat într-o linie de front în contracararea potențialelor amenințări din partea Federației Ruse. Teritoriul lor limitat, situat între regiunile Mării Baltice și cele ale Federației Ruse, a dus la dependențe puternice în domeniul energiei, logisticii și comerțului. În plus, o parte semnificativă a populației lor are legături familiale cu Federația Rusă. Apropierea lor geografică de enclava rusă Kaliningrad și istoricul lor de tensiuni cu Moscova subliniază rolul lor central în strategiile de descurajare și apărare colectivă ale NATO. În plus, aceste țări au fost beneficiare ale forțelor NATO de Prezență Înaintată Consolidată, reflectând angajamentul Alianței față de securitatea și stabilitatea lor.

1. Aspecte privind securitatea în regiunea baltică în perioada 2010-2025

Tensiunile geopolitice din Europa de Est, începând cu anul 2010, au influențat într-o mare măsură situația de securitate din regiunea baltică. Momentul în care Peninsula Crimeea a fost anexată de către Federația Rusă, în anul 2014, a fost, de asemenea, unul de cotitură în ceea ce privește amploarea provocărilor și a amenințărilor existente, începând cu acel moment. Acest eveniment a remodelat politicile de apărare și securitate, a determinat creșterea cheltuielilor militare și a consolidat sistemele de securitate națională a statelor baltice printr-o strânsă cooperare cu NATO. O analiză a conceptelor de securitate națională ale țărilor baltice relevă modul în care au evoluat termeni precum solidaritatea internațională, apărarea drepturilor omului și cooperarea, în vederea adoptării politicilor Uniunii Europene privind drepturile omului. Acestea s-au îndreptat către necesitatea apărării împotriva unei amenințări reale de agresiune, Rusia fiind menționată explicit ca actor principal.

În anul 2010, strategia de securitate a Estoniei a devenit una cuprinzătoare, incluzând securitatea energetică și cea cibernetică alături de celelalte domenii tradiționale. Această schimbare reflectă două vulnerabilități: managementul digital într-o țară care și-a bazat modernizarea și progresul pe transformarea digitală a instituțiilor sale și trecerea de la dependența energetică a Rusiei (predominantă în regiune) către noi alternative europene[1].

Anexarea Crimeei în 2014 a reprezentat avertismentul conform căruia cooperarea dintre statele baltice, dar și cooperarea cu Ucraina devine extrem de importantă. Începând cu acest an, conceptul de apărare al Estoniei menționează Federația Rusă ca fiind o amenințare directă la adresa securității și existenței statului. Consecințele au inclus desfășurarea permanentă a forțelor NATO în cadrul misiunii Enhanced Forward Presence (Prezență Înaintată Consolidate), care a îmbunătățit doctrina, instruirea și pregătirea forțelor Estoniei, stimulând totodată o nouă dimensiune: capacitatea de descurajare. Concomitent, ca răspuns la atacuri cibernetice semnificative, Estonia a optat pentru dezvoltarea capacității sale de a preveni și de a răspunde la astfel de atacuri.

Conceptul de Securitate Națională al Estoniei din anul 2023 s-a modificat în sensul reflectării unui mediu internațional predispus la război convențional de mare intensitate. Documentul

[1] Government Approved Concept for Estonian Security Policy", Estonian Ministry of Foreign Affairs 2010, disponibil la https://vm.ee/en/news/government-approved-concept-estonian-security-policy, accesat la data de 13.11.2025

identifică în mod explicit Rusia ca principala amenințare la adresa securității Estoniei, răspunsul fiind consolidarea capacităților militare și a celor de descurajare prin colaborarea continuă cu aliații NATO. În plus, și pentru prima dată, a fost inclusă o politică de protecție civilă pentru a asigura că populația poate trăi în medii cu reziliență ridicată sau în timpul atacurilor.[2]

În ceea ce privește statul vecin, Letonia, din analiza Conceptului de Securitate Națională reies multiple asemănări cu cel al Estoniei. În perioada 2010-2014, Guvernul Letoniei și-a stabilit obiectivele privind integrarea deplină în structurile politice și sociale ale Uniunii Europene, subliniind totodată intenția de a coopera cu NATO în vederea sporirii securității și modernizării forțelor sale armate. Mai mult decât atât, în 2012, Letonia și-a exprimat interesul pentru creșterea independenței sale energetice, care, în realitate, era o chestiune de securitate energetică, având în vedere dependența ridicată de importurile de gaze rusești.

Ca și Estonia, Letonia deține o populație minoritară semnificativă de origine rusă care menține relațiile cu rudele din Federația Rusă. Dihotomia dintre dobândirea cetățeniei letone sau rămânerea loială rădăcinilor rusești poate explica acest risc perceput sau instabilitate socială de către Guvernul leton.

Din nou, în cazul Letoniei, modificări semnificative în conceptele de securitate națională a apărut după anexarea Crimeei în 2014. A fost subliniată necesitatea cooperării cu statul ucrainean, împreună cu angajamentul de a aloca pentru apărare cel puțin 2% din PIB. La fel ca Estonia, Letonia este unul dintre statele care găzduiesc trupe NATO pentru desfășurarea permanentă a Prezenței Înaintate Consolidate.[3]

În 2021, Strategia de Securitate Națională a Letoniei a identificat în mod explicit Rusia drept principala amenințare la adresa securității naționale, răspunsul fiind apărarea colectivă prin NATO. Similar Strategiei de protecție civilă a Estoniei, Letonia a promovat o abordare consolidată a securității cibernetice și a protecției infrastructurilor critice.[4]

În ceea ce privește Lituania, Lituania are o graniță de 297 de kilometri cu Rusia, dintre care 266 de kilometri se află cu enclava rusă Kaliningrad, situată la vestul țării. Acest factor este unul semnificativ, Lituania fiind singura țară baltică care se învecinează atât la vest, cât și la est, cu Federaţia Rusă care este considerată principala amenințare la adresa securității acesteia.

Lituania a avut în mod tradițional o relație mai strânsă cu Polonia și Germania. Totodată, Lituania nu deține o un procent semnificativ de populație de origine rusă precum ceilalți vecini baltici, fapt care a contribuit, de-a lungul timpului, la construirea unei viziuni europene mult mai solide decât în celelalte state baltice menționate anterior. În plus, încrederea cetățenilor lituanieni în structurile europene este superioară încrederii cetățenilor celorlalte state baltice.

Până în anul 2015, strategia națională de securitate a Lituaniei a avut în centru măsurile necesare pentru integrarea în NATO, dar și procesul de modernizare a forțelor armate. Totodată, la fel ca și Letonia, Lituania a încercat să-și reducă dependența de energia rusească printr-o mai mare diversificare a surselor de energie.[5] Începând cu anul 2015, politica de securitate a Lituaniei a suferit modificări drastice, în sensul consolidării apărării teritoriale prin reintroducerea

[2] National Security Concept of Estonia 2023, disponibil la https://kaitseministeerium.ee/sites/default/files/eesti_julgeolekupoliitika_alused_eng_22.02.2023.pdf, accesat la data de 13.11.2025

[3] National Defence Concept of Latvia 2018, disponibil la https://www.mod.gov.lv/en/politics/national-defence-concept, accesat la data de 13.11.2025

[4] National Security Strategy of Latvia 2021, disponibil la https://www.mod.gov.lv/en/politics/national-security-strategy, accesat la data de 13.11.2025

[5] Lithuanian Defence Policy Guidelines, disponibil la https://kam.lt/en/defence-policy/strategic-documents/, accesat la data de 13.11.2025

serviciului militar obligatoriu pentru toţi tinerii cu vârste cuprinse între 18 şi 26 de ani.[6] În mod similar cu celelalte state baltice, Lituania și-a majorat cheltuielile pentru apărare la 2% din PIB până în 2018. Mai mult, aceasta a participat la desfășurarea permanentă a Prezenței Înaintate Consolidate pe propriul teritoriu.[7]

În 2021, Lituania și-a revizuit Conceptul de Securitate Națională, menționând în conținutul acestuia Federația Rusă ca fiind principala amenințare la adresa securității naționale. Prezența NATO pe teritoriul lituanian constituie unul dintre factorii de răspuns pe care statul îl garantează pentru consolidarea apărării și a descurajării împotriva acestei amenințări. Mai mult decât atât, pentru a-și spori capacitatea de răspuns, statul lituanian a prioritizat reziliența societală și procesul de coeziune internă.[8]

În 2024, Lituania s-a alăturat inițiativei Letoniei de a construi o centură defensivă de baze militare, de-a lungul frontierei cu Rusia. Noutatea în cazul Lituaniei este extinderea acestei linii militare până la granița cu Belarus, dezvăluind o postură de apărare de facto împotriva acestei țări, care este, de asemenea, considerată o amenințare.[9]

Securitatea și apărarea celor trei state baltice abordate anterior pun în evidență similaritățile dintre acestea din punct de vedere al conceptului de securitate și al strategiei de securitate, dar și elementele care le conferă specificitate. Estonia și Letonia au mai multe elemente în comun datorită prezenței semnificative a minorităților rusești, în timp ce Lituania nu se confruntă cu această problemă și pune mai mult accent pe importanța coeziunii interne ca normă de stabilitate. Cu toate acestea, cele trei țări împărtășesc interese comune de securitate, cum ar fi securitatea energetică, protecția cibernetică și cooperarea internațională prin apartenența la NATO și la Uniunii Europene.

Anul 2014 a fost unul extrem de important, întrucât anexarea Crimeei din anul 2014 a determinat implementarea unor măsuri solide de realizare a securității naționale în statele baltice și în același timp a reflectat nevoia de cooperare între acestea pentru unificarea sistemului de securitate. Mai exact, conceptele de securitate națională au cuprins necesitatea de descurajare și au indicat direct Rusia ca o amenințare. În toate cele trei cazuri, singura modalitate de a aborda această amenințare este desfășurarea forțelor NATO pe teritoriul național, cu un dublu scop: pe de-o parte acela de a spori descurajarea împotriva a ceea ce este din ce în ce mai mult perceput ca agresiune și pe de altă parte acela de a îmbunătăți apărarea prin dobândirea de noi sisteme și învățarea de noi proceduri. În paralel, toate cele trei țări au implementat politici de conștientizare și de răspuns public pentru a-și pregăti populațiile pentru situații de criză.

2. Oportunități pentru cooperarea regională în domeniul apărării în țările baltice

Cooperarea intraregională între Estonia, Letonia și Lituania a fost adesea menționată, de-a lungul timpului, ca fiind un bun exemplu de cooperare regională. Cu toate acestea, în anumite perioade de timp, cooperarea în domeniul apărării a fost deficitară din cauza lipsei de încredere dintre cele trei state și chiar din apariția concurenței între acestea.

Pe parcursul procesului de aderare a celor trei state la NATO (2004), acestea s-au sprijinit reciproc în vederea finalizării procesului de aderare, fiind în același timp susținute și de alte state

[6] Military service, disponibil la https://kariuomene.lt/en/who-we-are/military-service/23649, accesat la data de 13.11.2025
[7] Lithuanian Defence Policy Guidelines 2018, disponibil la https://kam.lt/en/defence-policy/strategic-documents/, accesat la data de 13.11.2025
[8] National Security Concept of Lithuania 2021, disponibil la https://kam.lt/en/defence-policy/strategic-documents, accesat la data de 13.11.2025
[9] Lithuanian Defence Policy Guidelines 2024, disponibil la https://kam.lt/en/defence-policy/strategic-documents/, accesat la data de 13.11.2025

care le-au oferit asistență să construiască diferite proiecte pe linie de apărare precum Rețeaua Baltică de Supraveghere Aeriană (BALTNET), Batalionul Baltic de Menținere a Păcii, Escadrila Navală Baltică și Colegiul Baltic de Apărare.

În fapt, abordarea regională comună în domeniul apărării nu a fost o inițiativă a unuia dintre cele trei state, ci aceasta a venit mai degrabă din partea comunității internaționale care a considerat mai eficientă o abordare comună a apărării celor trei state, decât acordarea de sprijin individual. Acest aspect a fost susținut de faptul că cele trei țări se confruntau cu un inamic comun și se aflau în același mediu operațional, iar cooperarea în domeniul apărării între acestea contribuia la dezvoltarea interoperabilității și standardelor NATO și în același timp la integrarea țărilor în NATO. Conform unui studiu realizat de Centrul de Analiză a Politicilor Europene (CEPA), Estonia, Letonia și Lituania sunt trei țări care fac parte dintr-un singur mediu de operare. Acest fenomen generează o problemă, deoarece cele trei țări se află „pe căi convergente în politica de securitate, deși încă departe de o armonizare completă”.[10] Același studiu menționează faptul că cele trei state manifestă o excesivă dependență de Statele Unite ale Americii, element care devine central în securitatea regională și nu aduce beneficii sincronizării apărării baltice. Pe de altă parte, agresiunea Federației Ruse în Ucraina a sporit cooperarea între forțele armate estoniene și letone, atât pe linie de instruire și antrenamente comune, cât și în ceea ce privește manevrele întrunite. În ceea ce privește capacitățile de apărare specifice și vitale, securitatea maritimă și apărarea aeriană necesită consolidare, fiind cele mai slabe verigi din lanțul de apărare baltic.

Statele baltice posedă în prezent capacități de apărare aeriană foarte limitate, din cauza limitărilor financiare. Cooperarea intraregională în domeniul apărării a înregistrat un succes notabil în anul 1994, când a fost înființat Batalionul Baltic, care a fost operațional până la aderarea la NATO. Un nou Batalion Baltic trilateral a fost format, ulterior, în cadrul Forței de Răspuns a NATO (NRF).

Proiectele comune în domeniul apărării reflectă natura și dinamica implicării instituționale în formularea și implementarea politicii de securitate regională în țările baltice. După cum se arată într-un studiu realizat de Romanovs și Andžāns, partenerii occidentali au avut tendința de a sprijini proiectele tripartite ca o modalitate de a lucra cu trei țări similar în același timp, mai degrabă decât cu fiecare țară în parte. Inițial, fiecare dintre cele trei țări a fost îndrumată de țările nordice - Estonia de Finlanda, Letonia de Suedia și Lituania de Danemarca, care a fost singurul mentor informal, membru NATO. Acest factor nu numai că a contribuit la o abordare coerentă, deoarece țările nordice au susținut proiectele trilaterale, dar a promovat și o abordare militară diferită și o diversitate culturală militară între cele trei, încurajând astfel cooperarea militară până în prezent.[11]

În ceea ce privește cel mai de temut adversar din regiune, Federația Rusă, o operație multinațională, executată de cele trei state baltice, cu greu ar putea face față atac rusesc, totuși există diverse oportunități de a se realiza o cooperare eficientă și semnificativă între cele trei state baltice, care ar putea contribui semnificativ la o descurajare sporită a Federației Ruse. Există, de asemenea, un potențial considerabil pentru integrarea diverselor activități sau nevoi regionale comune tuturor celor trei state, precum și altor state riverane Mării Baltice, inclusiv Suedia,

[10] Lucas, E., Hodges, B. and Schmiedl, K., *Close to the wind: Too many cooks, not enough broth.* Center of European Policy Analysis, disponibil la: https://cepa.org/baltic-sea-security-too-many-cooks-not-enough-broth/, accesat la data de 17.11.2025

[11] Romanovs, U. and Andžāns, M., ‘*The trilateral military cooperation of the Baltic States in the “new normal security landscape,” security in the Baltic Sea region: Realities and prospects’*, in Sprūds, A and Andžāns, M. (eds.) “The Rīga Conference Papers 2017”. Riga, Latvia: Latvian Institute of International Affairs. pp. 14–22. disponibil la http://liia.lv/en/publications/security-in-the-baltic-sea-region-realities-and-prospects-the-riga-conference-papers2017643, accesat la data de 17.11.2025

Finlanda și Danemarca, cum ar fi planificarea și exercițiile operaționale comune recurente, infrastructura integrată de supraveghere a frontierelor și de avertizare timpurie; ISR în domeniul maritim; infrastructura combinată de logistică și întreținere; utilizarea comună sporită a activelor, cum ar fi poligoanele de tragere și facilitățile comune de instruire și educație.

În cele din urmă, națiunile baltice depind în mod vital de apărarea colectivă a NATO pentru a-și menține libertatea și independența împotriva unei potențiale viitoare agresiuni rusești. Credibilitatea unei astfel de apărări este fundamentală pentru menținerea descurajării. În esență, cele trei state baltice constituie o „insulă" în interiorul teritoriului NATO, cu un „cordon ombilical" terestru îngust prin Prăpastia Suwalki. Având în vedere populațiile lor mici, resursele bugetare limitate, proximitatea geografică față de o Federația Rusă, statele baltice, individual sau colectiv, nu au capabilitățile necesare pentru a-și asigura apărarea împotriva unui atac major rusesc mai mult decât o perioadă relativ scurtă de timp. Prin urmare, NATO trebuie să furnizeze multe dintre capabilitățile necesare pentru a descuraja în mod adecvat și, dacă este necesar, a învinge agresiunea rusă împotriva unui stat baltic sau a tuturor statelor baltice.

Concluzii

Regiunea Mării Baltice constituie o zonă de o importanță geopolitică imensă datorită accesului său la Mările Arctică și Baltică și a frontierei sale comune extinse cu Federația Rusă.

De-a lungul istoriei, această regiune a fost un punct focal al schimbărilor de suveranitate, al schimbărilor de guvernare și al tensiunilor. Estonia, Letonia și Lituania au fost nevoite să își adapteze conceptele de securitate națională și strategiile de apărare în al doilea deceniu al secolului XXI. Evenimente precum anexarea Crimeei în 2014, perspectiva ostilă a Rusiei față de ceea ce percepe ca fiind Occidentul și declanșarea agresiunii din Ucraina în 2022 au forțat aceste țări să treacă de la perceperea amenințărilor hibride la identificarea directă a Rusiei ca agresor și o amenințare semnificativă la adresa suveranității lor.

Îngrijorările legate de partajarea unei frontiere cu Rusia și prezența minorităților vorbitoare de limbă rusă care nu sunt aliniate cu guvernele naționale au stârnit îngrijorări cu privire la potențialele strategii hibride de destabilizare. Aceste îngrijorări au escaladat până la percepția posibilității apariției unei posibile agresiuni convenționale. Prin urmare, abordarea a evoluat într-o poziție proactivă și cooperative, vizând atenuarea riscurilor de agresiune și a amenințărilor hibride înainte și în timpul unui potential conflict armat. Soluția a fost cooperarea și colaborarea euro-atlantică între țările baltice pentru a stabili o capacitate de răspuns rapid și decisiv, creând astfel un cadru de securitate robust și promovând coeziunea între capacitățile militare ale tuturor națiunilor din regiune.

La rândul său, Federația Rusă și-a întărit progresiv poziția, trecând de la poziții aliniate cu Uniunea Europeană și NATO la o neîncredere profundă care, până în 2014, s-a tradus în ostilitate deschisă, așa cum a fost exprimată de oficialii săi în materie de securitate. Cele mai recente strategii de securitate națională ale Rusiei reflectă o percepție a Occidentului colectiv ca o amenințare existențială, un sentiment oglindit de națiunile europene de-a lungul flancului său estic.

Un factor cheie în construirea descurajării, coeziunii și interoperabilității a fost cooperarea cu NATO prin misiunea Prezență Înaintată Consolidată (Enhanced Forward Presence). Această inițiativă NATO a fost concepută pentru a consolida capacitatea defensivă a flancului estic al alianței. Estonia, Letonia și Lituania și-au consolidat capacitățile de apărare prin integrarea trupelor multinaționale prin intermediul grupurilor de luptă - unități operaționale care combină diverse capabilități cu sisteme avansate de arme și proceduri NATO.

Toate cele trei țări și-au sporit capacitățile datorită cooperării cu NATO și acordurilor bilaterale cu națiuni precum Finlanda, Suedia și Statele Unite. Achiziționarea de sisteme de armament de la acestea din urmă a facilitat interoperabilitatea și asistența tehnică. O vulnerabilitate, și anume securitatea spațiului aerian, a fost abordată prin resursele furnizate de aceste țări terțe. Rusia a folosit tactici hibride cu costuri reduse, dar cu impact ridicat, cum ar fi campaniile de propagandă și atacurile cibernetice. Ca răspuns la campaniile de propaganda și la tacticile hibride utilizate de Federația Rusă, toate țările baltice au implementat strategii de protecție civilă în cadrul conceptelor lor de securitate națională, punând accent pe reziliența internă și conștientizarea publicului în fața crizelor prelungite.

BIBLIOGRAPHY:

1. Government Approved Concept for Estonian Security Policy", Estonian Ministry of Foreign Affairs 2010, disponibil la https://vm.ee/en/news/government-approved-concept-estonian-security-policy;
2. National Security Concept of Estonia 2023, disponibil la https://kaitseministeerium.ee/sites/default/files/eesti_julgeolekupoliitika_alused_eng_22.02.2023.pdf;
3. National Defence Concept of Latvia 2018, disponibil la https://www.mod.gov.lv/en/politics/national-defence-concept;
4. National Security Strategy of Latvia 2021, disponibil la https://www.mod.gov.lv/en/politics/national-security-strategy;
5. Lithuanian Defence Policy Guidelines, disponibil la https://kam.lt/en/defence-policy/strategic-documents/;
6. Military service, disponibil la https://kariuomene.lt/en/who-we-are/military-service/23649;
7. Lithuanian Defence Policy Guidelines 2018, disponibil la https://kam.lt/en/defence-policy/strategic-documents/;
8. National Security Concept of Lithuania 2021, disponibil la https://kam.lt/en/defence-policy/strategic-documents;
9. Lithuanian Defence Policy Guidelines 2024, disponibil la https://kam.lt/en/defence-policy/strategic-documents/
10. Lucas, E., Hodges, B. and Schmiedl, K., *Close to the wind: Too many cooks, not enough broth*. Center of European Policy Analysis, disponibil la: https://cepa.org/baltic-sea-security-too-many-cooks-not-enough-broth/;
11. Romanovs, U. and Andžāns, M., '*The trilateral military cooperation of the Baltic States in the "new normal security landscape," security in the Baltic Sea region: Realities and prospects'*, in Sprūds, A and Andžāns, M. (eds.) "The Rīga Conference Papers 2017". Riga, Latvia: Latvian Institute of International Affairs, disponibil la http://liia.lv/en/publications/security-in-the-baltic-sea-region-realities-and-prospects-the-riga-conference-papers2017643.

GEOPOLITICS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Arthur Mihăilă
Lecturer, PhD, Babeș-Bolyai" University, Cluj-Napoca

Abstract: *The rapid evolution of artificial intelligence (AI) and its pervasive impact on the economy, security, and society increasingly support its interpretation as the core of a new industrial revolution, comparable to that triggered by electricity. The competition for technological supremacy in this field has become a global rivalry among major powers, with the potential to redefine traditional geopolitical configurations. This article examines how AI reshapes the distribution of power in the international system through the redistribution of strategic resources and by generating new asymmetries between states, corporations, and non-state actors. The study highlights the intensified competition between the United States and China, as well as the distinct roles of the European Union, the Global South, and transnational technology corporations. The analysis identifies the main domains of geopolitical rivalry associated with AI, with particular emphasis on militarization, cybersecurity, economic competition, and informational influence. The findings indicate that AI is becoming a structuring factor of the international order, accelerating trends toward a bipolar global dynamic, with major implications for state sovereignty and the architecture of global governance. The article contributes to the literature on security and international relations by conceptualizing AI as an emerging domain of geopolitical competition.*

Keywords: *Artificial intelligence; geopolitics; strategic competition; international security; international order.*

Deși dezvoltată relativ recent Inteligența Artificială (IA) influențează deja relațiile internaționale, devenind un subiect al conflictului dintre marile puteri și un posibil atu de neprețuit pentru cei implicați în cursa pentru dominația mondială. Revoluția provocată de IA a fost comparată cu cea produsă de electricitate[1]. Se apreciază că, la fel ca și electricitatea, IA va pătrunde în toate zonele vieții sociale, a economiei, științei și politicii, contribuind la dezvoltarea acestor domenii. Referindu-se la importanța IA, Jensen Huang, directorul general al companiei NVIDIA a declarat că dezvoltarea infrastructurii suverane IA este mai importantă pentru națiuni decât deținerea bombei atomice[2]. Afirmația lui Huang nu era o exagerare dat fiind că ”Inteligența artificială tinde să devină coloana vertebrală a productivității economice, competitivității industriale și apărării naționale”[3] oferind avantaje importante statelor care dețin un avans în acest domeniu.

Pornindu-se de la aceste constatări, în cadrul Forumului Economic Mondial, s-a discutat despre importanța ”suveranității digitale”[4], aceasta fiind definită ca fiind ”abilitatea de a avea

[1] A se vedea în acest sens Ford, Martin, *Rule of the Robots: How Artificial Intelligence Will Transform Everything*, New York: Basic Books, 2021, pp. 11-30.
[2] Garreffa, Anthony, *NVIDIA CEO on sovereign AI for countries: ”no one needs atomic bombs, everyone needs AI”*, Tweak Town, 26.09. 2025 consultat în data de 07.12.2025 la https://www.tweaktown.com/news/107910/nvidia-ceo-on-sovereign-ai-for-countries-no-one-needs-atomic-bombs-everyone-needs-ai
[3] Chang, Yu-Han, *Sovereign AI: The New Foundation of National Power* în EETimes, 28.11.2025 consultat în data de 09.12.2025 la https://www.eetimes.com/sovereign-ai-the-new-foundation-of-national-power/
[4] Fleming, Sean, *What is digital sovereignty and how are countries approaching it?*, în World Economic Forum, 10.01.2025, consultat în data de 08.12.2025 la https://www.weforum.org/stories/2025/01/europe-digital-sovereignty/

control asupra propriului destin digital – asupra datelor, hardware-ului și software-ului pe care te bazezi și pe care îl creezi". În paralel cu conceptul de suveranitate digitală au fost folosite conceptele de "cybersecuritate", "suveranitate tehnologică" și "suveranitate a datelor". Ironia sorții face ca cei care au atras atunci atenția asupra importanței IA și asupra necesității obținerii "suveranității digitale" să fie un grup de lideri europeni, în frunte cu Angela Merkel, care au adresat o scrisoare președintei Comisiei Europene, Ursula von der Leyen, exprimându-și intenția de a accelera eforturile pentru a dezvolta IA în scopul de a avea "controlul asupra propriului destin"[5]. Din păcate, ca și în cazul altor bune intenții exprimate de liderii UE, această inițiativă nu a fost urmată de eforturi serioase iar sumele de bani alocate au fost ridicol de mici în comparație cu cele cheltuite de companiile americane, chineze sau chiar de statele arabe pentru dezvoltarea IA și digitalizare. Această inerție a făcut ca în momentul de față să nu existe în țările europene nici un proiect competitiv în domeniul IA iar UE s-a remarcat doar prin eforturile de regularizare excesivă a utilizării LLM-urilor (Large Language Models), încercând chiar să impună diverse interdicții în scopul protejării populației în fața unor pericole adevărate sau imaginare cauzate de chat-boții americani sau chinezi.

Rămânerea în urmă a UE a făcut ca în cursa mondială pentru dominația digitală să ajungă mult în frunte SUA urmată de China. Atât avantajele din domeniul economic cât și cele substanțiale în domeniul armamentului fac ca IA să ocupe un loc important în confruntarea geopolitică. Cursa pentru dominație în acest domeniu nu ține numai de superioritatea software-ului ci și de obținerea mineralelor necesare pentru realizarea cipurilor care constituie suportul hardware al IA precum și de posibilitatea de a furniza suficientă energie, de preferat obținută prin centrale atomice, pentru alimentarea centrelor de date gigantice care găzduiesc LLM-urile. Competiția pentru procurarea mineralelor necesare, existente în componența "pământurilor rare", extinde conflictul economic și geopolitic în zona Sudului Global, care este inclus în sferele de influență ale puterilor concurente.

Relațiile geopolitice legate de IA sunt strict determinate de problema superiorității tehnologice în domeniul semiconductorilor. După cum a arătat Chris Miller[6], SUA a reușit să se afirme în acest domeniu prin controlul asupra tehnologiei de realizare a microchipurilor și de miniaturizare a lor. Cheltuielile mari de realizare a cipurilor au făcut ca și în acest domeniu manufacturarea produselor să fie exportată în țări în care forța de muncă era mai ieftină. Acest fapt a creat în unele cazuri vulnerabilități care subzistă și astăzi. Într-o primă fază tehnologia de fabricare a circuitelor integrate a fost cedată Japoniei, care a ajuns să manufactureze cipuri mai ieftin pentru companiile americane. Americanii s-au limitat la producerea software-ului pentru calculatoare și celelalte dispozitive realizate cu aceste cipuri. În scurt timp însă Japonia a început să folosească cipurile pentru realizarea de produse finite ajungând să-i concureze pe americani și să domine piața produselor electronice, în special cea a televizoarelor și cea audio-video.

Odată cu trecerea la o tehnologie superioară de realizare a cipurilor, cu un număr mai mare de tranzistoare plasate la distanțe mai mici pe circuitul integrat, companiile americane au preferat să deplaseze manufacturarea acestora în Taiwan, impunând și noi condiții contractuale. Compania Taiwan Semiconductor Manufacturing Company Limited (TSMC) s-a angajat să nu folosească cipurile pentru asamblarea unor produse finite, nepericlitând astfel piața calculatoarelor și a altor produse electronice de vârf. Pentru fabricarea cipurilor de memorie a fost preferată altă țară asiatică – Coreea de Sud, unde compania Samsung, care anterior avea drept obiect comerțul cu legume și

[5] A se vedea Estonia, EU countries propose faster "European digital sovereignty", ERR News, 02.03.2021 consultat în data de 07.12.2025 la https://news.err.ee/1608127618/estonia-eu-countries-propose-faster-european-digital-sovereignty

[6] Miller, Chris, *Chip War: The Fight for the World's Most Critical Technology*, New York: Scribner, 2022.

peste, a primit licența de fabricație. Cele două țări, Taiwanul și Coreea de Sud sunt complet dependente din punct de vedere strategic de armata americană putând fi constrânse să cedeze în cazul în care ar intenționa să își facă o politică economică proprie în domeniu semiconductorilor. Odată cu creșterea importanței semiconductorilor plasarea acestei industrii în Taiwan și Coreea de Sud a devenit o adevărată garanție de securitate oferită de SUA acestor țări.

Controlul asupra industriei cipurilor are loc și prin cvasimonopolul asupra manufacturării dispozitivelor de litografie cu ultraviolete, folosite pentru miniaturizarea circuitelor integrate. Aceste dispositive, proiectate de compania americană INTEL sunt realizate în Olanda de către ASML Holding N.V. (Advanced Semiconductor Materials Lithography), o companie fondată de concernele Phillips și ASM International în acest scop. Mașinile de litografiere[7] au mai mult de 100000 de piese componente și cântăresc aproximativ 180000 kilograme. Ele sunt ambalate în 40 de containere fiind transportate de 20 de camioane și respective 3 avioane cargo. O bună parte din procesul de fabricare și reglare a acestor mașini este ținută secretă și este transmisă verbal pentru a elimina pericolul spionajului economic. Costul unei mașini este de 360 milioane de dolari iar cel al generației următoare pentru care se fac comenzi și care va fi expediată în anii următori este de 720 milioane de dolari per unitate[8]. La aceste cheltuieli se adaugă costurile de proiectare și construcție a fabricilor de semiconductori dat fiind că odată cu trecerea la o tehnologie superioară este necesară construcția unei noi fabrici, pentru că recondiționarea celei vechi ar costa mai mult. În medie noile fabrici se construiesc cam o data la 4-5 ani. În funcție de generația de semiconductori fabricați costul construcției unei fabrici se situează între 10 și 20 miliarde de dolari iar pentru cipurile de nouă generație, proiectate special pentru IA, se apreciază că se poate ajunge chiar la 30 miliarde de dolari. Creșterea cererii de cipuri în condițiile dezvoltării pe scară mare a sistemelor de IA face ca pe plan global companiile de semiconductori să investească aproximativ un trilion de dolari pentru realizarea de fabrici de semiconductori până în 2030[9]. Aceste costuri limitează numărul țărilor și companiilor private care se pot angrena în cursa pentru supremația IA. Apariția IA a ridicat la un alt nivel competiția care începuse ca un război al cipurilor. Dacă supremația asupra producerii cipurilor evoluate oferea un avantaj economic, permițând realizarea de produse electronice de vârf, printre acestea numărându-se și cele militare, IA-ul a ridicat ștacheta pentru că ea tinde să afecteze toate domeniile vieții sociale. Încercarea de a obține o IA echivalentă sau chiar superioară celei umane devine posibilă datorită miniaturizării tranzistorilor de pe cipurile actuale. Companiile care dezvoltă modelele de IA au adoptat o strategie cantitativă de reproducere a creierului uman. În creierul uman se găsesc aproximativ 86 de miliarde de neuroni care formează conexiuni între ei (sinapse) în număr de trilioane. Miniaturizarea tranzistorilor permite pentru prima data realizarea unor ”creiere artificiale” cu un număr de tranzistori echivalent cu numărul de neuroni din creierul uman. De exemplu cel mai performant cip actual, B200, produs de NVIDIA, conține 208 miliarde de tranzistori[10]. Centrele de date care găzduiesc calculatoarele necesare suportului pentru IA se întind pe zeci de hectare de teren. Ele sunt caracterizate și de un

[7] *A backgrounder on Extreme Ultraviolet (EUV) lithography*, ASML 18.01.2017, consultat în 09.12.2025 la https://medium.com/@ASMLcompany/a-backgrounder-on-extreme-ultraviolet-euv-lithography-a5fccb8e99f4

[8] Chiang, Daniel; Yeh, Andrew, *Hyper-NA EUV to debut in 2030, primes foundry market for transformation*, Digital Times Asia, 28.02.2024 consultat în data de 06.12.2025 la https://www.digitimes.com/news/a20240628PD205/euv-technology-2030-adoption-ic-manufacturing-equipment.html

[9] Bill Wiseman et all, *Semiconductors have a big opportunity – but barriers to scale remain,* McKinsey & Company, 21.04.2025 consultat în 08.12.2025 la https://www.mckinsey.com/industries/semiconductors/our-insights/semiconductors-have-a-big-opportunity-but-barriers-to-scale-remain

[10] Ibrahim, Mostafa, *Comparing NVIDIA's B200 and H100: A Deep Dive into Next-Gen AI Performance* în Civo, 02.06.2025 consultat în data de 09.12.2025 la https://www.civo.com/blog/comparing-nvidia-b200-and-h100#:~:text=Massive%20Transistor%20Count:%20Each%20B200,the%20transistor%20budget%20of%20H100.

consum enorm de energie. OpenAI, care a conceput ChatGPT, realizează în momentul de față infrastructura pentru ”programul Stargate”[11] în valoare de 500 miliarde de dolari. Acest centru de IA va avea nevoie de o sursă energetică de peste 7 gigawați, cu un consum de energie mai mare decât al Elveției. În vederea alimentării cu energie electrică a centrelor de IA, companiile Microsoft, Google, Amazon, OpenAI și Meta au făcut demersuri pentru construirea de centrale nucleare sau pentru extinderea capacității celor existente[12]. De pildă Microsoft a semnat un acord pentru repunerea în funcțiune a reactorului nuclear de la Three Miles Island din Pennsylvania, care a fost dezafectat în urma unui accident în 1979, sperând să obțină un aport energetic de 837 megawați.

Sumele enorme de bani necesare pentru aceste proiecte fac ca dezvoltarea IA să fie imposibilă sau dificilă pentru majoritatea statelor. Încă de la începutul cursei pentru miniaturizarea cipurilor Rusia a abandonat încercările de a dezvolta produse de vârf în acest domeniu. Acest lucru a fost determinat și de faptul că perioada de început al dezvoltării acestei industrii a coincis cu prăbușirea URSS și cu criza economică determinată de acest fenomen. În momentul de față ea nu mai poate să recupereze decalajul trebuind să se resemneze și să folosească tehnologie învechită sau să obțină prin contrabandă cipurile necesare. Europa a făcut câțiva pași timizi în această direcție dar costul dezvoltării tehnologiei necesare a descurajat companiile care intenționau să producă semiconductoare. La asta s-a adăugat costul forței de muncă, mult mai mare decât cel din țările asiatice în care își deplasase SUA producția. După cum arăta Chris Miller, companiile americane au trecut prin câteva perioade dificile dar au beneficat de investițiile făcute de Ministerul Apărării. În UE efortul de înarmare a fost neglijat, iar guvernele nu au finanțat procesul de dezvoltare a circuitelor integrate necesare pentru industria militară de vârf, preferând să cumpere aceste produse de la americani. În acest fel industria de armament europeană și-a pierdut autonomia ajungând să depindă în acest domeniu de SUA, partenerul cel mai important din NATO.

În mod neașteptat, principalul concurent al SUA a devenit China. Ascensiunea Chinei a fost determinată de mai mulți factori printre care cei mai importanți au fost transformarea acestei țări într-un atelier de asamblare al multor produse tehnologice, investițiile masive pentru dezvoltarea industriei electronice și o politică activă și persistentă de specializare a tinerei generații în universitățile de vârf americane. Activitatea de asamblare a calculatoarelor, telefoanelor și a altor produse electronice i-a familiarizat pe chinezi cu procesul de producție al acestora și le-a permis, prin intermediul spionajului, să obțină datele necesare reproducerii produselor americane. Reprezentanții tinerei generații, școliți în universități americane, au fost recrutați după ce și-au făcut ucenicia în companiile americane. Un exemplu relevant al acestei practice îl constituie recrutarea lui Kai-Fu Lee, un taivanez emigrat în SUA, care a lucrat la Apple și Microsoft în echipele care dezvoltau un software de recunoaștere a limbajului, precursor al IA. Kai-Fu Lee a fost recrutat de chinezi pentru a dezvolta IA și a fondat în 2023 un startup dedicat dezvoltării unui LLM chinezesc. Printre scandalurile de spionaj industrial în care a fost implicată China cel mai răsunător a fost legat de compania Huawei care ajunsese să domine piața asiatică a telefoanelor

[11] Sigalos, Mackenzie, *OpenAi's first data center in $500 billion Stargate project is open in Texas, with sites coming in New Mexico and Ohio* în CNBC, 24.09.2025 consultat în data de 09.12.2025 la https://www.cnbc.com/2025/09/23/openai-first-data-center-in-500-billion-stargate-project-up-in-texas.html#:~:text=OpenAI's%20first%20data%20center%20in%20$500%20billion,$500%20billion%20Stargate%20program%20in%20Abilene%2C%20Texas.

[12] Regal, Coulter, *AI's Impact on the Surge of Nuclear Investments: Everything You Need to Know*, VanEck, 28.10.2025 consultat în data de 07.12.2025 la https://www.vaneck.com/us/en/blogs/natural-resources/ai-and-nuclear-power/#:~:text=Key%20Takeaways:,investment%20strategies%20for%20the%20future .

mobile, înainte ca SUA să impună un embargo asupra cipurilor pe care aceasta putea să le cumpere, în semn de represalii.

China a investit în dezvoltarea IA sume comparabile cu cele din industria americană. Acest fapt coroborat cu creșterea puterii economice a Chinei a provocat neîncrederea SUA și a declanșat competiția strategică asupra IA și a infrastructurii necesare pentru dezvoltarea ei. Principalul handicap al Chinei îl constituia faptul că SUA a blocat vânzarea de cipuri de ultimă generație pentru companiile chineze și a interzis informaticienilor americani să coopereze cu acestea. Faptul că nu a avut acces la mașini de litografiere UV de ultimă generație părea că va stopa efortul Chinei de rivaliza cu SUA în domeniul IA. Chiar dacă câteva companii chinezești au fost sponsorizate de govern pentru a produce cipuri, ele nu au putut, deocamdată, să le ajungă din urmă pe cele americane. Totuși chinezii au reușit să ocolească aceste dificultăți și în 20 ianuarie 2025 i-au șocat pe occidentali lansând Deep Seek, un IA care în multe privințe se apropia de performanțele lui ChatGPT. Acest rezultat a fost obținut prin optimizarea software-ului, care folosește mai puține cipuri, și printr-o metodă nouă de învățare a IA, un proces numit ”distilare”[13]. Ziarele occidentale au comparat apariția lui Deep Seek cu lansarea Sputnik-ului de către sovietici. Lui Deep Seek i-au urmat în câteva luni Dubao, dezvoltat de compania ByteDance, deținătoarea TikTok, Ernie Bot al lui Baidu, ChatGLM dezvoltat de universitatea Tsinghua și alte modele mai mici. Firmele chineze din domeniul IA și-au manifestat intenția de a investi în 2026 70 miliarde de dolari în dezvoltarea de centre de date[14]. Această sumă reprezintă doar aproximativ 20% din sumele investite de companiile americane dar este suficientă pentru reprezenta o amenințare pentru viitor, în condițiile în care conducători din rândul Partidului Comunist Chinez au anunțat în mod repetat că investițiile în IA vor crește pentru ca în deceniul următor China să obțină supremația în acest domeniu. Pentru a putea susține dezvoltarea IA, China a început și construcția unui număr de centrale nucleare care vor furniza energia necesară.

În condițiile creșterii puterii Chinei și a încercărilor ei de a deveni un hegemon regional amplasarea celor mai importante fabrici de cipuri în Taiwan a devenit o vulnerabilitate. China și-a exprimat de mai multe ori în ultimul deceniu intenția de a îngloba din nou Taiwanul în teritoriul său neexcluzând posibilitatea folosirii forței în acest scop. Anexarea Taiwanului ar face ca TSMC și tehnologia de ultimă oră în domeniul cipurilor să intre în mâinile chinezilor. Mai mult, în condițiile unui conflict cu SUA, China ar putea să impună un embargo asupra exportului de cipuri taiwaneze. Aceste previziuni sumbre au făcut ca președintele Biden să promulge The Chips and Science Act (Legea cipurilor și științei) în 2022 alocând companiei TSMC 6,6 miliarde de dolari și un împrumut de 5 miliarde de dolari pentru construcția unei fabrici de cipuri în Phoenix, Arizona. Această fabrică ar putea asigura cipurile necesare în cazul unui război cu China sau a invadării Taiwanului. În această eventualitate administrația Biden a declarat că ar fi nevoită să distrugă cu ajutorul unor rachete fabricile de cipuri din Taiwan pentru ca această tehnologie avansată să nu ajungă în mâinile chinezilor. Fabrica de cipuri din Arizona va acoperi o parte din nevoile SUA dar nu în întregime iar costurile de producție vor fi mai mari.

Interdicția exportării de cipuri de ultimă generație în China a dat naștere unui răspuns echivalent, China reducând exportul de pământuri rare în SUA. În urma negocierilor și a unor concesii chinezii au revenit asupra măsurii dar acest episod a atras atenția supra altei vulnerabilități, cea privind mineralele rare folosite în industria de semiconductori, necesare pentru

[13] Distilarea reprezintă un process de transfer al cunoștințelor de la un model mare (professor) la unul mic (elev). Compania care a dezvoltat Deep Seek a folosit mai multe IA care s-au antrenat unul pe altul.

[14] *China's AI Providers expected to Invest $70 Billion în Data Centers Amid Overseas Expansion*, Goldman Sachs, 03.11.2025 consultat în data de 05.12.2025 la https://www.goldmansachs.com/insights/articles/chinas-ai-providers-expected-to-invest-70-billion-dollars-in-data-centers-amid-overseas-expansion

miliardele de cipuri care urmează să se fabrice pentru dezvoltarea IA. Ascensiunea Chinei a fost însoțită de o strategie plănuită cu grijă în urmă cu aproximativ două decenii, de acaparare a resurselor strategice din Sudul Global. În urmă cu un an BBC raporta[15] că China a cumpărat toate minele de litiu disponibile în Africa și America de Sud și majoritatea minelor de cobalt, nichel, germanium, tungsten și mangan. China a ajuns să dețină mine de litiu în Canada, Mexic, Argentina, Bolivia, Chile, Mali, Namibia, Zimbabwe și Australia. Ea procesează între 85 și 95% din pământurile rare necesare în industria electronica și în industria de apărare[16]. China și-a extins treptat sfera de influență în Africa subsahariană efectuând diverse lucrări de electrificare sau construcție de căi ferate în schimbul concesiunii pe termen lung a resurselor minerale din aceste țări. Ea a ajuns să dețină acest monopol și datorită faptului că exploatările de pământuri rare din SUA au fost stopate în urmă cu decenii datorită toxicității acestora și pericolului de poluare[17]. Pentru a contracara avantajul Chinei în acest domeniu, președintele Trump a încheiat un acord cu Ucraina, achiziționând dreptul de exploatare a pământurilor rare din această țară în schimbul anulării datoriilor contractate în timpul războiului. Trump a încercat să cumpere și Groenlanda, unde se presupune că există mari zăcăminte de pământuri rare și minerale neexploatate. El și-a manifestat și intenția de a demara un proiect de explorare și eventuală exploatare a fundului Oceanului Arctic în același scop, stârnind proteste din partea organizațiilor ecologiste.

Un alt avantaj al Chinei, subliniat și de Kai-Fu Lee în cărțile sale, este faptul că dispune de o bază de date imensă, reprezentată de populația Chinei, nefiind limitată de legi care impun protecția datelor personale. Companiile de IA chineze au acces la informațiile deținute de guvernul chinez, la datele de Internet locale și chiar și la camerele video instalate în majoritatea orașelor din China. Accesul la ziarele sau la bibliotecile digitale din China nu este limitat de plata drepturilor de autor. ”Antrenamentul” IA necesită consultarea unor baze de date de la care aceasta învață, or în această privință chinezii sunt favorizați. Relaxarea și permisivitatea administrației chineze a putut fi constatată în cazul taxiurilor autonome conduse de IA. Accidentele cauzate de acestea în SUA au dus la interzicerea desfășurării activității companiilor respective pe durata a mai multor luni pe când accidentele similare produse în China au fost ignorate de govern.

China dorește să își extindă influența în Sudul Global, alcătuit din țări în curs de dezvoltare și prin ”Drumul digital al mătăsii”[18] (Digital Silk Road), exprimându-și intenția de a-și extinde serviciile digitale, printre care și IA, în această zonă. Prin această inițiativă China poate obține sprijinul elitelor nedemocratice din aceste țări furnizându-le mijloace pentru supravegherea populației. Extinderea influenței Chinei este și urmarea dezinteresului SUA și UE pentru aceste zone sărace, afectate deseori de instabilitate politică, unde câștigurile companiilor occidentale sunt prea mici pentru a justifica implicarea serioasă în politica locală.

După cum am menționat mai sus, eforturile unor țări din UE de obținere a suveranității digitale sunt relative modeste. Astfel în Franța există două companii mai importante, MGX și Mistral AI, care dețin IA care consumă 1,4 gigawați iar compania SINES din Portugalia consumă 1,2 gigawați. Marea Britanie se remarcă prin două companii, AI Growth Zone și Data4, fiecare consumând câte un gigawat de energie pentru alimentare. În consecință UE și Marea Britanie se

---

[15] *Tensions grow as China ramps up global mining for green tech*, BBC News, 30 april 2024 consultat la https://www.bbc.com/news/world-68896707 în data de 09.12.2025.

[16] Aceste elemente sunt folosite de pildă pentru realizarea avioanelor de luptă de ultimă generație și a rachetelor.

[17] Feng, Emily, *How China came to rule the world of rare earth elements* în NPR, 23.07.2025, consultat în data de 07.12.2025 la https://www.npr.org/2025/07/23/nx-s1-5475137/china-rare-earth-elements

[18] Kurlantzik, Joshua, *Assesing China's Digital Silk Road: A Transformative Approach to Technology Financing or a Danger to Freedoms?* în Council of Foreign Relations, 18.12.2020 consultat în data de 08.12.2025 la https://www.cfr.org/china-digital-silk-road/

bazează pe corporațiile americane pentru furnizarea IA devenind astfel o colonie digitală. Lipsa investițiilor în domeniul IA a fost explicată prin aversiunea UE față de riscul reprezentat de acest domeniu. În fața posibilității ca promisiunile IA să se dovedească iluzorii SUA a preferat să riște, apreciind că obținerea ”singularității”, adică a IA care ajunge la conștiința de sine și a ”superinteligenței” reprezintă o miză prea importantă pentru a fi ratată prin indecizie. Europa preferă însă să aștepte.

UE s-a remarcat însă prin încercarea de reglementare și de impunere a unor standarde în materie de IA, manifestându-se în opinia unor experți ca ”o putere normativă”[19]. Teza de la care au plecat autoritățile europene este că companiile multinaționale din domeniul IA nu își pot permite să ignore piața de 450 milioane de consumatori din Europa și vor fi nevoite să se adapteze standardelor impuse de UE. Anu Bradford consideră chiar că prin această metodă UE reușește să își impună voința la nivel mondial devenind o ”putere de regulementare globală”[20]. Trebuie să remarcăm că încă nu putem trage o concluzie finală cu privire la eficiența acestei tactici pusă în practică în perioada în care SUA era condusă de președintele Biden. Acesta avea o politică mai apropiată de cea de la Bruxelles. Președintele Trump se manifestă însă în sens diferit criticând încercările autorităților europene de limitare a libertății de exprimare și reglementările excesive. Recent, între reprezentanții UE și Elon Musk, proprietarul LLM-ului Grok și a platformei sociale X, s-au iscat controverse privind controlul asupra platformelor de socializare și a IA. Rămâne de văzut cine va învinge în acestă înfruntare de voințe – dorința UE de a controla informația sau cea americanilor de a nu pune nici o piedică în calea dezvoltării IA.

Un actor recent intrat în competiția pentru dezvoltarea IA îl constituie țările din Orientul Mijlociu care au început să investească agresiv în acest domeniu. În fața pericolului reprezentat de o posibilă trecere la ”energia verde” aceste țări au încercat să își diversifice economia îndreptându-se spre noul Eldorado al IA. Arabia Saudită și Emiratele Arabe Unite au investit în ultimul an sute de miliarde de dolari în companiile americane de IA realizând parteneriate cu OpenAI, NVIDIA, AMD și Amazon. Avantajul oferit de aceste țări constă în lipsa de reglementare și flexibilitatea în acest domeniu care ar putea să le atragă pe companiile americane să dezvolte filiale în Orientul Mijlociu. Deocamdată acest efort, chiar dacă este substantial, se află încă la început.

O importanță deosebită o are IA în domeniul industriei de armament. Cele trei mari puteri militare, SUA, China și Rusia încearcă să integreze IA în strategia de apărare. Cele mai controversate aplicații de acest tip sunt armele autonome, numite și ”roboți ucigași” și sistemele de monitorizare și control a armelor atomice. Printre ele se numără de pildă avioanele de vânătoare pilotate de IA, care pot efectua manevre pe care nu le-ar suporta corpul omenesc[21] și roiurile de drone coordonate de un creier IA colectiv. Un studiu recent al Corporației RAND[22], comandat de Departamentul Forțelor Aeriene al SUA arată că în momentul de față IA poate fi folosită cu succes în patru domenii: în cybersecuritate, pentru a recunoaște amenințările posibile, în predicția bazată pe datele obținute, în cadrul jocurilor de război și în planificarea misiunilor. Autorii subliniază că valoarea rezultatelor obținute depinde de acuratețea informațiilor care sunt oferite IA. Viitorul IA în industria de apărare pare însă să fie legat de dezvoltarea armelor autonome. Atât SUA cât și

[19] Cea mai importantă lege care reglementează IA este Regulamentul (UE) 2024/1689 a Parlamentului European și al Consiliului din 13 iunie 2024 de armonizare a regulilor asupra inteligenței artificiale care amendează regulamentele (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 și (EU) 2019/2144 și Directivle 2014/90/EU, (EU) 2016/797 și (EU) 2020/1828 (Legea Inteligenței Artificiale)

[20] Bradford, Anu, *The Brussels Effect: How the European Union Rules the World,* New York: Oxford University Press, 2020.

[21] O revoluție în acest domeniu l-a reprezentat folosirea a două IA care simulau virtual lupte și manevre de tipul ”dogfight” reușind astfel să învețe în câteva minute cee ace piloții umani învățau în ani de zile.

[22] *Understanding the Limits of Artificial Intelligence for Warfighters,* vol.1, Santa Monica: RAND Corporation, 2024.

Rusia și China au făcut scurte demonstrații cu drone și roboți autonomi, lăsând să se înțeleagă faptul că arme evoluate din această categorie vor fi puse la dispoziția forțelor armate în viitorul apropiat.

Concluzie

Inteligența artificială adevenit unul dintre principalii factori ai redistribuirii puterii în sistemul international accelerând transformări care afectează economia, securitatea și arhitectura ordinii mondiale. Analiza de față arată că avantajul competitiv nu este conferit doar de inovarea software-ului ci de controlul întregului lanț tehnologic, de la obținerea mineralelor critice până la capacitatea energetică necesară infrastructurilor de tip data center. Această realitate explică atât persistența rivalității între Statele Unite și China cât și vulnerabilitatea structurală a Uniunii Europene, incapabilă să susțină prin investiții masive ambițiile pe care le are pe plan mondial. Studiul sugerează că IA amplifică dezechilibrele de putere existente, creind noi asimetrii de securitate și tinde să devină un factor structurator al noii ordini internaționale.

BIBLIOGRAPHY:

1. Boniface, Pascal, *Géopolitique de l'intelligence artificielle: Comment la révolution numérique va bouleverser nos sociétés*, Paris: Éditions Eyrolles, 2021.
2. Bradford, Anu, *Digital Empires: The Global Battle to Regulate Technology*, New York: Oxford University Press, 2023.
3. Brasioli, Diego; Guercio, Laura; Landini, Giovanna Gnerrre, De Giorgio, Andrea (eds) – *The Routledge Handbook of Artificial Intelligence and International Relations*, New York: Routledge, 2025.
4. Crawford, Kate, *Atlas of AI: Power, Politics, and the Planetary Costs of Artificial Intelligence*, New Haven: Yale University Press, 2021.
5. Farrell, Henry; Newman, Abraham, *Underground Empire: How America Weaponized the World Economy*, New York: Henry Holt & Company, 2023.
6. Fishman, Edward, *Chokepoints: American Power in the Age of Economic Warfare*, New York: Portfolio/Penguin, 2025.
7. Ford, Martin, *Rule of the Robots: How the Artificial Intelligence Will Transform Everything*, New York: Basic Booksw, 2021.
8. Frey, Carl Benedikt, *How Progress Ends: Technology, Innovation, and the Fate of Nations*, Princeton: Princeton University Press, 2025.
9. Galliot, Jay; MacIntosh, Duncan; Ohlin, Jens David (eds.), *Lethal Authonomous Weapons: Re-Examining the Law and Ethics of Robotic Warfare*, New York: Oxford University Press, 2021.
10. Grant, David, *Populism, Artificial Intelligence and Law: A New Understanding of the Dynamics of the Present*, London: Routledge, 2025.
11. Kahn, Jeremy, *Mastering AI: A Survival Guide to our Superpowered Future*, New York: Simon & Schuster, 2024.
12. Kissinger, Henry A.; Schmidt, Eric; Huttenlocher, Daniel, *The Age of AI: And Our Human Future*, London: John Murray (Publishers), 2021.
13. Lee, Kai-Fu, *AI Superpowers: China, Silicon Valey, and the New World Order*, Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2018.

14. Miller, Chris, *Chip War: The Fight for the World's Most Critical Technology*, New York: Scribner, 2022.
15. Prakash, Abishur, *GO.AI: Geopolitics of Artificial Intelligence*, (Kindle edition), Amazon, 2018.
16. Rifkin, Jeremy, *The End of Work: The Decline of Global Labor Force and the Dawn of the Post-Market Era*, New York: Tarcher, 2004.
17. Ryan. Mick, *War Transformed: The Future of Twenty-First-Century Great Power Competition and Conflict*, Annapolis: Naval Institute Press, 2022.
18. Saura, Jose Ramon; Debasa, Felipe, *Handbook of Research on Artificial Intelligence in Government Practices and Processes*, Hershley: IG Global, 2022.
19. Scharre, Paul, *Army of None: Autonomous Weapons and the Future of War*, New York: W.W. Norton & Cpmpany,
20. Scharre, Paul, *Four Battlegrounds: Power in the Age of Artificial Intelligence*, New York: W.W: Norton & Company, 2023.
21. Tinnirello, Maurizio (ed), *The Global Politics of Artificial Intelligence*, Boca Raton: CRC Press, 2022.
22. *Understanding the Limits of Artificial Intelligence for Warfighters*: Rand Corporation Research Report, vol 1-5, Santa Monica: Rand Corporation, 2024.

19TH CENTURY TRANSYLVANIAN ROMANIANS FROM A GERMAN PERSPECTIVE

Monica Negoescu
Lecturer, PhD, Technical University of Cluj-Napoca

***Abstract**: The present paper attempts to present a few aspects of the way certain German scholars from Transylvania and abroad regarded Transylvanian Romanians in the 19th century. Influenced by Herder's ideas, who saw in the peasant the power of the simple people, but also by the fact that the rural Romanian population in Transylvania was overwhelming in number, those who in the 19th century issued judgments regarding the Romanian people were actually referring to the lower strata of Romanians.*

***Keywords:** 19th century Romanian peasants, Herder, German scholars, image*

The Transylvanian region has always possessed a distinctive richness, due primarily to the cultural diversity present within its borders. The ethnic groups inhabiting these lands developed over time in relatively distinct directions, yet they could not avoid continual contact with one another—connections fostered both by commercial exchanges and by shared political interests for which they frequently acted together. Their coexistence generated intercultural influences observable in all areas of life, ranging from linguistic borrowings among the languages spoken in Transylvania to elements of traditional costume, as well as the articulation of common goals. These processes deepened relations among the various groups and shaped particular patterns of perception that they developed towards one another.

When discussing the image of a people, one must consider the relativity of the notion of "a specific national character," since nations change from one century to the next—or even from one generation to another. Such images, therefore, tend only to place a nation within certain ethnic stereotypes, which gain significance to the extent that they influence particular, even political, attitudes of one people towards another.

In terms of their public image, the Romanians of nineteenth-century Transylvania were commonly represented by the figure of the Romanian peasant. The vast majority of those who wrote about Romanians based their characterizations on the rural population. Influenced by Herder's ideas—especially his view that the peasantry embodied the strength of the simple people—and by the demographic reality that the Romanian rural population in Transylvania far outnumbered all others, nineteenth-century observers who formulated judgments about the Romanian people were, in effect, referring to the lowest social stratum of Romanian society.

To understand the broader interest in "the people," one must take into account the philosophical context of the eighteenth and nineteenth centuries and the far-reaching influence that Herder exerted across Europe.

Johann Gottfried von Herder (1744–1803), a major European intellectual figure, left a distinct mark on Transylvanian culture. At a time when folk traditions were often regarded as errors of the human spirit—evidence only of fanaticism and ignorance—and when foreign models, particularly French ones, dominated artistic and literary practice, Herder's philosophy developed along two principal lines: first, a critique of the Enlightenment and its limitations; and second, an

effort to renew German art and literature through original creations, "as a shoot from the trunk of the nation."

Influenced by his mentor Johann Georg Hamann—who introduced him to the works of Homer and Shakespeare, as well as to the study of the Bible, and whose own philosophy was grounded in the idea that all things have a divine origin—Herder expanded this notion by claiming that whatever is divine is also human. In Shakespeare's work, he saw the possibility of divine manifestation in the form of northern poetry.

Herder maintained that, in order to understand a people's literature, one must study its language, since language constitutes the most important instrument of artistic expression. He opposed the Latinizers, arguing that German literature had been impeded by monks and Frankish clergy who imposed a form of vulgar Latin. Thus, although modern European literature rests on Greek and Roman foundations, German literature, in his view, needed to free itself from the domination of the Latin language and the Roman spirit. On similar grounds, he rejected the imposition of the Greek ideal in literature and art, advocating instead a concept of classical beauty that transcends both time and nation and is recognizable only in its concrete manifestations. Through this aesthetic reasoning, he contributed significantly to the foundations of Romanticism. A pivotal moment for the *Sturm und Drang* movement was the 1771 meeting in Strasbourg between Herder and Goethe, after which the latter observed:

"With regard to poetry, I had begun to know it in another aspect and in another sense, which attracted me more. (…) The folk poetry he urged us to collect in Alsace—the oldest poetic documents—demonstrated that poetry is a gift of the world and of nations, not the private inheritance of refined and cultivated individuals..."[1]

Returning to Herder's linguistic thought: in his 1771 *Essay on the Origin of Language*, he contends that human language arises solely from reason and intellect and possesses meaning only through the act of active human self-knowledge.

Between 1778 and 1779, Herder published two volumes of *Volkslieder* (Folk Songs), a work that profoundly influenced Europe. In 1807, Johann Georg Müller reissued the collection under the title *Stimmen der Völker in Liedern* (*Voices of Peoples in Songs*). The volumes include folk songs from Europe and beyond, translated into German, thereby enabling the broader study of other peoples, cultures, and historical eras. The collection became a landmark in the study of European folk poetry and provided significant support for the developing ideas of Romanticism. Commenting on this work, R. S. Mayo noted that "his gathering of folk songs and his research into the manner in which the literature of European countries reflects the genius of their respective nations acted as a powerful stimulus on the age."[2]

In his approach to history, Herder viewed it as a process of continuous progress and harmonious development. He regarded the primitive poetry of peoples as a faithful monument of their history. These ideas found their fullest expression in his major work, *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (*Ideas for the Philosophy of the History of Humanity*), in which he grounded his philosophy in human anatomy and physiology.

Because of his unusually acute sensory capabilities, Herder believed that, alongside rational knowledge, sensory perception must also be recognized as a distinct form of understanding. Reason cannot exist independently as a self-sufficient principle; it cannot be separated from feelings, desires, or from language, because language reflects the individual characteristics of human beings and thus becomes the medium through which knowledge emerges.

[1]Goethe, Johann Wolfgang: *Poezie și adevăr.* vol. I, București: ESPLA 1955, p. 445.
[2] Mayo, Robert Stephen: *Herder and the Beginnings of the Comparative Literature.* Ann Arbor University, 1970, p. 231.

Language provides the conditions necessary for recognizing the specificity of different civilizations. For this reason, Herder rejected the use of a dead language—Latin, in this case—in place of national languages, since only through national languages can the original and distinctive elements of civilizations—suppressed by Roman conquest and later by Christianity—be recognized and developed. In other words, a language evolves from its original, poetic form, for only there can one find the defining traits of the nation that spoke it. This explains Herder's emphasis on collecting folk songs alongside ancient documents.

"... the land and the people never grow old, or only very late; by contrast, states—as human institutions, as children of their times, and often even as products of circumstance—fortunately possess youth and old age, and thus a permanent, imperceptible tendency toward development, flourishing, or dissolution."[3]

The impact of Herder's philosophy was immense, leading to profound political and cultural transformations, particularly in Eastern Europe—not because his works were more widely published there, but because their reception was deeper, distinct from that in Western Europe, where his ideas inspired enthusiasm but little more.

The influence of German culture in Eastern Europe is due primarily to the similarities among the states in this region of the continent. Herder's philosophy and ideas were reinterpreted in accordance with local conditions. Concepts such as the development of a national literary language, the establishment of academic societies addressing issues specific to national cultures, and the affirmation of folk culture—expressed through the recognition of the value of folklore—as well as the right to one's own cultural identity, resonated strongly throughout this area.

The first mentions of Transylvanian Romanians date back even before the 19th century, when Johann Tröster from Sibiu published in 1666 in Nürenberg the volume *Das Alt und Neu Teutsche Dacia. Das ist: Neue Beschreibung des Landes Siebenbürgens*, (*The Old and New German Dacia. That Is: A New Description of Transylvania*)[4] in which, besides historical aspects and descriptions of the main nations living in Transylvania (the Saxons, the Szeklers, and the Hungarians), he offers one of the earliest detailed descriptions of the life, clothing, and customs of the Romanians. We thus learn interesting details, such as the fact that Romanians wear "pindsch" (opinci – traditional peasant sandals), a long shirt reaching the knees, the "toag" (staff) with which they defend themselves when necessary,[5] that their wives make their own clothing, only the wealthiest buy wool, that they grease their hair with butter, etc.[6] One of the bibliographical sources Tröster mentions is the poem *Zlatna*[7] by the German poet Martin Opitz (1597–1639), who, as a teacher for a year in Alba Iulia, was impressed by the beauty and inhabitants of the area and composed the aforementioned poem – a true ode to the Romanians – in which he presents in verse both their history and certain customs and dances. Here is a short fragment in the Romanian translation by Mihai Gavril:

"Keeping both your dress and your wondrous dance,
Sprung from an ancient root, all from one place,
Like the famous hora that has no equal in the world;
Now it is a small circle, then it grows large;

[3] Herder, Johann Gottfried: *Idei cu privire la filosofia istoriei umanităţii*. În: *Scrieri.* Bucureşti: ed.Univers1973, p. 119.
[4] Troester, Johann: *Das Alt und Neu Teutsche Dacia. Das ist: Neue Beschreibung des Landes Siebenbürgens.* Sibiu/Nürnberg: Christoph Gerhard, 1666.
[5] Troester, Johann: *Das Alt und Neu Teutsche Dacia. Das ist: Neue Beschreibung des Landes Siebenbürgens* .., p. 342.
[6] Troester, Johann: *Das Alt und Neu Teutsche Dacia. Das ist: Neue Beschreibung des Landes Siebenbürgens* ..., p. 344.
[7] Opitz, Martin: *Zlatna sau Despre cumpăna dorului. Odă românilor*. Breslau, 1690, https://tiparituriromanesti.wordpress.com/martin-opitz-zlatna-sau-despre-cumpana-dorului-1623-oda-romanilor.

You tap two tiny steps shyly in a narrow ring,
Softening the movement like the play of young goats;
With hands in sleeves clasped, bending to one side,
Then to the other like swaying waves,
The men toward the women with a step drawn back
Bow low… How beautiful the women are among you!

Full of modesty, yet also of good cheer,
With their refined speech they can even subdue you;
Their judgment is just, however hard it may be for them…!
Oh, I could tell you so much about them forever,
As about your most blessed Zlatna,
Where I once found all that I had ever desired…"

„Păstrându-vă și portul și minunatul joc,
Din vechea rădăcină pornite dintr-un loc
Precum vestita horă ce-n lume seamăn n-are;
Acum e-o horă mică, apoi se face mare;
Mărunți doi pași îi bateți sfios în scurt ocol
Îmlădiind mișcarea ca-n jocul capreol;
Cu mâini de mâne prinse plecându-vă-ntr-o parte,
Apoi spre cealaltă ca valuri legănate,
Înspre femei bărbații cu-n pas mai înapoi
Se-nclină… Ce frumoase-s femeile la voi!

De sfiiciune pline, dar și de voie bună
Cu vorba lor aleasă pot să te și supună;
Au judecata dreaptă ori cât le-ar fi de greu…!
O, despre ele multe ți-aș povesti mereu,
Cum despre Zlatna voastră preabinecuvântată
Unde-am aflat din câte mi-am fost dorit odată…"[8]

One of the important images of the Romanian peasant is provided by Emperor Joseph II himself in the second half of the 18th century, during his frequent travels through the Principality of Transylvania:

"These poor Romanian subjects, who are without doubt the oldest and most numerous inhabitants of Transylvania, are so tormented and burdened with injustices by everyone – whether Hungarians or Saxons – that their fate, if you examine it, is truly lamentable (...). I am not surprised that their lands are poorly cultivated, for how could it be otherwise when a man from one day to the next is not sure of his possessions and must be day after day, and perhaps every hour, at the work of his lord. Otherwise, the nation truly has spirit; its lack of progress certainly stems from its misfortune."[9]

Thus, beginning with the end of the 18th century, the general opinion existed that Romanians were suspicious, aggressive, and vengeful, without taking into account the social-

[8] Opitz, Martin: *Zlatna sau Despre cumpăna dorului. Odă românilor ...*
[9] Lupaș, Ioan: *Împăratul Iosif al II-lea și răscoala țăranilor din Transilvania.* În: *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice,* seria III, tom. 13, București, 1935, p. 8.

political context of the time. The exogenous oppression – noted not only by Joseph II but also illustrated in reports of the period that systematically speak of the humiliation of the Wallachians by the other Transylvanian nations – led to certain national frustrations, prompting corresponding reactions[10]. From this arise portrayals of Romanians as vengeful and cunning, as they appear, for example, in W.T.A. Zimmermann's volume[11], or in Wilhelm Schmidt's book.

Regarding their conception of life, Romanians appear as a melancholic people with a stoic, fatalistic attitude toward existence, placing unconditional trust in the wisdom of destiny[12]. Faithful or superstitious, the Romanian incorporates pre-Christian beliefs into his philosophy; all this is illustrated in Romanian folk verse as well as in his beliefs and customs, as Wilhelm Schmidt also sees in his volume *Das Jahr und seine Tage in Meinung und Brauch der Romänen Siebenbürgens. Ein Beitrag zur Kenntniß des Volksmythus (The Year and its Days in the Beliefs and Traditions of Transylvanian Romanian. A Contribution to the Knowledge of People's Legends)*:

"Under the demonic influence of a spirit world that performs shamanic rites [...] the Transylvanian Romanian thus greets life and walks the span of his human existence, clinging to the transmitted old because of its rough-grained content and bowing beneath the power of a traditional habit in which paganism and Christianity have – for him, the uneducated poor – completely and utterly merged." [13]

Consequently, Wilhelm Schmidt, under the influence of the current of his time, characterizes the Romanian peasant as a "poor uneducated man," generalizing this portrayal to an entire nation. He too dwells on the Romanian's belief in fate and fatality, noting that this would represent the specific character of the religion of Transylvanian Romanians.

In the work of Heinrich von Wlislocki (1856–1907) from Sebeș, *Aus dem Leben der Siebenbürger Rumänen,* the Transylvanian Romanian shifts from an idyllic image to that of a primitive, savage, and slow-witted individual:

"…that the Transylvanian Romanian rarely rises above the most primitive conditions of life; for it remains true that his motto is: sitting is better than walking, lying is better than sitting, sleeping is better than doing, and the best of all is eating! It is to this undeniable circumstance that one must attribute the sad observation of many Philo-Romanians that the Romanian peasant, despite all legal equality, still lives in a miserable hut, while the Magyar lord and the [German] burgher live in a comfortable town or country house. This inclination toward a contemplative life must also be transferred to his intelligence; he is slow on the uptake and resists every new idea one tries to instill in him." [14]

---

[10] Heitmann, Klaus: *Oglinzi paralele*. București: ed. Fundației culturale române 1996.

[11] Zimmermann, W.T.A.: *Oesterreichs Länder und Völker. Natur- und Sittengemälde des Kaiserstaates.* Vol. 7 Europa und seine Bewohner. Stuttgart/Leipzig: ed. Scheible 1837.

[12] Heitmann, Klaus: *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german*. Iași: ed. Polirom 2014.

[13] Schmidt, Wilhelm: *Das Jahr und seine Tage in Meinung und Brauch der Romänen Siebenbürgens ...,* p. 44: „Unter dem dämonische Einflusse einer schamanischen Bräuchen [...] leistenden Geisterwelt begrüßt somit der Romäne Siebenbürgens das Leben und wandelt er die Spanne seines Menschendaseins ab, festhaltend an dem überlieferten Alten wegen dessen grobkörnigen Inhaltes und sich beugend unter der Macht einer traditionellen Gewohnheit, zu welcher Heidenthum und Christenthum für ihn – den bildungslosen Armen – so ganz und gar sich verschmolzen haben."

[14] Wlislocki, Heinrich von: *Aus dem Leben der Siebenbürger Rumänen* (Sammlung gemeinverständlicher wissenschaftlicher Vorträge, NF 87,Serie 4*)*, Hamburg 1889, p. 27.: „...daß der transilvanische Rumäne sich selten über die allerprimitivsten Lebensverhältnisse emporschwingt; denn wahr bleibt es immerhin, daß ihm der Wahlspruch gilt: Sitzen sei besser als Gehen, Liegen besser als Sitzen, Schlafen besser als Machen, das Beste von allem aber ist das Essen! Auf diesen unableugbaren Umstand ist daher zurückzuführen die traurige Bemerkung mancher Philoromanen, das der rumänische Bauer, trotz aller Gleichheit vor dem Gesetze, noch immer in einer ärmlichen Hütte,der magyarische Herr und der Bürger aber in einer bequemen Stadt- oder Landwohnung lebt. Dieser Hang zu einem beschaulichen Leben muß auch auf seine Intelligenz übertragen werden; er ist begriffstutzig und verhält sich abwehrend gegen jede neue Idee, die man ihm beibringen will."

So, whereas at the beginning of the work the Transylvanian Romanian was praised for the unaltered way in which he preserves his customs, now precisely this argument is used to support the idea that he stubbornly resists anything new. Phrases such as Naturmensch (man of nature), kindliche Volk (childlike people), wilde Volk (savage people) – which include the Transylvanian Romanian – are used in opposition to Kulturvolk (civilized people).

In the period of colonial imperialism, the Orientalist "us-and-them" paradigm allowed European intellectuals to represent the Oriental world as savage, irrational – in short, inferior – thereby granting themselves two inseparable tools: power and knowledge. In the case of Transylvanian German intellectuals, one can speak of a "self-and-other" paradigm that permits them to represent the Transylvanian Romanian as savage (he lives in the mountains in a timeless world) and irrational (he is guided by beliefs and keeps his customs unchanged), i.e., inferior, which in turn confers upon them *power* through *knowledge*. This manner of representing the Other can also be viewed from the perspective of tensions that arise within a hybrid culture, if Transylvanian culture is regarded as a mosaic of at least three other cultures interacting with one another. Here we are not dealing with an interweaving of two cultures – Romanian and German – but with a clear separation between cultures, and moreover with a hierarchization of them: the other two cultures, German and Hungarian, occupy the top positions, while Romanians are on a lower step, in their huts. The works mentioned here are important because they present to the West aspects of a culture that was very little known to Europe in that period, and the condescending tone and subtle irony can be regarded as proof of the erudition of these intellectuals. However, this new perspective on the traits of a nation, however interesting, does not take into account the political context in which Romanians lived in the 19th century.

BIBLIOGRAPHY:

1. Johann Wolfgang Goethe, *Poezie și adevăr,* vol. I, ESPLA, București, 1955;
2. Klaus Heitmann, *Oglinzi paralele,* Editura Fundației culturale române, București, 1996;
3. Klaus Heitmann, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german*, Editua Polirom, Iași, 2014;
4. Johann Gottfried Herder, *Idei cu privire la filosofia istoriei umanităţii,* in *Scrieri,* EdituraUnivers, București, 1973;
5. Ioan Lupaș, *Împăratul Iosif al II-lea și răscoala țăranilor din Transilvania,* în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria III, tom. 13, București, 1935;
6. Robert Stephen Mayo, *Herder and the Beginnings of the Comparative Literature*. Ann Arbor University, 1970;
7. Martin Opitz, *Zlatna sau Despre cumpăna dorului. Odă românilor*, Breslau, 1690, https://tiparituriromanesti.wordpress.com/martin-opitz-zlatna-sau-despre-cumpana-dorului-1623-oda-romanilor
8. Wilhelm Schmidt, *Das Jahr und seine Tage in Meinung und Brauch der Romänen Siebenbürgens*, Editura A. Schmiedicke, Sibiu, 1866;
9. Johann Troester, *Das Alt und Neu Teutsche Dacia. Das ist: Neue Beschreibung des Landes Siebenbürgens,* Christoph Gerhard, Sibiu/Nürnberg, 1666;
10. Heinrich von Wlislocki, *Aus dem Leben der Siebenbürger Rumänen* (Sammlung gemeinverständlicher wissenschaftlicher Vorträge, NF 87,Serie 4*)*, Hamburg, 1889;
11. W.T.A. Zimmermann, *Öesterreichs Länder und Völker. Natur- und Sittengemälde des Kaiserstaates,*. Vol. 7 *Europa und seine Bewohner*, Scheible, Stuttgart/Leipzig, 1837.

POLITICAL EXTREMISM: THE RHETORIC OF ABSOLUTISM AND THE STYLISTIC FIGURES OF EXCLUSION

Georgeta-Amelia Motoi
Lecturer, PhD, University of Craiova

Abstract: *This article investigates the role of stylistic figures in extremist political discourse, emphasizing their essential function in expressing and consolidating an absolutist and exclusive mindset. Starting from the analysis of metaphors extracted from the introduction of Diana Dănișor's book Political Extremism. The Disturbing Mirror of Our Times, the article highlights how these tropes contribute to deforming reality by reducing social and political complexity to simplistic and radical schemas. Additionally, other stylistic figures—antithesis, repetition, hyperbole, euphemism, alliteration—are explored as rhetorical means that support Manichaean logics, exclude dialogic discourse, and foster emotional mobilization in the name of an absolute truth. From this perspective, the study underscores the importance of analyzing stylistic figures not only as aesthetic elements but as ideological tools with profound political impact, thereby offering a critical contribution to the understanding of extremist discourse and the defense of democratic reason.*

Keywords: *political extremism, stylistic figures, metaphors, exclusivist rhetoric, ideological discourse*

Introducere

Într-un peisaj discursiv în care limbajul nu mai este doar un instrument de comunicare, ci devine un vehicul ideologic, figurile de stil nu sunt simple ornamente retorice, ci expresii ale unor structuri de gândire adânc înrădăcinate. În cazul discursului extremist, recursul la tropi și figuri devine simptomatic pentru refuzul pluralității și al dialogului, pentru obsesia purității și tentația absolutului. Astfel, analiza figurilor de stil nu este un exercițiu de estetică, ci o demontare critică a unui limbaj care construiește realități univoce și o excludere radicală.

I. Metafora: deformarea realității prin absolutizare

Într-un climat intelectual dominat de tensiunea dintre discursul normativ al democrației și tendințele regresive ale extremismului, limbajul metaforic devine un instrument esențial de gândire critică. Nu doar că oferă o expresivitate sporită textului analitic, dar funcționează ca un mediu de transpunere a conceptelor abstracte în imagini condensate, recognoscibile, capabile să genereze sens într-un spațiu încărcat de ambiguități. Acest articol urmărește să evidențieze modul în care metaforele „revoltă împotriva complexității lumii", „monolog totalitar" și „salt în necunoscut", extrase din introducerea cărții Dianei Dănișor, Extremismul politic. Oglinda tulburătoare a vremurilor noastre (C.H. Beck, București, 2025), contribuie nu doar la configurarea unei estetici a discursului despre extremism, ci și la articularea unei epistemologii critice a fenomenului.

1. „Revoltă împotriva complexității lumii” – metafora regresului ontologic

Această expresie constituie o metaforă conceptuală care exprimă, dincolo de intenția retorică, o teză filosofică. „Revolta” nu este doar o mișcare socială sau ideologică, ci un act de respingere simbolică a unui atribut fundamental al realității: complexitatea. Astfel, extremismul este înțeles ca un refuz al ambiguității, al diversității ontologice și epistemice, fiind orientat către o viziune reductivă, maniheistă. În linia lui Edgar Morin și a gândirii complexe, această revoltă poate fi citită ca o regresie spre forme primitive de gândire simplificatoare, care refuză pluralitatea în favoarea unor grile de lectură totalitare.[1]

2. „Monolog totalitar” – metafora patologiei discursului

Sintagma „monolog totalitar” se impune ca o metaforă critică, ce reunește două concepte aparent disparate: forma de discurs (monologul) și natura regimului politic (totalitarismul). Într-o democrație deliberativă, dialogul este fundamentul procesului de legitimare politică, după cum argumentează Jürgen Habermas. Prin contrast, monologul evocă închiderea, refuzul alterității, anularea celuilalt ca subiect al enunțării. Alăturarea termenului „totalitar” semnalează nu doar un conținut ideologic, ci și o metodologie discursivă: constrângerea limbajului la funcția de dominare. Se poate identifica aici o influență indirectă a teoriei dialogismului bakhtinian, care denunță orice formă de hegemonie discursivă ca simptom al opresiunii.[2]

3. „Salt în necunoscut” – metafora discontinuității politice radicale

Această metaforă, frecvent întâlnită în discursul critic asupra revoluțiilor sau mișcărilor radicale, sugerează o ruptură ontologică, o abandonare a ordinii imperfecte dar negociabile în favoarea unei promisiuni nedeterminate. „Saltul” implică un gest de voință absolută, dar lipsit de ancoraj rațional, iar „necunoscutul” nu desemnează un spațiu concret, ci o stare de incertitudine totală. În cheia filosofiei existențiale, am putea vedea aici o formă degenerată a saltului kierkegaardian, dar în plan politic, sensul este negativ: nu e vorba de transcendere, ci de negare a oricărei forme de continuitate instituțională. Metafora devine astfel o critică condensată a radicalismului distructiv, ce substituie reforma cu nihilismul.[3]

Metaforele analizate nu sunt simple ornamente retorice, ci vectori de sens care permit articularea unei viziuni filosofice și politice asupra extremismului. Ele funcționează ca structuri cognitive ce mediază între abstract și concret, între ideologie și estetică, între politică și etică. Într-o epocă în care discursul public este tot mai vulnerabil la simplificări, polarizări și manipulări, capacitatea metaforei de a reintroduce nuanța, ambiguitatea și gândirea critică devine o formă de rezistență intelectuală. În acest sens, analiza figurilor de stil transcende interesul stilistic și devine un act de apărare a rațiunii democratice.

II. Antiteza: strategia maniheismului discursiv

Discursul extremist se conturează printr-o logică dualistă, exprimată în antiteze incisive care opun categoric termeni ce, în realitate, coexistă într-o relație mult mai complexă. Expresii precum „dialog vs. monolog”, „ordine vs. haos” sau „puritate vs. corupție” nu doar descriu o realitate fragmentată, ci o rescriu conform unei grile ideologice menite să simplifice brutal lumea[4]. Această strategie retorică, fundamentată pe opoziții maniheiste, neagă ambiguitatea și pluralitatea, reducând discursul la o luptă a binelui absolut împotriva răului total. Antiteza devine astfel

---

[1] Diana Dănișor, *Extremismul politic. Oglinda tulburătoare a vremurilor noastre*, Introducere, C.H. Beck, București, 2025; Edgar Morin, *Introduction à la pensée complexe*, Seuil, Paris, 2014.

[2] Jürgen Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, Cambridge, MA: MIT Press, 1991; Mikhail Bakhtin, *Problemele poeticii lui Dostoievski*, Univers, București, 1980.

[3] Søren Kierkegaard, *Fear and Trembling*, London, Penguin, 1985.

[4] Diana Dănișor, *op. cit.*, p. 15.

instrumentul excluderii: interlocutorul devine inamic, iar spațiul pentru compromis sau dialog se erodează[5].

Această binaritate amintește de critica lui Hannah Arendt asupra totalitarismului, care transformă politica într-o arenă în care nu mai există spațiu pentru dezbatere, ci doar pentru înfrângerea absolută a adversarului[6]. Această formă de discurs subminează însăși esența democrației, care se bazează pe toleranță, diversitate și capacitatea de a negocia diferențele[7].

III. Repetiția: incantația retorică a certitudinii

Repetiția este un mijloc retoric esențial în discursul extremist, unde termeni-cheie ca „absolut", „refuz", „pluralitate", „ordine" sau „adevăr" revin sistematic, generând un efect de incantație și consolidare a unui adevăr inatacabil[8]. Această tehnică retorică nu funcționează ca o demonstrație rațională, ci ca o ritualizare a limbajului, transformat într-un discurs liturgic ce nu admite îndoială sau contestare.

Această utilizare repetitivă amintește de funcția propagandistică a limbajului, descrisă de George Orwell în *1984*, unde sloganurile simple, repetate insistent, devin instrumente ale manipulării[9]. Filosofic, este o formă de fermitate discursivă care închide spațiul pentru reflecție critică, iar politic, ea servește la fixarea în conștiință a unor axiome ideologice ce nu pot fi puse în discuție.

IV. Hiperbola: dramatizarea realului în cheie apocaliptică

Hiperbola joacă un rol central în retorica extremistă, transformând realitatea prin exagerări care adesea depășesc limitele credibilului. Termeni precum „ruptură violentă", „ordine perfectă", „adevăr incontestabil" sau „luptă existențială" construiesc un cadru apocaliptic al discursului, în care fiecare conflict devine o bătălie finală între binele și răul absolut[10].

Această dramatizare exprimă o formă de disperare metafizică, o dorință obsesivă de certitudine într-o lume percepută ca haotică și incertă[11]. Hiperbola mobilizează emoțional audiența, justificând acțiuni extreme prin prezentarea lor ca inevitabile sau chiar sfinte, consolidând astfel legitimitatea violenței în numele unui scop „suprem"[12].

V. Eufemismul și disimularea violenței

Paradoxal, discursul extremist utilizează și eufemisme pentru a masca radicalismul. Expresii ca „ordine ideală", „misiune" sau „curățare" ascund sub un văl de respectabilitate intenții totalitare și violente. Aceste figuri de stil devin instrumente de persuasiune care substituie brutalitatea cu un idealism aparent nobil, creând astfel o aură moralizatoare ce legitimează acțiuni dure[13].

Analitic, eufemismul servește la reducerea rezistenței cognitive și emoționale a audienței, facilitând acceptarea unor măsuri altminteri respingătoare. Din perspectivă politică, această

---

[5] *Ibidem*, p. 16.
[6] Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*, Humanitas, București, 2014, p. 320.
[7] Jürgen Habermas, *The Theory of Communicative Action: Volume 1, Reason and the Rationalization of Society*, Translated by Thomas McCarthy, Boston, Beacon Press, 1985, p. 142.
[8] Diana Dănișor, *op. cit.*, p. 18.
[9] George Orwell (1949), *1984*, London, Penguin Books, 2018, p. 45.
[10] Diana Dănișor, *op. cit.*, p. 20.
[11] Zygmunt Bauman, *Globalizarea și efectele ei sociale*, Antet, București, 2005, p. 68.
[12] *Ibidem*, p. 70.
[13] Diana Dănișor, *op. cit.*, p. 23.

disimulare a violenței este esențială pentru consolidarea puterii și pentru mobilizarea în masă a adepților, în timp ce criticii sunt delegitimați ca opozanți „imorali" sau „subversivi"[14].

VI. Aliterația și ritmul: seducția formală a dogmei

Discursul extremist nu este doar un conținut ideologic, ci și o performanță formală ce utilizează aliterația și ritmul pentru a capta și menține atenția. Aliterații precum „puritate, perfecțiune, promisiune" sau structuri ritmice cadențate conferă un caracter hipnotic frazelor, transformând ideile în formule memorabile și în imnuri ideologice[15].

Literar, această muzicalitate a limbajului ajută la internalizarea mesajului, făcându-l greu de contestat sau de uitat. Seducția formală reflectă o dorință de stabilitate și ordine într-un discurs care se vrea total și imuabil. Aceste procedee contribuie la construirea unei identități colective și la crearea unei comunități a credinței în doctrinele promovate[16].

Concluzie

Figurile de stil identificate în discursul extremist nu sunt simple ornamente retorice, ci instrumente esențiale ale unei gândiri care refuză complexitatea și pluralitatea lumii. Ele manipulează limbajul pentru a închide spațiul dialogului și al reflecției, construind adevăruri absolute ce nu pot fi contestate. În această lumină, analiza acestor figuri devine un act de demascare și o formă de rezistență intelectuală indispensabilă în apărarea democrației și a libertății gândirii[17].

BIBLIOGRAPHY:

1. Arendt, Hannah. *Originile totalitarismului*. București: Humanitas, 2014.
2. Bakhtin, Mikhail. *Problemele poeticii lui Dostoievski*. București: Univers, 1980.
3. Bauman, Zygmunt. *Globalizarea și efectele ei sociale*. București: Antet, 2005.
4. Dănișor, Diana. *Extremismul politic. Oglinda tulburătoare a vremurilor noastre*. București: C.H. Beck, 2025.
5. Habermas, Jürgen. *The Structural Transformation of the Public Sphere*. Cambridge, MA: MIT Press, 1991.
6. Habermas, Jürgen. *The Theory of Communicative Action: Volume 1, Reason and the Rationalization of Society*. Translated by Thomas McCarthy. Boston: Beacon Press, 1985.
7. Kierkegaard, Søren. *Fear and Trembling*. London: Penguin, 1985.
8. Orwell, George. *1984*. London: Penguin Books, 2018.
9. Sen, Amartya. *Identity and Violence: The Illusion of Destiny*. London: Penguin Books, 2007.
10. Walzer, Michael. *Spheres of Justice: A Defence of Pluralism and Equality*. New York: Basic Books, 1983.

[14] Amartya Sen, *Identity and Violence: The Illusion of Destiny*, London, Penguin Books, 2007, p. 55.
[15] Diana Dănișor, *op. cit.*, p. 25.
[16] Michael Walzer, *Spheres of Justice: A Defence of Pluralism and Equality*, Basic Books, New York, 1983, p. 98.
[17] Diana Dănișor, *op. cit.*, p. 27.

THE BEGINNINGS OF ROMANIAN VOLLEYBALL AS PRESENTED IN THE INTERWAR PRESS

Laurenţiu-Marius Magdaş
Assist. Prof., PhD, UMFST „G. E. Palade" of Târgu Mureş

Abstract. *Sports press in Romania had a significant impact on popularizing volleyball, offering detailed chronologies of competitions and the performances of athletes and national teams, while also reflecting the social and political changes of the time. In the interwar period, volleyball was a little-known sport, but through the press, public interest gradually grew. Later, under the communist regime, volleyball was intensively promoted as a symbol of collective values and national pride, with the success of Romanian teams was used as a propaganda tool. After 1989, the press diversified its coverage, adapting to new digital platforms and economic and social changes, maintaining public interest with reports on sports achievements and professional aspects of volleyball. The analysis also includes the press's impact on the perception of sport as a mass phenomenon, revealing its contribution to national identity consolidation, as well as the techniques of persuasion and manipulation used in the media.*

Keywords: *volleyball, Romanian press, interwar, communism, history*

The evolution of volleyball in Romania can be analyzed with great accuracy through the articles published in the interwar press, which not only provided detailed documentation of events but also reflected the social, political, and cultural context of the time. Sports press served as an essential platform for promoting this sport in its early stages, documenting competitions, achievements, and significant events that contributed to the formation of a national sports identity. By presenting volleyball in articles, editorials, and interviews, the journalists of the time managed to capture both the athletes' aspirations and the values of Romanian society. In this regard, the study of interwar press offers a unique perspective on how volleyball, an imported sport, gradually became a part of Romania's social and cultural life.

The press represents a valuable source for researching the evolution of Romanian volleyball over the years. Key elements defining the press's contribution in this area include: historical documentation and contextualization, presenting the social and political context, analysis of national culture and identity, study of mass phenomena, and social impact.

The sports press provides a detailed chronology of volleyball-related events in Romania. This is essential for accurately reconstructing the history of the sport. Press articles document athletic performances, competitions, and technical and tactical developments, providing essential data for historical research.

Articles in the sports press often reflect the social and political context in which sporting events took place. For instance, during the Legionnaire government, World War II, or under the communist regime, sports and sports reporting had propagandistic connotations. Analyzing these articles reveals how sport was used to promote certain ideologies or to manipulate public opinion. The sports press contributed to the construction and strengthening of national identity. The success of Romanian teams and athletes was often presented, especially during the communist era, as a symbol of national pride and cultural identity. These press articles have been invaluable for

studying how these achievements were portrayed and how they influenced public perception of national identity.

Sport in general, and volleyball in this case, became a mass phenomenon throughout the 20th century, shaping social behaviors and values. The sports press documented public reactions to sports events, providing valuable insights into how sport impacted society. This information is essential for sociological and psychological studies on the influence of sports on communities.
Sports press articles frequently contain statistical data on athletic performances, competition results, records, and other concrete information. These data are valuable primary sources for research in sports science. Studying the language and rhetoric used in sports press offers insights into how narratives about sports and athletes are constructed. This contributes to research in communication and linguistics, revealing techniques of persuasion and public opinion manipulation.

Romanian sports press has provided a wide range of perspectives, including opinion pieces, editorials, and interviews with athletes, coaches, and other experts. These diverse perspectives have offered a more nuanced and comprehensive understanding of sports phenomena and their impact on society. The sports press articles studied also covered the economic aspects of sports, including sponsorships, ticket revenue, broadcasting rights, and the financial impact of sports events, which are essential for research in sports economics and sports management.[1]

The development of modern media has transformed sports into a form of human entertainment, integrated into our daily lives. News is rarely without sports updates. This aspect of sports development, in general, and volleyball in particular, between 1948 and 1989, has been illustrated through the institutional organization and the achievements of volleyball players in various competitions, highlighting their successes.

As is well-known, socialist society aimed to create a “New Man,” with communism rejecting individuality, viewing it as merely a manifestation of conflict between the individual and society. There was an attempt to create this so-called "New Man," whose defining characteristics included a sense of duty, a desire to transcend oneself, a willingness to overcome difficulties, and a commitment to championing socialist principles. After a period of relaxation, the concept of creating the new man was re-emphasized following the plenary session of the Romanian Communist Party in July 1971.[2]

Communist ideology was enforced through the apparatus of the Communist Party and the process of socialization, in which the media played a major role. Among various methods, sports held a special place, closely tied to propaganda. Every sporting initiative or achievement became part of the Party's agenda, with outcomes dictated by Communist Party policy. Volleyball coach Nicolae Sotir, who also trained in Turkey, owed his international recognition to Party policies. Propaganda through sports operated on multiple levels. First, there was mass sports, serving as a way to educate people by encouraging them to use their time productively; sports were accessible to everyone, far from the star-like aura that characterized sports under capitalism.[3]

---

[1] Allen Guttmann, *Sports: The First Five Millennia,* University of Massachusetts Press, 2004.

[2] Vezi şi programul de reforme inițiate de Nicolae Ceaușescu după vizitele sale în China și Coreea de Nord, care au culminat cu Tezele din iulie 1971. În lucrarea *Omul nou. Tehnici de modelare a omului în România comunistă* de Lavinia Betea, se discută despre modul în care regimul comunist a încercat să creeze o nouă identitate umană prin educație și propagandă, cu accent pe ideologia muncii, patriotismul și devotamentul față de partid. De asemenea, această problemă este abordată de lucrarea lui Vladimir Tismăneanu, „Stalinism pentru eternitate: O istorie politică a comunismului românesc”, unde este analizată ideea de „om nou” în contextul doctrinei comuniste și reformelor culturale introduse după Tezele din iulie 1971.

[3] Vezi: *Sport, Politics and Communism* de James Riordan, lucrare care explorează utilizarea sportului de către statele comuniste, inclusiv România, ca un mijloc de propagandă și mobilizare socială.

Mass Media and Volleyball in Communist and Post-Communist Romania

Nationalized mass competitions were incorporated between 1977 and 1989 into an event called Daciada, where Romanians connected with their historical past, the name originating from "Dacia," the ancient name of the Romanian region. The second level, professional sports organized in clubs, aimed to transfer competition from factories to sports arenas. Subsequently, international competitions such as European and World Championships, as well as the Olympic Games, followed. Initially, results were achieved by emulating the Soviet model, as coaches learned from the advanced practices of Soviet sports science.

Romania adopted a new narrative to present its achievements after distancing from Moscow. Nadia Comăneci, "the heroine of Montreal," became a product of socialist society. The successes of Nadia Comăneci, Ilie Năstase, and the European champion volleyball players were framed in a way that presented an idealized international image of Romania. This same propaganda pattern can be observed with athletes from Mureș County. Leon Rotman, a double Olympic medalist in Melbourne, owed his achievements to a canoe built in Reghin, and his victory was shared with Reghin's workers. Consequently, with the athletic achievement, the Reghin canoe became an international symbol of socialist economic success. This interpretation does not intend to diminish the athletes' accomplishments under the communist regime, as political propaganda was never their focus. Therefore, the thesis concludes with a chapter presenting the biographies of great athletes and volleyball players, their destinies, and memories of volleyball as a national sport. A perspective on professional sports is also included, viewing them from two angles: as a sport and as propaganda. This represents a history of individuals under a totalitarian regime, where ideology permeates sports, traditionally a free domain. Sports achievements became a way to express the superiority of a particular ideology and political system—communism—in competition with capitalism. This endeavor is based on the historiography dedicated to sports history, particularly volleyball and the communist regime, and relies on a documentary base consisting of published sources and records from the National Archives of Romania.

Presentation of Volleyball in Romanian Sports Media

The presentation of volleyball in Romanian sports media evolved over time, influenced by political context, the successes of national teams, and media transformations. Looking retrospectively, three main periods were identified: the interwar and early communist period (up to 1948), the communist-stalinist and national-communist period (1948–1989), and the post-communist period (after 1989).

Although initially covered with some reservation, as it was seen as an "American ladies' sport" alongside basketball, volleyball gradually gained popularity in Romania during the interwar period, though it was not yet a widely practiced sport. Sports media coverage was limited, focusing mainly on soccer and other traditional sports. With the organization of the first national and international competitions, articles began mentioning the progress of Romanian volleyball teams. In the communist period (1948–1989), volleyball enjoyed intense promotion, primarily due to the national teams' results, which fueled the propaganda machinery of the ruling single-party. Key phrases describing press articles from this period include: intense promotion, national teams, propaganda, and domestic competitions. National volleyball championships and cups were heavily publicized, with detailed reports on matches, players, and coaches. Sports media used these stories to generate public interest and promote mass sports.

In the post-communist period, the perception of volleyball in the press shifted to reflect international results, the professionalization of athletes, and coverage of competitions on online

and social media platforms. Following the fall of communism, sports media coverage diversified. Although soccer continued to dominate, volleyball remained important, albeit with less attention compared to the communist period. Media outlets continued to cover European and World Championships as well as European cup successes. Over time, sports media began to focus more on the professional aspects of sports, including interviews with players and coaches, tactical analyses, and reports on infrastructure and sports facility development. In the digital era, volleyball coverage extended to online platforms, where specialized websites and social media pages began providing real-time information, photos, and videos from matches, as well as in-depth analyses.

Romanian Sports Press over the Years

Over the years, notable publications in Romanian sports media have included Gazeta Sporturilor, Sportul românesc, Universul Sport, Sportul, Sportul Popular, and Pro Sport, as well as Romanian State Radio and Television during the communist era, and both public and commercial radio and television channels, along with online platforms emerging after 1989. For years, the written sports press was one of the primary sources of sports news, offering extensive coverage of volleyball competitions at both national and international levels. Sports programs on public and private television aired volleyball games and news, contributing to the sport's popularity. Key topics in volleyball covered by the sports media included: the performances of national teams, domestic championships, interviews, and volleyball player profiles. International medals and competition participations have always been major points of interest. Articles about national championships and club competitions were common, providing details on teams' and players' progress. Interviews with players, coaches, and volleyball personalities helped bring the public closer to the stories behind athletic achievements.

As previously noted, volleyball in Romania began to be played by students in Bucharest and other cities like Ploiești, Iași, Brașov, and Timișoara. The first school championship took place in 1921, featuring teams from high schools such as Matei Basarab, Dimitrie Cantemir, Spiru Haret, Mihai Viteazu, Gheorghe Lazăr, Gheorghe Șincai, and the Higher School of Commerce. According to volleyball tradition, the first international match was held in 1927 on the beach at Eforie, where a team of ONEF students (today UNEFS) defeated a team of Turkish tourists.

In a 1924 newspaper announcement, the "Buciumul" Society, having received permission from the National Institute of Physical Education, organized fencing, boxing, gymnastics, athletics, soccer, volleyball, and basketball lessons. Registration was to be sent by post to Bucharest, I. Esculap St., No. 10, including: "name, address, occupation, age, school attended, class, and free time.".[4] Lessons were scheduled to begin on May 20, 1924.

There are controversies regarding the year the specialized federation was established, with 1928 and 1931 both being mentioned. In 1928, a union of volleyball clubs was created, and in 1931, the "Romanian Basketball and Volleyball Federation" was founded.

Interwar Volleyball

According to Professor Nicolae Duțescu, president of the Romanian Basketball and Volleyball Federation in 1933, "in 1921, the global association YMCA established a branch in Romania, known during the interwar period as the Christian Association of Young Men. Alongside other intellectual and moral concerns, it placed great importance on physical development through gymnastics, games, and sports. Among these, basketball (hoop ball) and volleyball (net ball) were introduced by American leaders Mr. Brown, Mr. Stevens, and Mr. Johnson. These sports

[4] *Universul*, nr.111/20.05.1924, București, p. 3.

captivated, in particular, school-aged youth. In 1922, the Association organized the first interschool Basketball and Volleyball Championship on what was then an empty lot near the Brătianu statue. Since then, similar competitions have been held annually, with 8–10 high schools participating each time. Supporters of these sports, wishing to have a serious organization to spread the interest in practicing Basketball and Volleyball, gathered in September 1931 and formed the Romanian Basketball and Volleyball Federation. Present at this founding were the clubs Apărătorii Patriei, Juventus, Macabi, Viforul Dacia, YMCA, T.C. Jr., and Sportul Studențesc."[5].

The first elected president was D. Marinescu, director at YMCA. The following year, Professor Nicolae Duțescu was elected, and, surrounded by a very active committee, they amended the old statutes that no longer met the needs, also drafting a new regulation. The 1932 championship, organized by the Federation, brought together 8 volleyball clubs. The success was great, and interest in these sports grew, as they were practiced not only by schoolchildren but also by students, lawyers, doctoral candidates, etc. In 1933, the second category in volleyball was formed, so now there would be four champions, two for each category of sport. The title of volleyball champion once again went to the "Apărătorii Patriei" club, which met in the final with YMCA and Sportul Studențesc. These matches represented the essence of volleyball, with teams being of similar strength. In the second category, Sportul Studențesc won in the final. In 1933, two combined volleyball cups were contested, which recorded a special success, with 16 teams registered in both categories. In 1934, regional competitions were organized, along with the first national volleyball championship. According to Professor Nicolae Duțescu, these sports needed to be spread among school youth because they had qualities not found in other sports, namely: they required a small playing field, which could be set up in any schoolyard; they required little equipment; they were "very attractive without being dangerous."

Nicolae Duțescu, Promoter of Basketball and Volleyball in Romania

Nicolae Duțescu was born in Bucharest. He was a physical education and sports teacher, known for his activities as an animator, organizer, and promoter, making remarkable contributions to the development of basketball and volleyball in Romania.

He was a basketball player and a member of the "Mihai Viteazul" High School team in Bucharest, which won the interschool championship in 1924. He had an impressive teaching career as a physical education teacher at "Matei Basarab" High School in Bucharest, where he actively encouraged learning and practicing basketball and volleyball. In 1930, the basketball team of this high school, where the young teacher Nicolae Duțescu began his activity, won the school tournament title, defeating all the favorites. The team's success continued in the following years, managing to develop many talented players who were later promoted to professional basketball, including M. Mănciulescu, V. Rusu, M. Bercuși, C. Riegler, N. Alexandrescu, and P. Bălteanu.[6]

Nicolae Duțescu played a crucial role in the establishment of the Romanian Basketball and Volleyball Federation in 1931, being appointed as vice president. He served as president of this federation several times: from 1932 to 1938 and from 1941 to 1943. In 1940, he was elected a member of the Romanian Athletics Federation Committee. He was also a volleyball referee, officiating at numerous games.

[5] ***, „Tânăra federație de Basket-ball și volley-ball" în *Curentul*, nr. 3066/06.11.1933, București, p. 70.

[6] Nicu Alexe, Valentin Costandache, *Enciclopedia Educației Fizice și Sportului din România,* Ed. a II-a, vol. I, Editura Măiastra, Târgu Jiu, 2015, p. 452.

Professor Nicolae Duțescu is also credited with drafting the first official volleyball and basketball regulations, published in 1932, as well as numerous improvements made later. The renowned basketball player Richard Hillard acknowledged Nicolae Duțescu's contribution, emphasizing that his figure remains indelible in the history of Romanian basketball due to his initiative to establish the Basketball and Volleyball Federation and affiliate it with FIBA, despite the general indifference of the authorities at the time. For his remarkable contributions, Duțescu was mentioned in the agenda of the U.F.S.R. in 1938. He was awarded the Medal of Cultural Merit for Sports, Second Class (1933), and the Order of Cultural Merit for Sports with the rank of Knight II (1943).

In the early days, volleyball as a sport was met with skepticism by the Romanian press at the end of the 1920s, particularly in 1929. "The Swan Song" is the title of an article that presents this Romanian perspective on the two "related" sports—basketball and volleyball—during the years of the Romanian and global economic crisis:

„We read somewhere under the title: National and Regional Volleyball and Basketball Championships, the following: "The Federation of Sports Societies in Romania, intending to establish a section for basketball and volleyball, has authorized the Christian Association of Young People (U.M.C.A.) to organize the regional and national championships. All teams wishing to participate... etc. etc. In other words, the guardian body of sports in our country has completed what it set out to achieve according to its program, and having nothing more to do, it began cultivating these two American sports, known mostly as activities for young ladies. We don't know what kind of qualification might be given to the intention expressed by the F.S.S.R. What the colleague from the specialty announces as an official version is—admittedly—a document in the spirit of the achievements and working methods of the institution's leaders up to now. Perhaps adding two more sports to the respectable number already included in the federal table of sections, committees, and commissions would only cost an insignificant amount of paper, pens, and ink, spent by the governing body according to the current bureaucratic practices. A dynamic activity would not be involved, as tradition would be violated. Taking two more sports under its protective wing means, for the F.S.S.R., in today's difficult times for Romanian sport, an act of foolishness that cannot be overlooked. The major sports in Romania are barely scraping by, from one day to the next.."[7]

The article expresses profound skepticism and evident irony towards the decision of the Romanian Federation of Sports Societies (F.S.S.R.) to establish sections for volleyball and basketball. The criticism focuses on several key points: the perception of uselessness and bureaucratic oversaturation, disdain for the new sports, and criticism of sports management. The author suggested that the F.S.S.R. aimed to add these sports merely to complete an already established program, without any practical or necessary justification. This move is seen as a mere addition to the existing list of sections and committees, a bureaucratic act devoid of real substance. The article highlights the American origin of volleyball and basketball, with the perception that these sports are more like recreational activities for young ladies than serious sports worthy of the attention of a national sports federation. The article insinuates that the F.S.S.R. acted in a traditionalist and bureaucratic manner, failing to demonstrate dynamic or effective activity in promoting and supporting the existing sports in Romania. The article also presents the precarious state of the main sports, mentioning that the major sports in Romania were in a difficult state, barely surviving, with the economic crisis being a major cause. In this context, the addition of volleyball and basketball is seen as an ill-advised and inappropriate act, a waste of resources and

[7] E. Colțan, „Cântecul lebedei" în *Curentul,* nr. 442/11.04.1929, București, p. 4.

attention that could be better used to support the already existing sports, such as football, the most popular sport "without which rational organization we cannot live in harmony with the countries of Western morals." In the journalist's view, "for the round ball, another year of life according to the current model means its irrevocable burial. Athletics, the most complete sport and the most useful for the regeneration of the nation, lives in days of misery. It is unnecessary to list the sufferings of other sports, from rugby to swimming. The sports movement is in full regression, and the causes should only be sought in the bureaucratization of sport and the removal of capable people from the movement. It would mean that, at least in the eleventh hour, the leaders of Romanian sport would realize the harsh reality, saving what could still be saved."[8]

The press's view on the introduction of volleyball in Romania in 1928 is predominantly negative, marking a resistance to change and a lack of confidence in the F.S.S.R.'s ability to effectively manage the new sports initiatives. The criticism focuses on the perception of bureaucratic inefficiency, contempt for new sports, and the poor state of traditional sports, reflecting a conservative and skeptical attitude toward developments in the Romanian sports landscape.

The first piece of information about volleyball in the press from Western Romania comes from a speech given at the Gymnastics Festival on the evening of November 8, 1925, by V. I. Farca, reproduced in the newspaper *Primăvara* from Sânicolaul Mare, No. 48/25.11.1925: "Here, people still know what football is, but when you say "Swedish Gymnastics", "Basketball", "Volleyball", "Rugby", etc., and now we also have "Boxing", „God knows what these are!"

Conclusion

The interwar press played a crucial role in the development and popularization of volleyball in Romania, acting as a vector for promotion and influence for this sport from its early appearances. Documenting both competitive and sports developments, as well as the political and social context, the articles from that period provide a complex image of the importance of volleyball as a mass phenomenon. The analysis of the sports press from this era reveals both the public's enthusiasm for the sport and the ways it was later used for propaganda purposes. Ultimately, the study of press articles about volleyball makes a significant contribution to understanding how the sport influenced Romanian society and to reconstructing its national history.

BIBLIOGRAPHY:

1. Allen Guttmann, *Sports: The First Five Millennia*, University of Massachusetts Press, 2004.
2. Riordan, James, *Sport, Politics and Communism Sport*, International studies in the history of **sport**, Manchester New German Texts
3. ***, „Tânăra federaţie de Basket-ball şi volley-ball" în *Curentul*, nr. 3066/06.11.1933, București
4. Nicu Alexe, Valentin Costandache, *Enciclopedia Educației Fizice și Sportului din România*, Ed. a II-a, vol. I, Editura Măiastra, Târgu Jiu, 2015
5. *Universul*, nr.111/20.05.1924, București, p. 3.
6. Colțan, E., „Cântecul lebedei" în *Curentul*, nr. 442/11.04.1929, București
7. ***, Tezele din iulie 1971

[8] *Ibidem.*

ROMANIAN VOLLEYBALL – A YOUNG SPORT IN AN ERA OF TRANSFORMATION. BEGINNINGS, EDUCATION, DISCIPLINE, AND THE PRESS IN THE INTERWAR YEARS

Laurențiu-Marius Magdaș
Assist. Prof., PhD, UMFST „G. E. Palade" of Târgu Mureș

Abstract: *In a context where modern sports were gaining increasing prominence in social life, the Interwar period marked the genesis of Romanian volleyball. During this timeframe, the sport was primarily framed as an activity for schools and universities, rapidly gaining traction among the youth. It was actively promoted for instilling discipline, fostering the harmonious development of the body, and cultivating team spirit. The sports press of the era played a significant role in disseminating awareness of the sport to the general public, despite having to compete with more established disciplines like football, athletics, and rugby. Although initially lacking a robust material infrastructure, volleyball successfully established the foundations for a distinguished sporting tradition, which subsequently contributed to the advancement of Romania's international image.*

Keywords: *Volleyball, press, communism, propaganda, sports*

În perioada Primului Război Mondial, prin armata americană, voleiul a fost introdus pe scară largă în mai multe țări din Europa, printre care s-au numărat: Franța, Italia, Cehoslovacia, Polonia, România, Portugalia și Grecia. Încă de la început, în toate aceste țări, voleiul a avut un impact pozitiv pentru că era adresat tuturor categoriilor, iar la vremea respectivă singurul sport de echipă existent era fotbalul. România apare în înscrisurile vremii de peste ocean că a preluat acest sport de către ofițerii armatei Române care au fost prezenți la Jocurile Interaliate de la Paris, în perioada armistițiului. Primele meciuri de volei s-au jucat între soldații americani și cei români. Apar primele cluburi de volei în România începând cu anul 1920. În anul 1924 se înființează prima federație națională de volei în Cehia fiind și prima din Europa. Fenomenul s-a globalizat, iar în anul 1927 s-a înființat federația Japoneză de volei. Tot la nivel mondial, în anul 1930 s-a jucat pentru prima dată un meci de volei pe plajă cu echipe constituite din 2 jucători.[1]

În anul 1921 asociația mondială Y.M.C.A. a înființat o filială care se numea Asociația Creștină a Tinerilor, unde, pe lângă alte preocupări de ordin intelectual şi moral, se da o deosebită importanță dezvoltării fizice prin gimnastică, jocuri şi sporturi. Printre acestea din urmă baschetul şi voleiul au fost introduse de conducătorii americani Brown, Stevens şi Johnson, sporturi ce au atras mai ales tineretul şcolar.[2]

Un prim articol descoperit în presa românească care ne prezintă voleiul datează din anul 1922 și îi aparține lui Gala Galaction:

„...Liceul pe care l-am văzut, mi se pare că, și din acest punct de vedere, este, totuși, cel dintâiu. În cancelaria liceului, am văzut o amforă de onoare, câștigată de elevi, într-o luptă de

[1] Vezi: George Eisen, *Games People Played: A Social History of Sport in Europe, 1860-1940,* University of Illinois Press, Urbana, 1990, pp. 145-160; David, Goldblatt, *The Ball is Round: A Global History of Football.* Penguin Books, London, 2006, pp. 272-274.

[2] Nicolae Duțescu, „Tânăra federaţie de basket-ball şi volley-ball" în *Cuvântul*, nr. 3066/11.1933, București, p. 70.

întrecere cu elevii altor licee, la locul de „volley-ball". În concluziune, am rămas cu impresiunea reconfortantă, că într'un timp de secetă cumplită sufletească, de criză materială universală şi de miniştrii ai instrucţiunii, numeroşi, vremelnici şi contradictorii, profesorii acestui liceu, rămaşi la puteri proprii, luptă ca să scoată, din copiii ce le sunt încredinţaţi, o generaţie mai bună decât a noastră."[3]

Articolul apărea într-un context legat de practicarea sportului în rândul tinerilor liceeni.

În același an, în urma propunerii lui Dinu Cesianu,[4] biroul central al F.S.S.R. a hotărât ca în ziua de 1 Mai să se organizeze „o manifestațiune pe străzile Capitalei la care ar participa toți membrii societăților sportive afiliate la F.S.S.R. și bineînțeles toți prietenii mișcării sportive. Locul de întâlnire va fi pe terenul de sport al grupării Y.M.C.A. în fața statuii lui Ion C. Brătianu, și de acolo cortegiul (...) ar porni pe bulevardul Academiei, calea Victoriei, Șoseaua Kisseleff până la Parcul sportiv F.S.S.R. de la rontul II, unde se vor desfășura diverse concursuri și exhibițiuni sportive ca: volleyball, basket-ball și foot-ball".[5]

Dovada existenței campionatelor interșcolare de volei în București este dată de articolele existente în presă încă din anul 1922:

„Asociația Creștină pentru Tineri vă roagă să binevoiți a asista la campionatul de Volleyball interşcolar care va avea loc pe terenul sportiv bdul. Brătianu, Duminică după amiază la 30 Aprilie, la orele 3. Acesta este concursul al doilea anual de Volleyball ţinut pentru cupa care a fost câştigată până acum de Cantemir-Vodă. Cupa trebuie să fie câştigată de trei ori spre a putea aparţine definitiv unei echipe. Între diferitele licee din Bucureşti s-au ţinut jocuri interşcolare şi cei mai buni jucători din aceste echipe vor fi aleşi şi vor compune echipele care vor urma să reprezinte liceele la finalele interşcolare."[6]

Textul scoate în evidență organizarea sportului interșcolar în perioada respectivă, unde voleiul începe să se contureze ca un sport de echipă competitiv în cadrul liceelor din București. Formatul de cupă arată că acest campionat avea un caracter tradițional și probabil era deja o competiție de prestigiu printre elevi. Organizarea sub egida unei asociații creștine indică și o influență religioasă sau morală în promovarea sportului și a educației fizice.

Interesant este și faptul că jucătorii cei mai buni din aceste meciuri vor fi selecționați pentru a forma echipe care să reprezinte liceele la finale. Aceasta sugerează o structură competitivă bine organizată, cu o miză pe performanță, și poate reflecta începutul formalizării voleiului ca sport organizat în România.

Acest tip de evenimente nu doar că promovau sănătatea și activitatea fizică, dar contribuia și la crearea unui spirit de echipă și de competiție sănătoasă între tineri, marcând o etapă importantă în dezvoltarea voleiului la nivel educațional în România.[7]

Data de 24 septembrie 1928 marchează începutul activității oficiale, deoarece atunci a luat ființă forul conducător al voleiului și baschetului, F.P.B.V. (Federația Română de Baschet și Volei). Din acel an și până în anul 1948, voleiul și baschetul au mers mână în mână. Majoritatea sportivilor au practicat ambele sporturi.[8]

---

[3] Gala Galaction, „La un liceu de băieți, din Capitală" în *Dimineața*, nr.5547/27.03.1922, București, p. 9.
[4] Constantin (Dinu) Cesianu a fost ministru al României la Paris în perioada interbelică.
[5] ***, „O manifestație originală" în *Dimineața*, nr. 5568/23.04.1922, București, p.6.
[6] ***, „Campionat De Volleyball" în *Dimineața*, nr. 5574/30.04.1922, București, p.6.
[7] „Un număr de cel puțin 50 de echipe din diferte licee au exercitat acest joc și au arătat atâta pricepere încât ar putea să rivalizeze cu echipe din America unde și-a luat origina acest joc. Zece licee vor fi reprezentate în jocurile finale și vor fi alese cele mai bune echipe din aceste licee. Publicul este călduros învățat să asiste la acest matchi." relata ziarul *Universul* din București, nr. 5547/01.05.1922.
[8] Nicolae Mateescu, *Almanahul Voleiului Românesc*, Editura Constitutului Național pentru Educație Fizică și Sport, București, 1969, p. 11.

Un amănunt pitoresc și interesant este semnalat în vara anului 1927. Pe plaja de la Eforie s-a jucat primul meci „internațional” de volei între studenții de la O.N.E.F., aflați în tabără și un grup de turiști turci. Pentru acest meci s-au fixat reguli de comun acord și anume: 6 jucători pe posturi fixe, în teren numărul de pase era nelimitat, iar lovitura mingii cu pumnul era permisă numai la serviciu.

Întrucât echipa turiștilor turci s-a prezentat la joc cu tricouri având o semilună pe piept, jucătorii români, îmbrăcați în tricouri albe, au primit de la vestita artistă Mărioara Ventura[9] - 6 bucăți de pânză tricoloră, tăiate din cordonul ei, pe care tânăra artistă Elvira Godeanu[10] le-a prins pe piepturile jucătorilor. Căpitanul echipei a fost un tânăr în vârstă de 16 ani, Florin Brătan, gazetarul sportiv de mai târziu.[11]

După trei ore și jumătate de joc, echipa studenţilor români a învins cu scorul de 3-1. În anul 1931 s-a desfășurat primul campionat oficial cu participarea echipelor *Juventus, Y.M.C.A. Sportul Studențesc, Turda, Apărătorii Patriei, Tennis Club* și *Viforul Dacia*. La început, campionatele s-au organizat toamna și iarna, în sala Y.M.C.A. din Capitală. Existau trei categorii la volei masculin și două categorii la volei feminin.

Campionatul de volei din anul 1932, fiind organizat de Federaţie, a întrunit 8 cluburi la volei şi 6 la baschet. Succesul a fost mare şi interesul a crescut pentru aceste sporturi acestea fiind practicate nu numai de şcolari ci şi de studenţi, avocaţi, doctoranzi, etc. În anul 1933 s-a format categoria a II-a şi la volei, astfel că în anul 1933 erau 4 echipe campioane, câte 2 la fiecare categorie de sport.[12]

Abia în anul 1941 s-a organizat și o competiție rezervată juniorilor. În perioada anilor de început ai voleiului, o statistică oficială ne arată că existau numai 37 arbitri de volei în toată țara, majoritatea fiind din București.

După 1935 s-a produs în sânul echipelor de volei feminin o mică „revoluție” prin așa numita decizie de a se retrage din activitatea competițională publică. Datorită faptului că această „revoluție” nu era absolut de loc întemeiată, echipele românești au revenit asupra deciziei lor „definitive şi irevocabile” de a se retrage din orice competiţiune de domeniu public. Astfel, spectatorii au avut posibilitatea de a revedea reluarea meciurilor de volei feminin din sala „Înainte”. În tot acest timp, cât jucătoarele au fost în „repaos”, ele nu și-au pierdut deloc forma, multe din echipe făcând antrenamente destul de regulate. Referitor la acest aspect, un articol din presa vremii prezenta următoarele:

„De aceea, în primele dispute, spectatorii au asistat la matchuri extrem de disputate matchuri în cari, întocmai ca în „vremurile bune” - nu puteai cunoaşte dinainte pe învingător. Luând la rând echipele putem spune că în fruntea plutonului stă tot excelentul „team” al Iureş-Clubului care s'a dovedit a fi tot cea mai bună formaţie românească. La rând vine echipa „Start-Clubului” care pe zi ce trece se dovedeşte a căpăta din ce în ce mai multă tehnică şi precizie la

[9] *Maria Ventura* (n. 13.07.1886 sau 1888 București – d. 03.12.1954, Paris) a fost o actriță română de origine evreiască. A jucat în limbile franceză și română. A fondat un teatru în România și o școală de actorie în Franța. (Elisabeth Bouleanu, „Povestea uimitoare a Mariei Ventura. De la fetița orfană de mamă la marea actriță aplaudată pe scena Comediei Franceze” în *Adevărul, ediția on-line,* București, 29.06.2016, sursa: https://adevarul.ro/stiri-locale/alexandria/povestea-uimitoare-a-mariei-ventura-de-la-fetita-1718857.html, accesat în 08.01.2024)

[10] *Elvira Godeanu* (n. 13.05.1904 București – d. 03.09.1991, București) a fost o cunoscută actriță română de film, radio, teatru, televiziune, formată în generația de aur a marilor actori interbelici. A interpretat roluri extrem de variate din dramaturgia universală și din cea română. (vezi Alex Darvari, „«Marea doamnă a teatrului românesc», concediată la 57 de ani. Moartea mamei, trăită pe scenă”, în *Newsweek România*, București, 12.05.2023, sursa: https://newsweek.ro/timp-liber/parasita-de-tata-elvira-godeanu-moare-pe-scena-in-ziua-cand-isi-pierde-mama-concediata-la-57-ani, accesat în 08.01.2024).

[11] *Florin Brătan* a fost un sportiv și un jurnalist din perioada interbelică, care a scris pentru ziarul „Universul Sport” din București.

[12] N. Duțescu, „Tânăra federaţie de basket-ball şi volley-ball” în *Cuvântul*, nr. 3066/11.1933, p.70.

joc. Remarcăm jocul unei tinere echipiere de curând introdusă în echipă, d-ra Ioana Zlatko, care deşi joacă pentru prima oară într-o echipă de volley-ball feminin, a dat deplină satisfacţie. O altă echipă care deşi bună, a cam suferit de pe urma „revoluţiei", este C. S. Bonaparte. De această echipă am discutat mai pe larg într'una din cronicele trecute şi ne menţinem aceeaşi părere frumoasă despre jocul practicat de ea. Acestea ar fi echipele cari mai „mişcă" ceva. Restul echipelor slab, extrem de slab. E riscul grevelor..."[13]

Articolul reflectă un moment din dezvoltarea voleiului feminin în perioada interbelică din România, subliniind competiția acerbă dintre echipele de top precum Iureș-Club și Start-Club, dar și impactul contextului social, precum grevele, asupra performanțelor sportive. Apariția unor talente noi, cum ar fi Ioana Zlatko, indică un potențial de creștere al sportului, deși doar câteva echipe reușeau să mențină un nivel ridicat de joc. Astfel, articolul evidențiază atât progresul, cât și provocările cu care se confruntau echipele feminine de volei în acea perioadă.

Presa reprezintă o sursă importantă în activitatea de cercetare a evoluției voleiului românesc pe parcursul anilor. Elementele cheie care definesc aportul presei în această activitate sunt: documentare istorică și contextualizare, prezentarea contextului social și politic, analiza culturii și identității naționale, studiul fenomenelor de masă și al impactului social.

Presa sportivă oferă o cronologie detaliată a evenimentelor sportive legate de voleiul românesc. Aceasta este esențială pentru reconstituirea precisă a istoriei voleiului. Articolele de presă documentează performanțele sportive, competițiile, evoluțiile tehnice și tactice, oferindu-ne date esențiale pentru cercetarea istorică.

Articolele din presa sportivă reflectă adesea contextul social și politic în care au avut loc evenimentele sportive. De exemplu, în guvernării legionare, în timpul celui de Al Doilea Război Mondial sau sub regimul comunist, sportul și relatările despre sport aveau și conotații propagandistice. Analiza acestor articole ne dezvăluie modul în care sportul a fost folosit pentru a promova anumite ideologii ori pentru a manipula opinia publică.[14]

Presa sportivă a contribuit la construirea și consolidarea identității naționale. Succesul echipelor și sportivilor români a fost adesea prezentat, mai ales în perioada comunistă, ca un simbol al mândriei naționale și al identității culturale. Aceste articole de presă au fost de un real ajutor pentru studierea modului cum au fost prezentate aceste succese și cum au influențat percepția publică asupra identității naționale.[15]

Sportul în general și voleiul în cazul de față a devenit pe parcursul secolului al XX-lea un fenomen de masă care a influențat comportamentele și valorile sociale. Presa sportivă a documentat reacțiile publicului la evenimentele sportive, oferind informații valoroase despre modul în care sportul a afectat societatea. Aceste informații sunt esențiale pentru studiile sociologice și psihologice privind impactul sportului asupra comunității.

Articolele din presa sportivă conțin frecvent date statistice despre performanțele sportive, rezultatele competițiilor, recorduri și alte informații concrete. Aceste date reprezintă surse primare valoroase pentru cercetările în domeniul sportului și al științelor sportive. Studierea limbajului și a retoricii folosite în presa sportivă ne oferă perspective asupra modului în care sunt construite narațiunile despre sport și sportivi. Aceasta contribuie la cercetările în domeniul studiilor de comunicare și lingvistică, dezvăluind tehnici de persuasiune și manipulare a opiniei publice. Presa sportivă românească ne-a oferit o gamă largă de perspective, inclusiv articole de opinie, editoriale

[13] *Ilustrațiunea română*, nr.8/17.02.1937, p.9.
[14] Sportul Popular și activitatea competițională în perioada comunistă." *Biblioteca Digitală de Periodice*, accesat 19 septembrie 2025, https://www.bibliotecadeva.ro/periodice/sportulpop/1967/02/sportul_popular_1967_02_5208.pdf
[15] *Ibidem.*

și interviuri cu sportivi, antrenori și alți experți. Aceste perspective diverse ne-au oferit pe parcursul activității de cercetare o înțelegere mai nuanțată și mai completă a fenomenelor sportive și a impactului lor asupra societății. Articolele de presă sportivă studiate au acoperit și aspectele economice ale sportului, inclusiv sponsorizările, veniturile din bilete, drepturile de difuzare și impactul financiar al evenimentelor sportive, aceste informații fiind esențiale pentru cercetările în domeniul economiei sportului și al managementului sportiv.[16]

Mass-media, odată cu dezvoltarea sa în epoca modernă, a transformat sportul într-un fenomen de divertisment uman, prezent în viața noastră de zi cu zi. Nu există știri fără noutăți din sport. Am ilustrat acest aspect al dezvoltării sportului în general și al voleiului în special, între anii 1948-1989 prin prezentarea organizării la nivel instituțional și prin prezentarea performanțelor obținute de voleibaliști la diferite competiții, subliniind succesele acestora.

După cum se știe, societatea socialistă a dorit să creeze un „*Om nou”*, comunismul respingând individualitatea, considerând-o doar o manifestare a conflictului dintre om și societate.[17]

S-a încercat crearea unui așa-zis *„Om nou”*, un om ale cărui caracteristici specifice erau: simțul datoriei, dorința de a merge dincolo de sine, dorința de a depăși dificultățile, un luptător pentru triumful principiilor socialiste. Relaxată pentru o vreme, ideea creării omului nou a revenit după plenara Partidului Comunist Român din iulie 1971.[18]

Ideologia comunistă s-a impus prin aparatul Partidului Comunist, prin procesul de socializare, în care mass-media a jucat un rol major. În multitudinea de metode, sportul a avut un loc special, atașat propagandei. Orice inițiativă sau performanță sportivă a făcut parte din politica partidului, urmările fiind date de politica P.C.R. Nicolae Sotir, antrenor de volei o perioadă în Turcia, și-a datorat recunoașterea internațională politicii partidului. Propaganda prin sport a avut mai multe niveluri. În primul rând, a fost sportul de masă, ca mijloc de educare a oamenilor pentru a nu-și reduce timpul, sportul fiind accesibil tuturor oamenilor, departe de *aura stelară* care caracteriza sportul în capitalism.[19]

Naționalizate, competițiile de masă au fost incluse între anii 1977-1989 în competiția numită *Daciada*, românii identificându-se cu trecutul lor istoric, numele competiției provenind de la vechea denumire „Dacia” a spațiului istoric românesc.[20]

Al doilea nivel, sportul profesionist, organizat în cluburi, a dorit să transfere competiția din fabrici în sălile de sport. Apoi, au avut loc competiții internaționale, campionate europene și

---

[16] Allen Guttmann, *Sports: The First Five Millennia,* University of Massachusetts Press, 2004.

[17] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate: Originile, structura și impactul regimului comunist în Europa de Est.* București: Humanitas, 2012, pp. 57-60.
Verdery, Katherine. *What Was Socialism, and What Comes Next?* Princeton: Princeton University Press, 1996, 45–48.
Câmpeanu, Adrian. „Omul nou socialist: mit și realitate în societatea comunistă românească.” *Revista de Istorie Contemporană* 18, nr. 1/2018, pp. 12-25.

[18] Vezi și programul de reforme inițiate de Nicolae Ceaușescu după vizitele sale în China și Coreea de Nord, care au culminat cu Tezele din iulie 1971. În lucrarea *Omul nou. Tehnici de modelare a omului în România comunistă* de Lavinia Betea, se discută despre modul în care regimul comunist a încercat să creeze o nouă identitate umană prin educație și propagandă, cu accent pe ideologia muncii, patriotismul și devotamentul față de partid. De asemenea, această problemă este abordată de lucrarea lui Vladimir Tismăneanu, „Stalinism pentru eternitate: O istorie politică a comunismului românesc”, unde este analizată ideea de „om nou” în contextul doctrinei comuniste și reformelor culturale introduse după Tezele din iulie 1971.

[19] Vezi: *Sport, Politics and Communism* de James Riordan, lucrare care explorează utilizarea sportului de către statele comuniste, inclusiv România, ca un mijloc de propagandă și mobilizare socială.

[20] *Daciada – competițiile sportive de masă între 1977–1989. Monitorul Oficial*, nr. 124/1977.
https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/94612

internaționale precum și Jocurile Olimpice. În primul rând, rezultatele au fost obținute prin copierea modelului sovietic, antrenorii învățând din experiența avansată a științei sovietice.[21]

România a avut un nou discurs în prezentarea rezultatelor, după răcirea relațiilor cu Moscova. Nadia Comăneci, „eroina de la Montreal", a devenit un produs al societății socialiste.

Succesele Nadiei Comăneci[22], ale lui Ilie Năstase[23] sau ale sportivilor campioni europeni la volei au fost prezentate în așa fel încât să creeze României o imagine externă idealizată. Același registru propagandistic poate fi văzut și în cazul sportivilor din județul Mureș. Leon Rotman, câștigător a două medalii olimpice la Melbourne, și-a datorat succesele bărcii construite la Reghin, victoria fiind împărțită cu muncitorii din Reghin. Adevărul este că, odată cu performanța în sport, canoea din Reghin a devenit pe plan internațional un produs al succesului economiei socialiste. Desigur, nu intenționez să diminuez performanța sportivilor în regimul comunist. Propaganda politică nu a fost ținta lor. De aceea am alocat, la finalul tezei, un capitol care să cuprindă prezentarea biografiei marilor sportivi, a marilor voleibaliști, a destinului lor, o amintire a voleiului ca sport național. [24]

Nu poate lipsi și o prezentare a sportului profesionist din două puncte de vedere: ca sport și ca propagandă, de fapt, o istorie a omului într-un regim totalitar, în care ideologia interferează cu sportul, cu domenii care sunt libere prin natura lor. Rezultatele sportive au fost o modalitate de exprimare a superiorității unei ideologii și a unui sistem politic, regimul comunist, care era în competiție cu regimul capitalist. Demersul nostru se bazează pe istoriografia analizată, dedicată istoriei sportului, cu precădere voleiului și regimului comunist, dar se bazează și pe o bază documentară formată din surse publicate și documente preluate de la Arhivele Naționale ale României.

Prezentarea voleiului în presa sportivă românească s-a realizat în mod diferit de-a lungul anilor, fiind influențată de contextul politic, succesele echipelor naționale și schimbările din mass-media. Iată o analiză detaliată pe perioade istorice. Privind retrospectiv, am identificat trei mari perioade: perioada interbelică și începutul comunismului (până în anul 1948), perioada comunist-stalinistă și național-comunistă (1948-1989) și perioada postcomunistă (după anul 1989).[25]

Deși la început a fost prezentat cu oarecare reținere, fiind considerat, împreună cu baschetul ca „un sport american de domnișoare", în perioada interbelică voleiul s-a caracterizat printr-o popularitate în creștere. Voleiul a început să câștige popularitate în România, dar nu era încă un sport de masă. Prezentarea în presa sportivă era limitată care se focusa în acei ani mai mult pe fotbal și alte sporturi tradiționale. Odată cu organizarea primelor competiții naționale și internaționale, au început să apară articole care să menționeze evoluțiile echipelor românești de volei.[26]

---

[21] Nicu Alexe, Valentin Constandache, *Enciclopedia educației fizice și sportului din România,* Ed. a 2-a, rev. - Târgu Jiu, Editura Măiastra, 2015, vol. I.

[22] Sursa: https://www.ebsco.com/research-starters/sports-and-leisure/comaneci-receives-first-perfect-score-olympic-gymnastics?utm, accesat la data de 16.04.2025.

[23] Vanc, Antoaneta. (2013). The counter-intuitive value of celebrity athletes as antidiplomats in public diplomacy: Ilie Nastase from Romania and the world of tennis. Sport in Society. 17. 1187-1203. 10.1080/17430437.2013.856591.

[24] Sursa: https://www.olympics.com/en/athletes/leon-rotman, accesat la data de 12.05.2025.

[25] Nicu Alexe, *Enciclopedia educației fizice și sportului din România*, vol. I, Editura Măiastra, 2015., sursa: https://sport.gov.ro/wp-content/uploads/2017/07/Enciclopedia-Sportului-Vol-1.pdf. Vezi *și Scânteia Tineretului*, București/15.04.1976.
Sorina Oprițescu, „Cândva, în decembrie: 1989-2014. Cum arătau primele numere ale ziarelor de sport după înlăturarea cenzurii și căderea sistemului comunist" în *ProSport*, București, 25.12.2014, sursa: https://www.prosport.ro/sport-life/special/candva-in-decembrie-1989-2014-cum-aratau-primele-numere-ale-ziarelor-de-sport-dupa-inlaturarea-cenzurii-si-caderea-sistemului-comunist-ovidiu-ioanitoaia-recunostea-mincinuna-repetata-din-presa-sportiv-13732569?utm, accesat în data de 16.08.2025.

[26] Bogdan Popa, *Op. cit.* pp. 20-90.

În perioada comunistă (1948-1989) voleiul a beneficiat de o promovare intensă în primul rând datorită rezultatelor echipelor naționale care au pus în mișcare mașinăria auxiliară partidului unic aflat la putere – propaganda. Cuvintele cheie care caracterizează articolele de presă din această perioadă sunt: promovare intensă, echipe naționale, propaganda și competițiile interne.[27]

În privința promovării interne putem firma faptul că în această perioadă, voleiul a beneficiat de o promovare intensă, în special datorită succeselor echipelor naționale. Presa sportivă, aservită în totalitate regimului comunist, acorda o atenție semnificativă sporturilor care aduceau prestigiu internațional. Echipele naționale de volei, atât masculine, cât și feminine, au obținut rezultate notabile în competițiile internaționale. Aceste succese erau prezentate în articole de primă pagină, fiind prezentate ca dovadă a superiorității sistemului comunist.[28]

Articolele din această perioadă subliniau nu doar performanțele sportive, ci și efortul colectiv, disciplina și sprijinul regimului. Sportivii erau prezentați ca modele de urmat, simbolizând valorile comuniste.[29]

Campionatele naționale și cupele interne de volei erau intens mediatizate, cu reportaje detaliate despre meciuri, jucători și antrenori. Presa sportivă folosea aceste relatări pentru a stimula interesul publicului și a promova sportul de masă.[30]

În perioada postcomunistă voleiul s-a caracterizat prin schimbarea percepției din articolele de presă, a rezultatelor internaționale, profesionalizarea sportivilor și prin relatarea competițiilor pe platformele online și de social media. Astfel, după căderea regimului comunist, atenția presei sportive s-a diversificat. Deși fotbalul a continuat să domine, voleiul a rămas un sport important, deși a beneficiat de mai puțină atenție în comparație cu perioada comunistă. Din prisma rezultatelor internaționale, prezentarea voleiului în presă a continuat să fie influențată de performanțele echipelor naționale și ale cluburilor în competițiile internaționale. Articolele despre participările la Campionatele Europene și Mondiale, precum și despre succesele în cupele europene, au rămas frecvente.[31] Cu trecerea timpului, presa sportivă a început să se focuseze mai mult pe aspectele profesionale ale sportului, incluzând interviuri cu jucători și antrenori, analize tactice și reportaje despre dezvoltarea infrastructurii și a bazelor sportive. În era digitală, prezentarea voleiului a început să se facă și pe platformele online, unde site-urile specializate și paginile de social media au început să prezinte informații în timp real, fotografii și videoclipuri de la meciuri, precum și analize detaliate.[32]

De-a lungul anilor în presa românească s-au remarcat gazete precum: *Gazeta Sporturilor, Sportul românesc, Universul Sport, Sportul, Sportul Popular, Pro Sport* dar și Radioteleviziunea

---

[27] Martínez Villanueva, Carmen, Carmen Daniela Quero Calero, Benito Zurita Ortiz, María Cánovas López și Luis Manuel Martínez Aranda. *Voleiul de la A la Z*. Baia Mare: Editura Universității de Nord, 2020, pp. 12-15. Alin Goron, „Sportul de masă și educația adulților în regimul comunist (1948–1955),” *Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis* 12 (2020), pp. 281–299, sursa: https://www.cclbsebes.ro/wp-content/uploads/2021/03/Terra-Sebus-12-15_A_Goron.pdf, accesat în data de 18.02.2025.

[28] Alexe Nicu, *Enciclopedia educației fizice și sportului din România*, vol. I (București: Editura Aramis, 2002), 123

[29] Pompiliu Constantin, „Viața pe stadion: publicul sportiv în regimul comunist între presiunea ideologică și manifestările sociale”, *Anuar IICCMER*, vol. VIII (București: Institutul de Istorie și Teoria Culturii, 2022), 174–175. Sursa: https://anuar.iiccmer.ro/wp-content/uploads/2022/11/Anuar_Vol8_PompiliuConstantin_173_188.pdf?utm, accesat în data de 18.08.2025.

[30] Radu Tudorancea, „România postbelică și acțiunile Securității în sfera sportului (1945-1989)” în „România literară” nr. 04-05/2021, sursa: https://romanialiterara.com/2021/02/romania-postbelica-si-actiunile-securitatii-in-sfera-sportului-1945-1989/?utm, accesat în data de 18.04.2025.

[31] WorldOfVolley, „Romania Archives”, accesat la data de 21.09.2025, WorldOfVolley, sursa: https://worldofvolley.com/tag/romania?utm, accesat la data de 16.05.2025.

[32] Centre for Media Transparency, Manuela Preoteasa și Andrei Schwartz, *Media Ownership Patterns in Post-Communist Romania: 5 Profiles*, București/Londra: Centre for Media Transparency, iulie 2015, https://www.rcmediafreedom.eu/Resources/Reports-and-papers/Media-ownership-patterns-in-post-communist-Romania-5-profiles?utm, accesat online la 21.10.2024.

Română din perioada comunistă, radioul și televiziunea publică sau radiourile și televiziunile comerciale precum și platformele online apărute după anul 1989[33].

De-a lungul anilor presa sportivă scrisă a reprezentat una dintre principalele surse de știri sportive, oferind acoperire extinsă a competițiilor de volei, atât naționale, cât și internaționale. Emisiunile sportive de la televiziunea publică și posturile private au difuzat meciuri și știri despre volei, contribuind la popularizarea acestui sport. Subiectele prioritare tratate de presa sportivă în domeniul voleiului au fost: performanțele echipelor naționale, campionatele interne, interviurile și prezentarea profilurilor de jucători de volei. Medaliile și participările la competițiile internaționale au fost întotdeauna subiecte de interes major. Articolele despre campionatele naționale și competițiile de club au fost frecvente, oferind detalii despre evoluția echipelor și jucătorilor. Interviurile cu jucători, antrenori și personalități din lumea voleiului au fost folosite pentru a aduce publicului poveștile din spatele succeselor sportive.[34]

Așa cum am mai amintit, în România, voleiul a început să fie practicat de elevi și studenți din București și din alte orașe precum Ploiești, Iași, Brașov și Timișoara. Primul campionat școlar a avut loc în 1921, cu participarea echipelor liceelor Matei Basarab, Dimitrie Cantemir, Spiru Haret, Mihai Viteazu, Gheorghe Lazăr, Gheorghe Șincai și a Școlii Superioare de Comerț. Conform tradiției din volei, primul meci internațional s-a jucat în 1927, pe plaja de la Eforie, unde o echipă a studenților ONEF (astăzi UNEFS) a învins o echipă de turiști turci.[35]

Într-un anunț din presa anului 1924, Societatea „Buciumul" obținând, de la Institutul Naţional de Educaţie Fizică, dreptul de a beneficia de toate „insituaţiile sportive, precum şi instructorii necesari", organiza lecţii de: scrimă, box, gimnastică, atletism, fotbal, volei, basket. Înscrierile, urmau a fi trimise recomandat, prin poştă, în București, str. I. Esculap nr. 10, acestea urmând a cuprinde: „numele, adresa, ocupaţia, vârsta, şcoala la care urmează, clasa, timpul liber".[36] Lecţiile urmau a începe la 20 mai 1924.[37]

Există controverse legate de anul înființării federației de specialitate, fiind menționați anii 1928 și 1931. În 1928 s-a creat o uniune a cluburilor de volei, iar în 1931 s-a fondat „Federația Română de Basket și Volley-Ball".[38]

Conform profesorului Nicolae Duțescu, președintele Federației Române de Basket şi Volley Ball din anul 1933, „în anul 1921 asociația mondială Y.M.C.A. înființează la noi o filială care se numește în perioada interbelică Asociația Creștină a Tinerilor, unde pe lângă alte preocupări de ordin intelectual şi moral, se dă o deosebită importanţă dezvoltării fizice prin gimnastică, jocuri şi sporturi. Printre acestea din urmă basket-ball-ul (minge la coş) şi volley-ball-ul (mingea peste plasă) au fost introduse de conducătorii americani, d-nii Brown, Stevens şi Johnson, sporturi ce au captivat mai ales tineretul şcolar. În anul 1922 Asociația organizează primul *Campionat interşcolar de Basket şi Voeyball* pe terenul pe atunci viran de lângă statuia Brătianu. De atunci, în fiecare an, au loc asemenea concursuri care se bucură de foarte multă

[33] Vezi: *Sportul Popular*, „In frunte sînt sportivi – Vizita echipei naționale de volei în R.P. Albania", *Sportul Popular*, octombrie Nr. 2517/1954, sursa: Biblioteca Deva, https://www.bibliotecadeva.ro/periodice/sportulpop/1954/10/sportul_popular_1954_10_2517.pdf?utm, accesat la data de 16.04.2025.
Sportul Popular, Nr. 2733-2749/decembrie 1955.

[34] *Gazeta Sporturilor*, „Despre Gazeta Sporturilor – Istoric," *GSP.ro*, accesat la 12.09.2025, https://www.gsp.ro/despre-gazeta-sporturilor-gsp/istoric?utm, accesat la data de 16.04.2025.

[35] Flavia Rusu, *Tehnici de învăţare volei: istoria jocului de volei. Note de curs*, 19.01.2008, sursa: https://volei-romania.blogspot.com/2008/01/tenici-invare-volei-istoria-jocului-de.html?utm, accesat în data de 18.08.2025.

[36] *Universul*, nr.111/20.05.1924, București, p. 3.

[37] Nicu Alexe, Valentin Costandache, *Enciclopedia Educației Fizice și Sportului din România*, Ed. a II-a, vol. I, Editura Măiastra, Târgu Jiu, 2015, p. 452. Vezi și ziarele *Universul*, februarie 1924; *Universul*, august 1924; *Universul*, septembrie 1924, București.

[38] *Ibidem.*

trecere, înscriindu-se de fiecare dată câte 8-10 licee. Susținătorii acestor sporturi dorind a avea o organizație serioasă pentru a răspândi mai ales în tineretul sportiv gustul de a practica Basket-ball-ul şi Volley-ball-ul s-au întrunit în Septembrie 1931 şi au constituit Federația Română de Basket-bal şi Volley-bal, fiind prezente Cluburile Apărătorii Patriei, Juventus, Macabi, Viforul Dacia, Y.M.C.A., T.C. Jr. şi Sportul Studențesc”[39]. Primul președinte ales a fost D. Marinescu director la Y.M.C.A, în anul următor fiind ales prof. Nicolae Dușescu care, înconjurat de un comitet foarte activ, au modificat statutele vechi ce nu mai corespundeau necesităților, redactând şi un regulament. Campionatul din anul 1932, fiind organizat de Federație, a întrunit 8 cluburi la volei. Succesul a fost mare şi interesul a crescut pentru aceste sporturi, acestea fiind practicate nu numai de școlari ci şi de studenți, avocați, doctoranzi, etc. În anul 1933 s-a formează categoria a II-a şi la volei, astfel că acum vor fi 4 campioni câte 2 la fiecare categorie de sport. Titlul de campion la Volley-Ball a revenit şi de data aceasta clubului „Apărătorii Patriei” care s-a întâlnit în finală cu Y.M.C.A. şi Sportul Studențesc. Aceste meciuri au constituit esența voleiului, echipele fiind cam de aceleași forțe. La categoria a II-a Sportul Studențesc învingea în finală. În anul 1933 se disputau 2 cupe de volei combinat care au înregistrat un deosebit succes, fiind înscrise 16 echipe la categoria I şi a II-a. În anul 1934 s-au organizat concursuri regionale primul campionat național de volei. În opinia prof. Nicolae Dușescu, aceste sporturi trebuiau răspândite în rândurile tineretului şcolar deoarece prezentau calități pe care nu le găseam la celelalte sporturi şi anume: necesita un teren redus putându-se amenaja în orice curte de şcoală; se întrebuința material puțin; erau „foarte atrăgătoare fără a fi periculoase”.[40]

Putem afirma că, pe teritoriul țării noastre, voleiul își face debutul în anii dintre cele două războaie mondiale. Deși, la început, a fost *Cenușăreasa* sporturilor practicate, popularitate având fotbalul, atletismul sau rugby, acest sport frumos de echipă a câștigat teren, pas cu pas, începând cu introducerea lui în școli, iar mai apoi în cluburile universitare sau în diferite asociații sportive. Cluburile sportive din marile centre universitare au avut un rol important în modelarea și perfecționarea voleiului, reușind să atragă un număr cât mai mare de studenți, fapt ce a dus la organizarea de campionate și competiții. Dezvoltarea spiritului de echipă, reguli clare, concentrare pe disciplină și condiție fizică sau posibilitatea de a fi jucat în spații deschise, toate acestea au reușit să atragă atenția profesorilor de Educație fizică, care au considerat că poate fi integrat în manualele și în programa școlară.

Nu în ultimul rând, România, prin acest sport, devine un pion important pe masa de șah a Europei, fiind conectată cu celelalte țări, asimilând modelele internaționale, înțelegând și adaptând regulile oficiale ale jocului, în același timp, proces ce a dus la o afirmare a voleiului românesc pe plan internațional în deceniile ce vor urma.

Deși modest în comparație cu alte sporturi din perioada interbelică, voleiul românesc a dat naștere unui fenomen sportiv în care munca în echipă, spiritul competițional și armonia corpului au reușit să atragă cât mai mulți adepți, jucători sau spectatori, atrăgând România în competiții pe scena internațională și obținând rezultate remarcabile.

[39] ***, „Tânăra federație de Basket-ball şi volley-ball” în *Curentul*, nr. 3066/06.11.1933, București, p. 70.

[40] Nicu Alexe, Valentin Costandache, *Enciclopedia Educației Fizice și Sportului din România,* Ed. a II-a, vol. I, Editura Măiastra, Târgu Jiu, 2015, p. 452.

BIBLIOGRAPHY:

1. ***, „Campionat De Volleyball” în *Dimineața*, nr. 5574/30.04.1922, București.
2. ***, „O manifestație originală” în *Dimineața*, nr. 5568/23.04.1922, București.
3. ***, „Tânăra federaţie de Basket-ball şi volley-ball” în *Curentul*, nr. 3066/06.11.1933, București.
4. Allen Guttmann, *Sports: The First Five Millennia*, University of Massachusetts Press, 2004.
5. Alexe Nicu, *Enciclopedia educației fizice și sportului din România*, vol. I (București: Editura Aramis, 2002).
6. Alexe, Nicu, Costandache, Valentin. *Enciclopedia Educației Fizice și Sportului din România*, Ed. a II-a, vol. I, Editura Măiastra, Târgu Jiu, 2015.
7. Câmpeanu, Adrian. „Omul nou socialist: mit și realitate în societatea comunistă românească.” *Revista de Istorie Contemporană* 18, nr. 1/2018.
8. Duțescu, Nicolae. „Tânăra federaţie de basket-ball şi volley-ball” în *Cuvântul*, nr. 3066/11.1933, București.
9. Galaction, Gala. „La un liceu de băieți, din Capitală” în *Dimineața*, nr.5547/27.03.1922, București.
10. George Eisen, *Games People Played: A Social History of Sport in Europe, 1860-1940*, University of Illinois Press, Urbana, 1990, pp. 145-160; David, Goldblatt, *The Ball is Round: A Global History of Football*. Penguin Books, London, 2006.
11. Mateescu, Nicolae. *Almanahul Voleiului Românesc*, Editura Constitutului Național pentru Educație Fizică și Sport, București, 1969.
12. Pompiliu Constantin, „Viața pe stadion: publicul sportiv în regimul comunist între presiunea ideologică și manifestările sociale”, *Anuar IICCMER*, vol. VIII (București: Institutul de Istorie și Teoria Culturii, 2022).
13. Tismăneanu, Vladimir. *Stalinism pentru eternitate: Originile, structura și impactul regimului comunist în Europa de Est*. București: Humanitas, 2012.
14. Vanc, Antoaneta. (2013). The counter-intuitive value of celebrity athletes as antidiplomats in public diplomacy: Ilie Nastase from Romania and the world of tennis. Sport in Society.
15. Verdery, Katherine. *What Was Socialism, and What Comes Next?* Princeton: Princeton University Press, 1996.
16. Villanueva, Martínez, Carmen, Carmen Daniela Quero Calero, Benito Zurita Ortiz, María Cánovas López și Luis Manuel Martínez Aranda. *Voleiul de la A la Z*. Baia Mare: Editura Universității de Nord, 2020.
17. Vezi colecția ziarelor: *România Liberă, Scânteia Tineretului* și *Sportul popular*, *Ilustrațiunea română*, apărute la București - perioada anilor 1949-1980.
18. Bouleanu, Elisabeth. „Povestea uimitoare a Mariei Ventura. De la fetița orfană de mamă la marea actriță aplaudată pe scena Comediei Franceze” în *Adevărul, ediția on-line*, București, sursa: https://adevarul.ro/stiri-locale/alexandria/povestea-uimitoare-a-mariei-ventura-de-la-fetita-1718857.html
19. Centre for Media Transparency, Manuela Preoteasa și Andrei Schwartz, *Media Ownership Patterns in Post-Communist Romania: 5 Profiles*, București/Londra: Centre for Media Transparency, iulie 2015, https://www.rcmediafreedom.eu/Resources/Reports-and-papers/Media-ownership-patterns-in-post-communist-Romania-5-profiles?utm

20. *Daciada – competițiile sportive de masă între 1977–1989. Monitorul Oficial*, nr. 124/1977. https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/94612.
21. Darvari, Alex. „«Marea doamnă a teatrului românesc», concediată la 57 de ani. Moartea mamei, trăită pe scenă", în *Newsweek România*, București, sursa: https://newsweek.ro/timp-liber/parasita-de-tata-elvira-godeanu-moare-pe-scena-in-ziua-cand-isi-pierde-mama-concediata-la-57-ani
22. *Gazeta Sporturilor*, „Despre Gazeta Sporturilor – Istoric," *GSP.ro*, accesat la 12.09.2025, https://www.gsp.ro/despre-gazeta-sporturilor-gsp/istoric?utm.
23. Goron, Alin. „Sportul de masă și educația adulților în regimul comunist (1948–1955)," *Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis* 12 (2020), pp. 281–299, sursa: https://www.cclbsebes.ro/wp-content/uploads/2021/03/Terra-Sebus-12-15_A_Goron.pdf
24. Oprițescu, Sorina. „Cândva, în decembrie: 1989-2014. Cum arătau primele numere ale ziarelor de sport după înlăturarea cenzurii și căderea sistemului comunist" în *ProSport*, București, 25.12.2014, sursa: https://www.prosport.ro/sport-life/special/candva-in-decembrie-1989-2014-cum-aratau-primele-numere-ale-ziarelor-de-sport-dupa-inlaturarea-cenzurii-si-caderea-sistemului-comunist-ovidiu-ioanitoaia-recunostea-mincinuna-repetata-din-presa-sportiv-13732569?utm
25. Rusu, Flavia. *Tehnici de învăţare volei: istoria jocului de volei. Note de curs*, 19.01.2008, sursa: https://volei-romania.blogspot.com/2008/01/tenici-invare-volei-istoria-jocului-de.html?utm
26. *Sportul Popular*, „In frunte sînt sportivi – Vizita echipei naționale de volei în R.P. Albania", *Sportul Popular*, octombrie Nr. 2517/1954, sursa: Biblioteca Deva, https://www.bibliotecadeva.ro/periodice/sportulpop/1954/10/sportul_popular_1954_10_2517.pdf?utm
27. Tudorancea, Radu. „România postbelică și acțiunile Securității în sfera sportului (1945-1989)" în „România literară" nr. 04-05/2021, sursa:
28. https://romanialiterara.com/2021/02/romania-postbelica-si-actiunile-securitatii-in-sfera-sportului-1945-1989/?utm
29. WorldOfVolley, „Romania Archives", accesat la data de 21.09.2025, WorldOfVolley, sursa: https://worldofvolley.com/tag/romania?utm
30. https://anuar.iiccmer.ro/wpcontent/uploads/2022/11/Anuar_Vol8_PompiliuConstantin_173_188.pdf?utm
31. https://www.ebsco.com/research-starters/sports-and-leisure/comaneci-receives-first-perfect-score-olympic-gymnastics?utm
32. https://www.olympics.com/en/athletes/leon-rotman

THE MAGYARIZATION OF TRANSYLVANIAN ROMANIANS THROUGH THE CHURCH. PERIOD 1912-1914

Nicolae Iuga
Assoc. Researcher, PhD, The Institute of Philosophy "Constantin Rădulescu - Motru" of The Romanian Academy

Abstract: *After the establishment of Austro-Hungarian dualism (1867), the question of establishing a Hungarian Greek Catholic diocese arose, with Greek Catholic believers who were already Magyarized, given that the Greek Catholic church is not a traditional Hungarian church, but the believers are in fact former Greek Catholics non-Hungarian non-Orthodox, Magyarized by non-Orthodox means. The Hungarian Greek Catholic Church is a church of the denationalized. The Hungarian authorities convened a congress (February 16-17, 1868) for the purpose of establishing a Hungarian Greek Catholic diocese and, of course, the government in Budapest under the presidency of Gyula Andrassy promised all support for the establishment of such a diocese.*

As a first step, a Hungarian Greek Catholic Vicariate was established in Hajdudorogh in 1873, to which 33 parishes from the Diocese of Muncacs were relocated. The vicar of Hajdudorogh, Ivan Danilovics, printed the Hungarian Liturgy in 1882 and a Hungarian Prayer Book in 1883, all at the expense of the Calvinists of Debrecen, and introduced the Hungarian liturgical language in his parishes, contrary to canonical prescriptions. The issue of the liturgical language was somewhat simple. The Vatican admitted Romanian as a liturgical language, but only in the 18th century and in order to attract the majority Romanians in Transylvania to Greek Catholicism, in the Byzantine rite, just as it admitted the Slavonic language, accepted since ancient times, as a liturgical language, for the Greek Catholic Ruthenians also in the Byzantine rite, but it did not admit for the Roman Catholic Church, that is, in the Latin rite, other liturgical languages besides Latin, because then a centrifugal movement would have begun, all Roman Catholic nationalities could in principle have requested the admission of the national language as a liturgical language, which would have led to the disappearance of the Latin language as a unifying language of worship and to the fragmentation of the Universal Catholic Church into national churches.

Keywords: *Greek Catholic Church, Traditional Hungarian Church, Episcopate of Hajdudorog, Byzantine rite, Debrecen attack 1914*

1. Înființarea Episcopiei Greco-Catolice maghiarizatoare de la Hajdudorog

Reamintim că, de la anul constituirii dualismului austro-ungar, din 1867, și până la recensământul populației din 1910, populația de naționalitate maghiară din Ungaria a crescut procentual de la 42% la 54% din totalul populației, iar în cifre absolute aproape s-a dublat, desigur nu atât prin creștere naturală a natalității la naționalitatea maghiară, cât prin maghiarizarea forțată a naționalităților nemaghiare: români, slovaci și ruteni. Cu toate acestea, Guvernul de la Budapesta nu era mulțumit de rezultatul obținut în primii patruzeci de ani de maghiarizare, între 1870-1910, și a căutat să forțeze și mai mult maghiarizarea prin biserică. A înființat și o Episcopie Greco-Catolică Maghiară anume în acest scop, în anul 1912, cu sediul la Hajdudorog, un orășel situat la vreo 40 de km la nord de Debrețin.

Inițiativele pentru înființarea unei episcopii greco-catolice maghiare cu scopul maghiarizării nemaghiarilor prin biserică au fost dirijate din umbră de către guvernul de la Budapesta, iar la înaintare au fost trimiși lideri religioși dintre rutenii maghiarizați. După cum am mai arătat, Rutenia Subcarpatică a fost atrasă la unirea religioasă cu Roma ceva mai devreme decât Transilvania românească. În anul 1646, deci cu peste o jumătate de secol înainte de unirea românilor, un grup de 63 de preoți ortodocși ruteni adunați la Ujgorod[1] au declarat că se vor supune pe linie bisericească Papei de la Roma, întemeindu-se în acest fel Biserica Greco-Catolică Ruteană, cu centrul religios la Muncaci. Până atunci, Maramureșul a fost un ținut cu religie Ortodoxă. Este de notorietate că, încă din secolul al XIV-lea, mai exact la anul 1391 voievozii români maramureșeni au mers până la Patriarhul de la Constantinopol, pentru a solicita ridicarea Mănăstirii ctitorite de ei la Peri (azi în dreapta Tisei, în Ucraina) la rangul de Stavropighie a Patriarhiei Ecumenice. Teritoriul de sub autoritatea Stavropighiei de la Peri era deosebit de întins, acesta cuprindea în afară de Maramureș: Ugocia și Bârjaba din Rusia Subcarpatică, apoi Medieșul (adică Sătmarul), Almașul (partea de nord-est a actualului județ Bihor) și Ciceul (zona Lăpuș – Dej – Beclean)[2].

Când s-a pus problema maghiarizării prin Biserică, clericii ruteni greco-catolici, cu elitele lor maghiarizate și având o mai îndelungată tradiție de conviețuire cu autoritățile ecclesiastice din Ungaria, s-au aflat în primele rânduri în susținerea procesului de maghiarizare. Astfel, preotul rutean Andrei Bacsinszky de la Mănăstirea din Hajdudorog, viitor episcop de Muncaci, a tradus cărțile de rugăciune ale rutenilor în limba maghiară[3]. Iar după ce a ajuns episcop de Muncaci (1772-1809), Bacsinszky a patronat traducerea în maghiară a Liturghiei Sf. Ioan Gură de Aur și a introdus-o în biserică, deși maghiara nu era limbă liturgică.

După înființarea dualismului Austro-Ungar, activitatea de maghiarizare prin biserică a intrat într-o etapă nouă. Anume, s-a pus problema înființării unei episcopii Greco-Catolice maghiare, cu credincioși greco-catolici maghiarizați până atunci, în condițiile în care biserica Greco-Catolică nu este o biserică tradițională maghiară, ci credincioșii greco-catolici din Ungaria care se declară maghiari sunt în fapt foști ne-maghiari ortodocși maghiarizați prin mijloace ne-ortodoxe. Biserica Greco-Catolică maghiară este o biserică a dezrădăcinaților și a dez-naționalizaților. Opinia publică din Ungaria și din afara ei a fost pregătită de clerul rutean maghiarizat. Acesta a fost pus să ceară în mod repetat, în manifestări publice, înființarea unei astfel de episcopii. A existat atunci și o voce, una singură, împotriva curentului general, a fost vorba de politicianul Tisza Kalaman, fost prim-ministru al Ungariei și tatăl altui prim-ministru Tisza Istvan. În parohiile Greco-Catolice, maghiarii erau amestecați cu români și ruteni. Dar – zicea Tisza Kalaman – „dacă maghiarii părăsesc eparhiile rutene și românești, acestea rămân curat naționale [rutene și românești] și deci vor cădea pradă uneltirilor panslaviste și daco-romane”[4]. Dar vocea lui Tisza senior n-a fost ascultată.

Autoritățile maghiare au convocat un congres (16-17 februarie 1868) în scopul înființării unei Episcopii Greco-Catolice maghiare și, bineînțeles, guvernul de la Budapesta de sub președenția lui Gyula Andrassy a promis tot concursul pentru înființarea unei astfel de episcopii. Într-un prim pas, a fost înființat un Vicariat greco-catolic maghiar la Hajdudorogh, în 1873, la care au fost relocate un număr de 33 de parohii de la Episcopia de Muncaci. Vicarul de la Hajdudorogh, Ivan Danilovics, a tipărit în 1882 Liturghierul în limba maghiară și în 1883 un Molitfelnic de asemenea în maghiară, toate pe cheltuiala calvinilor din Debrețin și a introdus în parohiile sale limba liturgică

[1] https://ro.wikipedia.org/wiki/Ruteni
[2] Ioan Mihalyi de Apșa, op. cit., p. 109-111.
[3] https://ro.wikipedia.org/wiki/Arhiepiscopia_de_Hajd%C3%BAdorog
[4] Ioan Georgescu, *George Pop de Băsești,* Oradea, Editura Asociației Culturale Astra, 1935, p. 256.

maghiară, contrar prescripțiilor canonice[5]. Sesizat fiind asupra faptului, Vaticanul a intervenit și a interzis celebrarea Sfintei liturghii într-o limbă ne-liturgică. Problema limbii liturgice era oarecum simplă. Vaticanul a admis ca limbă liturgică româna, dar numai în secolul al XVIII-lea și pentru atragerea românilor majoritari în Transilvania la greco-catolicism, în ritul bizantin, după cum a admis limba slavonă acceptată din vechime ca limbă liturgică, pentru rutenii greco-catolici de asemenea în ritul bizantin, dar nu admitea pentru Biserica Romano-Catolică, adică în rit latin, alte limbi liturgice în afară de latină, pentru că atunci ar fi început o mișcare centrifugă, toate naționalitățile romano-catolice ar fi putut în principiu să ceară admiterea limbii naționale ca limbă liturgică, ceea ce ar fi dus la dispariția limbii latine ca limbă unificatoare de cult și la fărâmițatea Bisericii Universale în biserici naționale.

În aceste împrejurări, guvernul de la Budapesta a schimbat strategia. Prim-ministrul maghiar în funcție la 1896, Dezideriu Banffy a arătat în Parlament că trebuie mai întâi obținută recunoașterea de către Vatican a limbii maghiare ca limbă liturgică și numai după aceea să se pună problema înființării unei episcopii Greco-Catolice maghiare. În anul 1900 a fost organizat de către autorități un impresionant „pelerinaj" al rutenilor maghiarizați la Roma, cu mobilizarea a 400 de persoane, clerici și laici, în frunte cu doi episcopi Greco-Catolici, episcopul slovac de la Prešov și episcopul rutean de la Muncaci. Cu acea ocazie, „pelerinii" au înmânat Papei Leon al XIII-lea un memoriu în care cereau înființarea unei episcopii Greco-Catolice maghiare, fapt realizat mai târziu, în anul 1912.

În paranteză, trebuie să observăm că și Sf. Scaun, la rândul său, nu a fost nicidecum imparțial față de minoritățile naționale din Austro-Ungaria, nu a tratat în chip egal toate confesiunile și riturile din Imperiu, ci a dat dovadă de o bunăvoință mai aparte față de națiunea autointitulată „dominantă", maghiară. Nu este vorba de o simpatie deosebită, inexplicabilă a Vaticanului față de maghiari și nici de o antipatie la fel de inexplicabilă față de români și ruteni, ci este vorba de o tendință istorică obiectivă. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Papalitatea a suferit o serie de pierderi grele în ordinea puterii seculare. Mai întâi, prin anii 1850-1860, au fost luptele duse sub conducerea masoneriei anti-catolice, pentru unificarea politică a Italiei moderne, care a ocupat cu forța armată o parte a teritoriilor papale. Apoi, în urma Războiului Franco-Prusian din 1870, Prusia reformată, luterană și calvină, a învins Franța catolică. Roma papală era protejată de o garnizoană a Franței catolice, dar după înfrângerea Franței de la Sedan garnizoana a fost retrasă, iar Roma a fost ocupată complet pe 20 septembrie 1870 și integrată în Regatul Italiei. Urmarea a fost că Statul papal s-a auto-limitat teritorial la un cartier din Roma în suprafață de câteva zeci de hectare, numit Vatican. După dispariția Imperiului lui Napoleon al III-lea, Franța nu mai putea fi deloc considerată ca o putere catolică, aici Biserica era separată de Stat, iar manifestările de ateism și secularism erau în creștere. Singurul sprijin politic mai important pentru conducerea Bisericii Catolice a rămas Imperiul Habsburgic, al cărui împărat mai purta încă, între altele, pompoasa titulatură medievală de „Majestate Catolică și Apostolică". Așadar, statul Austro-Ungar era un stat catolic prin definiție și un aliat sigur al Papalității în confruntarea cu alte state europene, promotoare ale unor politici de laicizare. La rândul său, Vaticanul nu permitea credincioșilor catolici să manifeste acte de ostilitate față de acest stat, ci dimpotrivă încuraja fidelitatea față de acesta, față de Casa de Habsburg și față de Împărat, sub formula pe care a numit-o „loialism dinastic"[6]. Iar dacă se întâmpla ca unul dintre cele două capete ale acestui stat, adică guvernul de la Budapesta, să ceară ceva de la Sf. Scaun, acesta din urmă nu își putea permite să îl trateze cu refuz.

---

[5] Idem.

[6] * * * *Episcopul Ioan Szabo și Sfântul Scaun. Corespondență. (1874-1910)*, p. 14.

În ceea ce privește demersurile de înființare a Episcopiei de la Hajdudorogh, se poate observa că în acest caz nu au mai fost parcurse procedurile standard. În mod normal, factorul decizional principal în înființarea unei noi episcopii era, în arhitectura instituțională a Sf. Scaun, Congregația de Propaganda Fide, dar în cazul de față Congregația a fost complet ocolită, acest rol fiind preluat de către guvernul maghiar. Traseul normal a fost scurtcircuitat și totul s-a rezolvat între ambasadorul austro-ungar, nunțiatura papală de la Viena și Papa Pius al X-lea personal[7]. Totodată, procedura mai prevedea și organizarea unei conferințe episcopale pentru a se examina oportunitatea înființării unei noi episcopii, la care să fie prezenți, în scop de consultare, toți episcopii interesați, adică reprezentații episcopiei ce urmează a fi înființate, precum și episcopii de la care ar urma să fie luate parohii spre a fi atribuite celei nou-înființate, aceștia trebuind să își dea acordul pentru predarea parohiilor în cauză. Aici episcopii greco-catolici români au dat dovadă de o lașitate și de o duplicitate greu de înțeles.

Cu toate insistențele guvernului maghiar, această conferință s-a tot amânat, până când în cele din urmă s-a organizat la Budapesta pe 9 noiembrie 1911, sub președenția arhiepiscopului primat al Ungariei, Kolos Ferecz Vaszary[8]. S-a prezentat proiectul maghiar al viitoarei Episcopii de la Hajdudorogh, frontierele, harta, sediul, limba liturgică. La momentul respectiv, Biserica Greco-Catolică Română avea patru episcopii: Blajul (unde era și Mitropolia), Oradea, Lugojul și Gherla. Episcopul de Gherla Ioan Szabo tocmai murise și scaunul era vacant, iar mitropolitul Victor Mihalyi de la Blaj nu a participat la Conferință, deși în zilele acelea s-a aflat în Budapesta și, invocând că este bolnav, s-a internat în Sanatoriul unui anume dr. Grunwald, de unde putea totuși să corespondeze cu George Pop de Băsești[9] și să se țină la curent cu evoluția lucrurilor. Prin urmare, au participat numai doi episcopi români, Vasile Hossu de la Lugoj și Dimitrie Radu de la Oradea. La conferință, Episcopul rutean de la Muncaci, Iuliu Firczak, s-a declarat de acord cu înființarea unei noi episcopii și cu re-arondarea unor parohii de la Muncaci la noua episcopie, dat fiind „caracterul vast" al Episcopiei sale. Vorbind după el, episcopii români Hossu și Radu nu au îndrăznit să se opună, ci s-au declarat de acord în principiu cu înființarea unei noi episcopii, însă fără să semneze nici un act cu privire la parohiile care ar urma să fie rupte de la episcopiile românești spre a fi trecute la noua Episcopie Greco-Catolică maghiară.

După ce episcopii români au ajuns acasă, s-au aflat de la Nunțiatura Apostolică de la Viena și parohiile care urmau să fie luate de la episcopiile românești. Episcopii români susțineau că la Conferință lor nu li s-a spus nimic despre parohiile pe care ar urma să le cedeze. Cel mai tare era afectată Oradea, care ar fi urmat să piardă mai mult de jumătate din numărul de credincioși (57.000 din 102.000). Pierderile Episcopiei de Gherla erau nesemnificative (13 mii din 523 de mii, însă toate cele 13 mii de suflete erau români, nu maghiari), iar Blajul pierdea 35 de parohii românești din secuime, care urmau să fie reorganizate ca un Vicariat aparte în subordinea noii Episcopii maghiare. În Ardeal au început tulburările în mediile românești împotriva cedării de parohii, iar Nunțiatura Apostolică solicita un termen scurt până la care episcopii români să semneze că sunt de acord cu cedarea parohiillor menționate pe o listă, cu toate datele de identificare.

Față cu susținerile episcopilor români, cum că lor nu li s-a spus nimic de parohii, a fost necesară convocarea unei noi Conferințe a Episcopatului catolic pentru 8 februarie 1912, tot la Budapesta, pentru clarificarea situației, Conferință la care au participat tot cei doi episcopi Hossu și Radu, mitropolitul Victor Mihalyi lipsind din nou, motivând de această dată că distanța până la Budapesta

[7] * * * *Românii greco-catolici și Episcopia de Hajdudorogh (1912). Contribuții documentare,* Ediție de Cecilia Cârja, Presa Universitară Clujeană, Cluj, 2009, p. 11.
[8] Idem, p. 17.
[9] Ioan Georgescu, *George Pop de Băsești,* Oradea, Editura Asociației Culturale Astra, 1935, p. 243.

este mare și că vremea este rea[10]. Nici la prima și nici la cea de a doua Conferință, cei doi episcopi români prezenți nu au avut curajul să se pronunțe clar împotriva Episcopiei Maghiare. Mitropolitul Mihalyi nu a participat nici în luna mai a aceluiași an la Adunarea de protest de la Alba Iulia împotriva înființării Episcopiei de la Hajdudorogh, deși atunci vremea era frumoasă, iar distanța de la Blaj până la Alba Iulia era foarte mică, prin comparație cu cea până la Budapesta. Pe de altă parte, pe la începutul lunii ianuarie 1912, Mitropolitul Mihalyi îl trimite la Roma pe canonicul Vasile Suciu, să încerce să facă ceva în culise și, din însărcinările pe care le dă acestuia, reiese că Mitropolitul era perfect informat cu cele discutate în Conferința din noiembrie 1911, deci a susținut în fals că el nu știe nimic. Apoi, la Budapesta, din confruntarea cu arhiepiscopul primat maghiar la această nouă Conferință, a reieșit că Episcopul român de la Oradea Dimitrie Radu a mințit[11], atunci când a pretins că lui nu i-a fost prezentată situația parohiilor ce trebuiau cedate, deorece în 9 noiembrie 1911 însuși primatul maghiar i-a prezentat personal hărțile cu parohiile în cauză. În plus, cu Adresa nr. 55.717 din 22 februarie 1912, Secretarul de Stat al Vaticanului, Cardinalul Merry Delval, îl întreabă pe Mitropolitul Mihalyi încă o dată dacă are de făcut „observații concrete" cu privire la lista parohiilor ce se vor scoate de sub jurisdicția lui, dar nici Mitropolitul și nici ceilalți episcopi nu fac nici o observație[12]. Astfel că episcopii români au fost acuzați pe bună dreptate de duplicitate și că tergiversează lucrurile nepermis de mult.

Încercând să salveze cumva situația și totodată să evite să își asume o răspundere personală, Mitropolitul Mihalyi a convocat și el la Blaj o săptămână mai târziu, între 17-19 februarie 1912, o Conferință episcopală proprie, de fapt un Sinod metropolitan la care a invitat, după modelul statuat de către Andrei Șaguna pentru Mitropolia Ortodoxă de la Sibiu, de la fiecare episcopie și câte doi laici, personalități dintre fruntașii vieții politice și culturale românești. Deci, alături de episcopi și capitlurile diecezane, la acest Sinod metropolitan de la Blaj au mai participat și laicii George Pop de Băsești, Alexandru Vaida-Voievod, Iuliu Maniu, Teodor Mihalyi, Coriolan Pop și Isidor Pop[13]. Aici discuțiile au fost aprinse, reprezentații protopopiatelor din Secuime care urmau să fie trecute sub administrarea Episcopiei de la Hajdudorogh și-au dat drumul la gură, nemaiavând ce pierde, iar prezența laicilor a făcut ca unele afirmații să frizeze ireverența față de însuși Sfântul Părinte de la Roma: „Papa mult poate să poruncească și să hotărască pe socoteala noastră, dar noi voim să rămânem români și nu ne vom supune la porunci care ar atenta la existența noastră națională", ar fi zis atunci Alexandru Vaida Voievod[14]. Se propune convocarea unei Adunări Naționale în problema Hajdudorogh. Au existat și amenințări cu „revenirea la Ortodoxie" și anularea astfel a două sute de ani de uniație, dar aceste amenințări nu puteau fi luate în serios, pentru că pierderile materiale și instituționale ale Bisericii Române Unite ar fi fost prea mari. Manifestările de protest împotriva înființării Episcopiei de la Hajdudorogh au culminat cu o Mare Adunare a Românilor la Alba Iulia, pe 29 mai 1912 (Episcopia în cauză a fost înființată, totuși, zece zile mai târziu, prin Bula papală *Christi fidelis Graeci* din 8 iunie 1912).

2. Consecințele înființării Episcopiei maghiarizatoare de la Hajdudorog

Bula papală „Christifidelis Graeci" dată la 8 iunie 1912, prin care se înființează Episcopia Greco-Catolică maghiară de la Hajdudorogh cu 162 de parohii și 215.500 credincioși conține în titlu, nu întâmplător, cuvintele „fidelis graeci", pentru că pe hârtie era vorba de o Episcopie Catolică de rit grecesc, respectiv cu limba de cult greaca veche, nu maghiara. În linii mari, în

[10] * * * *Românii greco-catolici și Episcopia de Hajdudorogh (1912).,* ed. cit., p. 26.
[11] * * * *Românii greco-catolici și Episcopia de Hajdudorogh (1912),* ed. cit., ibidem.
[12] Ioan Georgescu, op. cit., p. 264.
[13] Idem, p. 28.
[14] Liviu Maior, *Alexandru Vaida-Voievod,* Cluj-Napoca, 1993, p. 202.

această bulă se scriu următoarele[15]. „Ascultând cu bunăvoință dorința Majestății Sale Francisc Iosif Împărantul Austriei și Regele apostolic al Ungariei, precum și rugările venerabililor noștri frați, ale Cardinalului Primat Arhiepiscop de Esztergom și ale altor sfinți prelați ai aceluiași regat, cumpănind cu studiu matur [...], suplinind învoirea celor ce sunt sau se cred a fi interesați [adică a episcopilor români ai Provinciei metropolitane de Alba Iulia și Făgăraș], din plenitudinea puterii apostolice hotărâm să înființăm în regatul ungar o dieceză catolică de ritul grecesc, care se va numi de Hajdudorogh, în chipul ce urmează.

Înainte de toate, dăm pentru totdeauna teritoriului acestei noi dieceze parohiile ce le vom numi mai jos [într-o Anexă este dată lista cu parohiile ce urmează a fi luate de bunăvoie de la Episcopia ruteană de la Munaci și fără învoire de la episcopiile românești de Oradea și de Gherla]. În ceea ce privește parohiile ce se vor despărți din Arhidieceza de Făgăraș, care adică și ele sunt separate de noua dieceză și departe de scaunul ei episcopesc [este vorba de cele 35 de parohii românești din Secuime], permitem să fie cârmuite de către episcopul de Hajdudorogh printr-un vicar numit și constituit de el. Scaunul episcopesc îl instituim în orașul numit Hajdudorogh [...], iar biserica care este acolo și care a fost până acum parohială o ridicăm la rangul și demnitatea de catedrală [...]. Reședința noului episcop o punem în casele oferite de către comuna Hajdudorogh, care vor trebui însă restaurate cu cheltuiala guvernului maghiar, ca să poată fi întru toate reședință cinstită, potrivită pentru episcop și pentru curtea sa episcopească (eiusque episcopalis familiae decentem et congruam habitationem) [...]. În ceea ce privește limba liturgică a acestei dieceze nou-înființate poruncim să fie greaca veche, iar cea autohtonă [maghiara] să fie admisă numai în funcțiunile extraliturgice și în același chip cum este îngăduit a se folosi și în bisericile de ritul latin. Și pentru ca preoții noii dieceze să aibă vreme de a învăța limba greacă, încă trei ani ce urmează decretării acestei dieceze se vor putea folosi de acea limbă liturgică care s-a întrebuințat și până acum [adică slavona pentru ruteni și româna pentru români], fiind cu totul oprită limba maghiară. Majestății Sale îi dăm dreptul ca să numească un cleric vrednic [...], care din partea aceluiași pontifice roman să se pună de episcop al numitei catedrale de la Hajdudorogh. Supunem dieceza de Hajdudorogh [...], o facem sufragană arhidiecezei de ritul latin de la Esztergom [...]".

Urmările înființării acestei episcopii sunt complicate și unele au un final neașteptat. În septembrie 1912 Biserica Catolică organizează la Viena o manifestare de mare amploare, numită „Congresul Euharistic", manifestare care de fapt fusese cu un an mai-nainte un argument al Vienei și Budapestei, pentru a-l convinge pe Papă să accepte înființarea Episcopiei de la Hajdudorogh. La Congresul Euharistic au curs telegrame de protest din partea parohiilor românești alipite la Hajdudorogh. La acest Congres au participat și episcopii greco-catolici români din Transilvania, care au luat legătura cu moștenitorul Tronului Arhiducele Franz Ferdinand, cel care avea să fie asasinat la Sarajevo doi ani mai târziu, și care era rugat să intervină în favoarea românilor. Arhiducele a scris în acest sens primului ministru de la Budapesta, dar răspunsul acestuia a fost categoric și impertinent: „nu se poate reveni asupra unei decizii care a fost luată de către însuși Împăratul și de către Sfântul Scaun Apostolic"[16]. Preoții din parohiile românești din Secuime au publicat o scrisoare în jurnalul de limbă germană „Katholische Kirchenzeitung" nr. 34 / 1912, în care au amenințat cu trecerea la Ortodoxie. Guvernul maghiar a reacționat imediat și a tăiat salariile preoților în cauză[17], aplicând așadar disciplina foamei. Între timp, în lunile iunie-iulie 2012 preotul Vasile Lucaciu face o deplasare cu caracter personal la Roma (spre deosebire de mitropolitul

[15] În revista „Cultura Creștină", Blaj, an II, nr. 13 / 1912, p. 392-400 sunt publicate în paralel textul latin al bulei și traducerea în limba română.

[16] * * * *Românii greco-catolici și Episcopia de Hajdudorogh (1912).,* ed. cit., p. 40.

[17] Idem, p. 41.

Victor Mihalyi, pentru Lucaciu nu a fost prea cald ca să meargă la Roma), fiind sprijinit finaciar de către Geroge Pop de Băsești, unde își reînnoiește vechile legături de la 1895. Noutățile le comunică prin scrisori lui George Pop de Băsești. Află din culise că „ungurii exploatează serviciile pe care le face Viena pentru succesul Congresului Euharistic. Ungurii l-au amenințat pe Moșul [este vorba în limbajul lui Vasile Lucaciu de Sf. Părinte Papa Pius X] că denunță Concordatul cu Vaticanul, dacă nu le face pe voie”[18] în chestiunea Episcopiei Greco-Catolice maghiare.

Cu Episcopia de Hajdudorogh lucrurile merg înainte. După emiterea Bulei de către Papă, la 8 iunie 1912, se pune problema „executării” ei, adică punerea în practică a dispozițiilor de acolo. Guvernul maghiar încă nu a găsit omul potrivit pentru a fi episcop și numește un administrator provizoriu al noii Episcopii în persoana Episcopului ruteano-maghiarizat de la Muncaci Papp Antal. Acesta trimite o circulară în limba maghiară către toate parohiile, pentru a-și anunța noua calitate. Când au auzit că circulara este în maghiară, românii din Sanislău (jud. Satu Mare) i-au cerut preotului lor să o trimită înapoi la Episcop și să-i spună acestuia că ei nu au nevoie de episcopie nouă[19]. Pe 12 decembrie 1912, toți cei 14 preoți din cele 14 parohii din Comitatul Sătmar care au fost alipite forțat la Hajdudorogh au organizat o adunare de protest la Satu Mare. Episcopul provizoriu Papp Antal s-a plâns nunțiului papal de la Viena că există preoți recalcitranți, care i-au refuzat „cuvântul său de salut și binecuvântare”, adică circulara scrisă în limba maghiară, în pofida faptului că maghiara nu era limba oficială în dieceză. Episcopul Papp cere sfatul nunțiului papal cu privire la felul în care ar trebui să procedeze, iar acesta îi recomandă să suspende salariile preoților care nu se supun (din nou avem de a face cu disciplina foamei).

Papp Antal se retrage din funcția de administrator provizoriu al Episcopiei și guvernul propune Sf. Scaun numirea unui episcop titular în persoana altui rutean maghiarizat, Miklossy Istvan, un preot fără studii superioare, dar un bun maghiar. După numire, Miklossy constată că Hajdudorogh este mai curând o comună rurală, fără străzi pietruite, fără electricitate și mai ales fără o clădire care să poată fi considerată o „reședință cinstită” („decentem et congrua habitationem”), așa cum scria în bula papală, demnă pentru un episcop și pentru curtea sa. Prin urmare, noul episcop refuză să se stabilească aici și obține o reședință provizorie în impozantul Palat al Camerei de Industrie din marele și modernul oraș Debrețin, la patruzeci km sud-est de Hajdudorogh, deși calvinii din Debrețin nu vedeau cu ochi buni stabilirea sediului unei episcopii Greco-Catolice în orașul lor, iar titulatura oficială a Episcopiei rămâne tot de Hajdudorogh. Episcopul Miklossy își „constituie” (ăsta era termenul din epocă) un vicar în persoana unui individ încă și mai dubios, tot un rutean renegat, căruia în plus „îi lipseau cei șapte ani de acasă”[20], un anume Jaczkovics (Itzikovics) Mihalyi, pe care îl numește vicar general și inspector școlar eparhial.

Primele acțiuni inițiate de către vicarul Jaczkovics, camuflate sub pretextul unor inspecții curente, sunt de fapt niște expediții de pedepsire a preoților români din Sătmar care au refuzat scrisoarea de „binecuvântare” în limba maghiară a fostului episcop provizoriu Papp Antal. Vicarul Jaczkovics își începe inspecțiile cu parohia din Moftin, în postul Paștilor, pe data de 10 aprilie 1913. Nu vine împreună cu alte fețe bisericești, ci se deplasează cu echipajul prefectului comitatului și este însoțit de subprefectul Madarassy și 16 jandarmi călări[21]. Cu această suită a intrat în sfânta biserică. Preotul Gheorghe Mureșan tocmai îi cumineca pe credincioși, dar vicarul Jaczkovics a intrat în altar și a cerut să fie întreruptă slujba, sub motiv că el vrea să facă inspecție. Când preotul a încheiat cumunecarea zicând tare ecfonisul „Mântuiește, Doamne, poporul Tău și

[18] Ioan Georgescu, *George Pop de Băsești,* ed. cit., p. 286.
[19] * * * *Românii greco-catolici și Episcopia de Hajdudorogh (1912).,* ed. cit., p. 45.
[20] Ioan Georgescu, *George Pop de Băsești,* ed. cit., p. 288.
[21] Ibidem, p. 288 și urm. Vezi și Vasile Stoica, *Suferințele din Ardeal,* Ed. Vicovia, Bacău, 2008, p. 320.

binecuvintează moștenirea Ta!" jandarmii, neștiind ritul oriental, au crezut că este vorba de un strigăt de luptă, de un îndemn la răzvrătire. Au început îmbrâncelile și vicarul a fost scos cu forța afară din biserică. Se trag clopotele, vine tot satul și se începe o bătaie generalizată cu jandarmii. Au urmat arestări, au fost târâte în temniță inclusiv femei și persoane minore, iar cei închiși au fost bătuți cu cruzime de către jandarmi.

Preotul Mureșan și un număr de 14 enoriași sunt judecați la Satu Mare, fiind al doilea proces politic împotriva românismului derulat la Satu Mare în mai puțin de douăzeci de ani, după procesul Memorandiștilor. Modul în care a decurs procesul este relatat pas cu pas în revista „Unirea" de la Blaj[22]. Se pronunță pedepse aspre cu închisoarea pentru 15 inculpați și se aplică și amenzi ruinătoare pentru încă 20 de inculpați. Cei condamnați sunt: pr. Gheorghe Mureşan, canonic onorar, un an şi şase luni închisoare, trei ani pierderea drepturilor civile; Ioan Cerghi senior, Ioan Cerghi jun., Ioan Variu, A. Botiş, Grigore Bontea, Augustin Cădar, Ştefan Şoncodi, Pavel Şoncodi, Iacob Moldovan, Vasile Pop şi Vasile Tăutu, câte 6 luni închisoare şi un an pierderea drepturilor civile; Grigorie Borota, 3 luni închisoare şi un an pierderea drepturilor civile; Maria Tarţa, 15 zile închisoare şi un an pierderea drepturilor civile; Maria Pintea, achitată pentru o cauţiune de 2000 coroane aur. Ierarhii Greco-Catolici români ignoră „incidentul".

Tot în același timp și tot de către Vicarul Jaczkovics a mai fost trimis în două rânduri la închisoare și preotul Ciurdariu din Dob, Comitatul Sătmar, om în vârstă de 70 de ani. Pentru că și-a îndemnat poporul să cumpere calendare românești a executat o pedeapsă de 3 luni la Seghedin apoi, abia ajuns acasă, a fost rearestat din nou pentru că s-a împotrivit autorităților. Alți preoți și-au îndemnat credincioșii să participe la Adunarea de la Alba Iulia din 29 mai 1912, împotriva înființării Episcopiei de la Hajdudorogh – și aceștia au fost întemnițați pentru „ațâțarea românilor împotriva națiunii maghiare"[23]. Episcopii, în schimb, întrucât nu au participat la acea Adunare, nu au avut nici un fel de neplăceri.

Scandalul Episcopiei maghiare de la Hajdudorogh ia în curând proporții internaționale. Protestele românilor la Sf. Scaun au „curs ca ploaia", după cum îndemna Vasile Lucaciu, iar deputații români din Parlamentul de la Budapesta, Ștefan Cicio Pop, Teodor Mihali și Alexandru Vaida Voievod, precum și Episcopul Vasile Hossu (Mitropolitul Victor Mihalyi lipsește din nou) țin lungi discursuri extrem de critice la adresa Legii de recunoaștere de către stat a acestei episcopii. Nunțiul de la Viena îi scrie secretarului de stat al Vaticanului să rezolve rapid problemele create de către noua episcopie, pentru că este în joc prestigiul și autoritatea Romei. În politica internațională se produc mișcări, în zona central și est europeană au loc regrupări de state și înființarea de alianțe, lumea presimțind un posibil război între cele două imperii, Habsburgic și Țarist, iar Austria dorește să atragă România în alianța Puterilor Centrale. România condiționează o alianță cu Austro-Ungaria de stoparea politicii de maghiarizare a românilor din Transilvania[24].
De la București, Constantin G. Dissescu, fost ministru pentru Culte și Instrucțiune Publică în guvernele Tache Ionescu și Titu Maiorescu, publică un amplu articol în ziarul „Le Temps" de la Paris referitor la relațiile României cu Austro-Ungaria[25]. În acest articol, politicianul român recunoaște că România a fost în ultimii 35 de ani sub influența Triplei Alianțe (poate și fiindcă am avut rege de origine germană), dar în ultima vreme relațiile între București și Viena s-au răcit, din cauza faptului că Austria și Ungaria nu au dat o soluție convenabilă chestiunii românilor din Ungaria. Guvernul maghiar a afirmat că aceasta este o chestiune pur internă a Ungariei, dar

[22] În „Unirea", Blaj, XXIV, 1914, nr. 41 – 43.
[23] Vasile Stoica, op. Cit., p. 321.
[24] * * * *Românii greco-catolici și Episcopia de Hajdudorogh (1912).,* ed. cit., p. 51.
[25] Reluat în ziarul „Unirea", Blaj, an XXIV, nr. 45 / 1914, p. 1.

România nu poate să recunoască un astfel de punct de vedere. Fostul ministru Constantin G. Dissescu mai arată că în luna august 1912 a trimis o Scrisoare contelui Berchtold (pe atunci ministrul de Externe al Ungariei), în care a protestat împotriva numirii unui episcop greco-catolic maghiar pe teritoriul unor dieceze românești, dar intervenția sa nu a fost ascultată.

3. Atentatul de la Debrețin, izbucnirea Războiului Mondial și reorganizarea succesivă a Episcopiei de Hajdudorogh

După cum am arătat într-un capitol anterior, Episcopia Greco-catolică maghiară de la Hajdudorogh a fost înființată în mod necanonic și ilegitim, prin silnicie, cu scopul ascuns de a-i maghiariza prin biserică pe români și ruteni. Se spune că însuși Sfântul Părinte, care, teoretic, ar fi trebuit să fie infailibil, a realizat faptul la puțină vreme după ce a semnat Bula și ar fi spus că a fost înșelat (mi hanno ingannato) de către guvernul maghiar[26]. Dar, chiar și dacă este adevărat că a fost înșelat, totuși Papa a dat dovadă de o mare naivitate, în cel mai bun caz, atunci când a stabilit ca limba liturgică pentru această Episcopie să fie greaca veche, în condițiile în care dintre sutele de preoți de aici, ruteni și români maghiarizați, nici unul nu știa o boabă grecește și nici nu aveau de gând să învețe, iar serviciul divin îl făceau în maghiară. Limba greacă a fost un simplu pretext, ca să li se aprobe înființarea Episcopiei[27].

Într-un Memoriu adresat Sfântului Scaun ceva mai înainte, la 1900, respectiv Papei Leon XIII, grupul de inițiativă pentru Episcopia Greco-Catolică maghiară cu limba liturgică greacă afirma, nu fără perfidie, că „neamurile ne-maghiare nu ar vedea cu ochi buni limba liturgică unguresacă, dar împotriva limbii elinești vechi nu au ce să zică. Această limbă nu e o primejdie pentru naționalitatea nimănui, așa cum nu este la alte neamuri catolice limba latină”[28]. Preoților li s-a dat un termen de trei ani ca să învețe greaca veche dar, cum în acești trei ani bineînțeles că nu au învățat nimic, termenul a fost pre-lungit cu încă doi ani, apoi a venit Războiul Mondial și oamenii au avut cu totul alte probleme, decât să învețe grecește. Iar la un an după ce Episcopia a fost înființată și nu se mai putea face nimic, misiunea ei era mărturisită public și cu cinism în presa din Budapesta, ca fiind „să maghiarizeze cu toate mijloacele ce îi stau la îndemână parohiile episcopiilor valahe vecine, de la Oradea, Gherla și Blaj”[29].

În ceea ce privește această Episcopie, înființată prin înșelăciune și forță, lucrurile au evoluat în așa fel, încât existenței ei i s-a răspuns tot prin înșelăciune și forță. Anume, pe data de 23 februarie 1914, la sediul provizoriu din Debrețin al acestei Episcopii a avut loc un atentat cu bombă. Unii istorici contemporani[30] se grăbesc să pună atentatul numai pe seama unei singure persoane, un agent despre care se zice că ar fi fost român, numit Ilie Cătărău, dar lucrurile nu stau chiar așa de simplu. Cercetările ulterioare mai amănunțite au ajuns la concluzia că atentatul a fost pus la cale de o grupare anarhistă din Rusia și că doar unul dintre membrii grupării era cetățean al Imperiului Țarist originar din Basarabia, posibil român, născut la Mărcăuți, în raionul Dubăsari, în anul 1888, care se numea Illarion Katarov alias Ilie Cătărău, celălalt fiind un rus get-beget pe care îl chema

[26] I. Georgescu, *George Pop de Băsești,* Oradea, 1935, p. 269.
[27] Idem, p. 268.
[28] I. Georgescu, op. cit., p. 262.
[29] În ziarul „Pesti Hirlap”, nr. Din 10 sept. 1913.
[30] Vezi de ex. istoricul Ion Ghneorghe Petrescu
https://www.agerpres.ro/social/2014/06/17/istoricul-ion-gheorghe-petrescu-primul-razboi-mondial-ar-fi-putut-izbucni-in-romani-12-03-35

Timotei Kirillov, dar atentatorii au călătorit la Cernăuți cu pașapoarte false, pe numele unor studenți români din București[31]. Detalii palpitante aflăm din presa vremii.

Astfel, Foaia bisericească „Unirea" de la Blaj nr. din 26 februarie 1914, deci la numai trei zile de la atentat, publică o serie de informații importante la cald. Totul începe atunci când la Poșta din Cernăuți se prezintă o femeie cu acte de identitate pe numele de Kovacs Anna, născută la Carei, dar colonizată în Hadikfalva[32], o mică localitate maghiară de lângă Cernăuți, care expediază o scrisoare nevinovată către Episcopul Greco-Catolic de Hajdudorogh, Miklossy Istvan, care avea sediul cu chirie într-un palat din Debrețin. Această femeie evlavioasă îl roagă pe Prea Sfințitul personal să îi pomenească la sfintele slujbe pe morții ei din familie, cu numele de Ioan, Terezia și Maria și îi trimite pentru aceasta 100 de coroane, o sumă relativ mare în raport cu un atare serviciu. Femeia îi mai scrie Episcopului că ea are o familie înstărită și că ar vrea ca pe viitor să mai facă ceva donații pentru Sfânta Episcopie de la Hajdudorogh. Astfel, această femeie (la anchetă nu s-a găsit nici o Kovacs Anna în Hadikfalva) a reușit să câștige încrederea Episcopului, care a acceptat să i se trimită un colet cu un candelabru pentru catedrală și o „blană de leopard" pentru folosința personală a Prea Sfințitului. Episcopul s-a bucurat de aceste donații și, lăcomit la blăniță, a așteptat cu nerăbdare sosirea pachetului anunțat. Apoi, de la Poșta din Cernăuți s-a aflat, tot la ancheta de după eveniment, că pachetul a cântărit 18 kg și că, din fericire pentru ei, poștașii și vameșii nu au mai avut curiozitatea să îl deschidă.

Coletul a sosit la Poșta din Debrețin în data de 21 februarie 1914 (era într-o zi de sâmbătă) și a stat acolo până luni 23 februarie. Nu s-a întâmplat nimic, probabil lucrătorii Poștei au manipulat pachetul cu grijă, să nu se spargă „candelabrul". A fost adus în biroul Episcopului de la etajul întâi luni dimineața. Episcopul lipsea momentan, aflându-se într-o altă aripă a clădirii, dar în biroul lui se aflau vicarul său Iatzkovics, cel care a băgat în temniță zeci de țărani români din Sătmar, juristul Episcopiei Csat și secretarul Slepkovszki[33]. Nu au avut răbdare să aștepte venirea Episcopului și s-au apucat să desfacă coletul. Explozia a fost cumplită. S-au dărâmat pereți interiori, rănind grav mai multe persoane, iar peretele de la stradă a fost aruncat până dincolo de piață, pietre și cărămizi pătrunzând prin geamurile Tribunalului regesc de vizavi. Cei trei din birou, vicarul, juristul și secretarul au murit pe loc, practic au fost rupți în bucăți, iar părți din cadavrele lor împrăștiate au fost scoase de sub dărâmăturile din stradă. Dintre răniții grav aflați în alte încăperi au mai fost menționați: juristul David, copistul Krisko, scriitorul Bihoni, servitorul Gyuri şi bucătăreasa Szekeli.

Înainte ca ancheta să dea ceva rezultate, presa ca de obicei s-a lansat în speculații. Unele ziare maghiare anunțau deja că făptuitorii sunt români, „pentru că numai niște români ar fi în stare de așa-ceva" și pentru că românii au făcut agitație împotriva înființării Episcopiei de la Hajdudorogh[34], iar altele ziceau că atentatul trebuie pus în legătură cu procesul care tocmai atunci se judeca la Sighet, în care rutenii din vechiul Comitat Maramureș erau judecați pentru că au vrut să treacă la religia Ortodoxă. Cei care susțineau această din urmă ipoteză scriau că atentatorii trebuie să fie ruși și că susținerea lor financiară trebuie căutată în anturajul contelui Bobrinski. Poliția secretă maghiară i-a urmărit pe atentatori timp de câteva luni, fără succes însă, le-a luat urmele de la București, prin Serbia și Italia, de unde i-a pierdut, deși au fost puse pe capul fiecăruia

---

31 http://www.magyarkurir.hu/hirek/a-puspokseg-elleni-1914-es-merenylet-aldozatara-jaczkovics-mihalyra-emlekezneknek-hajdudorogon

32 Vezi în revista „Unirea", Blaj, an XXIV, nr. 19 / 26 feb. 1914, p 1-2.

33 Felix Ostrovski, în: https://www.facebook.com/notes/multidisciplinaritatea-%C8%99i-umanioarele/atentatul-de-la-debrecen/1212544125472649/

34 Revista „Unirea", Blaj, nr. 19/1914.

recompense de 30.000 de coroane[35]. A început războiul, iar atentatorii nu au fost prinși și, deci, nu au mai fost judecați niciodată.

Oricât ar părea de curios, argumentul potrivit căruia „numai românii sunt capabili de așa-ceva", lansat înainte de derularea anchetei, a prins foarte tare, a fost vânturat în presa maghiară și a provocat un uriaș val de ură din partea maghiarilor împotriva românilor. Cu venin antiromânesc a stropit și presa de limbă maghiară din Maramureș[36]. Astfel, în publicația sigheteană „Maramorosi Fuggetlen Ujsag", în numărtul din 1 martie 1914, deci la mai puțin de o săptămână după atentat, este inserat un furibund și înspăimântător articol anti-românesc, centrat pe cuvintele-cheie sânge și răzbunare, intitulat „Nația nerecunoscătoare". Spicuim de aici: „De-a lungul țării [a Ungariei] se aude îngrozitorul vuiet al indignării naționale. Monștri care nu merită numele de om au trimis o mașinărie infernală pe adresa episcopului greco-catolic maghiar de la Hajdudorogh, iar dinamita trimisă a cules jertfe din rândurile mândriei societății maghiare. Chemăm la proba de sânge [?] întregul partid valah din Ungaria [este vorba de Partidul Național Român, partid parlamentar, cu deputați în Parlamentul de la Budapesta], pe urmașii lui Avram Iancu și ai lui Horia. Aburii roșii ai sângelui nevinovaților martiri ai maghiarismului ce se înalță către cer strigă răzbunare! Orice ar descoperi ancheta, infamia instigării niciodată nu va putea fi ștearsă de pe fruntea naționaliștilor români, deoarece agitația lor nebună a făcut ca valachimea să urască tot ce e maghiar [...]. Suntem expresia indignării națiunii maghiare, când condamnăm ticăloșia infamă a celor ce trăiesc din pâinea maghiară, a celor pe care statul maghiar cavaleresc îi apără [...]. Națiune ingrată! Hoardă bestială! Dumnezeul maghiarilor să-i bată pe inițiatorii și făptuitorii crimei!"[37]. Acest text nu a rămas fără reacție din partea elitelor românești din Maramureș. Un număr de peste 30 de intelectuali români maramureșeni au făcut un denunț penal la parchet pentru instigare la violență[38], iar avocatul dr. Ioan de Kovats l-a provocat la duel pe autorul articolului, dar acel vrednic reprezentant al „statului maghiar cavaleresc" s-a ascuns îndărătul anonimatului, întrucât pamfletul a apărut nesemnat.

Nici atentatul cu bombă de la sediul din Debrețin nu a rămas fără urmări. Episcopul înfricoșat nu mai poate să rămână aici, iar la Hajdudorogh nu vrea să se mute. Până la urmă se găsește un sediu „decent" pentru Episcopie în orașul Nyiregyhaza, un palat foarte mare, cu 54 de încăperi, cu locuință pentru episcop, cu spații de birouri pentru oficiile episcopale și cu locuințe pentru cei șase canonici. Palatul era liber deoarece era grevat de o datorie de 40.000 de coroane, datorie pe care o preia orașul imediat[39]. Episcopia de Hajdudorogh, satul din pusta maghiară fără ulițe pietruite și fără electricitate, rămâne cu sediul aici, în orașul Nyiregyhaza, pentru mult timp de aici înainte. Aici rămâne și Episcopul Miklossy Istvan, cel care pe 23 februarie 1914, la Debrețin, și-a văzut moartea cu ochii, pentru tot restul vieții, până la mutarea sa la Domnul la 30 octombrie 1937. Abia la un deceniu și jumătate de la terminarea Războiului Mondial și încheierea păcii, la 9 aprilie 1934, acest Episcop a luat act de faptul că a „pierdut" teritoriul diecezan luat prin înșelăciune și dictat de la episcopiile românești de la Oradea, Blaj și Gherla[40], teritoriu rămas după 1918 în hotarele României. Apoi ofensiva maghiarizării prin biserică a intrat pentru o vreme în uitare.

Concluzie

[35] „A Nép Lapja", Budapesta nr. 13 / 5 aprilie 1914.
[36] Ioan Ardeleanu-Pruncu, *Maramureșul. Ziare și ziariști,* Ed. Valea Verde, Sighet, 2018, p. 41-42.
[37] În „Maramorosi Fuggetlen Ujsag", Maramorosszigget, nr. 9 din 1 martie 1914.
[38] Ioan Ardeleanu-Pruncu, op. cit., p. 42.
[39] Ion Georgescu, op. cit., p. 288.
[40] https://en.wikipedia.org/wiki/Hungarian_Catholic_Archeparchy_of_Hajd%C3%BAdorog#History

În preajma împlinirii a 100 de ani de la înființarea Episcopiei maghiarizatoare de la Hajdudorogh, odioasă în ochii românilor și ai rutenilor, Episcopatul maghiar și autoritățile politice au făcut demersuri discrete la Sf. Scaun, pentru reabilitarea morală a acestei Episcopii și pentru consolidarea sa instituțională. Și au reușit. Așa se face că pe data de 20 martie 2015, Sfântul Părinte Papa Francisc (înșelat sau nu) a reorganizat Biserica Greco-Catolică din Ungaria, ridicând fosta Episcopie de la Hajdudorogh la rangul de Arhiepiscopie și Mitropolie, un rang comparabil cu cel al Mitropoliei Greco-Catolice românești de la Blaj. A stabilit sediul noii Mitropolii pentru „catolicii de rit bizantin" (foști ortodocși) la Debrețin, numindu-l Mitropolit pe Episcopul Fülöp Kocsis, fost Episcop Eparhial de Hajdúdorog. Ca să se justifice rangul de mitropolie, Sfântul Părinte i-a mai înființat două episcopii sufragane[41]. Exarhatul Apostolic de Miskolc pentru catolicii de rit bizantin, cu 51.000 suflete, a fost ridicat la rangul de Episcopie, episcop fiind numit Atanáz Orosz, fost Exarh Apostolic de Miskolc, iar la Nyíregyháza a fost înființată o Episcopie nouă pentru catolicii de rit bizantin, cu 102.000 suflete și cu teritoriu separat de Eparhia de Hajdúdorog, sufragană Mitropoliei de Hajdúdorog, care are 197.000 suflete. Aceste două episcopii, de la Miskolc și Nyíregyháza, împreună cu Arhiepiscopia de Hajdudorogh totalizează în prezent aproximativ 350.000 credincioși[42], azi toți maghiari, în trecut toți foști nemaghiari maghiarizați prin biserică.

[41] http://www.e-communio.ro/stire2627-noi-masuri-privind-biserica-greco-catolica-din-ungaria
[42] https://en.wikipedia.org/wiki/Hungarian_Greek_Catholic_Church

SPORT AND IDEOLOGY IN THE LEGIONARY MOVEMENT: CODREANU'S CONCEPTION

Ferencz Iozsef Truța
Research Assist., PhD, The "Gheorghe Șincai" Institute for Social and Humanities Research, Târgu Mureș

***Abstract*: Sport in the Ideology of the Legionary Movement: the "Captain's" Conception.** *The article analyzes the strategic functions assigned to sport in the interwar period, with particular attention to the modalities through which the Legionary Movement incorporated and instrumentalized physical culture within its overarching project of moral regeneration and ethnonational identity reconfiguration. Set against a European context characterized by escalating ideological radicalization and by the symbolic competition inherent to authoritarian political cultures, sport emerged as a privileged apparatus for political socialization, corporeal discipline, and the production of compliant subjectivities. In Romania, these dynamics coalesced in the establishment of the Sports Legion by Corneliu Zelea Codreanu in 1932—a formation conceived to embed physical exercise within a comprehensive pedagogical program aimed at forging the Legionary ideal of the "new man." Under the direction of Ion Dobre, the institution acquired a pronounced spiritual and didactic orientation, transcending the conventional boundaries of a sporting association and evolving into a mechanism for cultivating discipline, camaraderie, ascetic self-regulation, and collective solidarity. The presence within its leadership of radicalized militants—most notably participants in the December 1933 assassination (the Nicadors)—illustrates the profound entanglement of physical education, political mobilization, and ideological violence within the movement's organizational culture. Through the Sports Legion, the Legionary Movement reconfigured sport into a pivotal instrument of internal legitimization, cadre formation, and symbolic consolidation, thereby reflecting broader contemporaneous trends that politicized the body and mobilized physical performance as a vector of ideological meaning.*

***Keywords*:** *Legionary Movement; sport; ideology; Sport Legion, interwar;*

Primul Război Mondial a reprezentat o ruptură structurală și epistemologică în evoluția civilizației europene. El a provocat destrămarea ordinii sociale, politice, economice și culturale a Belle Époque-ului și a inaugurat o nouă etapă marcată de instabilitate structurală și radicalizare ideologică. Caracterul total și extrem de distructiv al conflictului a remodelat arhitectura sistemului internațional, a modificat structurile statale și a produs mutații profunde în imaginarul colectiv[1]. În acest context postbelic, sportul a dobândit o funcție strategică în procesul de reconstrucție simbolică și socială, transformându-se dintr-o practică recreativă într-un instrument de afirmare ideologică, de coeziune comunitară și de legitimare politică.

Transformările sistemice ale perioadei interbelice au favorizat instrumentalizarea sportului de către regimurile autoritare și totalitare, care au recunoscut potențialul său propagandistic și

[1] Poate cele mai profunde efecte s-au manifestat la nivelul imaginarului colectiv. Războiul a zdruncinat încrederea în promisiunea modernității, în mitul progresului linear și în capacitatea rațiunii de a preveni dezastrele. În locul optimismului Belle Époque-ului s-au instalat deziluzia, anxietatea și sentimentul unei lumi fragmentate. Identitatea națională a fost reinterpretată, adesea radicalizată, iar ideologiile extremiste — fascismul, nazismul, comunismul — au găsit teren fertil într-o societate traumatizată, însetată de răspunsuri simple la probleme complexe.

capacitatea de mobilizare socială[2]. Germania nazistă, Italia fascistă, Uniunea Sovietică și Spania franchistă au utilizat sportul ca mecanism de disciplinare a corpului social și ca platformă de afirmare a supremației ideologice, transformând performanța atletică într-o formă de capital simbolic și de reprezentare a vitalității naționale[3]. Astfel, sportul s-a convertit într-un instrument de mediere între sfera internă a statului – orientată spre formarea „cetățeanului-model", a „omului nou" – și dimensiunea externă, dedicată proiecției unei imagini de forță, ordine și superioritate culturală în sistemul internațional.

În deceniul al patrulea al secolului XX, competițiile sportive internaționale au devenit adevărate arene de confruntare ideologică între marile doctrine politice ale epocii – comunismul, fascismul și democrația liberală. Evenimente precum Jocurile Olimpice de la Berlin (1936) sau Campionatele Mondiale de Fotbal din 1934 și 1938 au depășit granițele sportului, funcționând ca instrumente de diplomație simbolică și de afirmare a supremației naționale. În acest sens, sportul interbelic a reflectat și, totodată, a modelat tensiunile geopolitice ale epocii, devenind un laborator ideologic în care performanța fizică și victoria competitivă au fost convertite în capital politic și în expresii ale puterii statale.

În pofida acestei relevanțe incontestabile, istoriografia clasică a tratat mult timp sportul ca pe un fenomen secundar, lipsit de consistență analitică în raport cu marile procese structurale ale modernității. Doar odată cu emergența istoriei culturale și a abordărilor interdisciplinare recente, sportul a început să fie înțeles ca un spațiu complex de interacțiune între politică, ideologie, identitate și reprezentare – un domeniu esențial pentru înțelegerea dinamicilor socio-politice și culturale ale secolului XX.

În spațiul românesc, importanța sportului a fost rapid sesizată și valorificată de Corneliu Zelea Codreanu, conducătorul Mișcării Legionare. Potrivit „*Gazetei Sporturilor*", „Căpitanul", „*în iarna anului 1932 s-a gândit cel dintâiu la puternicul instrument care era să-i pregătească luptătorii: sportul*"[4].Astfel, a încredințat unui grup de membri activi pe terenul sportiv sarcina de a înființa o asociație dedicată pregătirii fizice și morale, ceea ce a dus la apariția „Legiunii Sportive". În numai câteva săptămâni, această nouă formațiune a început să-și afirme prezența, iar în ianuarie 1933 s-a afiliat la federațiile de rugby, atletism, marș, volei, turism și natație.

Încă de la înființare, asociația a fost condusă de Ion Dobre, care a integrat activitatea sportivă într-un cadru spiritual și educativ, depășind cu mult simpla dimensiune fizică a exercițiului. Sub îndrumarea sa, Legiunea Sportivă nu mai apărea doar ca o organizație dedicată sportului, ci ca o veritabilă „școală de formare națională. Prin activitățile desfășurate, se urmărea formarea unei atitudini de fermitate morală, impunerea disciplinei personale și refuzul de a ceda în fața efortului sau a dificultăților. Totodată, se dorea cultivarea sentimentului de învingător, precum și valorizarea vieții colective, a solidarității și a unității de grup[5].

---

[2] George Orwell, într-un celebru eseu publicat în 1945, descria sportul drept „un război fără împușcături" — o formulare devenită emblematică în istoria reflecțiilor despre relația dintre sport și politică. Deși expresia poate părea exagerată, Orwell surprindea o conexiune evidentă, dar prea puțin analizată în mod sistematic: aceea că sportul reflectă și reproduce tensiunile, competițiile și simbolismele lumii politice.Vezi: George Orwell, „The Sporting Spirit," *The Penguin Essays of George Orwell,* (New York: Penguin, 1994), 321;
Publicat prima data în *Tribune* la data de 14 Decembrie 1944.

[3] Vezi: Michael Butterworth, Christopher Young, *The 1936 Berlin Olympics: Race, Power, and Sportswashing,* (Cambridge: Cambridge University Press, 2022); Miro Cerar, *Sport and Totalitarian Regimes,* (Florence: European University Institute Press, 2014); Barbara J. Keys, Globalizing Sport: National Rivalry and International Community in the 1930s, (Cambridge: Harvard University Press, 2006); J.A. Mangan, (ed.), Shaping the Superman: Fascist Body as Political Icon, (London: Frank Cass, 1999); Jim Riordan, „ Rewriting Soviet Sports History", Journal of Sport History. vol. 20, no. 3 (1993), 247-258;

[4] „Căpitanul și ideea de sport", *Gazeta Sporturilor,* anul XVII, seria II, nr. 1, (1940): 1.

[5] Ioan Scurtu, Cristian Troncotă, Natalia Tampa, Dana Beldiman, *Ideologie şi formaţiuni de dreapta în România,* vol. II:25 iunie 1927-2 ianuarie 1931, (Bucureşti: Institutul National pentru Studiul Totalitarismului, 2000), 23.

Ca vicepreședinți ai asociatiei activau Ion Petrescu și Aurel Ianculescu. Secretar general era Ghiță Dumitrescu. Membrii comitetului erau I. Tomescu, I. Dobrescu și A. Imbarașanu. Cenzori fuseseră Nicki Constantinescu și Doru Belimace[6].

Așadar, după cum se poate observa, alături de nume mai puțin cunoscute, se regăsesc, în structura organizatorică a asociației, doi dintre cei trei participanți direcți la atentatul din 29 decembrie 1933, care a dus la asasinarea prim-ministrului României, Ion G. Duca, cunoscuți în istorie sub denumirea de „Nicadorii".

Imediat după înființarea asociației — înființare pentru care legionarii, așa cum plastic și într-un stil deja bine recognoscibil remarca autorul din „*Gazeta Sporturilor*", „*au pus piatră de altar sufletul*"[7] — începe procesul firesc de lărgire a activității. Noua organizație nu rămâne cantonată într-o singură direcție, ci se revarsă rapid în toate ramurile sportului, ca și cum elanul inițial, clădit pe jertfă și dăruire, ar fi cerut în mod natural o afirmare pe cât mai multe fronturi. Astfel, de la primele sale momente de existență, Legiunea Sportivă se proiectează în peisajul sportiv românesc cu ambiția unei prezențe totale, chemând la sine discipline variate și deschizându-și porțile către o dezvoltare ce avea să capete amploare în scurt timp[8].

Astfel, prezența Legiunii Sportive începe să se facă simțită în tot mai multe ramuri ale sportului românesc. La rugby, de pildă, reușesc să alinieze aproape peste noapte două echipe bine închegate, suficient de competitive pentru a trece fără mari emoții primele lor încercări — un adevărat examen al „voiniciei legionare"[9].

În atletism, participarea lor devine și mai vizibilă. În diverse reuniuni sportive apar nume care aveau să rămână înscrise în istoria atletismului românesc: I. C. Petrescu, Ion Lazăr, Aurel Ianculescu, C. Iordan — sportivi de reală valoare, multipli campioni regionali și naționali. Interesant este faptul că mulți dintre ei, odată ce și-au încheiat cariera competițională, nu s-au îndepărtat de lumea sportului, devenind ulterior conducători de cluburi și continuând să contribuie la dezvoltarea sportului și desigur la perpetuarea ideilor legionare[10].

Tot în 1933, secția atletică a Legiunii Sportive câștigă cu ușurință primul campionat feminin de cross, un succes notabil într-un moment în care sportul de performanță pentru femei era încă la începuturile sale[11].

Dincolo de competițiile propriu-zise, legionarii sportivi pornesc apoi într-o adevărată campanie de afirmare, străbătând țara într-un ritm intens. Într-o săptămână sunt la Giurgiu, în cealaltă la Galați, apoi la Titu, Predeal sau Brașov. Peste tot, după cum putem deduce din relatările vremii, „*sămânța prinde în pământ sănătos*[12]". Rezultatul nu întârzie să apară: în scurt timp, Legiunea Sportivă își constituie filiale în marile orașe ale țării — Cernăuți, Galați, Craiova, Cluj, Brăila, Constanța, Giurgiu, Iași și Cetatea Albă[13].

Momentul simbolic al acestor începuturi îl reprezintă chemarea adresată de Căpitan sportivilor la Casa Verde, aflată pe atunci încă la stadiul de fundație. Se turna cărămida, iar prima cărămidă adusă pentru ridicarea clădirii a fost purtată de atleții Legiunii Sportive într-o cursă-ștafetă organizată la 16 iulie 1933. Imaginea acelui episod — „*surprinsă într-o fotografie păstrată cu dificultate în anii ce au urmat, marcați de interdicții și prigoniri*"[14] — îl înfățișează pe Căpitan

[6] „Căpitanul și ideea de sport", 1.
[7] *Ibidem.*
[8] *Ibidem.*
[9] *Ibidem.*
[10] *Ibidem.*
[11] *Ibidem.*
[12] *Ibidem.*
[13] *Ibidem*
[14] *Ibidem.*

alături de sportivi. Este una dintre puținele mărturii vizuale ale legăturii dintre conducerea Mișcării și activitatea sportivă desfășurată sub egida Legiunii[15].

Cu tot elanul care îi marcase începuturile, Legiunea Sportivă a avut, în realitate, o existență scurtă. Impulsul inițial, puternic și spectaculos, nu a fost urmat de o dezvoltare liniară, căci evenimentele politice ale anului 1933 aveau să o frângă brusc. După asasinarea lui I. G. Duca, , organizația sportivă a Mișcării a fost constrânsă să se delimiteze de cei implicați. Astfel, Legiunea Sportivă a fost „*silită să-i scoată din comitet*”[16] pe cei considerați responsabili și celebrați de propagandă drept „*eroi ai mișcării*”[17]: Nicki Constantinescu și Doru Belimace[18].

Apoi, după tabăra de la Budachi — stațiune pe care Argetoianu o caracteriza cu amărăciune drept „*cea mai frumoasă stațiune balneară a României, dar care lâncezește în mizerie*”[19] — destinul Legiunii Sportive avea să ia o turnură abruptă. Uniunea Federațiilor a hotărât în unanimitate suspendarea activității asociației, Suspendarea, prezentată oficial ca o măsură temporară, s-a transformat treptat într-un preludiu al excluderii definitive[20].

Astfel, după numai șase luni, „*conducerea Sportului românesc a hotărât excluderea Legiunii Sportive*”[21], punând capăt existenței sale instituționale. Decizia consfințea ruptura dintre autoritățile sportive ale statului și această organizație auxiliară a Mișcării Legionare, care, deși pornise cu ambiții educative și competiționale, devenise inevitabil antrenată în turbulențele politice ale epocii.

În legătură cu acest sfârșit abrupt al primei inițiative sportive legionare, „*Gazeta Sporturilor*” din 2 octombrie 1940 — într-o perioadă în care „sportul legionar” fusese deja relansat sub noul regim[22] — consemna următoarele: „*Așa a luat sfârșit inițiativa de sport legionar. Forța creatoare a legionarilor amenința toate domeniile de viață românească pângărită de oameni lipsiți de pricepere și morală. Dar procesul lor îl vom face altădată. Dar îl vom face*”[23].

Ziarul, care se declara acum convertit la noua orientare ideologică — afirmând că „*Gazeta Sporturilor, de la începuturile ei aservită intereselor străine de neam, este astăzi tribuna de care va porni zilnic zvon de gând românesc, de faptă românească*”[24] — revenea și asupra evoluțiilor ulterioare din mediul sportiv legionar. Astfel, publicația preciza că, în anul 1935, „*mulți din foștii conducători ai Legiunii Sportive au închegat o nouă grupare legionară: Victoria. ...E clubul din prezent pe care-l vom vedea la muncă în viitor*”[25].

În încheiere, articolul ridica la rang de mit începuturile acestei mișcări sportive, subliniind intenția redacției de a evoca „*un vis frumos al sportului nostru: Sportul Legionar*”[26]. Tonul triumfalist al epocii este rezumat în ultima afirmație: „*Astăzi, visele plătite greu în sânge se adeveresc*”[27].

---

[15] *Ibidem.* Vezi: Fig 1.
[16] *Ibidem.*
[17] *Ibidem.*
[18] *Ibidem.*
[19] Constantin Argetoianu*, Însemnări zilnice, vol. II, (1 ianuarie -30 iunie 1937)*, (București: Editura Machiavelli, 1999), 305.
[20] „Căpitanul și ideea de sport”, 1.
[21] *Ibidem.*
[22] Articolul din Gazeta Sporturilor din 2 octombrie 1940 apare într-un moment în care România trecea prin mari schimbări politice, iar presa se adapta rapid noilor directive legionare. Publicația se declară „convertită” la ideologia oficială și reinterpretează retroactiv istoria „sportului legionar”.
[23] *Ibidem.*
[24] *Ibidem.*
[25] *Ibidem.,*
[26] *Ibidem*
[27] *Ibidem.*

După cum se poate observa, sfârșitul primei inițiative sportive legionare din anii ’30 este prezentat într-un registru profund propagandistic, în care Mișcarea este înfățișată ca o forță morală menită să „regenereze” viața românească. În același spirit, articolul sugerează continuitatea acestui ideal prin evocarea grupării sportive „Victoria”, formată în 1935, încercând astfel să contureze imaginea unei mișcări care își menține neîntrerupt dinamica, indiferent de contexte[28].

Finalul textului — cu formula „*visele plătite în sânge se adeveresc*” — conferă trecutului violent al Mișcării o aură mitică, transformând sacrificiul într-un element fondator. În ansamblu, articolul depășește cu mult o simplă relatare despre sport: el devine un instrument propagandistic ce folosește domeniul sportiv pentru a legitima ideologia legionară într-o perioadă marcată de instabilitate politică.

În forma unei concluzii extinse, se poate afirma cu certitudine că Mișcarea Legionară a urmărit, cu o claritate programatică rar întâlnită, să își extindă influența asupra tuturor domeniilor vieții sociale. În această logică totalizantă, sportul ocupa un loc privilegiat. Nu era doar un teren al performanței fizice, ci devenea, în viziunea Mișcării, o scenă ideală pentru modelarea „*omului nou*”, acel construct antropologic menit să îmbine forța fizică, disciplina morală și obediența ideologică.

Sportul oferea Mișcării avantaje esențiale: vizibilitate publică, capacitatea de a mobiliza mase tinere, un limbaj simbolic ușor de integrat în ritualurile politice și, nu în ultimul rând, o aparență de neutralitate care permitea infiltrarea mesajului ideologic în spații care, în mod tradițional, erau percepute ca apolitice. De aceea, pentru Legiune, sportul nu era un domeniu secundar, ci unul strategic, poate cel mai eficient vector al propagandei sale.

În acest cadru, „visele legionare” în materie sportivă — adică aspirația de a crea o rețea proprie de cluburi, competiții, filiale și activități cu caracter formativ — au reușit să prindă contur pentru scurt timp, odată cu instaurarea Statului Național-Legionar (septembrie 1940 – ianuarie 1941). Acest interval, deși limitat la doar câteva luni, reprezintă o perioadă de experimentare accelerată în care Mișcarea a încercat să instituționalizeze propriile structuri sportive, să le subordoneze unei viziuni ideologice coerente și să transforme sportul într-un instrument de inginerie socială.

Acea scurtă epocă a părut, pentru contemporanii legați de Mișcare, momentul în care un vis cultivat încă din anii ’30 devenea realitate. Totuși, efemeritatea Statului Național-Legionar și prăbușirea lui în urma rebeliunii din ianuarie 1941 au întrerupt aceste proiecte, lăsând în urma lor mai degrabă urme documentare decât instituții durabile. Cu toate acestea, pentru istoricul de astăzi, aceste urme sunt prețioase: ele dezvăluie ambiția unui regim care, asemenea altor mișcări totalitare europene, aspira să transforme corpul individului într-un spațiu al educării ideologice.

Mai mult decât atât, analiza acestor inițiative sportive scoate la lumină mecanismele prin care Mișcarea Legionară încerca să îmbine estetica forței cu mitologia sacrificiului, disciplina cu ascetismul politic, performanța fizică cu moralitatea militantă. Sportul devenea astfel nu doar o

[28] Merită menționat faptul că inițiativele lansate de „Căpitan” în domeniul sportiv nu au rămas fără continuitate. Ele au fost preluate și dezvoltate ulterior de Generalul Gheorghe Cantacuzino, una dintre figurile marcante ale Mișcării în acei ani. Printr-o circulară datată 31 ianuarie 1936, generalul le solicita fotbaliștilor legionari să se legitimeze la Clubul Colțea, încercând astfel să concentreze energiile sportive ale Mișcării într-o structură unitară și să ofere un cadru organizatoric coerent pentru activitățile fotbalistice. Această intervenție nu reprezintă doar un episod administrativ, ci ilustrează efortul Mișcării de a-și crea ancore instituționale în lumea sportului, de a coagula sportivi sub umbrela unor cluburi „prietene” și de a integra progresiv competiția sportivă în logica educativ-ideologică proprie Legiunii. Detaliile privind acest proces, precum și implicațiile organizatorice și propagandistice ale directivelor emise în 1936, vor fi explorate pe larg în articolele viitoare dedicate subiectului, unde vom analiza mecanismele prin care Legiunea a încercat să se insereze în structurile sportive existente și să le orienteze într-o direcție compatibilă cu proiectul său politic. Vezi: Arhiva SRI, Fond P, Dosar 110 237, volumul 19 fila 80.

activitate recreativă sau competițională, ci un laborator identitar — un loc în care Mișcarea își imagina că poate produce tipul de individ necesar împlinirii proiectului său politic.

În acest sens, studiul sportului legionar nu reprezintă un detaliu marginal al istoriei Mișcării, ci un capitol esențial pentru înțelegerea tendinței sale de totalizare și radicalizare a societății.

Analiza aprofundată a acestei perioade — a instituțiilor create, a discursurilor propagandistice, a simbolisticii utilizate și a legăturilor cu politicile sportive europene ale epocii — va fi dezvoltată în lucrările viitoare, unde vom încerca să surprindem atât specificul românesc, cât și rezonanțele mai largi ale fenomenului în cadrul fascismului european.

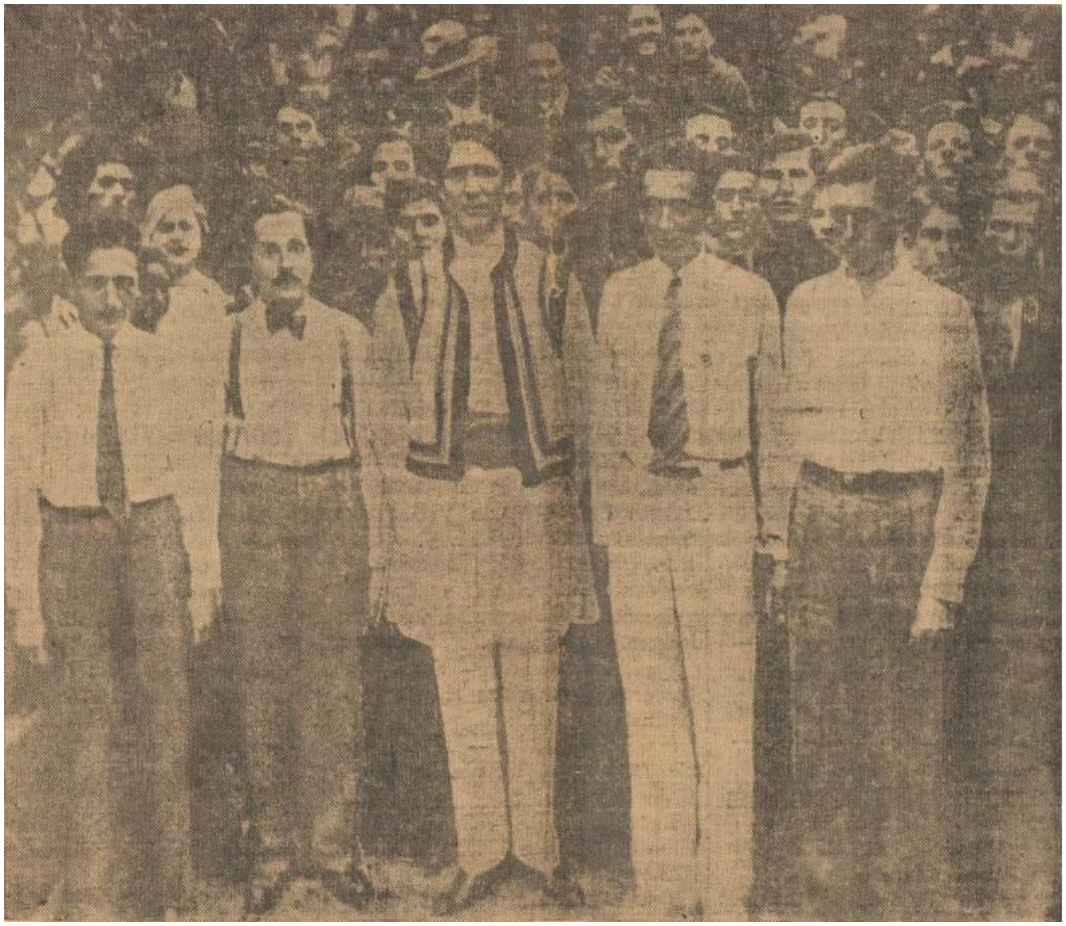

Fig .1. Căpitanul între conducătorii Legiunii Sportive

BIBLIOGRAPHY:

1. *******„Căpitanul și ideea de sport”, *Gazeta Sporturilor*, anul XVII, seria II, nr. 1, (1940): 1.
2. **Arhiva SRI**, Fond P, Dosar 110 237, volumul 19 fila 80;
3. **Argetoianu**, Constantin, *Însemnări zilnice, vol. II, (1 ianuarie -30 iunie 1937)*, (București: Editura Machiavelli, 1999);
4. **Butterworth**, Michael, Christopher Young, *The 1936 Berlin Olympics: Race, Power, and Sportswashing*,
5. (Cambridge: Cambridge University Press, 2022);
6. **Cerar,** Miro, *Sport and Totalitarian Regimes*,(Florence: European University Institute Press, 2014);
7. **Keys**, Barbara J., *Globalizing Sport: National Rivalry and International Community in the 1930s,* (Cambridge: Harvard University Press, 2006);
8. **Mangan**, J.A. (ed.), *Shaping the Superman: Fascist Body as Political Icon*, (London: Frank Cass, 1999);
9. **Orwell**, George „The Sporting Spirit,” *The Penguin Essays of George Orwell*, (New York: Penguin, 1994), 321;
10. **Riordan**, Jim, „ Rewriting Soviet Sports History”, *Journal of Sport History*. vol. 20, no. 3 (1993);
11. **Scurtu**, Ioan, Cristian Troncotă, Natalia Tampa, Dana Beldiman, Ideologie şi formaţiuni de dreapta în România, vol. II:25 iunie 1927-2 ianuarie 1931, (Bucureşti: Institutul National pentru Studiul Totalitarismului, 2000);

THE RELATIONS OF ROMANIA WITH SOMALIA BETWEEN 1972-1975

Bogdan Iulian Ranteș
Independent Researcher, PhD

Abstract: *The present paper aims to analyze Romania's relations with Somalia during the period 1970-1975. Then, cooperation between the two countries was resumed after a new regime led by Colonel Siad Barre was established in Somalia in 1969, following a coup d'état. By then, bilateral relations had reached a maximum level, with reciprocal visits by the leaders of the two countries and other members of their governments. Starting with 1972, contacts were resumed mainly on the economic level. During the period studied, on the diplomatic level, visits to Romania by Somali ministers took place in 1973, 1974 and 1975. Economic relations were based on a Technical and Scientific Cooperation Agreement signed in 1967 and a Trade Agreement from 1968. Also, during that period, several delegations of Romanian specialists visited Somalia to establish the areas in which the two countries could collaborate. On the cultural level, Romanian-Somali relations were limited only to the reception of young people from the African state to study in the RSR, around 25-30 annually. To carry out this study, documents from the Archives of the Ministry of Foreign Affairs and issues of the Scânteia newspaper from that period will be used.*

Keywords: *economic relations, cultural relations, diplomatic relations, Nicolae Ceaușescu, Siad Barre*

Cu teritoriul împărțit între mai multe imperii coloniale precum Marea Britanie, Italia și Franța, Somalia a și-a obținut independența în anul 1960. Primele contacte ale românilor cu statul african datează de la sfârșitul secolului XIX, atunci când, Dimitrie și Nicolae Ghika-Comănești, tată și fiu, au efectuat o expediție în mai multe zone neexplorate din Somalia, în perioada 1896-1897.

În momentul obținerii independenței, din 1 iulie 1960, România a fost printre primele state care au recunoscut acest lucru, trimițând chiar o delegație guvernamentală care a participat la festivitățile organizate cu acea ocazie.

În primii ani de după obținerea independenței Somaliei, relațiile dintre cele două țări au fost aproape inexistente, acest lucru fiind vizibil până în anul 1965.

Din acel moment contactele la nivel înalt româno-somaleze s-au înmulțit, având loc mai multe vizite. Astfel, în acel an, primul ministru al statului african, Abdirazak Haji Hussein, a vizitat România. În februarie 1967, Președintele Consiliului de Stat al RSR, Chivu Stoica a vizitat Somalia, în timpul unui turneu african care a mai cuprins și o vizită în Tunisia.

Tot în 1967 au fost semnate și primele documente oficiale de cooperare între cele două țări, acestea fiind un Acord de cooperare culturală și unul de cooperare tehnică și științifică. În 1968 a venit rândul președintelui somalez, Abdirashid Shermake, să sosească în România.

La sfârșitul vizitei, cele două țări au semnat și două documente, acestea fiind un protocol privind realizarea cooperării economice și tehnice între cele două țări precum și un Acord Comercial. Primul dintre acestea conținea modul în care Somalia și România urmau să colaboreze în domeniile negociate de miniștrii celor două țări, mai exact trimiterea de specialiști pentru

explorare zonelor petrolifere, acordarea de burse tinerilor somalezi și acordarea de asistență tehnică.[1]

Acordul comercial avea 13 articole, iar în primul dintre acestea se stabilea că cele două țări își acordau reciproc clauza națiunii celei mai favorizate. Printre altele se mai stabilea ca plățile pentru mărfurile livrate în cadrul acordului urmau să se realizeze în devize libere. Acordul era însoțit și de o listă cu produsele care puteau face obiectul schimburilor dintre cele două țări. Astfel, România putea exporta în statul african utilaje industriale, tractoare, mașini, anvelope, produse chimice medicamente, ciment, etc. În același timp, puteau aduce din Somalia bumbac, piei, arahide, banane, conserve de pește, etc.[2]

Tot în 1968 a fost numit primul ambasador român în Somalia, cesta fiind Ion Drinceanu, care avea reședința în Tanzania.

Evoluția ascendentă a relațiilor dintre cele două țări a fost oprită brusc în anul 1969 atunci când a avut loc o lovitură de stat în statul african, în urma căreia președintele Shermake a fost asasinat. Din acel moment puterea a fost preluată de o parte a armatei sub conducerea generalului Siad Barre care a instaurat un regim de dictatură militară. Astfel, la începutul anilor 70 relațiile româno-somaleze se desfășurau la un nivel minim.

1. Relațiile dintre cele două țări între anii 1972-1973

Situația s-a schimbat începând cu anul 1972 atunci când au fost reluate contactele dintre cele două țări. Acest lucru a fost posibil după ce conducerea militară a statului african a decis să adopte „calea socialistă de dezvoltare" pe plan economic, politic și ideologic.[3]

Interesul României pentru revitalizarea relațiilor cu Somalia s-a văzut mai ales printr-un plan de acțiuni realizat de ambasadorul acreditat la Mogadishu, Ion Drinceanu. Cele mai importante obiective erau organizarea unei vizite a unei delegații economice române în statul african, acordarea mai multor burse de studiu în România pentru tinerii somaleze și dorința ca statul african să acrediteze un ambasador în RSR. În răspunsul său la acest plan, MAE considera că acțiunile propuse nu erau suficiente pentru dezvoltarea relațiilor dintre cele două țări. Ambasadorului i recomanda ca în anul 1972 să efectueze câteva vizite în Somalia, acolo unde nu mai fusese de dinaintea loviturii de stat. De asemenea, lui Drinceanu i-au mai fost trasate și alte obiective:

„*În vederea obținerii unor informații despre Somalia, suntem de părere să mențineți relații cordiale și contacte frecvente cu ambasada somaleză de la Dar es Salaam și să faceți schimburi de materiale de presă și de propagandă cu aceasta. Se impune ca ambasada să acorde mai multă atenție dezvoltării relațiilor româno-somaleze, muncii de informare operativă privind această țară, precum și elaborării unor lucrări de sinteză în legătură cu politica internă și externă promovată de actuala conducere de stat din Somalia*."[4]

Tot atunci s-a încercat și stabilirea unor contacte pe linie politică, datorită anunțului privind adoptarea socialismului în statul african. În acest sens Secția Internațională a CC al PCR l-a mandatat pe ambasadorul acreditat în Somalia să transmită o invitație către Consiliul Revoluționar Suprem, care asigura guvernarea țării, pentru ca un membru al acestuia să efectueze o vizită în România pentru o perioadă de 8-10 zile.[5]

---

[1] O copie a documentului se găsește în AMAE, Fond Dosare Speciale, dosar *Vizita în RS România a președintelui R. Somalia, dr. Abdirashid Ali Sharmarke* (Problema 220/an 1968/Somalia 3), vol. I,, ff. 159-161.
[2] Acordul se găsește în Buletinul Oficial al RSR, anul IV, nr. 73, 6 iunie 1968, pp. 568-569.
[3] AMAE, Fond Arhiva anului 1972, dosar 2357 (Problema 212-217-220/ anul 1972/ Somalia-RSR), f. 31.
[4] *Ibidem*, ff. 16-17.
[5] *Ibidem*, f. 18.

Inițial somalezii îl desemnaseră pe colonelul Ali Matan Hashi să viziteze România în octombrie 1972 ca reprezentant al Consiliului, însă, în ultimul moment românii au fost anunțați că oficialul statului african nu mai poate să ajungă în România din motive personale.

Somalezii au părut și ei interesați de restabilirea relațiilor cu România, în acest sens, a fost trimis în România, în decembrie 1972, prim-secretarul ambasadei statului african de la Roma pentru a discuta mai multe probleme printre care și situația studenților somalezi care erau școlarizați în România.

Pe durata ședерii, diplomatul a avut întrevederi cu mai mulți oficiali din cadrul MAE, subiectul principal fiind legat de comportamentul tinerilor somalezi. Din conversații reiese că în acel an fuseseră exmatriculați trei studenți ai statutului african, unul pentru comportament neadecvat, iar doi pentru faptul că au prezentat recomandări false atunci când au sosit la studii în RSR. Față de primul caz, oficialul african nu a avut obiecții, în schimb, a rugat oficialitățile române să revizuiască situația celorlalți motivând că în perioada când cei doi au sosit la studii situația din Somalia era foarte confuză și existau foarte multe organizații și asociații care pretindeau că reprezintă noua conducere și astfel, au fost induși în eroare. În răspunsul lor, diplomații români au fost de acord cu solicitarea oficialului somalez, propunând Ministerului Învățământului reînmatricularea acestora.[6]

În anul 1973 cel mai important eveniment a fost vizita în România a unei delegații somaleze condusă de Ahmed Mohamed Farah, membru al Consiliului Revoluționar Suprem și ministru al poștelor și telecomunicațiilor din perioada 19-23 mai. Înainte, africanii mai fuseseră și în alte state comuniste europene, iar în RSR aceștia au ajuns venind din Cehoslovacia.

Înainte de începerea vizitei specialiștii români din cadrul MAE au elaborat un document cu problemele care puteau fi discutate în timpul convorbirilor oficiale. Astfel, partea română urma să abordeze subiecte precum acreditarea unui ambasador somalez la București, aplicarea Acordului cultural semnat în 1967 sau efectuarea unor vizite reciproce la nivel de delegații economice. În același timp, reprezentanții statului african puteau solicita României sprijin diplomatic în vederea soluționării conflictului cu Etiopia, cooperarea în domeniul minier, petrolifer și agricol.[7]

Delegația somaleză a aterizat la București în data de 19 mai, fiind întâmpinată de mai mulți oficiali români în frunte cu Bujor Almășan, ministrul minelor.

A doua zi a vizitei, oaspeții au avut o întrevedere cu Ion Pățan, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, și cu Ștefan Andrei, discutând despre posibilitatea dezvoltării relațiilor dintre cele două țări.[8]

În data de 21 mai delegația statului african a fost primită de Nicolae Ceaușescu. La început, conducătorul acesteia i-a înmânat dictatorului român un mesaj din partea omologului său somalez. Pe durata convorbirii au fost abordate subiecte precum dezvoltarea cooperării dintre cele două țări și conflictul dintre Somalia și Etiopia, lui Ceaușescu fiindu-i solicitat să medieze detensionarea situației, exact așa cum intuiseră specialiștii MAE.[9]

În aceeași zi, delegația somaleză a mai avut o convorbire cu ministrul minelor, Bujor Almășan, în care s-au pus la punct detaliile unei cooperări în domeniul industriei extractive.

În penultima zi a vizitei, delegația somaleză a avut convorbiri la sediul MAE cu adjunctul ministrului, Vasile Gliga, iar pe 23 mai 1973, înainte plecării, cele două părți au semnat un Protocol economic care prevedea că cele două țări urmau să coopereze în mai multe domenii precum

[6] *Ibidem*, ff. 12-15.
[7] AMAE, Fond Arhiva anului 1973, dosar nr. 3500 (Problema 220/ an 1973/ Somalia), ff. 25-27.
[8] Scânteia, an XLII, nr. 9515, 21 mai 1973, p. 3.
[9] Scânteia, an XLII, nr. 9516, 22 mai 1973, p. 1.

minier, petrolifer, agricol și producția de materiale de construcții. Într-o informare emisă de Ministerul Comerțului Exterior era precizat și modul în care urma să fie realizată această cooperare. Astfel se afirma că:

„ *În privința formelor de cooperare, s-a convenit asupra înființării de societăți mixte de producție și comercializare, a livrării de echipamente și mașini, a acordării de asistență tehnică, condițiile concrete urmând a fi stabilite între organizațiile competente dintre cele două țări, cu ocazia încheierii contractelor respective. Pentru cunoașterea concretă a posibilităților de cooperare partea somaleză va trimite cât mai curând posibil toate elementele tehnico-economice privind obiectivele referitoare la domeniile menționate mai sus, urmând ca partea română să le studieze și în termen de două luni să trimită în Somalia specialiști pentru începerea unor discuții concrete cu specialiștii somalezi. În funcție de rezultatul acestor discuții se vor decide proiectele ce pot constitui obiectul cooperării dintre cele două țări.*"[10]

Tot în anul 1973 schimburile comerciale dintre cele două țări s-au desfășurat la un nivel scăzut, RSR exportând în Somalia încălțăminte, țesături, geamuri sau oglinzi și neimportând niciun produs din statul african.[11]

Pe plan cultural, în anul 1973 s-au aflat la studii în România un număr de 25 de studenți somalezi.

2. Relațiile româno-somaleze în perioada 1974-1975

La începutul anului 1974 autoritățile române și-au dat acordul ca o delegație economică română să efectueze o vizită în Somalia, în de cursul aceluiași an.

Într-o convorbire dintre ambasadorii celor două țări în China, aceștia au concluzionat că în fruntea delegației române trebuia să se afle cel puțin un adjunct de ministru din domeniile specifice. De asemenea, urmau să se discute și să se încheie angajamente în domeniile extracției petrolului și a minereritului.[12]

În perioada 14-21 martie 1974 ambasadorul Ion Drinceanu, care era acreditat în Somalia a efectuat o vizită la Mogadishu unde a avut întâlniri cu mai mulți oficiali ai statului african. În timpul convorbirii cu un consilier al președintelui Barre i-a fost înmânat un document prin care dictatorul african îi adresa o invitație lui Ceaușescu pentru a efectua o vizită în Somalia. Diplomatul român avea programată și o întâlnire cu Barre, însă aceasta a fost anulată în ultimul moment datorită programului încărcat al președintelui.[13]

Tot atunci, la sugestia ambasadorului român, dictatorului somalez i-a fost făcută o invitație oficială pentru a efectua o vizită în România.

Mai târziu, Biroul permanent al CC al PCR a acceptat ca Ceaușescu să efectueze o vizită în Somalia, perioada exactă urmând a fi stabilit la momentul oportun.[14]

Un eveniment important ale relațiilor dintre cele două țări în anul 1974 a fost reprezentat de vizita în România a ministrului somalez de externe Omar Arteh Ghalib în luna aprilie. Acesta a fost conducătorul unei delegații a Comitetului de Eliberare al Organizației Unității Africane, iar acesta fiind în acel moment președintele în exercițiu al instituției.

Oaspeții au avut mai multe întrevederi la sediul MAE, iar în data de 12 aprilie 1974 au fost primiți de Nicolae Ceaușescu. Subiectele abordate pe durata convorbirii au fost legate de relațiile României cu Organizația Unității Africane și sau de sprijinul acordat de statul român popoarelor

[10] AMAE, Fond Arhiva anului 1973, dosar nr. 3500 (Problema 220/ an 1973/ Somalia-RSR), f. 33.
[11] *Ibidem,* f. 23.
[12] AMAE, Fond Arhiva anului 1974, dosar nr. 4521 (Problema 220/ an 1974/ Somalia-RSR), f. 6.
[13] *Ibidem,* ff. 8-10
[14] *Ibidem,* f. 17

africane care luptau pentru obținerea independenței precum Guineea -Bissau, Angola sau Namibia.[15]

În timpul acelei vizite, ministrului de externe somalez i-a fost transmisă verbal invitația adresată președintelui Barre de a vizita România.

Cel mai important eveniment al relațiilor dintre cele două țări în anul 1974 a fost vizita în Somalia a unei delegații economice române condusă de Ion Bogdan, adjunct al ministrului minelor, geologiei și petrolului. Inițial, aceasta trebuia să ajungă la Mogadishu la 1 iulie 1974 însă, din diferite motive vizita a început în data de 9 iulie.[16]

Pe durata ședерii în statul african, oficialii români au avut mai multe convorbiri la diferite ministere economice și a fost semnat un Aide-memoire prin care s-a stabilit trimiterea unor specialiști români în Somalia pentru a face prospecțiuni și studii geologice și petroliere.

Cele mai importante momente ale vizitei au fost primirea delegației române de către președintele Barre și de ministrul de externe, Ghalib.

Prima dată, Ion Bogdan și ceilalți membri ai delegației au discutat cu ministrul de externe. La început a luat cuvântul a fost oficialul român, care i-a expus interlocutorului său rezultatele obținute în urma convorbirilor de la ministerul apelor resurselor naturale amintind perspectivele cooperării în domeniul geologiei și al petrolului. În continuare, Bogdan i-a înmânat o scrisoare lui Ghalib, din partea omologului său român, George Macovescu. Apoi a luat cuvântul ministrul somalez care a vorbit la început despre impresiile vizitei pe care o efectuase în România în luna aprilie. În final, acesta a adus la cunoștință delegației române faptul că Somalia ratificase recent cele două acorduri de cooperare economică și tehnico-științifică, respectiv culturală negociate și semnate în anii 1967 și 1968 cu reprezentanții fostului regim politic din statul african și a promis că va desemna un ambasador care să fie acreditat în România.[17]

În aceeași zi delegația română a fost primită și de președintele somalez, generalul Barre. La început, Ion Bogdan i-a înmânat generalului un mesaj scris din partea lui Nicolae Ceaușescu. Apoi, Barre a vorbit despre relațiile dintre cele două țări, afirmând că:

„ *Acestea vokr cunoaște o dezvoltare și diversificare continuă. Primesc cu satisfacție schimburile de mesaje și prezența delegației economice române la Mogadishu pe care le consider o expresie a dorinței ambelor părți de a acționa în acest sens... Vă rog să-i transmiteți președintelui Nicolae Ceaușescu întreaga admirație și stimă a conducerii și a poporului somalez pentru politica înțeleaptă urmată de România atât pe plan intern cât și pe plan extern.*"[18]

În final, dictatorul somalez a realizat o expunere a evoluției țării sale pe plan intern după preluarea puterii din anul 1969. În final, conducătorul delegației române i-a adresat o invitație președintelui somalez pentru a trimite o delegație în RSR care să participe la festivitățile organizate cu ocazia zilei de 23 august, atunci împlinindu-se 30 de ani de la evenimentul don anul 1944.

În anul 1975 cel mai important eveniment al relațiilor dintre cele două țări a fost vizita în România a ministrului somalez al zootehniei și silviculturii, Hussein Sheke Kassim, în perioada 26 mai-2 iunie, care în avea perioadă a efectuat vizite în mai multe state comuniste din Europa, iar înainte de România fusese în Bulgaria. În a doua zi a vizitei, demnitarul african a avut o întrevedere cu Bujor Almășan, ministrul român al minelor. În a doua parte a zilei acesta a vizitat Institutul de Geologie din București și Muzeul de istorie a PCR.[19]

---

[15] Scânteia, an XLIII, nr. 9839, 13 aprilie 1974, p.1.
[16] AMAE, Fond Arhiva anului 1974, dosar nr. 4517 (Problema 212/ an 1973/ Somalia-RSR), f. 8.
[17] Informarea despre acea întâlnire se găsește în *Ibidem,* ff. 14 (f/v)-15.
[18] *Ibidem,* f. 10 (v.)
[19] Scânteia, an XLIV, nr. 10191, 27 mai 1975, p.5.

În data de 29 mai oficialul somalez a fost primit în audiență de ministrul de externe, George Macovescu, cei doi discutând despre evoluția relațiilor româno-somaleze și despre principalele evenimente de pe scena internațională din acea perioadă. În următoarea zi, delegația a avut o întrevedere cu Nicolae Ceaușescu. Oaspetele a înmânat dictatorului român un mesaj din partea președintelui Consiliului Revoluționar Suprem al Republicii Democratice Somalia, general-maior Mohamed Siad Barre, in care se exprimă dorința ca relațiile de prietenie şi colaborare, cooperarea economică dintre cele două țări să se extindă și să se întărească continuu. Ministrul somalez a transmis, totodată, in numele președintelui său, invitația ca Nicolae Ceaușescu să facă o vizită oficială în Somalia, acest lucru fiind acceptat.

Ceaușescu s-a întreținut apoi cu oaspetele in probleme privind intensificarea și diversificarea raporturilor bilaterale, examinându-se noi căi și modalități menite să contribuie la impulsionarea acestor relații in viitor, la o conlucrare tot mai strânsă, pe multiple planuri. Schimbul de vederi a evidențiat interesul comun pentru dezvoltarea şi diversificarea cooperării in domeniile minier, petrolier și în alte sfere de activitate. In acest cadru, s-a subliniat că vizita ministrului somalez contribuia, prin rezultatele ei pozitive, la întărirea bunelor raporturi dintre cele două țări.[20]

Pe 30 iunie 1975 a fost semnat și un document al vizitei, acest fiind un Protocol privind cooperarea in domeniile minier și petrolier dintre Ministerul Minelor, Petrolului și Geologiei din Republica Socialistă România și Ministerul Resurselor Naturale și Apelor al Republicii Democratice Somalia. Documentul a fost semnat de Bujor Almășan, ministrul minelor, petrolului și geologiei, și dr. Hussein Sheke Kassim, ministrul somalez al resurselor naturale și apelor. Protocolul prevedea, printre altele, cooperarea privind cercetarea, explorarea și punerea in valoare a unor zone petrolifere și a unor substanțe minerale utile din Somalia, precum și livrări de utilaje și echipamente specifice acestor activități, acordarea de asistență tehnică din partea specialiștilor români.[21]

Înainte de începerea vizitei, ministrul somalez a solicitat, printre altele, să susțină una-două conferințe la Academia „Ștefan Gheorghiu" la care să participe pe lângă studenții și cadrele universitare ale acelei instituții și tinerii somalezi aflați la studii în România.[22]

La scurt timp, o altă delegație somaleză a sosit în România, aceasta fiind condusă de Yussuf Ali Osman, ministrul zootehniei și silviculturii al statului african. Acesta se afla într-o vizită în China și l-a informat pe ambasadorul român de acolo de intenția sa de a ajunge și în RSR. Acest mesaj a luat prin surprindere specialiștii MAE care nu aveau cunoștință despre acest eveniment. Ulterior, ambasadorul român de la Beijing a avut o întâlnire chiar cu ministrul somalez în timpul căreia a aflat că invitația de a vizita România îi fusese adresată printr-o scrisoare de Ministerul Agriculturii cu câteva luni în urmă dar și de către ambasada României din Tanzania. De asemenea, în timpul convorbirii s-a aflat faptul că Yussuf Ali Osman își făcuse studiile superioare în România, la Facultatea de Medicină Veterinară și nu au avut nevoie de translator.

Într-o informare despre acea întâlnire, ambasadorul român a concluzionat că:

„ *În cadrul discuției am reținut tonul deschis, prietenesc, al demnitarului somalez, dorința sa ca între România și Somalia să se dezvolte relații economice complexe. Am remarcat totodată o notă afectivă și personală în aprecierile pe care le-a făcut la adresa succeselor obținute de țara noastră în dezvoltarea economiei. Interlocutorul a stat în România șase ani și jumătate. Având în vedere*

[20] Scânteia, an XLIV, nr. 10193, 30 mai 1975, p. 1.
[21] Scânteia, an XLIV, nr. 10194, 1 iunie 1975, p. 5.
[22] AMAE, Fond Arhiva anului 1975, dosar nr. 4450 (Problema 212/ an 1975/ Somalia-RSR), f. 12.

poziția sa în guvernul somalez- zootehnia este ramura de bază a economiei acestei țări- precum și afinitățile sale față de România sugerăm să i se acorde o atenție sporită în timpul vizitei."[23]

Pe durata șederii în România demnitarul african a avut mai multe discuții la sediul Ministerului Agriculturii și a vizitat mai multe obiective din București, Ilfov și Brașov. Ministrul somalez a părăsit România în data de 9 iulie, iar înainte de plecare au fost semnate mai multe înțelegeri economice în domeniul agriculturii.

Prima a fost o înțelegere de cooperare intre Ministerul Agriculturii, Industriei Alimentare și Apelor și Ministerul Zootehniei și Silviculturii al Republicii Democratice Somalia. Documentul, care prevede cooperarea în construcția și organizarea de complexe zootehnice și fabrici de nutrețuri combinate, a fost semnat din partea română de Ion Stanciu, adjunct al ministrului agriculturii, industriei alimentare și apelor, iar din partea somaleză de Iussuf Ali Osman, ministrul zootehniei și silviculturii. A fost, de asemenea, semnat un contract între întreprinderea de comerț exterior „Romagrimex" și Ministerul Zootehniei și Silviculturii al Republicii Democratice Somalia privind acordarea de asistență tehnică în domeniul sanitar-veterinar.

După semnarea documentelor ministrul somalez a vorbit despre relațiile dintre cele două țări afirmând că:

„ *Documentele încheiate deschid largi perspective de cooperare în domeniul agriculturii. Cunosc bine România și, revenind după 7 ani, am constatat progresele mari pe care le-ați făcut în domeniile industriei, agriculturii, al construcțiilor. Toate aceste frumoase realizări oferă un larg câmp de colaborare și cooperare intre țările noastre, care pot să concretizeze relațiile bune de prietenie și conlucrare dintre Somalia și România*."[24]

Prevederile documentelor negociate la București au început să fi puse în practică încă din acel an. Astfel, în noiembrie 1975, doi specialiști români în domeniul agriculturii au plecat în Somalia, trecând înainte prin Egipt.[25]

Relațiile dintre cele două țări s-au desfășurat și pe plan cultural, mai ales în domeniul educației. Astfel, pentru anul universitar 1974-1975 au primit burse pentru a studia în România cinci studenți.

Pentru anul universitar 1975-1976 au mai fost acordate opt burse tinerilor somalezi însă din cauza secetei care a lovit statul african în acea perioadă începuse o criză economică iar acesta nu își mai putea permită să asigure transportul studenților astfel încât a apelat la oficialii români pentru a asigura cheltuielile de aducere în România a tinerilor africani.[26] Mai târziu, acestea au fost suplimentate, fiind înscriși în final 10 studenți somalezi.

Tot în acea perioadă oficialii din MAE și din Ministerul Învățământului au primit mai multe cereri ale unor tineri somalezi pentru a studia în România, foarte multe dintre ele fiind respinse. La un moment dat, a apărut posibilitatea ca trei tineri somalezi care studiau în SUA să vină și să-și continue studiile în România. În acest sens ei au contactat ambasada țării lor de la Washington care informat ulterior ambasada română. Dosarele celor trei au fost trimise în România însă într-un final solicitările acestora au fost respinse deoarece locurile pentru burse ale studenților somalezi erau ocupate în totalitate și deja mai fuseseră suplimentate cu încă două locuri.[27]

În concluzie, relațiile româno-somaleze în perioada studiată s-au aflat la un nivel destul de scăzut, cele două părți încercând să le readucă la nivelul de dinaintea loviturii de stat din anul 1969. La început s-a încercat reluarea relațiilor economice prin diferite vizite ale unor delegații de specialitate, au fost semnate și câteva Acorduri între cele două țări însă prevederile au rămas la

[23] *Ibidem,* ff. 3-4.
[24] Scânteia, an XLIV, nr. 10201, 8 iunie 1975, p.5.
[25] AMAE, Fond Arhiva anului 1975, dosar nr. 4450 (Problema 212/ an 1975/ Somalia-RSR), f. 25
[26] AMAE, Fond Arhiva anului 1975, dosar nr. 4452 (Problema 217/ an 1975/ Somalia-RSR), f. 22
[27] *Ibidem,* f. 24.

stadiul de discuții. Un rol important în stagnarea cooperării dintre cele două țări l-a avut și ambasadorul Ion Drinceanu, care era acreditat la Mogadishu însă avea reședința în Tanzania. Acesta a fost acuzat de specialiștii din MAE că nu era la curent cu situația din Somalia deoarece își lua informațiile prin intermediul ambasadei somaleze din Tanzania. Mai mult, acesta nu efectuase nicio vizită la Mogadishu între anii 1969-1972, practic din timpul fostului regim,, pentru a stabili contacte cu oficialii noii conduceri ai țării.

Singurele relații care au rămas constante în perioada studiată au fost cele din domeniul învățământului, în fiecare an fiind primiți la studii în jur de 5-10 tineri somalezi. De altfel, învățământul românesc avea o bună reputație în noul regim politic somalez, cel mai elocvent exemplu fiind cazul lui Yussuf Ali Osman, ministrul zootehniei și silviculturii al statului african care își făcuse studiile în România, în domeniul medicinei veterinare. Acesta a efectuat chiar o vizită în RSR, a vorbit doar în limba română, neavând nevoie de translator, iar în final evenimentul s-a dovedit a fi unul reușit deoarece au fost semnate două acorduri între cele două părți.

BIBLIOGRAPHY:

1. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Fond Inventarul anului 1972, dosar 2357 (Problema 212-217-220/ anul 1972/ Somalia-RSR).
2. *Idem,* Fond Inventarul anului 1973, dosar 3500 (Problema 220/ an 1973/ Somalia-RSR)
3. *Idem,* Fond Inventarul anului 1974, dosare: 4517 (Problema 212/ an 1973/ Somalia-RSR), 4521 (Problema 220/ an 1974/ Somalia-RSR).
4. *Idem,* Fond Inventarul anului 1975, dosare: 4450 (Problema 212/ an 1975/ Somalia-RSR), 4452 (Problema 217/ an 1975/ Somalia-RSR).
5. Scânteia, numere din perioada 1972-1975.

TRACING THE PATHS OF BOOKS: THE *EX-LIBRIS* BETWEEN CULTURAL DISCOURSE, IDENTITY, AND MULTICULTURAL DIALOGUE

Clara Fulea
PhD, „Lucian Blaga" Central University Library of Cluj-Napoca

***Abstract**: The ex-libris, often regarded as a marginal element in the history of the book, represents a dense space of cultural, identity-related, and symbolic meanings. This study examines the ex-libris as a form of cultural discourse and a tool of identity affirmation, as well as a vector of multicultural dialogue. The analysis draws on examples from both religious and secular collections, highlighting the ways in which this small graphic mark reflects values, beliefs, communal affiliations, and the trans-confessional trajectories of books. The interdisciplinary approach - situated at the intersection of book history, cultural anthropology, semiotics, and discourse studies - offers an original perspective on how book heritage, in both its material and symbolic dimensions, contributes to mediating dialogue between cultures.*

***Keywords:** ex-libris, bibliology, cultural identity, book heritage, multicultural dialogue*

Introducere

De-a lungul istoriei culturii scrise, cartea a fost mai mult decât un simplu vehicul al cunoașterii - ea a funcționat și ca suport al identității individuale și colective. Urmele materiale pe care le poartă, precum note manuscrise, semnături, ștampile, *supralibros*-uri sau *ex-libris*-uri, documentează biografia obiectului și traseele sale culturale. Dintre acestea, *ex-libris*-ul se distinge ca o formă concentrată de autoreprezentare, prin care proprietarul își proiectează valorile, credințele, aspirațiile și apartenențele instituționale sau comunitare.

Acest studiu își propune să analizeze *ex-libris*-ul nu doar ca semn de proprietate, ci ca discurs identitar și instrument de mediere interculturală. În contextul globalizării și reevaluării patrimoniului cultural, *ex-libris*-ul oferă perspective originale asupra circulației ideilor, simbolurilor și tradițiilor. Cartea nu este doar un depozitar al cunoașterii, ci și un suport al identității și memoriei colective.[1] Fiecare volum poartă cu sine o poveste - a autorului, a cititorului, a instituției sau comunității care l-a deținut. *Ex-libris*-ul, mic însemn grafic sau textual aplicat de obicei pe verso-ul coperții, documentează această istorie invizibilă și reprezintă o formă discretă, dar elocventă, de expresie culturală.

Pe lângă funcția sa inițială de marcă a proprietății, *ex-libris*-ul a evoluat într-o formă de expresie artistică și culturală, reflectând apartenența socială, gusturile estetice și universul simbolic al posesorului. În multe cazuri, aceste însemne devin documente istorice ce pot fi corelate cu contexte politice, culturale și religioase specifice. În spațiul central și est-european, unde Biserica a jucat un rol fundamental în formarea identităților culturale, *ex-libris*-urile capătă o dimensiune spirituală aparte.

[1] Vezi detalii despre istoria mentalităților colective, Simona Nicoară, Toader Nicoară, *Mentalităţi colective şi imaginar social. Istoria şi noile paradigme ale cunoaşterii,* Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană/Mesagerul, 1996.

Elementele vizuale și textuale ale *ex-libris*-ului pot reflecta apartenența etnică, religioasă sau profesională a proprietarului. În context românesc, acestea indică adesea contactul cu spațiul cultural european și strategiile de construire a unei identități culturale și naționale.[2] *Ex-libris*-ul devine astfel un cod al apartenenței, al memoriei și al poziționării într-un câmp cultural mai larg.

1. Cadrul teoretic: *ex-libris*-ul între semn și discurs

1.1.Definirea *ex-libris*-ului

Termenul *ex-libris* provine din latină și semnifică „din cărțile lui/ei...". În forma sa originară, *ex-libris*-ul desemna o simplă mențiune de proprietate, cu valoare juridică, menită să indice apartenența unui volum. Treptat însă, această marcă a dobândit valențe artistice, simbolice și identitare tot mai complexe.

Dicționarul Explicativ al Limbii Române (2009) definește *ex-libris*-ul ca fiind o „vinietă aplicată pe o carte, purtând numele unei biblioteci, al bibliofilului sau o deviză, derivat din fr. *ex-libris* și lat. *ex libris (meis)*".[3] Dicționarul enciclopedic (1996) include și forma *ex libris*, fără cratimă, descriind-o drept „mențiune făcută pe cărțile dintr-o bibliotecă, pentru a indica posesorul lor, realizată fie printr-o ștampilă, fie printr-o etichetă aplicată pe copertă sau pe foaia de titlu, adesea însoțită de gravuri cu valoare artistică".[4]

În structura sa, un *ex-libris* poate cuprinde:

- numele posesorului, monograme sau devize personale;
- blazoane, simboluri heraldice ori însemne profesionale;
- imagini alegorice sau religioase;
- motto-uri sau inscripții multilingve;
- elemente codificate ale statutului social.

Astfel, *ex-libris*-ul depășește funcția sa pragmatică inițială și se constituie ca un veritabil artefact cultural, un discurs vizual ce reflectă identitatea, valorile și universul simbolic al proprietarului.[5]

1.2.*Ex-libris*-ul ca discurs cultural

Din perspectivă semiotică și teoretică, *ex-libris*-ul poate fi înțeles ca un semn discursiv complex, situat la intersecția dintre text, imagine și practici culturale. El mediază relația dintre carte și utilizator, funcționând ca un „text în interiorul textului", adică un element paratextual care completează și reconfigurează sensurile asociate volumului.[6] Departe de a fi un simplu ornament sau o marcă administrativă, *ex-libris*-ul reprezintă un act deliberat de poziționare culturală, socială și identitară.

Prin repertoriul său vizual și textual - simboluri heraldice, alegorii, iconografie religioasă, devize morale sau inscripții în diverse limbi - *ex-libris*-ul articulează o serie de coduri și valori prin care proprietarul se inserează într-un anumit orizont cultural. În acest cadru, *ex-libris*-ul funcționează ca un „enunț" vizual, capabil să negocieze sensuri multiple: prestigiul social,

---

[2] Virgil Olteanu, *Din istoria și arta cărții: Lexicon*, București: Editura Enciclopedică, 1992; Corneliu Dima-Drăgan, „Introducere în istoria ex libris-ului românesc", în *Revista bibliotecilor* nr. 20, 1967, pp. 739-742.

[3] Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche, Alexandra Burnei, *DEX. Dicționarul explicativ al limbii române*, București: Univers Enciclopedic, 2009, p. 370.

[4] Marcel D. Popa, Anicuța Tudor, Alexandru Stănciulescu (coord.), *... Dicționar enciclopedic: vol. II: D-G*, București: Editura Enciclopedică, 1996, p. 266.

[5] Egerton Castle, *English Book-Plates: An illustrated handbook for Students of Ex-Libris*, New York: George Bell& Sons, 1892, p. 8.

[6] Gérard Genette, *Paratexts: Thresholds of Interpretation,* Cambridge: University Press, 1997.

orientarea ideologică, apartenența comunitară, preferințele estetice sau aspirațiile intelectuale ale posesorului.

Într-o perspectivă mai largă, *ex-libris*-ul contribuie la stratificarea memoriei culturale și istorice a cărții. El devine un martor al biografiei obiectului, un indiciu al traseelor sale de circulație și al comunităților de lectură din care volumul a făcut parte. Prin acumularea acestor semne, cartea capătă o densitate culturală sporită, devenind nu doar un purtător de text, ci un nod într-o rețea de relații simbolice și sociale.

Astfel, *ex-libris*-ul trebuie privit ca un artefact al memoriei culturale, un element de mediere între individ, patrimoniu și tradiție, precum și ca o formă discretă de discurs vizual care reflectă felul în care comunitățile își construiesc, transmit și arhivează identitățile.

1.3.Dimensiunea identitară a *ex-libris*-ului

Ex-libris-ul nu funcționează doar ca marcă de proprietate, ci se constituie într-un veritabil vector identitar, capabil să comunice în mod condensat apartenențe, aspirații și poziționări culturale. Prin repertoriul său simbolic și textual, acesta articulează o pluralitate de identități individuale și colective, reflectând structura socială și mentalitățile epocii din care provine.

În plan **religios**, *ex-libris*-ul integrează adesea simboluri sacre, iconografie creștină, devize spirituale sau motive liturgice. Aceste elemente sunt deosebit de pregnante în spațiul est-european, unde tradiția religioasă a reprezentat un reper central al vieții culturale și al auto-definirii comunitare. Astfel, *ex-libris*-ul devine un indiciu al devoțiunii personale, dar și al contextului confesional în care a circulat cartea.

Dimensiunea **socială** este exprimată prin titluri nobiliare, blazoane și alte elemente heraldice, care indică statutul și prestigiul proprietarului. În mediile aristocratice și intelectuale, *ex-libris*-ul a funcționat ca un instrument de afirmare a rangului, reflectând structurile ierarhice ale societății și modul în care acestea se proiectau în cultura scrisă.

Identitatea **profesională** se regăsește prin emblemele breslelor, siglele instituțiilor, însemne ale universităților, academiilor sau corporațiilor. Astfel, *ex-libris*-ul marchează legătura dintre posesor, mediul său de activitate și rețeaua intelectuală sau instituțională în care acesta era integrat.

Dimensiunea **etnică și lingvistică** se manifestă prin utilizarea inscripțiilor în diferite limbi de prestigiu cultural - latina, franceza, germana, slavona - sau prin includerea unor simboluri specifice unui spațiu cultural determinat. Aceste alegeri lingvistice nu sunt neutre, ci denotă orientări culturale, afinități educaționale și poziționări în raport cu anumite tradiții intelectuale.

Diversitatea acestor dimensiuni identitare devine vizibilă în numeroase *ex-libris*-uri istorice, precum cele aparținând familiei Teleki, unde blazonul heraldic este adesea însoțit de motto-uri latine și ungare. Un exemplu elocvent îl constituie *ex-libris*-ul contelui Teleki Sámuel,[7] fondatorul Bibliotecii Teleki[8], care cuprinde stema nobilă a familiei, încununată de o coroană plasată deasupra scutului, iar scutul este încadrat de colanul Ordinului Sfântului Ștefan, semn al prestigiului și al recunoașterii imperiale. *Ex-libris*-ul, realizat de gravorul clujean Nagy Sámuel, poartă în partea superioară inscripția *Ex Bibliotheca Sam. S.R.I. Com. Teleki de Szék*, indicând atât statutul social, cât și apartenența culturală a posesorului.

[7] *Ex-libris*-ul contelui Teleki Sámuel în Deé Nagy Anikó, *A marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtár ex librisei*, Budapest: Balassi Kiadó, Kolozsvár: Polis, 2001.

[8] Deé Nagy Anikó, *A könyvtáralapító Teleki Sámuel*, Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület, 1997.

În cadrul aceleiași familii, un alt exemplu remarcabil este reprezentat de *ex-libris*-urile contesei Bethlen Zsuzsanna de Iktár, soția contelui Teleki Sámuel, și una dintre cele mai importante colecționare de carte din Transilvania secolului al XVIII-lea.[9] Aceasta a avut două *ex-libris*-uri heraldice, ambele compuse din stema dublă a soțului și a soției, însoțite de motto-ul „AZ UR GONDOT VISEL" („Dumnezeu ne are în pază").[10] Deviza, încărcată spiritual și deopotrivă emblematică pentru mediul confesional reformat, reflectă atât devoțiunea personală, cât și universul simbolic și religios în care circulau cărțile familiei.

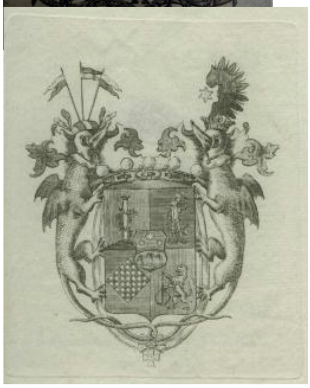

11 12

Prin astfel de exemple, *ex-libris*-urile familiei Teleki ilustrează exemplar felul în care identitatea socială, confesiunea, gustul artistic și plurilingvismul transilvănean se înscriu în structura vizuală a unui mic obiect cultural, transformându-l într-un document identitar de primă importanță.

În mod similar, *ex-libris*-ul Baronului Samuel von Brukenthal ilustrează integrarea complexă a simbolurilor nobiliare și a celor asociate culturii iluministe, îmbinând elemente heraldice cu simboluri masonice și semnalând apartenența sa la rețelele iluministe europene.[13]

Prin agregarea tuturor acestor componente, *ex-libris*-ul devine o veritabilă „arhivă vizuală" a identității proprietarului, un document paratextual cu valoare istorică și antropologică. El nu doar reflectă apartenența culturală și socială, ci contribuie activ la reconstrucția memoriei colective, oferind indicii prețioase despre modul în care indivizii și comunitățile s-au autoreprezentat în timp.

1.4.*Ex-libris*-ul ca obiect cultural și document istoric

Ex-libris-ul se prezintă ca un artefact cultural cu o dublă funcție: pe de o parte, este o formă de expresie artistică, configurată printr-o iconografie rafinată și un limbaj vizual codificat; pe de altă parte, reprezintă un document istoric cu valoare informativă considerabilă. Prin structura sa materială și simbolică, *ex-libris*-ul reflectă nu doar gusturile estetice și statutul social al proprietarului, ci și dinamica culturală a societății în care a fost produs.

---

[9] Deé Nagy Anikó, „Könyvgyűjtő asszonyok a XVIII. században", în Kovács András, Sipos Gábor, Tonk Sándor, *Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára,* Kolozsvár: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, 1996, pp. 114-123.

[10] Lázok Klára, „Formarea colecției de cărți a contesei Bethlen Zsuzsanna de Iktár", în *Acta Musei Apulensis, APULUM.,Seria Historia & Patrimonium,* Alba Iulia, vol. LVII, 2020, pp. 47.

[11] *Ex-libris*-urile contesei Bethlen Zsuzsanna de Iktár, disponibile la Országos Széchényi Könyvtár, Régi Nyomtatványok Tára, cotele RNYT exl. 468, 469.

[12] *Ex-libris*-ul contesei Bethlen Zsuzsanna de Iktár pe care este înscris și gravorul, *Czetter Samuel Orosházi fi mettzette,* Deé Nagy A., *op. cit.,* p. 123.

[13] A se vedea *ex-libris*-ul Baronului Samuel von Brukenthal. Pentru *supralibros*-ul Baronului Samuel von Brukenthal a se vedea, Gabriella Zsigmond, „Cartea ilustrată din Biblioteca Brukenthal cu accent pe cartea rococo", în *Brukenthal Acta Musei,* V.2, 2010, p. 370, fig. 1.

Un exemplu elocvent este *ex-libris*-ul heraldic al lui George Emanoil Filipescu, realizat la sfârșitul secolului al XIX-lea. Construit în jurul stemei familiale și însoțit de deviza „*Potius mori quam foedari*” („Mai bine moartea decât dezonoarea”) - deviză ce exprimă un angajament moral

specific nobilimii europene și, implicit, valorile de onoare, demnitate și responsabilitate familială asumate de Filipescu -, acesta depășea rolul de simplu marcaj de proprietate, funcționând ca o declarație vizuală a identității nobiliare și a valorilor cultivate de posesor. În completare, *supralibros*-ul și inițialele imprimate pe cotor consolidau coerența heraldică a volumelor, conferindu-le o unitate simbolică distinctă și subliniind grija proprietarului pentru integritatea și prezentarea colecției sale.[14]

În spațiul românesc, *ex-libris*-ul s-a dezvoltat în strânsă legătură cu tradiția scripturală și biblioteconomică a mănăstirilor, centre de cultură care au funcționat drept „incubatoare” ale elitei intelectuale premoderne.[15] Primele forme de marcaj al proprietății - însemne manuscrise, sigilii sau ștampile - au fost ulterior înlocuite de etichete tipărite sau gravate, odată cu adoptarea modelelor occidentale. Un exemplu relevant îl constituie sigiliile și ștampilele marilor mănăstiri, în care simbolul crucii era însoțit de inscripții slavone, marcând atât proveniența cărții, cât și rolul instituțiilor monastice în conservarea culturii scrise. Acest proces indică deschiderea mediilor culturale românești către circulația europeană a formelor artistice și a practicilor bibliofile.

De-a lungul evoluției sale istorice, *ex-libris*-ul a cunoscut o amplă diversificare stilistică și conceptuală. În perioada Renașterii și a Barocului, predominante au fost blazoanele heraldice, emblemele nobiliare și ornamentele inspirate din arta occidentală. *Ex-libris*-urile renascentiste, cu scuturi împărțite în cartiere și coronamente nobiliare, ori cele baroce, încărcate cu arabescuri și motive vegetale elaborate, sunt reprezentative pentru acest moment istoric.

Un exemplu remarcabil este *ex-libris*-ul familiei Hunyadi,[16] păstrat în colecțiile Bibliotecii Naționale Széchényi din Ungaria (Országos Széchényi Könyvtár), care reproduce blazonul complex al familiei, simbol al prestigiului și puterii acesteia. Scutul heraldic este împărțit în patru cartiere și un mic scut central, în centrul căruia se află corbul cu inelul în cioc, emblemă

recunoscută a familiei. Două dintre cartiere prezintă un urs ținând o armă, simbol al puterii și curajului, iar în alte cartiere se remarcă brațul înarmat cu săgeți, semn al cavalerismului și al apărării creștinătății. Susținătorii blazonului sunt doi câini în atitudine de veghe, simbol al loialității și protecției, iar timbrul heraldic cuprinde două coifuri ornamentate: unul decorat cu steag și penaj negru, simbol al statutului militar, iar celălalt cu un element zoomorf stilizat, posibil legat de ramuri secundare ale familiei. *Ex-libris*-ul familiei Hunyadi reprezintă astfel nu doar un semn de proprietate, ci și o mărturie a prestigiului și puterii nobiliare, evidențiind moștenirea militară și rădăcinile nobiliare

[14] *Ex-libris*-ul și *supralibros*-ul heraldic al lui George Emanoil Filipescu în Livia Bacâru, „Ex librisul cu variante al lui G.Em. Filipescu”, în *Revista bibliotecilor,* an XXIII, 1970, nr. 7, iulie, pp. 428-430; Livia Bacâru, „Filigranele cărților tipărite la Câmpulung, în secolul al XVII-lea”, în *Studia bibliologica*, an II, 1969, pp. 67-114.

[15] Mircea-Valer Stanciu, *Exlibrisul heraldic: istoria exlibrisului românesc*, [Brașov]: [Biblioteca „George Barițiu”], [1993].

[16] *Ex-libris*-ul familiei Hunyadi (post 1753), Országos Széchényi Könyvtár, Régi Nyomtatványok Tára, disponibil online la adresa: https://kepkonyvtar.hu/jetspeed/portal/browser.psml?docID=93816, accesat la 2 decembrie 2025. *Ex-libris*-ul are dimensiunile 12X10 cm.

ale dinastiei, precum și impactul acesteia asupra culturii și istoriei Europei Centrale.

Epoca modernă a adus o reinterpretare a repertoriului iconografic, odată cu afirmarea simbolurilor naționale, a motivelor alegorice și a reprezentărilor laice, reflectând transformările ideologice și politice ale secolelor XIX–XX. Astfel, *ex-libris*-urile modern - adesea de tip alegoric, cu elemente precum silueta Carpaților, figuri feminine personificând națiunea sau motive inspirate din folclor - ilustrează adaptarea practicilor bibliofile la idealurile culturale și identitare ale epocii.

Un exemplu relevant este *ex-libris*-ul de inspirație folclorică realizat pentru Dr. Mikó Gábor de gravorul Gy. Szabó Béla,[17] în care apare reprezentată poarta secuiască tradițională, asociată identității comunitare, alături de porumbelul păcii, simbol modern al valorilor umaniste. Compoziția îmbină astfel tradiția vizuală locală cu mesajele universaliste ale epocii, ilustrând modul în care *ex-libris*-ul modern funcționează ca vehicul al identității culturale și al memoriei colective.

Această evoluție ilustrează capacitatea *ex-libris*-ului de a se adapta la schimbările de mentalitate, devenind un martor al mutațiilor culturale și sociale.

Din perspectiva cercetării istorice, *ex-libris*-ul constituie o sursă documentară de prim rang. El oferă informații despre:

- rețelele intelectuale, dezvăluind legături între cărturari, instituții și colecții private;[18]
- circulația cărților, prin identificarea traseelor de proprietate și a transferurilor culturale;[19]
- preferințele ideologice și estetice ale epocii, reflectate în simboluri, devize și compoziții vizuale.

În acest sens, un *ex-libris* contemporan - de exemplu, o compoziție minimalistă în care un arbore stilizat se transformă în linii de text - demonstrează continuitatea funcției identitare și simbolice a acestei practici, chiar în contexte grafice modernizate.

Prin urmare, *ex-libris*-ul depășește rolul său funcțional inițial și se constituie într-un depozitar privilegiat al memoriei culturale. Analiza sa interdisciplinară - la intersecția dintre istoria artei, bibliologie, semiotică și antropologie culturală - permite o înțelegere mai nuanțată a proceselor istorice care au modelat identitățile și practicile de lectură din diverse perioade.

2. *Ex-libris*-ul ca instrument al dialogului multicultural

2.1.Elemente interculturale în *ex-libris*

Ex-libris-ul, prin natura sa iconografică și discursivă, constituie un spațiu privilegiat pentru manifestarea sincretismului cultural. În creația modernă și contemporană, artiștii recurg adesea la un repertoriu vizual plurivalent, încorporând simboluri, motive și stiluri provenite din tradiții culturale diverse.[20] Acest fenomen reflectă nu doar mobilitatea artistică și intelectuală a creatorilor, ci și interconectarea globală a patrimoniilor culturale.

Astfel, în numeroase *ex-libris*-uri se pot identifica elemente de inspirație orientală, motive bizantine, simboluri occidentale moderniste sau reprezentări provenind din tradițiile africane,

[17] *Ex-libris*-ul folkloric, Dr. Mikó Gábor, gravor Gy. Szabó Béla (1905-1985) în Vasné Tóth Kornélia, *Ex libris és képkultúra: modern magyar ex librisek*, Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, Kossuth Kiadó, 2016, p. 233.

[18] Charles Dexter Allen, *Ex libris: Essays of a collector*, Boston: Lamson, Wollfe, and Company, 1896; Chartier, Roger, *The Order of Books: Readers, Authors, and Libraries in Europe between the 14th and 18th Centuries*, Stanford University Press: Stanford, 1994.

[19] Sorin Crișan, *Arta, fizionomia şi circulaţia cărţii în Transilvania secolelor XV-XVI: cu o scurtă introducere la tiparul european,* Cluj-Napoca: Avalon, 2014; Ioana Cristache-Panait, *Circulaţia cărţii vechi bucureştene în Transilvania,* Bucureşti:Biblioteca, 1998.

[20] Umberto Eco, *De la arbore la labirint: studii istorice despre semn şi interpretare,* Iași: Polirom, 2009.

asiatice ori ale populațiilor indigene. Prin această hibridizare estetică, *ex-libris*-ul devine un act de interpretare culturală, un palimpsest vizual în care identități, valori și simboluri se intersectează și se resemnifică reciproc.

Mobilitatea iconografică, specifică artei grafice contemporane, transformă *ex-libris*-ul într-un spațiu de întâlnire între tradiții, în care dialogul multicultural se construiește atât tematic, cât și prin diversitatea tehnicilor grafice utilizate: xilogravură, litografie, gravură în metal, tehnici digitale sau mixte.[21] Această varietate a mijloacelor de expresie contribuie la amplificarea sensurilor și la afirmarea ex-libris-ului ca formă vizuală deschisă plurivocității culturale.

În *ex-libris*-urile moderne și contemporane, interferențele culturale se manifestă cu o vizibilitate deosebită. Artiști japonezi care activează pe scena internațională combină estetica shinto și tehnicile tradiționale de gravură niponă cu structuri grafice moderniste occidentale, generând astfel un dialog vizual între tradiții distincte. Un exemplu relevant îl constituie gravorul japonez Alphonse Inoue, cunoscut pentru *ex-libris*-urile sale cu tematică erotică și simbolică.[22] Într-una dintre lucrările sale, realizată pentru George Sekine M.D., artistul reinterpretează într-o manieră modernă tema clasică *„Moartea și fecioara”*, îmbinând motive occidentale cu rafinamentul liniei japoneze.

Un alt exemplu semnificativ îl constituie *ex-libris*-ul scriitorului Rudyard Kipling, în care elemente de iconografie indiană sunt reinterpretate printr-o sensibilitate grafică britanică, ilustrând poziția autorului la intersecția a două lumi culturale. Realizat de Lockwood Kipling, tatăl scriitorului, artist și profesor, *ex-libris*-ul îl reprezintă pe tânărul Rudyard așezat sub un baldachin, lecturând o carte în timp ce fumează dintr-o narghilea - o scenă care evocă atât atmosfera Indiei coloniale, cât și sinteza identitară a familiei Kipling. Prin combinarea motivelor orientale cu reprezentarea realistă occidentală, lucrarea devine un exemplu elocvent al dialogului intercultural transmis prin intermediul *ex-libris*-ului.[23]

2.2.*Ex-libris*-ul în colecții și expoziții interculturale

Colecționarea *ex-libris*-urilor reprezintă una dintre cele mai dinamice forme de valorizare a patrimoniului grafic internațional. Biblioteci, muzee, arhive și colecționari particulari reunesc în fondurile lor lucrări provenite din spații culturale variate, generând astfel un cadru de dialog între expresii artistice distincte. În acest context, *ex-libris*-urile se constituie în martori ai circulației transnaționale a ideilor, stilurilor și simbolurilor, reflectând mobilitatea culturală a epocilor moderne și contemporane.

Expozițiile tematice, simpozioanele dedicate *ex-libris*-ului și schimburile internaționale între artiști și colecționari funcționează ca platforme privilegiate de promovare a dialogului intercultural. Sub egida Federaţiei Internaţionale a Societăţilor de Prieteni ai Ex-librisului (prescurtat FISAE, International Federation of Ex-libris Societies), numeroase expoziții europene, asiatice sau sud-americane au facilitat întâlnirea între tradiții grafice diverse și au stimulat

[21] Takács Gábor, *Ex libris*, Marosvásárhely: Mentor, 2011, pp. 33-34. Pentru o descriere completă a tehnicilor de gravură a se vedea Florin Stoiciu, *Tehnici și maniere în gravură,* Iași: Editura Polirom, 2010.
[22] *Ex-libris*-ul lui George Sekine M.D., realizat de gravorul Alphonse Inoue.
[23] *Ex-libris*-ul scriitorului Rudyard Kipling realizat de tatăl său, Lockwood Kipling în James P. Keenan, *The Art of the Bookplate*, New York: Barnes & Noble, 2003.

colaborarea între creatori aparținând unor contexte culturale diferite. Astfel de evenimente facilitează:

- transferul de cunoștințe între artiști și cercetători din diverse spații culturale;
- încurajarea cooperării internaționale prin proiecte comune, ediții comemorative sau cataloage tematice;
- formarea unei conștiințe interculturale, în care diversitatea este valorizată ca resursă creativă;
- educația estetică și culturală a publicului prin prezentarea comparativă a imaginilor, simbolurilor și tehnicilor grafice.

În acest sens, *ex-libris*-ul dobândește statutul de „ambasador cultural", având capacitatea de a facilita întâlniri între tradiții și de a stimula înțelegerea reciprocă. Paradoxal, un obiect conceput inițial pentru a marca proprietatea devine, în epoca contemporană, un instrument al deschiderii și conectivității culturale, contribuind la consolidarea patrimoniului global al artelor grafice.

Concluzii

Ex-libris-ul depășește cu mult statutul său aparent modest de simplă marcă de proprietate, configurându-se ca un veritabil discurs cultural, identitar și simbolic. El reflectă rețelele intelectuale, apartenențele sociale și confesionale, precum și procesele de circulație culturală care au modelat istoria europeană. În această perspectivă, *ex-libris*-ul nu doar consemnează istoria cărților, ci și istoria relațiilor dintre oameni, comunități și culturi, oferind o fereastră privilegiată către dinamica multiculturală a patrimoniului continental.

Prin structura sa vizuală și textuală, *ex-libris*-ul funcționează ca o micro-arhivă a identității individuale și colective. Simbolurile religioase, heraldice, profesionale sau etnice pe care le integrează constituie indicii relevante pentru reconstituirea memoriei culturale și a contextelor istorice în care aceste obiecte au circulat. În spațiul Europei Centrale și de Est, marcat de interferențe culturale și confesionale, *ex-libris*-ul dezvăluie procese subtile de transfer simbolic, dialog interconfesional și negociere identitară.

Valoarea documentară a *ex-libris*-ului derivă tocmai din capacitatea sa de a conserva informații despre proveniența unei cărți, traseele ei culturale, instituțiile posesoare și universul intelectual sau spiritual al proprietarilor. În acest sens, *ex-libris*-ul se constituie ca sursă de primă importanță pentru istoria cărții, antropologia culturală, semiotica vizuală și studiile identitare.

În contextul actual al globalizării și al intensificării dialogului intercultural, reevaluarea *ex-libris*-ului în cercetarea academică deschide noi perspective interpretative. El poate fi privit ca mediator simbolic între tradiții și modernitate, între spații culturale diverse unite prin limbajul comun al imaginii. Studiul *ex-libris*-urilor din colecții, biblioteci sau expoziții interculturale demonstrează rolul lor de instrumente de comunicare vizuală și suporturi ale memoriei partajate. Prin urmele pe care le lasă în timp și spațiu, *ex-libris*-ul păstrează nu doar istoria unui obiect, ci și memoria unei comunități. Astfel, el devine o punte între individ și societate, între istoria personală și cea colectivă, între patrimoniul local și cel universal. Reevaluarea *ex-libris*-ului ca artefact cultural contribuie, așadar, la consolidarea unei perspective interdisciplinare asupra patrimoniului scris, demonstrând că detaliile aparent minore pot avea o relevanță majoră pentru reconstrucția trecutului.

BIBLIOGRAPHY:

1. Allen, Charles Dexter, *Ex libris: Essays of a collector*, Boston: Lamson, Wollfe, and Company, 1896.
2. Bacâru, Livia, „Ex librisul cu variante al lui G.Em. Filipescu", în *Revista bibliotecilor,* an XXIII, 1970, nr. 7, iulie, pp. 428-430.
3. Bacâru, Livia, „Filigranele cărților tipărite la Câmpulung, în secolul al XVII-lea", în *Studia bibliologica,* an II, 1969, pp. 67-114.
4. Castle, Egerton, *English Book-Plates: An illustrated handbook for Students of Ex-Libris*, New York: George Bell& Sons, 1892.
5. Chartier, Roger, *The Order of Books: Readers, Authors, and Libraries in Europe between the 14th and 18th Centuries,* Stanford University Press: Stanford, 1994.
6. Coteanu, Ion; Seche, Luiza; Seche, Mircea; Burnei, Alexandra, *DEX. Dicționarul explicativ al limbii române*, București: Univers Enciclopedic, 2009.
7. Crișan, Sorin, *Arta, fizionomia şi circulaţia cărţii în Transilvania secolelor XV-XVI: cu o scurtă introducere la tiparul european,* Cluj-Napoca: Avalon, 2014.
8. Cristache-Panait, Ioana, *Circulaţia cărţii vechi bucureştene în Transilvania,* Bucureşti: Biblioteca, 1998.
9. Deé Nagy, Anikó, *A könyvtáralapító Teleki Sámuel*, Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület, 1997.
10. Deé Nagy, Anikó, „Könyvgyűjtő asszonyok a XVIII. században", în Kovács András, Sipos Gábor, Tonk Sándor, *Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára,* Kolozsvár: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, 1996, pp. 114-123.
11. Deé Nagy, Anikó, *A marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtár ex librisei*, Budapest: Balassi Kiadó; Kolozsvár: Polis, 2001.
12. Eco, Umberto, *De la arbore la labirint: studii istorice despre semn și interpretare,* Iași: Polirom, 2009.
13. Genette, Gérard, *Paratexts: Thresholds of Interpretation,* Cambridge: University Press, 1997.
14. Keenan, James P., *The Art of the Bookplate*, New York: Barnes & Noble, 2003.
15. Lázok, Klára, „Formarea colecției de cărți a contesei Bethlen Zsuzsanna de Iktár", în *Acta Musei Apulensis, APULUM.,Seria Historia & Patrimonium,* Alba Iulia, vol. LVII, 2020, pp. 45-56.
16. Nicoară, Simona; Nicoară, Toader, *Mentalități colective și imaginar social. Istoria și noile paradigme ale cunoașterii*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană/Mesagerul, 1996.
17. Olteanu, Virgil*, Din istoria și arta cărții: Lexicon*, București: Editura Enciclopedică, 1992.
18. Popa, Marcel D; Tudor, Anicuța; Stănciulescu, Alexandru (coord.), ... *Dicționar enciclopedic: vol. II: D-G,* București: Editura Enciclopedică, 1996.
19. Stanciu, Mircea-Valer, *Exlibrisul heraldic: istoria exlibrisului românesc*, [Brașov]: [Biblioteca „George Barițiu"], [1993].
20. Stoiciu, Florin, *Tehnici și maniere în gravură,* Iași: Editura Polirom, 2010.
21. Takács, Gábor, *Ex libris*, Marosvásárhely: Mentor, 2011.
22. Vasné Tóth, Kornélia, *Ex libris és képkultúra: modern magyar ex librisek*, Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, Kossuth Kiadó, 2016.
23. Zsigmond, Gabriella, „Cartea ilustrată din Biblioteca Brukenthal cu accent pe cartea rococo", în *Brukenthal Acta Musei*, V.2, 2010, p. 370, fig. 1.

THE SOVIET MODEL OF EDUCATION AND APPLIED RESEARCH WITHIN THE DEPARTMENT OF HUMAN AND ANIMAL PHYSIOLOGY OF THE STATE UNIVERSITY DURING THE PERIOD 1960–1970

Daniela Hadîrca
PhD Student, Moldova State University

Abstract: *The study of the history of the Department of Human and Animal Physiology within the Faculty of Biology and Pedology of the State University of Chișinău holds major significance for understanding the formation and development of physiological science in the Republic of Moldova. This research enables the reconstruction of the department's institutional evolution, its scientific directions, and the ways in which Soviet educational and ideological policies shaped academic activity. Examining these processes reveals not only the methodological and thematic development of local physiology, but also the department's role as a center of professional training, scientific modernization, and integration between education, research, and ideology. Overall, such an inquiry contributes to the valorization of academic heritage and to a deeper understanding of the internal dynamics of scientific culture during the Soviet period.*

Keywords: *department, physiological science, ideology, Soviet period, higher education.*

În contextul ocupației sovietice, istoria științei și istoria unei catedre nu sunt exerciții memoriale, ci metode de clarificare epistemică și instrumente de politică academică. Ele recuperează faptele, sporesc înțelegerea mecanismelor prin care ideologia a modelat cunoașterea, dau vizibilitate practicilor concrete de laborator și restituie meritele actorilor. În plus, oferă resurse curriculare și instituționale pentru prezent: predare mai reflexivă, management al cercetării mai robust și o valorizare autentică a patrimoniului academic local.

Între anii 1960–1970, Catedra de Fiziologie a Omului și Animalelor a Universității de Stat din Chișinău a trecut printr-un proces de consolidare instituțională și științifică, reflectând direcțiile educaționale și ideologice ale sistemului sovietic[1]. Activitatea didactică a fost modernizată prin introducerea lucrărilor practice, a auto-instruirii și a integrării cercetării experimentale în formarea studenților. Din a doua jumătate a anilor '60, catedra s-a orientat spre biochimie și neuroendocrinologie, dezvoltând colaborări interinstituționale și laboratoare moderne.

Procesele-verbale ale ședințelor Catedrei de Fiziologie a Omului și Animalelor din anii 1961–1962 relevă procesul de consolidare instituțională și științifică al acestei structuri universitare[2]. Activitatea didactică a fost orientată spre actualizarea programelor de curs și laborator la fiziologia generală, în vederea unificării standardelor de predare pentru învățământul de zi și seral[3]. În plan științific, catedra a inițiat o tematică comună de cercetare privind influența factorilor externi asupra metabolismului și proceselor nervoase, marcând trecerea de la studii izolate la o abordare experimentală integrată[4]. Totodată, se remarcă preocuparea pentru formarea

[1] Cozma V. Istoria Universității de Stat din Moldova. Chișinău: CEP USM, 1996, p. 235.
[2] Agenția Națională a Arhivelor (ANA), Procesele-verbale ale ședințelor Catedrei de Fiziologie a Omului și Animalelor pentru anii 1961–1962, F. 3186, inv. 1, d. 429, f. 4-80.
[3] Ibidem, f. 8-38.
[4] Ibidem, f. 10-18.

tinerilor cercetători și pentru cooperarea interinstituțională cu institutele de profil din uniune, în concordanță cu direcțiile aplicative ale fiziologiei sovietice din perioada respectivă[5].

Perioada 1964–1965 marchează o etapă de consolidare a învățământului superior și a cercetării fiziologice în RSS Moldovenească, sub influența directă a politicilor educaționale sovietice. Documentele de arhivă relevă o dublă dimensiune a activității catedrei: **didactică** (formarea studenților biologi și medici veterinari) și **științifică** (cercetarea experimentală în fiziologia reglării organismelor). Ambele direcții erau strâns legate de obiectivele planurilor cincinale și de strategia sovietică de modernizare a științelor biologice.

Din conținutul documentelor se conturează trei axe principale ale cercetării[6]:

a) Reglarea funcțiilor organismului și ontogeneză

Catedra urmărea înțelegerea mecanismelor fiziologice ale dezvoltării și adaptării organismului, prin experimente de laborator și observații asupra animalelor. Se propunea crearea unui laborator specializat pentru studiul reglării funcțiilor în ontogeneză, semn al orientării spre cercetarea fundamentală.

b) Aplicabilitatea

Activitatea de cercetare era articulată cu obiectivele economice ale statului sovietic. Se menționează explicit studiul mijloacelor de creștere a productivității animalelor (oi, capre, vaci) prin metode fiziologice și hormonale. Această abordare aplicată reflectă ideologia utilitaristă a științei sovietice, în care valoarea cercetării era determinată de eficiența practică.

c) Dezvoltarea bazei materiale

Se insistă asupra necesității dotării laboratorului cu echipamente moderne – electrocardiograf, spectrofotometru, aparatură pentru experimente hormonale, ceea ce indică o orientare spre modernizarea infrastructurii științifice locale.

Totodată, documentele de arhivă evidențiază o orientare sistematică și planificată a procesului de învățământ, în acord cu reformele universitare promovate de Ministerul Învățământului Superior al URSS în anii ’60. În această perioadă, catedra devine un centru de formare științifică orientat spre integrarea cercetării experimentale în procesul didactic, în concordanță cu politicile educaționale sovietice. Analiza acestor surse evidențiază câteva direcții care sintetizează orientări pedagogice și metodologice implementate de Catedra de Fiziologie a Omului și Animalelor[7]:

1. Introducerea lucrărilor practice și a activităților de auto-instruire

Prin instituirea sistemului de „muncă individuală a studenților” (*самостоятельная работа студентов*), catedra urmărea formarea capacităților autonome de analiză și experimentare[8]. Această abordare corespunde direcției sovietice de învățare activă, care punea accent pe formarea competențelor aplicative, nu doar teoretice. Iar lucrările practice erau considerate o extensie a cursurilor teoretice[9], menite să dezvolte spiritul de observație, precizia experimentală și înțelegerea proceselor fiziologice fundamentale.

2. Evaluarea continuă a performanțelor

Sistemul de verificări periodice prin întrebări, teste și evaluări scrise – reflectă un model pedagogic standardizat, în care fiecare etapă de instruire era monitorizată și cuantificată. Evaluarea

[5] Ibidem, f. 40-41.
[6] ANA, Procesele-verbale ale ședințelor Catedrei de Fiziologie a Omului și Animalelor pentru anii 1964–1965, F. 3186, inv. 1, d. 528, f. 2-119.
[7] Ibidem, f. 5, 16, 36, 57,
[8] Ibidem, f. 55-56.
[9] Ibidem.

constantă servea atât scopurilor formative, cât și controlului ideologic: performanța academică era percepută ca un indicator al disciplinei și al devotamentului față de munca științifică[10].

3. Lectura suplimentară și formarea competențelor teoretice

Documentele menționează explicit recomandarea unor lecturi suplimentare, menite să completeze manualele standardizate[11]. În contextul educației sovietice, această practică indică o deschidere metodologică: catedra încuraja studiul comparativ, familiarizarea cu literatura de specialitate și consolidarea culturii științifice individuale.

4. Integrarea cercetării în activitatea didactică

Studenții erau implicați în experimente de laborator, sub supravegherea cadrelor didactice și a cercetătorilor[12]. Această interconectare între cercetare și învățământ a devenit o trăsătură definitorie a universităților sovietice, transformând catedrele în unități de cercetare aplicată. În acest sens, formarea profesională a studenților depășea nivelul teoretic, devenind o formă de ucenicie științifică.

5. Conținutul disciplinar și modernizarea curriculară

Cursurile adresate studenților din anii II–IV acopereau domenii centrale ale fiziologiei[13]:

- Fiziologia sistemului nervos – studiul mecanismelor de excitabilitate și coordonare nervoasă;
- Fiziologia glandelor endocrine – analiza reglării hormonale;
- Fiziologia animalelor domestice – aplicarea principiilor fiziologice în creșterea și îngrijirea animalelor agricole.

Acest curriculum ilustrează o abordare integrată a fiziologiei, care combină cercetarea experimentală cu aplicațiile biologice și economice, confirmând legătura dintre universitate și nevoile societății.

Procesele-verbale din perioada 1964 și 1965 atestă o riguroasă organizare administrativă și pedagogică a activității catedrei. Sub conducerea profesorului M.S. Kahana, ședințele urmăreau evaluarea sistematică a cursurilor, lucrărilor practice și a activității studenților din toate formele de învățământ (de zi și seral). Catedra era responsabilă nu doar de predarea disciplinelor de fiziologie, ci și de monitorizarea progresului studenților și de pregătirea pentru sesiunile de examinare.

Într-un context în care rezultatele academice erau considerate indicatori ai eficienței educaționale și ideologice, aceste măsuri reflectă adaptarea învățământului biologic la standardele sovietice de performanță și control. Această orientare spre eficiență și control a fost dublată de o viziune prospectivă asupra dezvoltării instituționale, prin care catedra și-a propus să consolideze infrastructura de cercetare și să profesionalizeze activitatea științifică. Astfel, la ședințe sunt înaintate propuneri pentru extinderea echipei științifice prin angajarea de noi cercetători și laboranți, stabilirea unor unități suplimentare pentru laborator, crearea unui plan cincinal (1965–1970) de dezvoltare.

Aceste măsuri atestă o planificare strategică a resurselor umane, în acord cu modelul de management științific sovietic bazat pe etape planificate și obiective cuantificabile.

Catedra avea și o misiune educativă și moral-ideologică, conform cerințelor universităților sovietice. Profesorii erau responsabili nu doar de transmiterea cunoștințelor, ci și de formarea „omului nou socialist", disciplinat și devotat științei aplicate în slujba statului.

[10] Ibidem, f. 58, 74, 75.
[11] Ibidem, f. 75, 92.
[12] Ibidem, f. 7, 19, 76, 89.
[13] Ibidem, f. 2-119.

Disciplina, cooperarea colectivă și respectul pentru autoritatea științifică sunt valori recurente în tonul proceselor-verbale[14].

Lucrările de curs și cercetarea experimentală au constituit un nucleu esențial al activității Catedrei de Fiziologie a Omului și Animalelor, reprezentând puntea dintre instruirea teoretică și formarea practică a studenților. Prin tematici orientate spre studiul proceselor fiziologice fundamentale – biopotențiale cerebrale, reflexe condiționate, reglare hormonală sau dezvoltare tisulară[15] – catedra a transformat lucrările de curs în veritabile exerciții de cercetare aplicată. Astfel, activitatea didactică s-a împletit organic cu cea științifică, contribuind la dezvoltarea unei culturi experimentale universitare în spiritul metodologiei sovietice, confirmând funcția dublă a catedrei – de instruire și de producție științifică. Studenții erau integrați în proiecte coordonate de asistenți și laboranți, ceea ce atestă existența unei școli de formare practică în fiziologie.

Analiza comparativă a documentelor de arhivă dintre anii 1961–1966 relevă o dinamică coerentă a procesului de dezvoltare instituțională și științifică a Catedrei de Fiziologie a Omului și Animalelor din cadrul Universității de Stat din Chișinău. În această perioadă, catedra a evoluat de la o etapă de organizare și consolidare administrativă către una de profesionalizare a activității experimentale, marcată de aprofundarea cercetărilor biochimice și de standardizarea metodologică după modelul centrelor academice sovietice.

Documentele atestă eforturile de stabilizare structurală și pedagogică a catedrei: definirea programelor de studiu, extinderea bazei materiale, introducerea lucrărilor practice și a activităților de auto-instruire. Accentul era pus pe disciplina educațională și integrarea cercetării în procesul de formare, cu scopul de a crea un corp de specialiști bine pregătiți teoretic și experimentali.

În schimb, documentele din 1966 marchează trecerea către etapa de specializare științifică – catedra nu se mai limitează la instruirea studenților, ci devine un centru activ de cercetare. Experimentele privind structura și dinamica proteinelor, procesele hormonale și metabolismul aminoacizilor reflectă alinierea la direcțiile prioritare ale fiziologiei sovietice contemporane, dominate de abordarea biochimică și moleculară[16].

În anii 1961–1965, cercetările erau orientate preponderent spre fiziologia sistemului nervos, a glandelor endocrine și a animalelor domestice, având un pronunțat caracter aplicativ și pedagogic. Lucrările de curs erau utilizate ca instrumente de instruire experimentală, iar obiectivele științifice erau adesea subordonate scopurilor educaționale.

Către 1966, se produce o reorientare a cercetării către problemele biochimiei funcționale – analiza compoziției proteinelor, metodele electroforetice, cromatografia aminoacizilor. Această tranziție denotă o schimbare epistemologică: de la fiziologia descriptivă la fiziologia analitică, bazată pe măsurători precise și pe validarea experimentală a ipotezelor[17]. În plus, cercetarea devine mai complexă, implicând planuri de lucru pe termen lung și colaborări interdisciplinare[18].

Documentele din 1966 confirmă experimente asupra proteinelor laptelui, fracționării aminoacizilor și corelațiilor hormonale sunt exemple elocvente ale biochimiei aplicate în fiziologia comparată[19], domeniu emergent în cadrul universitar moldovenesc al anilor ’60. Această direcție transformă catedra într-un laborator interdisciplinar, aflat la confluența biologiei, medicinei și agriculturii, în deplină concordanță cu modelul sovietic de „știință utilă”, orientată către

[14] Ibidem.
[15] Ibidem, f. 36, 92, 93, 95.
[16] ANA, Procesele-verbale ale ședințelor Catedrei de Fiziologie a Omului și Animalelor pentru anul 1966, F. 3186, inv. 1, d. 632, f. 7, 8, 9.
[17] Ibidem, f. 2-81.
[18] Ibidem.
[19] Ibidem, f. 11-14, 71-82.

aplicabilitate practică. De asemenea, se observă o tendință de introiecție a standardelor științifice cu accent pe verificare, documentare, publicare și control colectiv al rezultatelor.

Un element constant perioadei de după 1966 îl reprezintă interdependența dintre instruirea universitară și activitatea de laborator. În toate documentele se observă preocuparea pentru implicarea studenților în lucrări experimentale, evaluarea lor continuă și cultivarea unei atitudini de responsabilitate științifică. Totuși, în 1966, caracterul formativ al cercetării capătă o dimensiune mai amplă: studenții nu mai sunt doar observatori ai experimentului, ci participanți activi la elaborarea și perfecționarea metodologiilor, sub supravegherea directă a colectivului științific al catedrei. Astfel, catedra își consolidează funcția de școală de cercetare în domeniul fiziologiei.

Comparativ cu perioada anterioară, când accentul era pus pe diversificarea temelor și pe instruirea practică, după anul 1966 se produce o profundă modernizare metodologică. Sunt introduse metode avansate de electroforeză și cromatografie, se dezvoltă tehnici proprii de fracționare a proteinelor și se aplică principiile standardizării științifice promovate în întreaga URS[20]. Această transformare marchează un pas decisiv spre instituționalizarea cercetării experimentale riguroase, cu accent pe reproductibilitate, verificare și raportare sistematică a datelor.

Ședințele din 1966 surprind un climat de dezbatere științifică internă și exigență colegială, unde fiecare membru al catedrei era supus unei evaluări nuanțate. În ciuda tonului critic, aceste discuții reflectă o coeziune profesională și o preocupare comună pentru progresul instituțional. Dificultățile tehnice ale unor experimente, lipsa materialelor sau pierderea animalelor de laborator sunt discutate nu doar ca probleme punctuale[21], ci ca ocazii de reflecție asupra organizării muncii științifice. Se remarcă o cultură a raportării și revizuirii constante, semn de maturizare a eticii academice, bazată pe transparență, dialog și autocritică. De exemplu în procesul-verbal nr. 4 din 1 octombrie 1966, când s-a analizat referatul științific al doctorandului E.N. Rapoport, au fost semnalate întârzieri în finalizarea experimentelor, lipsa controlului metodologic și chiar necorelarea unor rezultate experimentale[22]. Cu toate acestea a fost evaluat succesul cercetătorului după eficiență, precizie și valoarea practică a rezultatelor[23], cu recomandări de remediere sau repetare a unor experimente sub coordonarea unor membri ai catedrei[24]. Aceste episoade ilustrează consolidarea unei culturi a responsabilității științifice, cooperare și perfecționare continuă. În acest cadru, catedra nu mai este doar un spațiu de instruire, ci un centru de formare științifică și etică, în care exigența, autocritica și dialogul devin fundamentele unei cercetări autentice și durabile.

Maturitate administrativă și științifică a Catedrei de Fiziologie a Omului și Animalelor devine tot mai vizibilă. Procesele-verbale ale ședințelor din anii următori arată că activitatea colectivului nu mai vizează doar formarea studenților și realizarea cercetărilor interne, ci și coordonarea didactică a procesului educațional în întregul sistem biologic universitar și preuniversitar.

În ședința din 18 ianuarie 1967, se discută recenzia manualului universitar „Practici de endocrinologie”[25], ceea ce denotă capacitatea catedrei de a genera materiale metodologice de referință pentru învățământul biologic superior. Faptul că fiecare membru al catedrei a fost desemnat să contribuie la redactarea sau verificarea unei secțiuni tematice confirmă existența unei

[20] Ibidem.
[21] Ibidem, f. 11, 13, 15.
[22] Ibidem, f. 67-68.
[23] Ibidem, f. 69.
[24] Ibidem, f. 70.
[25] ANA, Procesele-verbale ale ședințelor Catedrei de Fiziologie a Omului și Animalelor pentru anul 1967, F. 3186, inv. 1, d. 604, f. 5.

diviziuni interne a muncii academice, specifică instituțiilor cu activitate matură. Această activitate editorială consolidează autoritatea științifică a catedrei și marchează trecerea de la activități de aplicare la producție de cunoaștere științifică și pedagogică – un indicator major al profesionalizării academice.

Totodată începe o extindere a rețelei educaționale și cooperarea catedrei cu școlile medii. În februarie 1967, catedra aprobă un plan cincinal (1967–1971) de colaborare cu școlile medii, în special cu Școala nr. 52 din Chișinău, pentru dezvoltarea unui laborator biologic[26]. Această inițiativă se înscrie în politica de integrare a învățământului superior cu cel preuniversitar, promovată de Ministerul Învățământului al RSS Moldovenești și de directivele Comitetului Central al PCUS. Planul cincinal prevede activități sistematice de organizarea laboratoarelor biologice școlare (spații, materiale vizuale, microscoape, preparate histologice), demonstrații de fiziologie și anatomie comparată, amenajarea unui vivariu pentru animale experimentale, coordonarea directă a lucrărilor elevilor de clasele IX–X de către cadrele universitare[27].

Responsabilitățile nominale erau distribuite membrilor catedrei Dorogan R.V., Simașkevici M.E., Nica G.A., Țiru K.F., Postoronca G.A.[28], ceea ce indică o împărțire planificată a sarcinilor și o abordare sistematică, menită să creeze un sistem educațional integrat vertical, de la școală la universitate. Această inițiativă reflectă aplicarea modelului sovietic de „continuitate didactico-științifică", în care universitatea devine centru de formare și sprijin pedagogic pentru întreg sistemul de învățământ.

În cadrul planului pe anii 1967–1971, documentele arată o implicare directă în perfecționarea profesorilor de biologie din RSSM. Profesorul M.S. Kahana, împreună cu colegii săi G.A. Nika, R.V. Dorogan și M.E. Simașkevici, susțin cicluri de conferințe tematice despre: progresele în fiziologia generală și endocrinologie, dezvoltarea zootehniei în URSS și RSS Moldovenească, utilizarea izotopilor radioactivi în biologie și medicină, electrofiziologie și explorarea spațiului cosmic[29]. Aceste teme demonstrează o deschidere interdisciplinară și orientarea spre actualizarea conținuturilor științifice, adaptate direcțiilor prioritare ale științei sovietice din anii '60. În același timp, prin combinarea științelor biologice cu radiobiologia, biofizica și medicina, catedra se înscrie într-un proces de modernizare, specific științelor vieții din epocă.

Procesele-verbale din octombrie 1970 relevă o etapă avansată de integrare între activitatea didactică și cea de cercetare, unde practica studenților din anii III–V capătă un caracter productiv și orientat spre cercetarea științifică aplicată. Raportările profesorilor (M.S. Kahana, B.E. Melnic, M.E. Simașkevici, G.A. Postoronka, N.A. Muzlaev) menționează perfecționarea organizării stagiilor, îmbunătățirea dotărilor laboratoarelor universitare și colaborarea constantă cu instituții externe (inclusiv laboratoare din Kiev)[30].

Această rețea de colaborare interinstituțională denotă maturizarea logistică și profesională a catedrei, care funcționează acum ca un centru de coordonare a cercetării fiziologice aplicate, capabil să formeze tineri cercetători printr-o combinație de instruire teoretică, practică și evaluare continuă.

[26] Ibidem, f. 6.
[27] Ibidem, f. 6-7.
[28] Ibidem, f. 7.
[29] Ibidem, f. 8.
[30] ANA, Procesele-verbale ale ședințelor Catedrei de Fiziologie a Omului și Animalelor pentru anul 1970-1971, F. 3186, inv. 1, d. 867, f. 6-7.

Discuțiile din ședințe păstrează spiritul critic și colegial caracteristic perioadei anterioare. Membrii catedrei evaluează riguros rezultatele stagiilor studenților, semnalând deficiențe metodologice și propunând soluții de remediere. Se observă o evoluție conceptuală: de la critica organizatorică specifică anilor ’60 la o analiză mai profundă a conținutului științific al lucrărilor – corectitudinea experimentelor, calitatea datelor și validitatea concluziilor.

Profesorii insistă asupra necesității ca studenții să dețină „o înțelegere clară a propriei activități experimentale”[31] și să manifeste inițiativă în utilizarea echipamentelor fiziologice. Această atitudine ilustrează consolidarea unei culturi a responsabilității științifice și a formării prin cercetare, caracteristice modelului sovietic al educației fiziologiei aplicate.

Anul 1968 reprezintă o etapă distinctă în procesul de consolidare științifică și instituțională a Catedrei de Fiziologie a Omului și Animalelor din cadrul Facultății de Biologie și Pedologie a Universității de Stat din Chișinău. În acest an în fruntea catedrei vine profesorul Boris Melnic, pe care o va conduce timp de ’30 de ani. Sub conducerea profesorului Boris Melnic, catedra a devenit un centru activ de cercetare aplicată, unde instruirea, experimentul și educația ideologică au fost îmbinate într-un model unitar al științei sovietice.

Totuși activitatea catedrei s-a desfășurat în contextul politic și academic al anilor ’70, dominat de imperativele sistemului universitar sovietic, care impunea articularea organică între cercetarea experimentală, instruirea practică și educația ideologică. Conducerea catedrei, exercitată de B. E. Melnic, împreună cu profesorii M. S. Kahana, A. I. Robu, N. A. Muzlaeva, G. A. Postoronka și R. V. Dorogan, a reușit să structureze o strategie de dezvoltare științifică în concordanță cu directivele Prezidiului Academiei de Științe a URSS din 10 iunie 1971, orientate către aprofundarea studiilor asupra fiziologiei viscerelor și a mecanismelor neuroendocrine de reglare[32].

Catedra s-a impus printr-o abordare modernă a fiziologiei, trecând de la descrierea proceselor biologice la analiza mecanismelor integrative de control și adaptare funcțională[33]. Accentul a fost pus pe rolul hipotalamusului în homeostazia proceselor metabolice, pe interacțiunile dintre sistemul nervos central și sistemul endocrin, precum și pe reacțiile adaptative ale organismului în condiții de stres hormonal[34]. Temele abordate de cercetătorii catedrei se înscriu în curentul dominant al neuroendocrinologiei sovietice[35], domeniu aflat într-o dinamică accentuată la acea perioadă.

Un rol esențial în evoluția instituțională a catedrei l-a avut integrarea instruirii experimentale în procesul educativ. Studenții din anii superiori au fost implicați activ în lucrări de cercetare, care vizau teme precum activitatea bioelectrică a centrilor hipotalamici, reacțiile cortexului suprarenal la factori vibraționali sau modificările compoziției proteinelor sulfhidrilice sub stres[36]. Formarea practică reflecta modelul sovietic de învățare prin cercetare din anii precedenți, menit să dezvolte spiritul de observație, rigoarea metodologică și disciplina experimentală[37].

---

[31] Ibidem, f. 8.
[32] ANA, Procesele-verbale ale ședințelor Catedrei de Fiziologie a Omului și Animalelor pentru anul 1971-1972, F. 3186, inv. 1, d. 936, f. 6.
[33] Ibidem.
[34] Ibidem, f. 12.
[35] Ibidem, f. 15-16.
[36] Ibudem, f. 17-20, 70-72, 78-82.
[37] Mandan, I., Cercetări în domeniul științelor biologice, pedologice și agrochimice la Universitatea de Stat din Moldova (1946-1998), Chișinău, 1999, p. 47.

Totodată, dotarea laboratoarelor cu echipamente moderne pentru acea perioadă – electroforeză, microscopie electronică, radioizotopi – a permis alinierea cercetării chișinăuiene la nivelul standardelor unionale.

Activitatea didactică a fost însoțită, conform documentelor de arhivă, de o componentă educativ-ideologică complexă, caracteristică mediului universitar sovietic. Profesorii, continuau, să aibă atribuții nu doar în transmiterea cunoștințelor științifice, ci și în formarea convingerilor morale și politice ale studenților. Aceștia erau monitorizați permanent, iar procesul educațional includea vizite în cămine, discuții tematice, serate culturale și activități colective menite să stimuleze spiritul de solidaritate socialistă[38]. Concepția lui Melnic privind rolul profesorului ca „educator ideologic”[39] ilustrează funcția dublă a catedrei – de centru științific și instrument de control cultural și social.

Prin abordarea interdisciplinară, prin stimularea cercetării studențești și prin corelarea studiului funcțiilor organismului cu principiile sănătății și echilibrului biologic, Catedra de Fiziologie a Omului și Animalelor, în perioada conducerii lui Melnic, a contribuit la consolidarea unei culturi științifice solide, la cultivarea responsabilității profesionale și la formarea unei viziuni integrative asupra vieții și omului ca sistem fiziologic complex[40].

În paralel, la începutul anilor ’70 catedra a cultivat relații interinstituționale active cu institutele de cercetare din Suhumi și Kiev[41], care au permis participarea studenților și asistenților la stagii experimentale în domeniile fiziologiei endocrine, biochimiei și patologiei experimentale. Aceste colaborări confirmă nivelul avansat de integrare al universității chișinăuiene în rețeaua științifică a Uniunii Sovietice, precum și orientarea aplicativă a formării în domeniul fiziologiei.

Analiza discursului instituțional al Catedrei de Fiziologie a Omului și Animalelor din perioada din perioada 1960-1970, relevă o dublă determinare a activității: pe de o parte, aspirația spre autonomie științifică, manifestată prin elaborarea de programe experimentale originale și adoptarea tehnologiilor moderne; pe de altă parte, constrângerile ideologice continue impuse de sistem, care obligau la utilizarea unui limbaj normativ și la raportarea permanentă la dogma marxist-leninistă. Această tensiune între cercetare și conformism ideologic constituie una dintre trăsăturile definitorii ale mediului academic sovietic al epocii.

[38] ANA, Procesele-verbale ale ședințelor Catedrei de Fiziologie a Omului și Animalelor pentru anul 1971-1972, F. 3186, inv. 1, d. 936, f. 56-57.
[39] Ibidem, f. 4.
[40] Crivoi, A., Bacalov, I., Formarea competențelor profesionale ale studenților la disciplina fiziologie umană din cadrul facultății Biologie și Pedologie a Universității de Stat, în „The use of modern educational and informational technologies for the training professional competences ofthe students in higher education institutions”, Profadapt_FCP, december 7–8, 2018, Alecu Russo Balti State University, Republic of Moldova, pp. 149-153.
[41] ANA, Procesele-verbale ale ședințelor Catedrei de Fiziologie a Omului și Animalelor pentru anul 1971-1972, F. 3186, inv. 1, d. 936, f. 10.

BIBLIOGRAPHY:

1. Agenția Națională a Arhivelor (ANA), Procesele-verbale ale ședințelor Catedrei de Fiziologie a Omului și Animalelor pentru anii 1961–1962, F. 3186, inv. 1, d. 429.
2. ANA, Procesele-verbale ale ședințelor Catedrei de Fiziologie a Omului și Animalelor pentru anii 1964–1965, F. 3186, inv. 1, d. 528.
3. ANA, Procesele-verbale ale ședințelor Catedrei de Fiziologie a Omului și Animalelor pentru anul 1966, F. 3186, inv. 1, d. 632.
4. ANA, Procesele-verbale ale ședințelor Catedrei de Fiziologie a Omului și Animalelor pentru anul 1967, F. 3186, inv. 1, d. 604.
5. ANA, Procesele-verbale ale ședințelor Catedrei de Fiziologie a Omului și Animalelor pentru anul 1970-1971, F. 3186, inv. 1, d. 867.
6. ANA, Procesele-verbale ale ședințelor Catedrei de Fiziologie a Omului și Animalelor pentru anul 1971-1972, F. 3186, inv. 1, d. 936.
7. Cozma V. Istoria Universității de Stat din Moldova. Chișinău: CEP USM, 1996.
8. Crivoi, A., Bacalov, I., Formarea competențelor profesionale ale studenților la disciplina fiziologie umană din cadrul facultății Biologie și Pedologie a Universității de Stat, în „The use of modern educational and informational technologies for the training professional competences of the students in higher education institutions", Profadapt_FCP, december 7–8, 2018, Alecu Russo Balti State University, Republic of Moldova, pp. 149-153.
9. Mandan, I., Cercetări în domeniul științelor biologice, pedologice și agrochimice la Universitatea de Stat din Moldova (1946-1998), Chișinău, 1999.

FOREIGN GODS IN THE ROMAN WORLD: INTEGRATION, ADAPTATION, AND THE TRANSFORMATION OF IMPERIAL RELIGION

Daniel Ene
PhD Student, University of Craiova

Abstract: *The processes through which foreign deities, ranging from the Egyptian Isis to the Persian Mithras, were introduced, negotiated, and integrated into Roman religious life are very complex. Drawing on literary, epigraphic, and archaeological sources, the study reconstructs the political, social, and cultural mechanisms that shaped the Roman reception of non-indigenous cults. Rather than presenting Rome as a passive recipient of external influences, our analysis emphasizes the active, selective, and strategic manner in which Romans adopted, adapted, or resisted these divine figures. Particular attention is paid to imperial expansion as a catalyst for religious transfer, the role of mobility and trade networks, the function of mystery cults in responding to personal and existential needs unmet by state religion, and the evolving relationship between religious identity and imperial ideology. By examining case studies such as the cults of Isis, Serapis, Cybele/Magna Mater, Mithras, and the Syrian deities, the article highlights how these foreign gods contributed to the diversification of Roman worship practices, the formation of new communal identities, and ultimately to the transformation of the Roman religious landscape, from the late Republic into Late Antiquity.*

Keywords: *Roman religion, foreign cults, syncretism, Imperial expansion, cultural transfer*

Introducere

Studiul „*Zeii străini în lumea romană*” își propune să urmărească impactul pe care adoptarea zeităților străine l-a avut asupra vieții religioase romane, în sensul adoptării active și selective a acestora pentru a răspunde nevoilor existențiale, dar și ca parte a ideologiei imperiale. Studiul abordează procesele de integrare, adaptare și transformare a divinităților împrumutate de Roma, de la începutul expansiunii sale și stabilirii contactelor cu popoare având identități religioase diferite și până în perioada imperiului.

Încă din primele etape ale expansiunii imperiale peisajul religios al lumii romane a fost expus în mod continuu unor tradiții, culte și influențe teologice diverse, circulând în întregul bazin mediteranean. În perioada târzie a Republicii și, cu atât mai mult, în epoca imperială, Roma devenise deja un centru intercultural în cadrul căruia divinități de origine egipteană, anatoliană, persană, siriană și nord-africană coexistau cu panteonul tradițional roman. Aceste divinități străine, deseori etichetate *dei peregrini* sau „zei străini”[1] erau greu de înțeles și de integrat în sistemul religios ancestral roman – fie în virtutea originii lor geografice, a practicilor rituale neobișnuite; fie din cauza diferențelor etnice și culturale percepute. Totuși, „străinătatea” în context roman trebuie înțeleasă ca o categorie flexibilă și în continuă transformare. O divinitate putea fi „străină” în momentul introducerii sale, dar, cu timpul, să devină pe deplin integrată în structurile religioase

[1] Roger. Beck, *The Religion of the Mithras Cult in the Roman Empire.* Oxford: Oxford University Press, 2006, p.12.

civice, domestice sau imperiale ale Romei – un caz semnificativ fiind cel al lui Cybele/Magna Mater.[2] Integrarea și transformarea acestor divinități a răspuns unor nevoi ale religiei romane, în special legate de așteptările populației legate de viața de apoi.

INTEGRARE, ADAPTARE ȘI TRANSFORMAREA DIVINIȚĂȚILOR ÎMPRUMUTATE DE ROMA

Înțelegerea acestui fenomen trebuie să țină seama de interacțiunea complexă dintre sincretism, *interpretatio* și transfer cultural. Sincretismul, înțeles aici nu ca un amestec nediferențiat, ci ca un proces istoric de negociere religioasă, rămâne esențial pentru înțelegerea modului în care zeii străini au fost adaptați la tiparele rituale romane.[3] *Interpretatio Romana,* practica romană de identificare a zeilor străini cu corespondenți romani, de fuzionare a unor zei din regiuni diferite și adorare a lor sub nume roman a fost un rezultat al întâlnirii dintre aceste religii, ea făcând parte ulterior din sistemul de guvernare roman. Fără să fie abandonate, zeitățile vechi au fost integrate în noile realități romane prin sincretismul religios și *interpretatio Romana* și au făcut parte din procesul complex al romanizării. Adoptarea cultelor străine în Roma a fost rezultatul unui transfer cultural, un proces activ, selectiv și frecvent fundamentat politic - ele nu erau un pericol pentru organizarea socială romană câtă vreme se concentrau pe speranțe legate de viața de apoi, motiv pentru care, politica împăraților romani, a fost în primele secole ale imperiului, de indiferență, toleranță sau chiar bunăvoință față de acestea.[4] Schimbarea de atitudine, persecuțiile ordonate de împărați, s-au produs odată cu apariția creștinismului.

Studiul zeilor străini la Roma se sprijină pe o gamă largă de surse primare, fiecare oferind perspective distincte, dar totodată ridicând provocări metodologice. Textele literare – Titus Livius, Tacitus, Varro, tratatele filosofice - Cicero și criticile satirice – Iuvenal- oferă perspective valoroase, dar modelate de ideologia elitară și de agende retorice specifice perioadei în care au fost redactate. Documentele epigrafice, precum dedicații, titluri preoțești și inscripții edilitare, furnizează mărturii mai directe despre practicanții, patronii și instituționalizarea cultelor străine în întregul imperiu.[5] Rămășițele arheologice – complexe templare, mithraeum-uri, statui, obiecte rituale – iluminează dimensiunile materiale și spațiale ale practicii religioase, dezvăluind adesea forme de pluralism și hibriditate care nu reies neapărat și din relatările literare. În cele din urmă, papirusurile, textele magice și iconografia contribuie la înțelegerea proceselor rituale, a devoțiunii personale și a receptării transculturale.

Zeii străini au fost introduși, adaptați și, în cele din urmă, integrați în viața religioasă romană: Isis, Mithras, Serapis, Cybele sau divinitățile siriene, au locul lor în cadrul unor dinamici mai ample de expansiune politică, mobilitate socială și interacțiune culturală, caracteristice Mediteranei din perioada târzie a Republicii până în Antichitatea târzie. Integrarea acestor divinități oferă o perspectivă nu doar asupra religiei romane, ci și asupra naturii variabile a identității romane, a ideologiei imperiale și a experiențelor religioase trăite de indivizi într-un imperiu vast și multicultural.

Întâlnirile romanilor cu divinitățile străine trebuie situate în cadrul dinamicilor mai largi ale influențelor mediteraneene și expansiunii imperiale. Începând cu secolul al III-lea î.Chr., imperialismul roman a funcționat ca un factor major al mobilității religioase, remodelând geografia spirituală a lumii antice. Cuceririle militare, integrarea administrativă și formarea unor rețele de

[2] *Ibidem,* pp.56-59.
[3] Idem
[4] Silviu Sanie, *Cultele orientale în Dacia Romană,* VoI I, *Cultele siriene și palmiriene*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1981, pp. 21-22.
[5] *Ibidem,* pp.100-102.

comerț și comunicare pe distanțe lungi au permis o circulație fără precedent a cultelor, a iconografiei și conceptelor teologice între regiuni anterior separate prin bariere lingvistice, politice sau culturale.[6] În acest sens, răspândirea zeilor străini în lumea romană nu a constituit un fenomen periferic, ci o consecință structurală a imperiului: pe măsură ce Roma se extindea, imperiul devenea un fir prin care ideile religioase circulau, se transformau și se reconfigurau.

Dincolo de dominația politică expansiunea romană a generat condițiile necesare transferului cultural pe scară largă. Popoarele cucerite și-au adus adesea tradițiile religioase cu ele în teritoriile controlate de Roma; fie voluntar, prin migrație, sau involuntar, prin sclavie. În același timp, elitele romane au adoptat deliberat divinități străine atunci când acestea erau percepute ca avantajoase politic sau eficiente din punct de vedere ritualic. Importarea zeiței Cybele în timpul celui de-al doilea război punic este exemplară: Senatul, urmând instrucțiuni oraculare, a invitat zeița din Anatolia la Roma, ca parte a unei inițiative statale atent orchestrate menite să stabilizeze destinul cetății.[7] Astfel de cazuri arată că mobilitatea religioasă în imperiu nu poate fi înțeleasă exclusiv ca difuziune culturală; ea implica, de asemenea, acte deliberate de diplomație religioasă susținută de stat, modelate de nevoi politice și obiective ideologice.[8]

Pe lângă acțiunile statului, mobilitatea cotidiană a indivizilor în interiorul imperiului a avut un rol decisiv în diseminarea cultelor străine. Soldații staționați în provincii de frontieră sau integrați în unități auxiliare multietnice întâlneau frecvent și adoptau divinități locale, purtând aceste culte în Italia sau în noile garnizoane în care erau trimiși.[9] Negustorii implicați în rețele comerciale maritime și terestre au funcționat ca intermediari importanți, facilitând răspândirea cultului lui Isis și Serapis în nodurile comerciale ale Mediteranei.[10] Atât sclavii cât și cetățenii liberi – provenind deseori din Mediterana Orientală, Africa de Nord sau Levant – au introdus ritualuri domestice și culte familiale în mediile urbane romane, contribuind la pluralismul religios din cartiere, ateliere și spații domestice.[11] În paralel, specialiștii rituali precum preoții, ghicitorii sau conducători ai inițierilor au circulat odată cu aceste populații, întemeind sanctuare, și asociații cultice care au funcționat ca puncte de ancorare pentru difuziunea religiilor străine.[12]

Marea Mediterană era deja un spațiu religios pluralistic înainte de ascensiunea Romei. Lumea greacă arhaică și clasică se caracteriza prin schimburi transculturale semnificative, vizibile în răspândirea cultelor anatoliene, levantine și egiptene în polisurile grecești.

Cultele orientale au pătruns lent pe teritoriul statului roman încă de la sfârșitul secolului III î.Chr., pentru ca în secolul următor, să fie prezente prin temple, ritualuri și asocieri cu diferite acțiuni sau momente din viața imperiului.[13] Au existat atât motive economice, comerciale, dar și intelectuale și religioase, care au facilitat prezența acestor culte pe teritoriul statului roman, dar ele au fost în mod fundamental legate de prezența comercianților, sclavilor, a meseriașilor dar și a soldaților recrutați din provinciile orientale sau a celor staționați în legiunile romane e acolo, care au intrat în contact cu populația locală. Cultul lui Isis, de pildă, era atestat în spațiul egeean încă

[6]Greg Woolf, *Tales of the Barbarians: Ethnography and Empire in the Roman West,* New Jersey, Edited by Wiley-Blackwell, 2011, p.192.
[7]Lynn. E. Roller, *In Search of God the Mother: The Cult of Anatolian Cybele,* Califomia, Edited by Berkeley: University of California Press, 1999, pp. 203-233.
[8]Jorg Rüpke, *Panthéon: A New History of Roman Religion,* New Jersey, Princeton University Press, 2018, p.95.
[9] Michael. Speidel, *The Spread of the Mithras Cult in the Roman Army*, In *Mithraic Studies*, Manchester, Edited by. J. R. Hinnells, Manchester University Press, 1980 pp. 29-38.
[10]Robert A.,Wild, *Water in the Cultic Worship of Isis and Sarapis,* Leiden, Edited by Leiden-Brill, 1981, pp.210-211.
[11]Sandra Joshel, *Work, Identity, and Legal Status at Rome,* Oklahoma, University of Oklahoma Press, 1992 p.180.
[12]Jaime Alvar, *Romanising Oriental Gods: Myth, Salvation and Ethics in the Cults of Cybele, Isis and Mithras,* Leiden: Brill, 2008, p.80.
[13]Silviu Sanie, *op.cit.*, pp. 19-20.

din secolul al V-lea î.Chr., iar interpretările grecești ale zeițelor din Orientul Apropiat erau larg răspândite.[14] Tradițiile religioase feniciene, cipriote și anatoliene circulau prin rețele comerciale îndepărtate și prin expansiuni coloniale cu mult înainte de dominația politică romană. Mobilitatea religioasă din epoca romană s-a construit, pe tipare mediteraneene preexistente, și nu a reprezentat o inovație radicală. Ceea ce s-a schimbat sub hegemonia romană a fost scara, densitatea și gradul de instituționalizare a acestor interacțiuni, care au devenit din ce în ce mai structurate prin administrarea imperială, logistica militară și cadre juridice unificate.[15] Chiar înainte ca imperiul să atingă extinderea sa maximă, Roma avea o lungă tradiție de acceptare a zeilor străini în sistemul său religios. În perioadele regală și republicană timpurie, panteonul roman fusese deja modelat de influențe grecești și etrusce, ceea ce sugerează că importul divin era integrat în identitatea religioasă romană încă din fazele sale incipiente.[16] Religia greacă a exercitat o influență profundă și durabilă asupra practicilor religioase romane. Procesul de integrare al elementelor grecești în cadrul religiei romane a fost unul complex, dinamic și gradual, marcat de adaptări subtile și reinterpretări generoase care reflectă preocupările și valorile distincte ale Romei. Prin intermediul sincretismului religios, al adoptării miturilor și al integrării principiilor filosofice grecești, această interacțiune dintre cele două civilizații depășește ideea de simplu transfer cultural și devine, mai degrabă, o fuziune creativă de elemente care generează, în cele din urmă, un peisaj religios, în care aspectele grecești și romane se împletesc și coexistă.

Acceptarea lui Apollo în cultul roman din secolul al V-lea î.e.n. și construirea primului templu dedicat lui în 431 î.e.n. demonstrează atât permeabilitatea sistemului religios roman. La fel, practica de *evocatio* – invocarea zeului protector al unui oraș inamic pentru a părăsi comunitatea respectivă și a veni la Roma – evidențiază înțelegerea timpurie a romanilor privind zeii ca entități mobile, negociabile și transferabile.[17]*Evocatio***,** este chemarea, atragerea de partea romanilor a unor zeități străine, în special în împrejurări dificile, cum ar fi războiul sau asediul, procedeu ce crea o stare de nesiguranță în tabăra inamică, rămasă fără protectorii tradiționali, trecuți astfel în tabăra romană. Această însușire de zeități străine cărora le erau promise sacrificii bogate și temple era totodată și o atenuare a pedepselor pe care romanii le-ar fi atras datorită jafurilor provocate în zonele de conflict prin însușirea de către soldați a unor statui ale divinităților sau altor obiecte cu caracter sacru.

Aceste precedente relevă o continuitate între religia romană timpurie și transformările mai ample ale epocii imperiale. Imperiul nu a modificat fundamental deschiderea Romei către divinități străine; dimpotrivă, a amplificat tipare existente de mobilitate, sincretism și apropriere, integrându-le în cadrul geopolitic extins al imperiului mediteranean. În consecință, zeii străini care aveau să înflorească ulterior la Roma trebuie priviți nu ca anomalii socio-religioase, ci ca moștenitori ai unei tradiții îndelungate de circulație religioasă, profund înrădăcinată în evoluția istorică a Romei însăși.

Integrarea zeilor străini în viața religioasă romană s-a desfășurat printr-un ansamblu de mecanisme politice, sociale, economice, culturale și simbolice interconectate. Aceste mecanisme variau de la intervenții statale, la practici dezvoltate la nivel comunitar, modelate de mobilitate, formare socială și devoțiune personală. Înțelegerea modului în care aceste procese funcționau clarifică de ce anumite culte străine au dobândit o prezență durabilă în Roma, în timp ce altele au

[14]Walter Burkert, *The Orientalizing Revolution: Near Eastern Influence on Greek Culture in the Early Archaic Age,* Cambridge, MA: Harvard University Press, 1992, pp 304-336.
[15]Purcell Horden, Nicholas. *The Corrupting Sea: A Study of Mediterranean History*, Oxford: Blackwell, 2000 pp.431-446.
[16]Tim Cornell, *The Beginnings of Rome.* London, Edited by Routledge, 1995, pp 75-76.
[17]Mary Beard, North, John; Price, Simon. *Religions of Rome.* 2 vols. Cambridge: Cambridge University Press, 1998, pp. 322-336.

rămas marginale sau au fost categoric reprimate.[18] În cele din urmă, ecosistemul religios roman a fost unul foarte dinamic: divinitățile străine au fost absorbite, dar și reinterpretate, negociate și transformate în mod activ în cadrul lumii romane.

Statul roman exercita o autoritate considerabilă asupra expresiei publice a religiei, inclusiv asupra introducerii, reglementării sau reprimării cultelor străine. Senatul intervenea frecvent atunci când considera că anumite practici rituale puteau destabiliza ordinea publică sau amenința moravurile tradiționale. Repetatele expulzări ale cultului lui Isis în ultima perioadă republicană exemplifică această dinamică: în ciuda popularității zeiței printre plebea urbană și anumite segmente ale elitelor, Senatul a privit cu suspiciune ritualurile ei și a încercat să le limiteze vizibilitatea în interiorul *pomerium*-ului.[19] Pe de altă parte, cultele străine puteau primi recunoaștere prin decrete senatoriale, în special atunci când circumstanțele politice sau justificările rituale o impuneau. Reglementarea, mai mult decât acceptarea sau respingerea totală, a fost adesea modalitatea preferată de gestionare, permițând cultelor străine să funcționeze, dar limitând autonomia lor în ceea ce privește preoția, finanțarea sau vizibilitatea publică.[20]

Senatul funcționa ca gardian al tradiției religioase romane și al moralității publice - *mos maiorum* - obiceiurile strămoșești[21] fiind socotite baza stabilității statului. Intervențiile sale erau adesea prezentate ca măsuri defensive împotriva presupusei corupții morale, a entuziasmului ritual excesiv sau a erodării coeziunii civice. Reprimarea cultului bacanal în 186 î.Chr. este cel mai cunoscut exemplu: decretul senatorial *De Bacchanalibus* a restricționat numărul membrilor, ritualurile de inițiere și locurile de întâlnire, demonstrând hotărârea statului de a reglementa cultele străine sau inovatoare care păreau să amenințe ierarhiile stabilite sau chiar unitatea socială.[22] Succesele generalului Hannibal în Italia au fost socotite de romani un semn de mânie divină, motiv pentru care au hotărât să suspende ritualurile scandaloase în cinstea lui Bacchus. Aceste acțiuni dezvăluie astfel un principiu fundamental al politicii religioase romane: cultele străine erau acceptabile doar în măsura în care puteau fi încorporate în structura ordinii civice și a ideologiei statale.

În ciuda prudenței sale, statul roman a adoptat strategic divinități străine atunci când circumstanțele impuneau nevoia de sprijin divin sau legitimare politică. Importarea lui *Cybele/Magna Mater* în timpul celui de-al doilea război punic rămâne cazul cel mai cunoscut. Acționând conform indicațiilor din Cărțile Sibiline, Senatul a chemat zeița din Pessinus la Roma, prezentând sosirea ei ca o intervenție divină capabilă să asigure victoria militară și să restaureze moralul roman.[23] Acest episod arată cum zeii străini puteau servi interesele statului prin construirea unor narațiuni religioase care legau puterea divină de destinul Romei.[24] Integrarea reușită a lui Cybele a stabilit, de asemenea, un model pentru politicile imperiale ulterioare privind adoptarea divinităților străine în scopuri ideologice, inclusiv pentru integrarea zeilor solari orientali în cultul imperial din secolul al III-lea.

Orașele romane, în special porturi precum Ostia, Puteoli și Alexandria (Egipt), au reprezentat adevărate izvoare de diversitate religioasă. Afluxul de migranți, negustori, muncitori și sclavi din întregul bazin mediteranean a generat cartiere multietnice în care cultele străine puteau

[18] *Ibidem*, pp. 91-93.
[19] *Ibidem*, pp.120-125.
[20] John Scheid, *An Introduction to Roman Religion*, Bloomington, Indiana University Press, 2003, p.19.
[21] Gheorghe Guțu, *Dicționar latin-român*, București, Editura Humanitas, 2007, p.363.
[22] John North, *Democratic Politics in Republican Rome*. In *Religion and Politics in the Ancient World*, London, Edited by A. Powell, Routledge, 1990, pp 198-210.
[23] *Ibidem*
[24] Lynn .E. Roller, *op.cit.*, p. 240.

prinde rădăcini. Astfel de comunități ofereau rețele sociale, structuri de sprijin și spații rituale comune care facilitau menținerea și transmiterea tradițiilor religioase străine.[25] Densitatea urbană amplifica vizibilitatea cultelor străine, favorizând hibridizarea religioasă și coexistența practicilor romane și ne-romane de asemenea.

Integrarea economică a Mediteranei sub dominație romană a accelerat răspândirea formelor religioase străine. Negustorii, marinarii și caravanele comerciale au acționat atât ca purtători, cât și ca practicanți ai cultelor străine, transportând obiecte religioase, elemente iconografice și cunoștințe rituale de-a lungul rutelor maritime și terestre. Distribuția sanctuarelor lui Isis și răspândirea cultului lui Mithras de-a lungul coridoarelor militare și comerciale prestabilite reflectă împletirea activității economice cu mobilitatea religioasă.[26]

Patronajul elitei a fost de asemenea esențial în legitimarea și instituționalizarea cultelor străine. Familiile înstărite puteau finanța temple, sponsoriza preoții, ridica dedicații sau introduce ritualuri străine în propriile gospodării. Un astfel de patronaj ridica prestigiul divinităților străine și, în același timp, le ancora în practicile culturale ale elitei. Dinastiile imperiale au jucat un rol și mai decisiv, în acest sens: începând cu Augustus, împărații au sprijinit selectiv cultele străine care corespundeau agendelor politice sau intereselor lor personale. Patronajul acordat lui Isis și Serapis în timpul lui Domițian, iar mai târziu sub Severi, a contribuit în mod semnificativ la difuziunea lor pe scara imperială.[27] Sponsorizarea elitară și imperială a transformat astfel anumite divinități străine din prezențe marginale în culte instituționalizate și larg răspândite.

INTERPRETATIO ROMANA A DIVINITĂȚILOR STRĂINE

Unul dintre cele mai influente mecanisme de integrare religioasă a fost *interpretatio Romana*, prin care romanii identificau zeii străini cu echivalenți romani pe baza unor similitudini funcționale percepute. *Interpretatio Romana,* adică explicarea, lămurirea romană[28] a acestor zei era o strategie interpretativă făcea divinitățile străine inteligibile și acceptabile în discursul roman. Un astfel de zeu interpretat este Iuppiter Dolichenus, o sincretizare a zeului suprem roman cu cel sirian, Baal din Doliche[29]. Zeul devine important atât pentru militarii care mergeau la război împotriva parților, dar și pentru comercianții de-a lungul rutelor comerciale ce legau Marea Mediterană de Eufrat și Pontul Euxin. Iuppiter Dolichenus, zeu al furtunilor și înălțimilor, avea și influențe mithraice, fiind socotit o divinitate binefăcătoare, care aduce victoria. Procesul de *interpretatio Romana* nu elimina caracterul străin al zeilor, ci îi integra simbolic în cadre familiare, dar păstrând totodată particularitățile rituale care îi defineau.[30]

Adaptarea formelor rituale, a stilurilor arhitecturale și a convențiilor iconografice străine a facilitat, de asemenea, integrarea. Cultele străine au adoptat frecvent materiale de construcție romane, metode decorative și structuri festive, producând expresii religioase hibride care combinau elemente locale și străine. Iconografia lui Isis în arta romană, de exemplu, a evoluat pentru a include motive stilistice romane, păstrând în același timp elemente egiptene precum *sistrum*-ul (instrumentul din Vechiul Egipt având forma hieroglifei „viață”, constând într-o ramă metalică traversată de fire metalice, ce scotea sunete destinate să alunge spiritele rele).[31] Adaptările

[25]Andrew Érskine, *Roman Imperialism,* Edinburgh, Edinburgh University Press, 2003, p.19.
[26]Roger Beck, *op.cit.*, pp. 188-190.
[27]Jaime Alvar, *op.cit.*, p.29.
[28] Gheorghe Guțu, *Dicționar latin-român,* București, Editura Humanitas, 2007, p.331.
[29] Silviu Sanie, *op.cit.*, pp.36-37.
[30] R.Beck, *op.cit.*, pp.80-82.
[31]Nhung.Tran, *Isis in the Roman West: Iconography and Local Identities,* In *Egyptian Religion in the Roman Empire,* Leiden, Edited by Malaise Brill, 2018, pp.114-117.

rituale, precum alinierea la calendarul roman sau reconfigurarea ritualurilor de inițiere, au permis cultelor străine să funcționeze în ritmurile civice romane, păstrându-și în același timp identitățile rituale distinctive. Sincretismul a permis reinterpretarea voinței divine într-un mod care reflecta structura culturală complexă a imperiului, facilitând integrarea credințelor străine în religia de stat romană, păstrând un sentiment de continuitate și unitate. Mitologia greacă a oferit o varietate bogată de narațiuni care explorau originile cosmosului, ale zeilor și ale experiențelor umane. Roma a început să adopte și să adapteze aceste mituri, interpretându-le pentru a se alinia valorilor romane, contextului istoric și ideologiei imperiale. Această integrare a mitologiei grecești în cultura romană nu numai că a îmbogățit tradițiile religioase și literare romane, dar a contribuit și la formarea concepției romane despre destin, eroism și aprecierea divină. Unul dintre cele mai proeminente exemple de influență mitologică greacă în cultura romană este figura lui Hercules (Heracles, în mitologia greacă).[32] Celebrat pentru forța extraordinară și perseverența sa, Hercules a devenit un simbol cheie al eroismului atât în tradițiile grecești, cât și în cele romane. În timp ce grecii îl onorau pe Heracles pentru cele douăsprezece munci legendare și pentru capacitatea sa de a depăși provocări aproape imposibile, romanii l-au îmbrățișat pe Hercules ca pe un model de virtute civică și personală. În cultura romană, Hercules a căpătat și roluri suplimentare dincolo de muncile sale mitologice – el a devenit asociat cu protecția rutelor comerciale și cu patronajul atleților, reflectând valorile romane de forță, rezistență și prosperitate economică.

Pătrunderea creștinismului a făcut ca zeitățile romane concentrate în jurul sanctuarelor, miturilor și ritualurilor să devină marginale, în special după adoptarea sa de către împărații romani. Creștinismul, având ca punct de plecare tradiția evreiască a Cărții Sfinte și profețiile despre sosirea lui Mesia, l-a recunoscut pe acesta ca fiind Iisus Christos. În primele secole ale creștinismului, acesta a atras puțin atenția autorităților imperiale, romanii considerându-l mai mult o dispută internă a iudaismului. Relațiile cu comunitățile creștine au fost sporadice, neutre. Eusebiu din Cezareea vorbește despre o creștere explozivă a numărului creștinilor în timpul împăratului Tiberius, când în fiecare sat și oraș existau biserici cu mii de credincioși, datorită activității misionare a apostolilor. Persecuțiile religioase la care au fost supuși creștinii în timpul împăraților Nero, Domitian, Traian, Hadrian, Antoninus Pius, Marcus Aurelius, nu erau legate de apartenența la grupul religios însuși; exista o practică a împăraților de a pune pe seama creștinilor unele dificultăți prin care trecea statul. Creștinii nu participau la ritualurile cetății, aveau legături cu comunități din zone largi, refuzau să admită existența zeilor și zeițelor și atrăgeau noi membri ce alegeau să își abandoneze credința în zei și să se creștineze prin botez. În 112 d.Chr. numele de Creștinism, în sensul de credincioși ai lui Iisus Christos era folosit și cunoscut în Imperiul Roman după cum apare într-un raport al lui Pliniu cel Tânăr către împăratul Traian; în calitate de guvernator al Pontului, acesta îi relata împăratului despre o răspândire masivă a creștinismului în provincie, iar împăratul știa despre această religie.[33] Împăratul Constantin cel Mare a transformat creștinismul în religie de stat, fapt cu consecințe asupra întregii istorii ulterioare. Trecerea lui la creștinism s-a făcut după ce acesta a văzut pe cer crucea și inscripția „ *Cu acest semn vei învinge*”, înaintea bătăliei finale de la Podul Milvian din 312.

Comunitățile creștine, care se defineau ca, cei ce cred în Iisus Christos, deja consemnate în scris în Noul Testament, s-au format lent, fiind supuse persecuțiilor, având succes mai întâi în rândul femeilor și sclavilor, dar au devenit la sfârșitul secolului III o importantă parte a populației

[32]J.Guilaine, G.Laforgue, H.Effenterre, *Larousse, Istoria universală, Volumul I, De la origini până la sfârșitul marilor imperii,* Traducere de Șerban Velescu și Maria Cazanacli, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005, p.514.

[33] https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199340378.013.114 *The Religious History of the Roman Empire*, John North (Editor) 2017, p. 3.

imperiului. Legiferarea creștinismului prin Edictul de la Milan din 313, de către împăratul Constantin cel Mare a însemnat trecerea la o nouă etapă a istoriei romane în care împărații guvernează prin voința divină.

Cultele străine au traversat adesea granița dintre practica religioasă publică și cea privată. Unele au fost restrânse la spații private – locuințe, depozite, ateliere, colegii funerare – unde puteau înflori fără a atrage atenția statului. Altele au dobândit treptat recunoaștere publică, fondând temple monumentale sau participând la festivaluri civice. Această negociere între sfera domestică și cea publică a permis cultelor străine să se adapteze constrângerilor politice, menținând totodată comunități religioase robuste.[34] În timp, interacțiunea dintre devoțiunea privată și cultul public a generat un spectru de vizibilitate pe care religiile străine puteau funcționa, evolua și crește.

Concluzii

Examinarea cultelor străine din Roma contestă concepțiile tradiționale despre „străinătate" și scoate în evidență natura pragmatică, permisivă a sistemului religios roman. Departe de a fi marginale, divinitățile de origine externă au devenit componente esențiale ale vieții civice, ale devoțiunii individuale și ale ideologiei imperiale. Integrarea lor arată că religia romană nu a fost un sistem fix, uniform, ci mai degrabă o constelație în continuă transformare de practici, credințe și interacțiuni sociale.

Termenul *dii peregrini* implică adesea exterioritate, noutate sau intruziune culturală. Totuși, dovezile istorice dezvăluie o realitate mult mai complexă. Divinitățile grecești, egiptene, anatoliene, siriene și persane au fost transformate prin sincretism, *interpretatio Romana* și adaptare rituală, devenind semnificative în cadrul societății romane. Noțiunea de „străin" era ea însăși maleabilă: aceasta se modifica în funcție de context, de politica imperială și de receptarea publică. Până în epoca imperială timpurie, multe dintre aceste culte nu mai erau percepute ca noutăți exotice, ci ca elemente familiare ale vieții religioase civice, urbane și private din Roma.

Cultele străine dezvăluie permeabilitatea structurilor religioase romane. Integrarea tradițiilor diverse evidențiază câteva caracteristici fundamentale ale acestui sistem: sincretismul- când divinitățile se combinau dincolo de limite culturale, geografice și teologice; flexibilitatea socială - participarea la culte putea transcende granițele impuse de gen, statut social sau origine etnică, permițând atât grupurilor marginale, cât și elitelor să se implice activ; instrumentalitatea ideologică: împăratul putea utiliza divinități de origine străină pentru consolidarea identității romane, a unității imperiale și a legitimității politice. Împreună, aceste toate aceste trăsături subliniază faptul că religia romană nu era doar o ierarhie rigidă de culte acceptate de stat, ci un sistem adaptabil, negociabil și cultural maleabil, capabil să absoarbă și să remodeleze influențe diverse, indiferent de tip sau origini.

[34] Mary Beard, North John; Price, Simon, *op. cit.*, p.200.

BIBLIOGRAPHY:

1. Alvar, Jaime, *Romanising Oriental Gods: Myth, Salvation and Ethics in the Cults of Cybele, Isis and Mithras,* Leiden Edited by Leiden: Brill, 2008.
2. Beard, Mary, North, John; Price, Simon, *Religions of Rome,* 2 vol., Cambridge, Cambridge University Press, 1998.
3. Beck, Roger, *The Religion of the Mithras Cult in the Roman Empire,* Oxford, Oxford University Press, 2006.
4. Burkert, Walter, *Ancient Mystery Cults,* Cambridge, MA: Harvard University Press, 1987.
5. Burkert, Walter, *The Orientalizing Revolution: Near Eastern Influence on Greek Culture in the Early Archaic Age,* Cambridge, MA: Harvard University Press, 1992.
6. Cornell, Tim, *The Beginnings of Rome,* London, Edited by Routledge, 1995.
7. Cizek, Eugen, *Istoria Romei,* Bucure ;ti, Editura Paideia, 2002.
8. Érskine, Andrew, *Roman Imperialism,* Edinburgh, Edinburgh University Press, 2003.
9. Guilaine, J, Laforgue, G., Effenterre, H., *Larousse, Istoria universală, Volumul I, De la origini până la sfârșitul marilor imperii,* Traducere de Șerban Velescu și Maria Cazanacli, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.
10. Horden, Peregrine & Purcell, Nicholas, *The Corrupting Sea: A Study of Mediterranean History,* Oxford, Edited by Blackwell, 2000.
11. Joshel, Sandra R. *Slavery in the Roman World,* Cambridge, Cambridge University Press, 2010. Joshel, Sandra R. *Work, Identity, and Legal Status at Rome,* Oklahoma, University of Oklahoma Press, 1992 p.180.
12. Nock, Arthur Darby, *Syncretism in the Roman Empire*. *Oxford Classical Review*, 1933. *Essays on Religion and the Ancient World,* Oxford, Oxford University Press, *1972.*
13. North, John, *Democratic Politics in Republican Rome,* In *Religion and Politics in the Ancient World*, London, Ed. A. Powell, Routledge, 1990.
14. Rives, J. B. *Religion in the Roman Empire,* Oxford, Edited by Blackwell, 2007.
15. Roller, Lynn E., *In Search of God the Mother: The Cult of Anatolian Cybele*, Berkeley, University of California Press, 1999.
16. Rüpke, Jörg, *Religion in the Roman Empire,* Cambridge, Edited by Polity, 2012.
17. Rüpke, Jörg, *Pantheon: A New History of Roman Religion,* New Jersey, Princeton University Press, 2018.
18. Scheid, John, *An Introduction to Roman Religion.* Bloomington, Indiana University Press, 2003.
19. Speidel, Michael, *The Spread of the Mithras Cult in the Roman Army,* In *Mithraic Studies,* Edited by J. R. Hinnells, Manchester, Manchester University Press, 1980.
20. Tran, Nhung, *Isis in the Roman West: Iconography and Local Identities,* In *Egyptian Religion in the Roman Empire*, Leiden, Edited by. M. Malaise Brill, 2018.
21. Wild, Robert A, *Water in the Cultic Worship of Isis and Sarapis,* Leiden, Edited by Leiden: Brill, 1981.
22. Woolf, Greg, *Tales of the Barbarians: Ethnography and Empire in the Roman West,* New Jersey, Edited by Wiley-Blackwell, 2011.
23. https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199340378.013.114 *The Religious History of the Roman Empire*, John North (Editor) 2017.

THE ROLE OF MAJOR ALEXANDRU SOCEC IN THE CANCELLATION OF HAY IMPORTS FROM HUNGARY (1899) – AN ADMIRABLE EXAMPLE OF DIPLOMACY, PROFESSIONALISM AND INSPIRATION

Stelian Cătălin Ghiţuleasa
PhD Student, University of Craiova

Abstract: *On July 10, 1899 (Old Style calendar), Major Alexandru Socec received a telegraphic order to report to the Ministry of War. At that time, Socec was acting commander of the 4th Roşiori Regiment, replacing Colonel Alexandru Averescu, who had been his close friend since 1881. Both had attended the two-year courses of the Non-Commissioned Officers' School at Dealu Monastery (Socec graduated in 1883, while Averescu had completed the program a year earlier). Iacob Lahovary, the Minister of War, informed him that Nicolae Fleva, his counterpart at the Ministry of Finance, had decided that Major Alexandru Socec should be responsible for organizing the reception of hay imported from Hungary. Alecu (as his close friends called him) had nearly two decades of experience in this complex field, having been regularly appointed as a member of the Remount Commissions since 1880—the year he entered the army as a volunteer soldier. Another reason for the complete trust he enjoyed at the highest levels was his honesty, appreciated by King Carol I himself, whose trusted aide he would later become. This explains why Major Socec held, as a member, the same responsibilities as the President of the National Remount Commission of the Ministry of War (a position that could only be occupied by colonels). On July 14, 1899, Socec met with Minister Fleva, who was dissatisfied with the way the imported hay from Hungary was being received and with its poor quality. For these reasons, the Minister of Finance wanted Socec to leave immediately for Szeged—where the receiving center was located—and take charge of all the organizational aspects of the matter so that the Romanian state would not be harmed. Before being sent to Hungary (he was to arrive only at the end of July, as he was temporarily replacing Colonel Averescu, who was on leave), Socec asked the minister to provide him with all the accounting documents and the specifications book. He was eager to study them thoroughly to identify irregularities and devise a new plan of action. After analyzing the contracts and specifications, he presented Minister Nicolae Fleva with a detailed report, in which he did not hesitate to point out that those responsible for its drafting had committed a "crime." Under Socec's supervision, the reception of the hay from Hungary took place over the course of a month (July 28–August 28, 1899) and concluded honorably for the Romanian state. Through a new telegram, he was urgently recalled to Bucharest, where Minister Fleva tasked him with cancelling—by any means necessary—the enormous remaining sum due to the Hungarian supplier, as rainfall in the country had promised a rich harvest. Up to that point, 3 million lei had already been paid, but the next transaction involved a much larger amount. The extraordinary role that Socec will play in this affair will be reflected in the maintenance of the amount of 7,140,000 lei in the account of the Romanian state. The supplier Rosenberg will also be compensated with the handsome sum of 120,000 lei, and the Chairman of the Board of Directors of the Bank of Budapest and the other members are assured by Socec that they will be decorated with high Romanian military orders if they accept the cancellation of the contract. Without this really brilliant idea of Major Socec, it is unlikely that the Chairman of the Board of Directors of the bank would have accepted the proposal of the representative of the Romanian state, as we will see in the text in extenso of the article. At the end of this affair, Minister Nicolae Fleva and King Carol I himself warmly congratulate Alexandru Socec, rewarding him, on his name day (August 30), with the order "Crown of Romania" cls.IV.*

Keywords: *Minister of Finance, Major, Alexandru Socec, Nicolae Fleva, hay, cancellation, decorations.*

Introduction

The "Journal" of General Alexandru Socec, written between 1877–1928, contains an impressive source of information regarding the political, military, social, economic, and cultural realities of Romania and Europe. Spanning two eras, antagonistic in mentality, the events are recounted in a truly fascinating manner for the researcher concerned with bringing to light aspects scarcely known to the general public. The sequence concerning the cancellation of the hay imported from Hungary is undoubtedly one of the glorious moments of Alexandru Socec's career. Always found near the Romanian Royal Family, with a solid culture and remarkable administrative experience, Alecu Socec was considered by his superiors—rightfully so—the most suitable man for managing crisis situations such as the one in the summer of 1899. Proposed as a member of numerous remount commissions since 1880, the year he joined the army as a volunteer soldier, Socec became an expert in the acquisition and maintenance of Army horses, occupying various extremely important positions. In 1900, the Ministry of War appointed him commander of the Army Stud Farm at Cislău, a position he held simultaneously with that of permanent member of the National Remount Commission, his responsibilities being identical to those of the president. Thanks to his remarkable knowledge of horse breeding (he had published two volumes on the subject, both financially successful at the time), Major Alexandru Socec was appointed to the Zootechnical Commission of the Ministry of Agriculture, where he played a significant role. His valuable ideas—always presented clearly and convincingly—were accepted by the commission members with few objections, proof of the unanimous trust he enjoyed at the highest level. His extraordinary financial-accounting skills—he was the son of the well-known bookseller and publisher Ioan V. Socec, extremely successful in pre-war Romania—recommended him for a seat on the Board of Directors of the Savings and Deposits House (CEC), a privileged position he retained for many years. His refinement, ease in maintaining pleasant conversations with anyone, and strong connections within Europe's aristocratic circles greatly facilitated his access everywhere. It should be noted that three of the four sisters of his wife, the beautiful and wealthy American Susie Harlan-Price, married barons from Hungary, Austria, and Germany. The influential Harlan-Price family was always near the crowned heads of Europe, including Romania—an aspect not negligible for the ambitions of Socec, who came from a family without aristocratic origins. We can thus understand the fair and inspired decision of the Minister of Finance to call upon Socec's services for such a delicate case, one that required impeccable tact. And Socec did not disappoint—he was the most suitable man at that moment for missions of utmost importance in the interest of the Romanian state.

26 MAY 1899. I am summoned to Bucharest to remount in Sandorheza 46 permanent horses and 182 replacement horses. The heat is unbearable, and there is no rain. People say the cattle have nothing left to eat. Not a single blade of hay has grown! All reserves have been exhausted.

4 JUNE 1899. We wanted to take another 500 replacement horses for the cavalry, but due to the lack of hay, we received orders to return. Minister Fleva made a contract with Hungary to buy hay for 10,000,000 lei.

10 JUNE 1899. Our regiments have also received pressed hay from Hungary. Colonel Baldovin went to Bukovina to see if he could find hay for the regiments in northern Moldavia. There is a total shortage of hay and straw!

15 JUNE 1899. When we conduct field training, we are enveloped in an immense cloud of dust—there is not a blade of grass left to be seen. The cattle are dying of hunger and thirst. It is a

true catastrophe! Beef has become cheaper, and the flocks of sheep have withdrawn into the mountains where they still find a little grass.

16 JUNE 1899. Colonel Averescu wants to leave on vacation in July and asked me not to leave before the 5th or 6th of August. We came to a full understanding! I will go on vacation on August 6, or else I will leave with Susie to Egypt in the winter (where we have not been yet).

29 JUNE 1899. Colonel Averescu left the command to me and departed for a 30-day vacation, alone. Mrs. Clotilda Averescu remained alone in Bârlad.

1 JULY 1899. Colonel Baldovin did not find sufficiently cheap hay in Bukovina. It did not rain enough there either, and the price of hay is now 22 bani per kilogram. Many peasants near the border buy hay from Hungary. The Russians do not allow hay exports.

10 JULY 1899. I receive a telegraphic order to present myself immediately at the Ministry of War. I leave with Susie to Bucharest on the night train. At least we will have some entertainment at the summer theatre or the gardens.

12 JULY 1899. I presented myself at the Ministry of War, and the minister—General Lahovary—told me that Minister Nicolae Fleva had requested me to organize the reception of the hay from Hungary.

14 JULY 1899. Minister Nicolae Fleva told me that he is very dissatisfied with the way the hay from Hungary is being received and because the Commission is accepting poor-quality hay. I am to go immediately to Szeged—where the main delivery point is—and organize the reception, both in terms of procedure and quality control. I told the minister that I could leave only at the end of the month, since the commanding officer is on vacation. I asked him to give me the accounting documents, the specifications booklet, etc., so that I could study them and form a plan to apply or modify depending on circumstances. The minister agreed to everything! Tomorrow, I return alone to Bârlad. Susie stays in Bucharest to prepare our departure at the end of the month.

BÂRLAD, 16 JULY 1899. I dined at Mrs. Colonel Averescu's, together with Captain Basarabescu and his wife. I was told that the colonel returns on July 21.

18 JULY 1899. I studied the contracts and the specifications booklet. I wrote a detailed report to Minister Fleva in which I did not hesitate to state that those who drafted the specifications committed a crime! According to that document, the hay could be much worse than what we are currently receiving. It could contain up to 3% sand, which would mean that in 10,000 kg (one wagon) there could be 300 kg of sand! I await the colonel's return so I can leave. 21 JULY 1899. Colonel Averescu has arrived. Tomorrow, I leave for Bucharest. SZEGED, 28 JULY 1899. Only today do I have time to record everything that has happened since I left Bârlad. Upon arriving in Bucharest, I presented my work plan to Minister Fleva:

1. First, the dismantling of the current commissions and controlling the wagons leaving Hungary and those arriving at the border (since the numbers never matched);
2. Second, payment for the received hay;
3. Third, transport of the tarpaulins and deducting their weight (the tarpaulins weighed between 400–600 kg), and other smaller details.

After receiving the final instructions, I went straight to Szeged, where I met the supplier and contractor G. Rosenberg. As soon as I arrived, Major Iosif Marin and Captain Costăchescu (both reception chiefs) came to me to inquire about the "new orders" and to ask for "expense money" (they had 58 lei per day). At my request, I received 4 assistants—four good, honest, and very active captains who moved like lightning and were very serious about the reception work, without any misconduct. An example of how fraudulent the system was: difficulties were created at the reception of each wagon until the supplier paid a certain sum per wagon, after which wagons of

only 8,000–9,000 kg, of inferior quality, were accepted without deducting the tarpaulin weight, etc. A 10,000-kg wagon was paid 925 lei without any clear specifications—where it was to be delivered and paid (in Hungary). Major Ghimpețeanu, another former representative of the Ministry of War, refused to follow my orders, claiming he "was senior in rank." As if it were a matter of military service! I telegraphed for him to be recalled (which was done), and then he regretted it, since he was receiving 58 lei per day. I agreed with Rosenberg on the procedure for delivering and receiving the hay, how it would be inspected—before being pressed—and on deducting all quantities representing the tarpaulin weight. He was not very pleased, but I threatened him with legal action. We had nearly 600,000 kg to receive just for the tarpaulins! I first demanded that this quantity be delivered—conditio sine qua non! Immediately, hay began to be delivered from the depot "for the tarpaulins"!

1 AUGUST 1899. We begin a new depot in Neuheusel. Fairly good hay. It has begun to rain in the country.

3 AUGUST 1899. I receive a letter from the Budapest Commercial Bank informing me that Romania's 2,000,000-lei deposit (which served as guarantee) is almost exhausted and I am asked to deposit another 2 million within 6 days as a guarantee. I telegraphed the Ministry of Agriculture immediately!

5 AUGUST 1899. The receptions conducted by my four captains are flawless. Each shipment consists of 30 wagons of loose, unpressed hay.

10 AUGUST 1899. A ministry official brings me 1,000,000 lei in cash. I leave for Budapest and deposit the money, calculating at the Bank what has been received: Total: 3,000,000 lei — deposited at the Bank; 1,864,000 lei — for delivered hay; Remaining: 1,136,000 lei, from which 277,500 lei is deducted for 300 wagons being loaded; Balance: 858,500 lei in deposit. The director showed me that the Contract requires a 2,000,000-lei guarantee in the deposit. I assured him he would receive the rest within 5–6 days. Mr. Petre Bălăceanu arrived from Bucharest, representing the Ministry of Domains.

13 AUGUST 1899. We leave together to inspect 4 different depots, ending with the one in Györ. Susie stays in Budapest, where she meets her sister Louisa, Baroness Bornemisza. 20 AUGUST 1899. I receive a telegram: "Come immediately to Bucharest. Fleva." I leave today.
BUCHAREST, 21 AUGUST 1899, 12:30 PM. Minister Fleva tells me verbatim:

> "It has rained throughout the country. Hay has grown, but I have this contract with the Hungarians on my back. I give you plein-pouvoir! Cancel the order! Do what you know, how you know—but cancel it, because we have better and cheaper hay!"

Me: "You ordered 10–12 million lei worth?"

Minister: "Yes, I paid 3 million; I still owe 7–9 million! And…I don't have it, but what bothers me are the insults in the newspapers!"

Me: "Very well, Minister, I'll try!"
I go straight to Budapest.

23 AUGUST 1899. Today I have a meeting at the Bank with the general director.

24 AUGUST. Yesterday I was invited by Szekely to the hotel, together with Susie and Louisa Bornemisza. After the theatre—supper, discussions. But the cancellation was impossible!

> "Large advances have been paid! We have large depots, staff employed, etc.!"

I take out (by chance) from my vest the button of my decoration.

Director: What decorations are these?"

Me: "Four together: Russia, Germany, Romania, and Austria!"

Director: "Ah, I have the Franz Joseph!"

Me: “That is not the Franz Joseph, but the Iron Crown! Don’t you have it?”
He: “No, but I have the Commander of F.J.!”
Me: “How nicely a Commander of the Romanian Crown would sit next to that red one!”
He: “Yes, I would like that…”
Me: “Director, you shall have not just Commander, but Grand Officer—if you want it!”
He: “How so? I want it!”
Me: “Then cancel the order!”
He: “Major, I also have a Board of Directors! Could I get one for the President too?”
Me: “Whatever you want! As many as you want!”
He: “Very well, Major! I would need 5–6 decorations!”
Me: “Director, you and the President shall have the Grand Officer plaque! Certainly!”
He: “Certainly?”
Me: “Yes! And at least 5 others! I leave tomorrow for Bucharest!”

27 AUGUST 1899. I return from Bucharest. Together with Fleva, I went to Jean Lahovary. Pending the King’s final approval, he gave me:
Grand Officer of the Order “Crown of Romania” (2);
Commander of the “Star of Romania” (1);
Commander of the “Crown of Romania” (2);
Officer of the “Star of Romania” (2);
Officer of the “Crown of Romania” (3);
Knight of the “Crown of Romania” (3).

28 AUGUST 1899. With my right hand, I handed over the 13 decorations to the General Director—for himself, the President of the Board, and a few officials—and with my left hand I received the cancellation of the 7,140,000-lei order. I was to pay a remaining amount of 120,000 lei to Mr. Rosenberg as compensation! I sent the following telegram:

> “Recall everyone. I have cancelled the order. Completing final formalities. Socec.”

30 AUGUST 1899. Saint Alexander’s Day—my name day. I receive the following telegram:

> “Congratulations on your name day and on your success! Report to the King—you are decorated with the ‘Crown of Romania,’ 4th class. Fleva.”

I could not have wished for more! 8 SEPTEMBER 1899. After completing all formalities with the Commercial Bank, with Rosenberg, and with the four captains (my assistants), I returned to Bucharest and handed over all documents to Minister Fleva in perfect order. He thanked me again for the service rendered to the country, sparing it from paying several additional millions for infected hay. Mr. Bălăceanu, one of the authors of the infamous specification’s booklet and contract, resigned. I kept a copy of the specifications as an interesting document showing to what extent incompetence or bad faith can reach. Hay is now sold in our country for 6.5 bani per kilogram. It will probably be even cheaper after the autumn harvest, which promises to be very rich.

BIBLIOGRAPHY:

1. A.N.I.C., General Fund Alexandru Socec, file 7, f.79 verso – f.84 verso.

FILDERMAN - PARTIZANUL. THE HISTORY OF A FACTORY FROM BACĂU BETWEEN MODERNIZATION AND CONFISCATION

Florentin Botezatu
PhD Student, UMFST „G.E. Palade" of Târgu Mureș

Abstract: *This article explores the transformation of the Filderman leather factory in Bacău, Romania, from a symbol of interwar industrial innovation to a victim of postwar repression and nationalization under the communist regime. Through a microhistorical approach, the study reconstructs the trajectory of the Filderman enterprise, founded by a Jewish entrepreneurial family, highlighting its technological advancements, social impact, and international recognition. Drawing on archival sources, press materials, and theoretical frameworks such as Maurice Halbwachs' concept of collective memory, the article examines how the communist state dismantled private ownership, redefined labor relations, and erased local industrial heritage. The case of the Filderman factory illustrates the broader socio-economic and ideological ruptures that reshaped urban identity and collective memory in postwar Romania.*

Keywords: *Industrialization, Nationalization, Filderman, Bacău, communist repression.*

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, orașul Bacău a început să se transforme dintr-un târg meșteșugăresc într-un oraș cu potențial industrial în creștere al Moldovei, proces favorizat de poziția sa geografică pe axa Siretului și de proximitatea față de resursele naturale. Industrializarea timpurie s-a manifestat prin apariția unor unități de producție precum fabrica de hârtie Letea, înființată în 1881, prima de acest fel din România, care a devenit un simbol al modernizării tehnologice și al capacității de export[1]. În paralel, la Buhuși, fabrica de postav a produs textile pentru uz militar și civil, contribuind la consolidarea unei economii locale bazate pe prelucrarea materiilor prime.

În această perioadă, industria băcăuană s-a extins și în domeniul alimentar și chimic, cu fabrici de spirt, zahăr și distilerii, precum și cu mori, pive și ateliere de prelucrare a lemnului. În prima jumătate a secolului XX, diversificarea industrială a fost accelerată de apariția unor întreprinderi moderne, majoritatea coordonate de evrei, printre care se remarcă Moara Calmanovici (actuala fabrică de panificație Pambac), fabrica Davidovici, Triman, Gloria, Subex și o fabrică de bere și lichior la Mărgineni. „Comunitatea evreiască a avut un rol esențial în această dezvoltare, fondând fabrici de încălțăminte, textile, piele, apă minerală, săpun, lumânări, cherestea și casinci, contribuind decisiv la dinamizarea economiei locale"[2]. Această expansiune industrială a generat o clasă muncitoare urbană, a stimulat migrația internă și a contribuit la modernizarea orașului, prin extinderea infrastructurii și apariția cartierelor muncitorești, fabricile devenind nu doar locuri de muncă, ci și centre de socializare și formare profesională. Muncitorii au dobândit o identitate colectivă, iar relația directă cu patronii locali a favorizat apariția unor forme incipiente de solidaritate economică și culturală. Aceste transformări au fost amplificate de creșterea

[1] Lucian Șerban, *Fabrica Letea Bacău: scurtă cronologie a unei mari istorii*, disponibil la http://www.deferlari.ro/2012/12/fabrica-letea-bacau-scurta-cronologie.html, 20 decembrie 2012, accesat în 22.X.2025.
[2] Nicuța-Minodora Drâmbă, „Fabrici și ateliere evreiești din orașul Bacău în perioada interbelică", în *Studii de Știință și Cultură*, Arad, Editura Universității „Vasile Goldiș", anul XVII, nr. 3/2021, pp. 63–74.

demografică a orașului după 1918, când numeroși refugiați din zonele afectate de război s-au stabilit în Bacău, contribuind la extinderea forței de muncă și la diversificarea structurilor sociale urbane. Concomitent, dezvoltarea industrială „a dus la apariția unei burghezii locale, formată din antreprenori care investeau în tehnologii moderne, în educație și în viața publică”[3]. Capitalul privat s-a consolidat, iar produsele băcăuane au început să fie recunoscute pe piețele externe, contribuind la prestigiul internațional al industriei românești.

Cazul întreprinderii Filderman, pe care îl analizez în acest articol, ilustrează modul în care progresul economic a fost deturnat de ideologie, cu efecte durabile asupra memoriei colective și asupra structurii sociale locale. Această evoluție nu înseamnă doar o serie de schimbări economice, ci reflectă o luptă reală pentru păstrarea independenței și identității locale într-un sistem politic tot mai autoritar, unde patrimoniul privat nu a fost doar confiscat, dar a fost și prezentat negativ, ca un dușman al noii ordini instaurate după 1948. Simultan, muncitorii au fost transformați din oameni care lucrau pentru familii cunoscute din oraș, în simpli executanți ai planurilor de stat, pierzând legătura cu tradițiile locale și cu valorile care au stat la baza dezvoltării orașului. Ce s-a construit în decenii prin inițiativă și muncă a fost înlocuit rapid cu un sistem controlat politic, în care trecutul antreprenorial a fost ignorat sau șters din memorie. Decăderea industriei băcăuane nu a început odată cu instaurarea regimului comunist, ci are rădăcini mai adânci, în anii ’30, atunci când criza economică mondială a afectat grav producția locală, ducând la închiderea unor fabrici, creșterea șomajului și scăderea investițiilor[4].

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, multe dintre unitățile industriale din Bacău au fost rechiziționate pentru nevoile armatei, ceea ce a dus la redirecționarea producției către bunuri militare, dar și la suprasolicitarea infrastructurii existente, fără posibilitatea de modernizare reală. După încheierea conflagrației, industria băcăuană se afla într-o stare de vulnerabilitate accentuată. Rețeaua de întreprinderi din oraș a fost afectată de distrugeri, iar capacitatea de producție a scăzut semnificativ. În lipsa unor investiții de reconstrucție, orașul a intrat într-un blocaj economic, în care inițiativa privată era în retragere, iar infrastructura tehnologică era fie depășită, fie complet absentă**.** Majoritatea atelierelor și fabricilor au lucrat în folosul Armatei Sovietice, fiind redirecționate către producția de bunuri militare**.** O parte semnificativă din stocurile de materii prime, echipamente și produse finite a fost confiscată de autoritățile sovietice, contribuind în același timp la epuizarea resurselor locale și la accentuarea vulnerabilității economice a orașului. Naționalizarea din 1948 a marcat o ruptură definitivă, confiscând proprietățile fără despăgubiri și transformând orașul într-un spațiu controlat politic, în care autonomia economică fusese complet anulată.

În acest cadru, studiul de față își propune să recupereze o parte din memoria industrială și socială a orașului Bacău, prin analiza unui caz reprezentativ – fabrica Filderman – care au jucat un rol esențial în modernizarea economică locală. Deturnarea profilului fabricii în favoarea statului comunist a însemnat ruptura cetățeanului cu valorile din societatea în care trăia.

Această destructurare a profilului istoric local poate fi înțeleasă și prin prisma teoriei memoriei colective formulate de Maurice Halbwachs, care afirma că „memoria colectivă ajunge în trecut până la o anumită limită, mai îndepărtată sau mai apropiată, în funcţie de grup. Dincolo

[3] Lucian Șerban, „Modernizarea Bacăului în perioada Interbelică – Piața Cristoveanu (Busuioc)”, disponibil la http://www.deferlari.ro/2023/01/modernizarea-bacaului-in-perioada.html, din 27 ianuarie 2023, accesat în 22.X.2025.

[4] Valentin Perișoară, „Situația României în perioada din 1929–1933”, disponibil la: https://www.studocu.com/ro/document/universitatea-din-bucuresti/istoria-economiei/situatia-romaniei-in-perioada-din-1929-1933/83306133, accesat în 22.X.2025.

de aceasta, ea nu mai are acces direct la evenimente şi persoane”[5]. Așadar, memoria colectivă nu este un proces uniform, ci se individualizează în funcție de grupurile sociale, de acțiunile și de procesele istorice care le modelează. Desigur, fiecare comunitate își construiește propriul trecut în funcție de experiențele comune, de traumele suferite și de cadrele instituționale care permit sau limitează accesul la istorie. În acest sens, naționalizarea nu a afectat doar economia, ci și capacitatea comunității de a-și păstra și transmite propriul trecut. Cazul Bacăului devine astfel un exemplu revelator al modului în care memoria colectivă este configurată, distorsionată sau chiar suprimată de procesele istorice și politice, reflectând tensiunea dintre inițiativa locală și controlul ideologic al statului.

Cercetarea se bazează pe surse arhivistice puse la dispoziție de Serviciul Județean al Arhivelor Naționale, filiala Bacău, precum și pe surse memorialistice, documentare, monografii locale și materiale disponibile online. Analiza urmează o abordare de tip microistoric, concentrându-se pe experiențele individuale și familiale în raport cu structurile represive ale statului comunist. Așa cum subliniază Giovanni Levi, „microistoria nu studiază cazuri excepționale sau exotice, ci totalități concrete, circumscrise istoric, care trebuie abordate cu întrebări generale”[6]. Această abordare permite investigarea profundă a unor contexte locale, precum cel al Bacăului, pentru a înțelege mecanismele represive și transformările sociale generate de naționalizare.

Totodată, cercetarea este limitată de dificultățile de acces la surse arhivistice complete, cauzate de distrugerea unor fonduri documentare în perioada naționalizării, precum și de caracterul fragmentar al memoriei orale disponibile.

Fabrica Filderman – de la pionierat industrial la victimă a represiunii

Familia Filderman, de origine evreiască, s-a stabilit în Bacău în jurul anului 1876, sosind din Focșani. Samuel (Șmil) Filderman, a deschis un mic atelier de tăbăcărie în același an, transformând apoi afacerea într-o fabrică performantă în 1886. Fabrica de pielărie, care purta numele fondatorului – Filderman - a fost prima din România care a utilizat, începând cu 1908, sistemul de tăbăcire cu crom, o tehnologie inovatoare la acea vreme, ce presupunea tratarea pieilor cu săruri de crom trivalent (Cr^{3+}) pentru a le conferi rezistență, flexibilitate și durabilitate superioară[7]. Spre deosebire de metodele tradiționale de tăbăcire vegetală, care utilizau taninuri din scoarță de copac și necesitau perioade lungi de procesare, tăbăcirea cu crom permitea obținerea unei piei fine și maleabile într-un timp mult mai scurt, fiind ideală pentru producția de încălțăminte, articole militare și marochinărie. Această inovație tehnologică a plasat fabrica Filderman în avangarda industriei românești de pielărie, contribuind la dezvoltarea economică a Bacăului și la consolidarea prestigiului internațional al produselor sale.

„Calitatea produselor a fost recunoscută la expoziţiile internaţionale de la Paris din anul 1900 şi de la Bucureşti din anul 1906. La ambele expoziţii produsele au fost distinse cu medalia de aur, ceea ce a contribuit la ridicarea prestigiului industriei româneşti în străinătate”[8]. Fabrica a obținut numeroase contracte cu armata în perioada primului război mondial și a „aprovizionat

[5] Maurice Halbwachs, *Memoria colectivă*, ediție critică concepută de Gérard Namer și Marie Jaisson, traducere de Irinel Antoniu, Institutul European, Iași, 2007, p. 153.
[6] Giovanni Levi, *Microhistorias*, Bogotá, Ediciones Uniandes, 2019, p. 17.
[7] Răzvan Bibire, „Cum arata Mall-ul din Bacău în perioada interbelică”, disponibil la https://www.contrasens.ro/2019/06/02/cum-arata-mall-ul-din-bacau-in-perioada-interbelica.html, din 2 iunie 2019, accesat la 23.X.2025.
[8] Laura Lăptoiu, „Bacău. Fabrica de pielărie S. Filderman”, disponibil la https://imagoromaniae.ro/produs/bacau-fabrica-de-pielarie-s-filderman-2/, accesat la 20.X.2025.

armata cu piele şi talpă, introducând în fabricaţie: cizme, articole de harnaşament şi cojocărie”[9].. Astfel, în perioada primelor 3 decenii ale secolului al XX-lea, s-a înregistrat apogeul capitalist al fabricii, caracterizat prin extinderea capacităților de producție, diversificarea articolelor realizate și consolidarea relațiilor comerciale cu instituții strategice ale statului.

Întreprinderea Filderman dispunea de o structură administrativă dual: sediul central era localizat la București, pe Calea Moșilor, nr. 98 bis, unde domicilia Many Filderman, proprietarul majoritar, în timp ce sediul de producție se afla la Bacău, pe strada Ștefan cel Mare nr. 4, coordonat de fratele său, Iancu Filderman, ambii fiind fii ai fondatorului fabricii – Samuel Filderman. Această organizare reflecta atât extinderea geografică a afacerii, cât și distribuția responsabilităților între membrii familiei. În aceeași perioadă, Filderman a cunoscut o expansiune internațională remarcabilă, dezvoltând piețe de desfacere în state din vestul Europei.

Totuși, în ciuda prestigiului industrial și a contribuției economice semnificative, au existat și momente controversate în activitatea fabricii, când s-au căutat metode mai ieftine de lucru ori s-au ocolit reglementările fiscale. Un exemplu relevant este cazul din 1932, când fabrica a fost acuzată de contrabandă, iar inspectorii vamali au aplicat sancțiuni severe. În acest sens, ziarul „Lumea”, notifica în numărul din 1 ianuarie 1933, că „Întreprinderele Filderman au importat din Olanda mari cantități de oleină, necesare fabricii de stofă de la Bacău. Stofa, fie de proastă calitate, dacă primește prin pulverizație puțină oleină, devine moale, capătă luciu. În ce privește oleina, se plătește către Ministerul de Finanțe o taxă mult mai mică decât pentru grăsimi animale. Ca să se eschiveze de plata taxelor legale pentru oleină, întreprinderea Filderman dădea oleina drept grăsime animală, fapt pe care vameșii din Bacău nu i-au descoperit până la venirea în control a d-lui inspector Anghel. Descoperindu-se faptele, firmei Filderman i s-a aplicat o amendă de aproape jumătate milion lei. Osebit, conform articolului 196 din legea vamală, pentru faptele penale, cazul a fost deferit spre cercetare justiției”[10].

Acest incident scoate în evidență tensiunea dintre inițiativa antreprenorială și cadrul legal fiscal al statului interbelic, într-un context marcat de instabilitate economică profundă. Criza mondială dintre 1929–1933 a afectat grav economia românească, provocând scăderi dramatice ale producției, creșterea șomajului și reducerea cererii interne. Pe fondul tensiunilor financiare, multe întreprinderi au fost nevoite să recurgă la soluții alternative pentru a-și menține competitivitatea, chiar dacă acestea implicau ocolirea reglementărilor fiscale. Este important de menționat că ancheta autorităților nu s-a limitat exclusiv la fabrica Filderman, ci s-a extins asupra mai multor unități industriale similare din Bacău, cum ar fi fabrica „Isvoranu” sau „Gloria”, în special cele implicate în importuri de materii prime și produse chimice.

Perioada interbelică târzie a fost marcată de instabilitate socială constantă, alimentată de stagnarea economică și de nemulțumirile muncitorești. În august 1938, muncitorii fabricii au organizat o serie de proteste, solicitând conducerii, creșterea salarială cu 30 %. La acest protest s-au infiltrat și membrii activi ai Partidului Comunist Român, care, deși era interzis prin lege încă din 1924, au identificat în greva muncitorilor de la fabrica Filderman o oportunitate de mobilizare și propagandă, folosind nemulțumirile sociale. „Între cei arestaţi, se aflau şi 4 comunişti, care au fost trimişi în judecată la tribunalul militar din Braşov. Ei au fost judecaţi şi condamnaţi de tribunalul militar din Braşov pentru *răsvrătire colectivă şi sabotaj*”[11]. Acest episod constituie un exemplu revelator al tensiunii sociale dintre revendicările muncitorești și reacția represivă a

[9] *Ibidem*.
[10] Radu Ionel, „Mari contrabande descoperite la Vama Bacău”, în *Lumea*, 1 ian. 1933, p. 155.
[11] Dumitru Zaharia, „Din viața și lupta clasei muncitoare, Bacău 1938-1940”, în *Ateneu*, nr. 4, 1 aprilie 1966, p. 80.

statului în perioada interbelică, anticipând practicile autoritare ce vor fi consolidate în regimul comunist.

În contextul celui de-al Doilea Război Mondial, în 1941, prin decretul nr. 151 din 21 ianuarie, întreprinderile S. Filderman au fost militarizate[12]; practic, singurele comenzi erau în favoarea armatei române. Pe măsură ce conflictul de pe front se intensifica, comenzile militare adresate fabricii Filderman au crescut semnificativ, determinând extinderea activității la trei schimburi de lucru. În intervalul 1942–1944, unitatea industrială funcționa la capacitate maximă, depășind adesea limitele normale de producție. Pentru a completa lipsa de personal, s-a apelat la munca evreilor, în conformitate cu regimul de muncă obligatorie instituit de statul român între 1940 și 1944, în baza decretului-lege nr. 3984/1940 și a decretului nr. 2030/1941[13], care excludeau evreii de la serviciul militar și îi obligau să presteze muncă în folos obștesc, sub control militar. În acest context, Cercul Teritorial Bacău, în colaborare cu Comandamentul V Teritorial, a repartizat evrei la muncă în cadrul Întreprinderilor S. Filderman, conform unei liste oficiale care includea 115 persoane, majoritatea bărbați, cu meserii diverse, mobilizați în regim de muncă forțată[14].

Anul 1944 a reprezentat un moment de cotitură pentru renumita fabrică de pielărie din Bacău. În contextul situației critice de pe front și de teama confiscării patrimoniului de către ocupanții sovietici, „la începutul anului, întreprinderea a primit instrucțiuni pentru dispersarea sau eventual evacuarea fabricii. În luna februarie a început evacuarea materiilor prime, a semifabricatelor și a produselor fabricate și, nu mult după aceea, demontarea instalațiilor, evacuarea lor la Turnu Severin, activitatea întreprinderii fiind întreruptă”[15], începând cu 22 martie 1944. Demontarea și evacuarea instalațiilor și a utilajelor s-a făcut în mod haotic și în pripă, provocând daune majore acestora. Cea mai mare parte dintre ele au ajuns la Târgu Jiu, dar nu au fost depozitate în mod prielnic și au suferit alte daune din cauza vicisitudinilor vremii.

În luna iunie 1944, fabrica a suferit noi distrugeri, de această dată provocate de trupele germane aflate în retragere. Potrivit raportului înaintat la 23 iunie către Direcția Producției și Controlului Industriei de Război, proprietarii au semnalat avarii considerabile: „clădirile au fost afectate de bombe incendiare, rafale de mitraliere și bombardamente aeriene, cu pagube estimate la 55 milioane lei (pielărie, textile și moara), iar instalațiile 750 milioane lei”[16]. Aceste distrugeri nu doar că au afectat grav capacitatea de producție, dar au evidențiat vulnerabilitatea infrastructurii industriale românești în fața acestui conflict militar pe care România urma inevitabil să îl piardă.

În acest climat de incertitudine, militarii sovietici au pătruns în Bacău chiar în ziua fatidică de 23 august 1944, iar începând cu ziua următoare, orașul a intrat sub o veritabilă stare de ocupație și „orice act emis de primăria orașului Bacău era contrasemnat de către sovietici, iar primarul era secondat de către generalul maior Gulevatăi”[17]. La 26 august, sub influența acestor circumstanțe, fabrica Filderman, a fost preluată de autoritățile sovietice, marcând începutul unei perioade de control militar și de pierdere definitivă a autonomiei economice.

Intervențiile autorităților sovietice, adesea abuzive, au început chiar din prima zi, conform unui raport trimis către Cercul Teritorial Bacău: „În data de 23 august, am avut în depozitul fabricii de tăbăcărie, următoarele cantități de marfă gata, care au fost ridicate de Armata Sovietică, fără a

---

[12] *Ibidem*.

[13] Csősz László – Gidó Attila, *Excluşi şi exploataţi. Munca obligatorie a evreilor din România şi Ungaria în timpul celui de-al Doilea Război Mondial*, Cluj-Napoca, Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale, 2013, p. 10.

[14] Holocaust survivors and victims database, *Tabel de evreii repartizaţi în cadrul muncii obligatorii la Întreprinderile S. Filderman, Bacău de către Cercul Teritorial Bacău, în baza ordinului Onor. Marelui Stat Major şi Comandamentului V Teritorial*, disponibil la https://www.ushmm.org/online/hsv/source_view.php?SourceId=14272 , accesat în 25.X.2025.

[15] Direcția Generală a Arhivelor Statului din R.S.R., *Îndrumător în Arhivele Statului. Județul Bacău*, București, 1979, p. 142.

[16] Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Bacău, Fond Fabrica Partizanul, Dosar 3/1945, f. 32.

[17] Eugen Șendrea, *Istoria necunoscută a Bacăului*, vol. II, Bacău, Editura Vicovia, 2011, p. 179.

ni se lăsa vreo dovadă: 4000 kg blană natur, 9000 kg talpă, 500 kg pielărie. În ziua de 26 august, fabrica a fost rechiziționată de către armată și de atunci până în prezent lucrează exclusiv pentru Armata Roșie”[18]. Confiscările repetate și intervențiile arbitrare au continuat și după rechiziționarea fabricii, manifestându-se prin confiscarea sistematică a materiilor prime, a produselor finite și a unor echipamente industriale, fără niciun fel de document justificativ sau despăgubire. Fabrica a intrat într-un proces accelerat de pierdere a autonomiei industriale, început odată cu ocupația sovietică din august 1944, când producția a fost redirecționată exclusiv în favoarea Armatei Roșii, urmată apoi de intervenția statului român, care, prin Legea naționalizării din 1948, a confiscat fabrica fără despăgubiri, transformând-o într-o unitate controlată politic, ruptă complet de inițiativa privată și de identitatea sa istorică.

Pe fondul unei relative normalizări a situației din vara anului 1944, s-au depus diverse eforturi pentru readucerea utilajelor evacuate din Bacău, în special cele transportate la Turnu Severin și Târgu Jiu. Un rol important în această inițiativă l-au avut chiar autoritățile sovietice, care au solicitat repatrierea echipamentelor industriale, nu pentru reluarea producției în beneficiul comunității locale, ci pentru utilizarea acestora în scop propriu, în cadrul fabricii aflate deja sub control militar. S-au exercitat presiuni constante asupra autorităților locale pentru facilitarea readucerii utilajelor evacuate, iar în sprijinul operațiunii au fost mobilizați inclusiv membri ai Partidului Comunist din Bacău, ceea ce evidențiază interesul strategic al sovieticilor pentru reluarea activității industriale. Utilajele au fost transportate în mai multe serii, întrucât au apărut dificultăți logistice legate de infrastructura feroviară și de starea echipamentelor. Transportul feroviar pe ruta Târgu Jiu – Bacău a fost grav afectat de distrugerile provocate în timpul retragerii trupelor, ceea ce a făcut imposibilă utilizarea integrală a liniei, în special pe segmentul cuprins între Sascut și Bacău. Drept urmare, majoritatea transporturilor s-au oprit în gara din Sascut, de unde continuarea traseului până la Bacău se putea realiza doar pe cale rutieră, în principal prin utilizarea camioanelor, fapt ce a generat întârzieri logistice și dificultăți suplimentare în procesul de repatriere a echipamentelor evacuate. Mijloacele auto erau dificil de obținut, întrucât majoritatea vehiculelor disponibile fuseseră rechiziționate de către armată pentru uz militar. În repetate rânduri, proprietarii au făcut apel la Ministerul Muncii pentru a facilita transportul echipamentelor. Astfel, într-un memoriu adresat autorităților, se menționa: „Dv. ne-ați informat că dl. ministru Rădăceanu a afirmat că ne-a pus la dispoziție 3 autocamioane pentru a transporta materialele de la Sascut până la Bacău, în felul acesta nu ne-ar fi costat sutele de mii de lei numai această transportare”[19]. Într-un context marcat de lipsa de sprijin instituțional, proprietarii au fost nevoiți să suporte din fonduri proprii costurile ridicate ale transportului echipamentelor, situație ce reflectă fragilitatea în care se aflau întreprinderile private în perioada postbelică.

În încercarea de a identifica soluții locale pentru reluarea activității, proprietarii fabricii Filderman au apelat la sprijinul tehnic al fabricii Herman Abramovici & Fii, solicitând împrumutul unor utilaje. Colaborarea s-a transformat ulterior într-un diferend, întrucât echipamentele nu au fost returnate în termenul convenit. Astfel, la data de 21 mai 1945, conducerea fabricii Abramovici a transmis o înștiințare oficială către Filderman, în care se preciza: „la data de 16 septembrie 1944, v-am împrumutat mai multe mașini, piese de mașini și scule, și care urmau a fi restituite în termen de 60 zile. Cu toate insistențele depuse, nu am reușit de a primi decât o parte din ele și în parte incomplete, deci inutilizabile. Vă invităm pe această cale, ca în termen de 3 zile, să ne înapoiați în întregime toate obiectele, cunoscând că în caz contrar, ne vom adresa justiției”[20]. Situația

[18] S.J.A.N. Bacău, Fond Fabrica Partizanul, Dosar 3/1945, f. 16.
[19] *Ibidem*, f. 82.
[20] *Ibidem*.

tensionată dintre cele două fabrici băcăuane reflectă nu doar dificultățile logistice ale reluării producției, precum și eforturile intense proprietarilor de a găsi soluții într-un context marcat de lipsa de resurse și de sprijin din partea statului. Întârzierea restituirii utilajelor nu a fost rezultatul unei neglijențe deliberate, ci o consecință a faptului că piesele împrumutate erau indispensabile pentru reluarea activității, în condițiile în care echipamentele proprii se aflau încă în tranzit.

La 5 mai 1945, în plină perioadă de incertitudine economică și de eforturi disperate pentru reluarea producției, vizita ministrului Muncii și Asigurărilor Sociale, Teodor Rădăceanu, a oferit un cadru oficial pentru exprimarea nemulțumirilor muncitorilor, afectați profund de blocajul industrial și de lipsa locurilor de muncă. Cu această ocazie, ministrul a inspectat mai multe obiective din Bacău, inclusiv fabrica Filderman. Muncitorii au semnalat atât lipsa utilajelor necesare reluării activității, cât și situația socială dificilă generată de șomajul accentuat. În cadrul acestei situații, „Lucrătoarea textilistă Victoria Burete a luat cuvântul din proprie inițiativă și a exprimat domnului ministru absoluta necesitate de a se da concurs pentru aducerea instalațiunilor fabricii de postav în localitate căci șomerii deși au primit ajutoare, nu mai pot rezista și nu mai pot găsi de lucru nici la alte fabrici care au și ele șomerii lor. Muncitoarea a accentuat asupra necesității de refacere a liniei ferate căci este imposibil de a se transporata cu camioane cu cai căci s-au întâmplat cazuri când căruțele s-au stricat în drum”[21]. Situația descrisă evidențiază tensiunea evidentă dintre autoritățile centrale și realitățile economice locale din Bacău. Deși vizita ministrului părea să ofere un cadru de dialog, reacțiile muncitorilor arată o lipsă acută de soluții concrete din partea statului. Faptul că problemele legate de șomaj, lipsa utilajelor și imposibilitatea transportului au fost exprimate direct de către lucrători, într-un cadru oficial, indică nu doar gravitatea situației sociale, dar și eșecul instituțiilor de a gestiona eficient reconstrucția industrială. Reluarea producției a fost îngreunată și de lipsa personalului calificat necesar pentru montarea și repunerea în funcțiune a instalațiilor. Specialiștii care instalaseră utilajele în anii ’20 nu mai erau disponibili, întrucât mulți se aflau la o vârstă înaintată sau decedaseră, ceea ce a generat dificultăți majore în reluarea activității industriale. Mai mult, în momentul demontării, o parte semnificativă din utilaje a fost deteriorată iremediabil, ceea ce a afectat grav capacitatea de reluare a producției în condiții optime. Ultimele resturi de echipamente au fost readuse în 1946, într-un moment în care presa locală, aflată sub influența partidului, relata mobilizarea muncitorilor pentru remontarea utilajelor textile și reluarea producției: „comitetul de fabrică, având de luptat cu multe greutăți, mobilizează pe toți muncitroii textliști din fabrica Filderman, pentru reauinerea și remontarea mașinilor textile, pentru desvoltarea producției textile, pentru refacerea țării. Întâmpinând rezistența acelora ce sabotau munca de reconstrucție și de absorbire în câmpul muncii productive a șomerilor,— comitetul de fabrică, în frunte cu Iov C. Balahura și D. Stoica, a reușit să readucă toate mașinile textile evacuate, printre care 50 războaie de țesut, 5 selfactoare, 3 zațuri, mașini de cardat, de apretat, de destrămat deșeurile, etc”.[22]. Prin tonul triumfalist și acuzator, articolul reflectă strategia comunistă de legitimare a preluării controlului asupra mijloacelor de producție, transformând dificultățile tehnice și lipsa de resurse într-un pretext pentru culpabilizarea patronilor. Se observă clar că, presa era un instrument de manipulare, pregătind opinia publică pentru acceptarea naționalizării ca o măsură necesară și justă.

Anul 1947 nu a adus o ameliorare semnificativă a situației fabricii, iar deficiențele tehnice și lipsa de personal calificat continuau să afecteze reluarea producției. Sub presiunea acestor împrejurări, propaganda comunistă a intensificat discursul împotriva patronilor, acuzându-i de sabotaj sistematic și blocarea programelor de redresare economică. Astfel, în articolul *Mereu*

[21] *Ibidem,* f. 134.
[22] Ion Grama, „Mașinile textile de la Fabrica Filderman au fost readuse din evacuare”, în *Luptătorul,* 1 mai 1946, p. 7.

sabotaj la Filderman, din organul de presă a P.C.R. Bacău – „Luptătorul", se afirma că „propunerile pentru refacerea economică a țării, preconizate de Partidul Comunist Român și adoptate de guvern, au fost primite cu vie satisfacție de toți muncitorii întreprinderilor Filderman din Bacău dar din cauza sabotajului vădit al patronilor, aceste programe nu au putut fi împlinite. O problemă gravă pentru funcționarea tuturor secțiilor din întreprinderile Filderman o constituie forța motrică. Reparația generatorului de la uzina hidroelectrică de la moara Fildermana fost continuu sabotată de patroni"[23]. Se observă, așadar, caracterul tendențios al articolului, care urmărea să inducă ideea unei nemulțumiri generalizate față de patronat, în scopul legitimării deciziilor politice ce urmau – în special naționalizarea. Aceste acuzații nu reflectau fidel situația reală, ci făceau parte dintr-o strategie propagandistică menită să discrediteze proprietarii privați și să justifice confiscarea mijloacelor de producție. Proprietarii au încercat, prin diverse metode, să compenseze lipsurile evidente de materiale și utilaje, inclusiv prin accesarea unor fonduri de la Banca Națională a României. Totuși, această tentativă s-a soldat cu un eșec. Dintr-un raport datat 11 februarie 1947, reiese că principala cauză a dificultăților întâmpinate a fost legată de transportul utilajelor evacuate din sud-vestul țării: „O situație curioasă a contribuit în foarte mare parte la nenorocirea noastră: am cerut credit necesar de la B.N.R. pentru fiecare ramură și nu am primit decât o sumă infimă. Am fost obligați să evacuăm foile, iar readucerea a peste 180 vagoane cu mașini și mărfuri ne-au costat și ne-au consumat toată averea noastră acumulată timp de generații de muncă încordată"[24]. În continuare, raportul nesemnat, indică faptul că în cele din urmă, linia ferată a fost reparată, „aproape exclusiv stăruințelor noastre la dl Gheorghe Gheorghiu Dej, atunci ministrul comunicațiilor"[25]. Implicarea lui Dej, deși prezentată ca o intervenție tehnică în repararea infrastructurii feroviare, trebuie înțeleasă în logica politică a momentului: ea a servit de fapt consolidării controlului statului asupra mijloacelor de producție. În realitate, sprijinul acordat funcționării fabricii nu viza salvarea inițiativei private, ci facilitarea tranziției către modelul economic centralizat.

În lunile premergătoare procesului de naționalizare, fabrica se confrunta cu datorii considerabile către diverși furnizori și lipsa de resurse esențiale precum combustibil, lemne materii prime, etc. Având în vedere contextul socio-politic tensionat, aceste materiale se găseau cu dificultate, iar atunci când erau disponibile, prețurile erau exorbitante. De cele mai multe ori, aprovizionarea era îngreunată de probleme logistice, întrucât materiile prime se aflau la distanțe mari, în zone precum Transilvania de vest sau în nordul Bucovinei. În plus, salariații nu își primiseră remunerația de o perioadă considerabilă, ceea ce a generat nemulțumiri profunde și a creat un climat favorabil propagandei comuniste, care specula tensiunile sociale pentru a justifica intervenția statului. În logica discursului oficial, naționalizarea a fost prezentată de autorități nu doar ca o măsură politică, ci ca o soluție salvatoare pentru redresarea economică.

Conform legii nr. 119/1948, fabrica a fost trecută în proprietatea statului și redenumită „Partizanul". La Bacău, un rol esențial în desfășurarea procesului de naționalizare l-a avut comitetul local al P.M.R. În zilele premergătoare confiscării oficiale, comitetul a primit indicații directe de la centru privind organizarea și aplicarea măsurilor necesare.

În 11 iunie, autoritățile au descins la sediul fabricii, marcând începutul preluării administrative și politice a întreprinderii. Astfel, cei desemnați pentru naționalizarea fabricii, știau cu exactitate modalitatea de implementare a măsurilor după cum urmează: „Secretarul comitetului județean în calitate de președinte, prelucrează între 4-6 dimineața, cu ceilalți membrii ai

[23] P. Bujor, „Mereu sabotaj la Filderman", în *Luptătorul*, 9 iulie 1947, p. 3.
[24] S.J.A.N. Bacău, Fond Fabrica Partizanul Bacău, Dosar 1/1947, f. 106.
[25] *Ibidem*, f. 106.

Comisiunii, toate instrucțiunile primite de la CC al PMR. Ședința nu va trebui să treacă de ora 6 dimineața. Prefectul va lua imediat măsuri ca organele în subordine să-și îndeplinească atribuțiunile prevăzute în instrucțiunile de la M.A.I. Delegatul Direcției generale a Controlului Economic va da imediat dispozițiuni (orele 6:30 dimineața) controlorilor și organelor de serviciu de control județene pentru sigilare, sub pretextul controlului caselor și dulapurilor întreprinderilor. Altceva nu li se va comunica. Se vor lua măsuri serioase de pază la toate punctele cheie ale întreprinderii (uzina electrică, moara, diverse secții importante). Se va arăta că dușmanul de clasă care pierde posibilitatea de exploatare nu va renunța ușor la privilegiile pierdute ci va căuta prin diverse forme (sabotaj, incendii, diversiuni) să împiedice realizarea acestui lucru. Pentru orele 12, în toate întreprinderile naționalizate, se va organiza o ședință cu următorii: secretarul de partid, delegatul sindicatului și noul director. Se va anunța meeting pentru ora 14 cu toți muncitorii. Acesta va dura cel mult o oră. După meeting, lucrul va trebui să înceapă în mod normal”[26]. La sediul din strada Ștefan cel Mare nr. 4, procesul de naționalizare a întreprinderii Filderman a fost coordonat de reprezentantul Ministerului Industriei, Josef Steinbach, asistat de Petrache Gheorghe, secretar al organizației locale de partid, și de un contingent de soldați aflați în subordinea Ministerului de Interne. Aceștia au întocmit procese-verbale de predare-primire a bunurilor întreprinderii, în prezența a doi reprezentanți desemnați ad-hoc ai fostului patronat, M. Segall și Isac Avram. Alegerea acestora a avut rolul de a conferi o aparență de legalitate și consens procesului de confiscare, în ciuda caracterului său forțat și unilateral[27].

La București, în dimineața zilei de 16 iunie, reprezentanții autorităților au descins la sediul din Calea Moșilor, nr. 89 bis. Conform procesului-verbal întocmit cu această ocazie, au fost inventariate bunuri în valoare de 18.872 lei[28] și diverse monede românești și străine. În paralel cu acțiunea administrativă, presa comunistă a intensificat campania de demonizare a fostului patronat, recurgând la exagerări ideologice menite să justifice confiscarea. Se menționa existența unor „lăzi nenumărate cu piele, zeci de covoare persane noi, stive de valuri cu stofe, lăzi cu sute de sticle de șampanie și licheruri străine etc., bogății imense, pe care imaginația cititorului nu le poate cuprinde”[29], pretins găsite în beciul locației din Calea Moșilor. Acest tip de discurs propagandistic urmărea să construiască o imagine de opulență și abuz, în contrast cu idealul proletar promovat de noul regim, contribuind la legitimarea morală și politică a naționalizării.

În perioada următoare naționalizării, ultimii patroni ai întreprinderii Filderman au fost supuși unui proces sistematic de stigmatizare și delegitimare în spațiul public, orchestrate prin intermediul presei comuniste. Aceștia au fost acuzați de colaborare cu armata germană și cu regimul autoritar condus de Ion Antonescu, acuzații menite să compromită definitiv imaginea lor în ochii opiniei publice. În acest context, era evident că autoritățile comuniste urmăreau să legitimeze politic și moral actul de naționalizare din 11 iunie 1948, prezentându-l nu doar ca o măsură economică, ci ca o necesitate istorică în fața unui presupus trecut abuziv și antinațional. În sprijinul retoricii oficiale, presa comunistă invoca episoade precum cel prezentat în următorul articol: „La 21 iulie 1941, întreprinderile foste Fildermau expediază „Consiliului de Patronaj 531.812 lei, ca primă sumă. Între timp plecau din fabrică camioane care cu stofe, piele, în cărbocanci, a căror destinație nu o cunoșteau decât patronii. La 18 Martie 1942, foștii patroni Filderman își iau angajamentul și depun la Cont Cec 706, pentru „Ajutorul de iarnă” 600.000 lei.

[26] S.J.A.N. Bacău, Fond Comitetul Județean PMR Bacău, Dosar 1/1948, f. 62-65.
[27] *Ibidem,* f. 82.
[28] *Ibidem,* f. 42.
[29] P. Bujor, „Foștii patroni de la Filderman, dușmani de moarte ai poporului muncitor”, în *Luptătorul,* 1 iulie 1948, p. 4.

La 1 Aprilie 1945 în afară de ratele lunare pentru „Consiliul de Patronaj“ patronii „donează 209.000 lei pentru „Palatul Invalizilor",o altă mare escrocherie a elitei antonesciene”[30].

Naționalizarea a creat un nou tip de muncitor, supus unui proces de reeducare ideologică, în care loialitatea față de stat și partid a înlocuit relația directă cu patronatul local. Muncitorii au fost transformați din agenți economici activi în executanți ai planurilor centralizate, pierzând autonomia profesională și legătura cu valorile comunității. Așa cum subliniază istoricul Dan-Ioan Dascălu, „personalitatea totalitară nu este sursa regimului, ci produsul acestuia – o construcție psihosocială dirijată, în care individul este modelat conform cerințelor ideologice fondatoare și legitimatoare ale statului”[31]. În acest sens, muncitorul comunist nu mai era definit prin competență sau inițiativă, ci prin conformism, disciplină și fidelitate față de partid. Cu toate acestea, în rândul unor foști angajați persistă o formă de nostalgie, alimentată de amintirea unui loc de muncă stabil, a siguranței sociale și a apartenenței la o colectivitate organizată, chiar dacă în cadrul unui sistem autoritar.

Prin acest studiu, am încercat să recuperez o parte din această memorie pierdută, să reconstituim contextul represiunii economice și să evidențiem modul în care naționalizarea a afectat nu doar proprietatea, ci și coeziunea socială, cultura muncii și identitatea urbană. Ca o ironie a sorții, spațiul unde odinioară se produceau piele și textile pentru export, într-un capitalism industrial interbelic autentic, este astăzi ocupat de un Mall, imaginea unui capitalism de consum, golit de memorie și de legătură cu munca productivă. Această transformare spațială și simbolică reflectă nu doar schimbarea regimurilor economice, ci și o ruptură profundă în memoria colectivă a orașului Bacău. Reconstituirea acestor episoade uitate poate fi un act de justiție istorică, menit să redea demnitatea unor destine șterse din memoria oficială și să ofere o înțelegere mai profundă a rupturilor provocate de ideologia totalitară.

ANEXE

[30] P. Bujor, „Războiul antisovietic. O afacere fără precedent pentru foștii patroni Filderman”, în *Luptătorul*, 1 iulie 1948, p. 1.
[31] Dan-Ioan Dascălu, *Personalitatea totalitară*, Cluj-Napoca, Editura MEGA, 2023, p. 262.

Document de evidență : Samuel Filderman, fondatorul fondatorul fabricii[32]

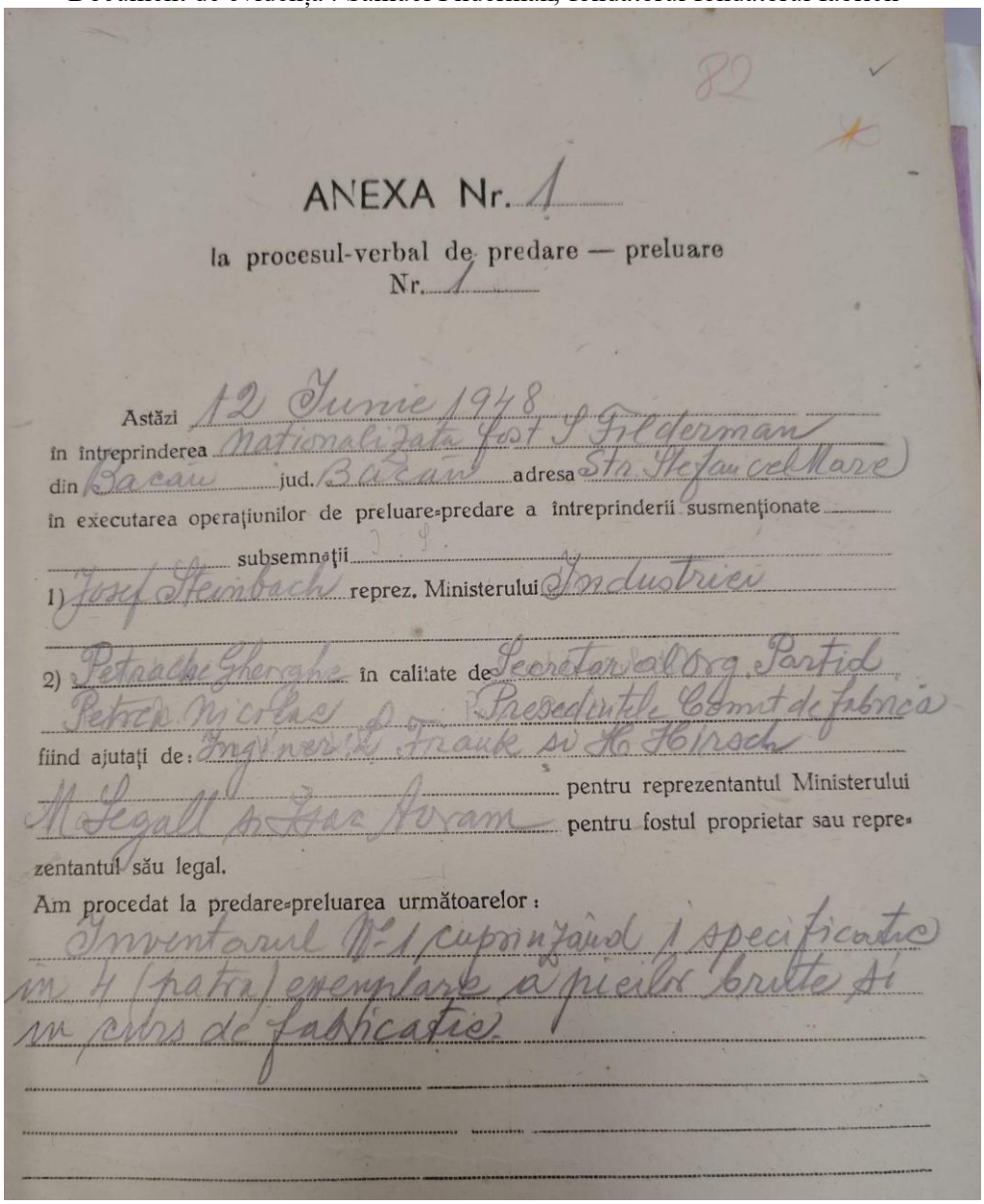

82

ANEXA Nr. 1

la procesul-verbal de predare — preluare
Nr. 1

Astăzi 12 Iunie 1948
în întreprinderea Naționalizata fost I. Filderman
din Bacau jud. Bacau adresa Sta Stefan cel Mare
în executarea operațiunilor de preluare-predare a întreprinderii susmenționate
subsemnații
1) Josef Stembachi reprez. Ministerului Industriei
2) Petrache Gherghe în calitate de Secretar al Org. Partid
Petrică Nicolae Președintele Comit de fabrică
fiind ajutați de: Ingineril Frauk și H. Hirsch
pentru reprezentantul Ministerului
M. Segall și Iac Aram pentru fostul proprietar sau repre-
zentantul său legal.
Am procedat la predare-preluarea următoarelor:
Inventarul Nr. 1 cuprinzând 1 specificație
în 4 (patru) exemplare a pieilor brute și
în curs de fabricație.

Proces-verbal, Naționalizarea fabricii Filderman – 12 iunie 1948[33]

[32] S.J.A.N. Bacău, Fond Fabrica Partizanul, Dosar 1/1881-1938, f 10 r-v.
[33] S.J.A.N. Bacău, Fond Comitetul Județean PMR Bacău, Dosar 1/1948, f. 82.

Fabrica Filderman – Anii `30[34]

Fabrica Partizanul, la finalul anilor `90[35]

[34] https://imagoromaniae.ro/produs/bacau-fabrica-de-pielarie-s-filderman-4/ ,accesat în 29 X 2025.
[35] https://www.desteptarea.ro/amintiri-din-bacaul-industrial-fabrica-de-incaltaminte-partizanul-locul-unde-s-a-ridicat-mall-ul-de-azi/ , din 12 noiembrie 2025, accesat în 30 X 2025.

Arena Mall – 2025. Arhivă personală.

BIBLIOGRAPHY:

1. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Bacău, Fond Fabrica Partizanul,
2. Dosare 1/1881-1938, 3/1945, 1/1947, 1/1948.
3. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Bacău, Fond Comitetul Județean P.M.R. Bacău, Dosar 1/1948.
4. Direcția Generală a Arhivelor Statului din R.S.R., *Îndrumător în Arhivele Statului. Județul Bacău*, București, 1979.
5. Bujor, P., „Mereu sabotaj la Filderman", în *Luptătorul*, 9 iulie 1947.
6. Bujor, P., „Foștii patroni de la Filderman, dușmani de moarte ai poporului muncitor", în *Luptătorul*, 1 iulie 1948.
7. Bujor, P., „Războiul antisovietic. O afacere fără precedent pentru foștii patroni Filderman, în *Luptătorul*, 1 iulie 1948.
8. Grama, Ion, „Mașinile textile de la Fabrica Filderman au fost readuse din evacuare", în *Luptătorul*, 1 mai 1946.
9. Ionel, Radu., „Mari contrabande descoperite la Vama Bacău", în *Lumea*, 1 ianuarie 1933.
10. Zaharia, Dumitru, „Din viața și lupta clasei muncitoare, Bacău 1938–1940", în *Ateneu*, nr. 4, 1 aprilie 1966.
11. Dascălu, Dan-Ioan, *Personalitatea totalitară*, Cluj-Napoca, Editura MEGA, 2023.
12. Halbwachs, Maurice, *Memoria colectivă*, Ediție critică concepută de Gérard Namer și Marie Jaisson, Traducere de Irinel Antoniu, Iași, Institutul European, 2007.
13. Levi, Giovanni. *Microhistorias*. Bogotá, Ediciones Uniandes, 2019.
14. Șendrea, Eugen, *Istoria necunoscută a Bacăului*, vol. II, Bacău, Editura Vicovia, 2011.
15. Holocaust Survivors and Victims Database, *Tabel de evreii repartizaţi în cadrul muncii obligatorii la Întreprinderile S. Filderman Bacău*, disponibil la https://www.ushmm.org/online/hsv/source_view.php?SourceId=14272, accesat la 25 octombrie 2025.

16. Șerban, Lucian, „Fabrica Letea Bacău: scurtă cronologie a unei mari istorii”, disponibil la http://www.deferlari.ro/2012/12/fabrica-letea-bacau-scurta-cronologie.html, din 20 decembrie 2012, accesat la 22 octombrie 2025.
17. Șerban, Lucian, „Modernizarea Bacăului în perioada Interbelică”, disponibil la http://www.deferlari.ro/2023/01/modernizarea-bacaului-in-perioada.html, din 27 ianuarie 2023, accesat la 22 octombrie 2025.
18. Bibire, Răzvan, „Cum arăta Mall-ul din Bacău în perioada interbelică”, disponibil la https://www.contrasens.ro/2019/06/02/cum-arata-mall-ul-din-bacau-in-perioada-interbelica.html, din 2 iunie 2019, accesat la 23 octombrie 2025.
19. Lăptoiu, Laura, ”Bacău. Fabrica de pielărie S. Filderman”, disponibil la https://imagoromaniae.ro/produs/bacau-fabrica-de-pielarie-s-filderman-2/ , accesat la 20 octombrie 2025.
20. Perișoară, Valentin, ”Situația României în perioada din 1929–1933”, disponibil la https://www.studocu.com/ro/document/universitatea-din-bucuresti/istoria-economiei/situatia-romaniei-in-perioada-din-1929-1933/83306133, accesat la 22 octombrie 2025.
21. https://imagoromaniae.ro/produs/bacau-fabrica-de-pielarie-s-filderman-4/, accesat în 29 octombrie 2025.
22. https://www.desteptarea.ro/amintiri-din-bacaul-industrial-fabrica-de-incaltaminte-partizanul-locul-unde-s-a-ridicat-mall-ul-de-azi/, din 24 august 2025, accesat în 29 octombrie 2025.

AN ARTISTIC SYNTHESIS FOR AN EMERGING NATION: THE ROLE OF EASTERN INFLUENCES IN THE ART OF WALLACHIA IN THE 18TH CENTURY

Marinel Pădure
PhD Student, "Ovidius" University of Constanța

Abstract: *This article explores the complex role of Eastern influences in shaping the artistic identity of Wallachia during the 18th century, a period marked by political instability, cultural transition, and growing national consciousness. Far from being passive recipients of external models, local artists and patrons actively engaged in a process of reinterpretation and synthesis, merging Byzantine traditions, Ottoman aesthetics, and broader Eastern visual motifs with indigenous artistic values. The result was the emergence of a distinct artistic language that reflected both the geopolitical context of the Romanian Principalities and the internal need for cultural affirmation. By analyzing ecclesiastical architecture, mural painting, and iconography, the study reveals how Eastern influences served not as tools of cultural domination, but as catalysts for creative negotiation and identity formation. These influences enriched the local visual vocabulary, offering new means of expression for a society striving to define itself between East and West. Ultimately, the 18th-century art of Wallachia stands as a testament to a nation in the making—one that integrated foreign elements not by imitation, but through a conscious and nuanced process of artistic transformation.*

Keywords: *Enlightenment, Nationalism, Neoclassicism, Cultural Identity, Modernity*

INTRODUCERE

În secolul al XVIII-lea, Țara Românească a traversat o perioadă de tranziție complexă, aflată la intersecția dintre influențele otomane, bizantine târzii și cele occidentale emergente. Arta acestei epoci reflectă fidel tensiunile și sintezele culturale ale unei națiuni aflate în proces de afirmare identitară.

Lucrarea analizează modul în care influențele estice – în special cele otomane și greco-bizantine – au fost asimilate și reinterpretate în arta religioasă și laică a Țării Românești. Se acordă o atenție deosebită picturii de icoane, arhitecturii bisericești și decorațiunilor interioare, subliniind rolul jucat de Școala de la Hurezi și de centrele monahale în perpetuarea și transformarea acestor modele artistice. Totodată, este evidențiat rolul Fanarioților, al căror gust rafinat, de factură orientală, a determinat o serie de schimbări stilistice, vizibile în ornamentica bisericilor, în portretistica comanditară și în obiectele de cult. Se conturează astfel o artă sincretică, în care tradiția ortodoxă bizantină este filtrată prin estetica orientală, contribuind la formarea unei identități vizuale distincte.

Această sinteză artistică, în care Estul devine matrice stilistică și ideologică, a reprezentat nu doar o manifestare a continuității spirituale, ci și o strategie de rezistență culturală într-un context geopolitic dominat de influențe externe. Arta secolului al XVIII-lea devine astfel un spațiu de negociere între tradiție și inovație, între influențele impuse și cele asumate.

Arta Țării Românești din secolul al XVIII-lea reflectă o epocă de profunde transformări politice, culturale și spirituale. Într-un spațiu dominat de influența Imperiului Otoman, dar și de

ecouri bizantine târzii, artiștii locali au dezvoltat un stil original, în care se împletesc tradiția ortodoxă cu rafinamentul decorativ oriental.

Această sinteză artistică nu este doar o expresie vizuală a contextului geopolitic, ci și o formă de rezistență culturală și de redefinire identitară. Prin intermediul picturii, arhitecturii și artei decorative, elitele locale au reușit să integreze influențele externe într-un limbaj plastic propriu, care prefigurează conștiința unei națiuni emergente. Studiul de față aduce în prim-plan acest proces subtil de adaptare, selecție și reinterpretare a influențelor estice, contribuind la înțelegerea complexă a artei românești premoderne.

TRANZIȚIA COMPLEXĂ A ARTEI MEDIEVALE ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

Secolul al XVIII-lea reprezintă o etapă esențială în istoria artei românești, marcând o tranziție vizibilă de la formele artei medievale tradiționale către tendințele modernității și influențele stilistice ale Occidentului și Orientului. Țara Românească, aflată la confluența lumilor bizantine, otomane și europene, a fost un spațiu de sinteză culturală și artistică profundă în această perioadă.

Context istoric și culturalÎn secolul al XVIII-lea, Țara Românească se afla sub suzeranitate otomană, dar cu o viață culturală relativ activă, în special în centrele monastice și curțile domnești. Domniile fanariote (după 1716) au adus un plus de influență grecească, dar și o deschidere către arta occidentală, în special prin contactele cu Imperiul Habsburgic și Europa Centrală. Acest context a generat un mediu favorabil pentru transformări artistice semnificative.

Arta medievală din Țara Românească își trăiește în secolul al XVIII-lea ultimele manifestări plenare, în special în domeniul arhitecturii religioase și picturii murale. Tradiția bizantină continuă să domine, în special în programul iconografic al frescelor bisericești, dar și în structura și planimetria lăcașurilor de cult

Stilul brâncovenesc, apărut la sfârșitul secolului al XVII-lea și înflorind în prima parte a secolului al XVIII-lea, este expresia cea mai rafinată a sintezei dintre tradiția bizantină și influențele Renașterii și barocului. Acest stil păstrează fundamentele medievale dar le îmbogățește cu elemente decorative noi, inspirate din lumea otomană și occidentală.[1] Tranziția artei din această perioadă nu este bruscă, ci complexă și graduală. Un rol esențial l-au avut meșterii itineranți, contactele comerciale și culturale cu Europa și sprijinul oferit de elitele locale.

În acest secol se subliniază apariția unor influențe post-bizantine și baroce în pictura religioasă, în special în decorarea interioarelor bisericilor. Personajele capătă trăsături mai umane, compozițiile devin mai narative, iar cromatica se diversifică. De asemenea, apar primele elemente de iluzionism specific barocului occidental.[2] Totodată, iconografia cunoaște o extindere tematică, cu scene noi, uneori inspirate din gravuri apusene, care reflectă interesul pentru povestirea vizuală și didacticismul religios. Se dezvoltă și portretul votiv într-o manieră mai realistă, mai apropiată de sensibilitatea laică.

Secolul al XVIII-lea a fost o perioadă de tranziție artistică marcată de sincretism și de o complexă negociere între tradiție și inovație. În Țara Românească, arta medievală și-a trăit ultimele expresii în forme rafinate, în timp ce germenii artei moderne au început să se facă simțiți prin influențe externe și adaptări locale.

Secolul al XVIII-lea reprezintă o perioadă de tranziție importantă pentru arta românească din Țara Românească, marcată de continuitatea tradițiilor bizantine și brâncovenești, dar și de deschiderea către influențe externe, în special grecești și occidentale. În acest context, arta devine

[1] **Drăguț, Vasile.** *Arta românească. Epoca brâncovenească.* București: Editura Meridiane, 1976, p. 10
[2] **Theodorescu, Răzvan.** *Bizanț, Balcani, Occident. Interferențe artistice.* București: Editura Meridiane, 1974, p.24

un mijloc esențial de păstrare a identității culturale și religioase a românilor, într-o perioadă dominată de domniile fanariote și de influența Imperiului Otoman.[3]

Pictura religioasă continuă să fie principalul domeniu artistic. Bisericile și mănăstirile sunt decorate cu fresce și icoane în stil bizantin, dar apar și elemente noi, baroce, mai realiste, aduse de pictori care studiază sau călătoresc în afara țării. Stilul brâncovenesc, apărut la sfârșitul secolului anterior, își păstrează influența și în prima jumătate a secolului XVIII, fiind caracterizat prin armonia între sculptura în piatră, pictură murală și detalii arhitecturale elegante.

Arhitectura religioasă și cea laică se dezvoltă în continuare. Se construiesc biserici, case boierești și palate domnești care îmbină stilul tradițional românesc cu elemente occidentale, în special din barocul austriac și rococo. Mănăstirile rămân centre importante de cultură, educație și artă, contribuind la formarea unei elite artistice locale.

Secolul al XVIII-lea a reprezentat o perioadă de transformări profunde în spațiul Țării Românești, marcate de frământări politice, dominație străină, dar și de o efervescență culturală și spirituală ce a pregătit terenul pentru afirmarea identității naționale. Într-un context dominat de domniile fanariote și de influențele orientale, arta a devenit un mijloc de păstrare a valorilor ortodoxe, dar și de exprimare a unei conștiințe naționale în formare.[4]

Religia a continuat să fie un element central în viața locuitorilor din Țara Românească, iar arta religioasă a reflectat această realitate. Bisericile și mănăstirile au rămas centre de cultură și spiritualitate, iar pictura murală, icoanele și arhitectura au transmis mesajele credinței ortodoxe, contribuind la păstrarea identității în fața influențelor străine.

Un exemplu semnificativ este stilul **brâncovenesc**, care, deși apărut la sfârșitul secolului al XVII-lea, și-a lăsat amprenta asupra întregului secol XVIII. Acesta reprezintă o sinteză originală între influențele bizantine, baroce și orientale, având caracteristici precum coloanele sculptate, decorurile florale bogate și pictura detaliată. Stilul brâncovenesc poate fi considerat o expresie vizuală a spiritualității românești, fiind promovat de domnitorul **Constantin Brâncoveanu**, un veritabil susținător al culturii și al credinței ortodoxe.[5] Mănăstiri precum **Horezu**, **Stavropoleos** sau **Antim** nu sunt doar monumente de arhitectură, ci adevărate simboluri ale unei spiritualități profunde și durabile. În interiorul lor, pictorii locali și-au exprimat viziunea religioasă într-un limbaj artistic propriu, afirmând, totodată, un stil autohton în fața modelelor grecești dominante.
Pe lângă rolul spiritual, arta a devenit și un mijloc de afirmare a identității naționale. Deși limba greacă domina viața oficială și culturală în perioada fanariotă, tot mai multe tipărituri în limba română își fac apariția, datorită unor personalități precum **Antim Ivireanul**. Acesta, deși de origine străină, a fost un fervent apărător al limbii române, introducând-o în slujbele bisericești și în cărțile religioase, contribuind astfel la consolidarea conștiinței naționale.

De asemenea, în a doua jumătate a secolului, sub influența **Iluminismului**, apar idei legate de originea latină a poporului român, de unitatea limbii și de dreptul la o identitate proprie. Aceste idei încep să fie reflectate și în artă, fie în alegerea temelor, fie în stilul expresiv, tot mai apropiat de realitatea locală.[6] Pictorii români din această perioadă își afirmă personalitatea artistică, dezvoltând o **școală de pictură autohtonă**, cum este cea de la **Horezu**, care promovează valori locale și stiluri proprii, în contrast cu pictura grecească bizantină promovată de clerul fanariot.

[3] **Dan, Grigorescu**. *Istoria artei românești*, București, Editura Meridiane, 1986, p. 9
[4] **Drăguț, Vasile.** *Arta românească. Epoca brâncovenească.* București: Editura Meridiane, 1976, p. 15
[5] **Theodorescu, Răzvan.** *Bizanț, Balcani, Occident. Interferențe artistice.* București: Editura Meridiane, 1974, p. 25
[6] **Dan, Grigorescu**. *Istoria artei românești*, București, Editura Meridiane, 1986, p. 12

ASIMILAREA ȘI REINTERPRETAREA INFLUENȚELOR OTOMANE ȘI GRECO-BIZANTINE ÎN ARTA RELIGIOASĂ ȘI LAICĂ A ȚĂRII ROMÂNEȘTI

Arta din Țara Românească s-a dezvoltat într-un context istoric și geografic complex, aflat la confluența dintre Orient și Occident. În mod particular, influențele estetice otomane și greco-bizantine au avut un rol esențial în conturarea identității culturale și artistice locale, mai ales în perioada medievală și premodernă. Aceste influențe nu au fost preluate pasiv, ci **asimilate, reinterpretate și adaptate** contextului local, reflectând o sinteză originală între tradiție și inovație, între influențe externe și valorile românești.

Odată cu instaurarea dominației otomane în Balcani, influența politică și culturală a Imperiului Otoman s-a extins și asupra Țărilor Române. Cu toate acestea, Țara Românească a păstrat o **autonomie formală**, care i-a permis să mențină și să dezvolte tradiții proprii, în special în domeniul religios. În paralel, **moștenirea bizantină**, continuată prin Biserica Ortodoxă și prin relațiile strânse cu centrele monahale din Athos și Constantinopol, a contribuit la consolidarea unei estetici religioase specifice.[7]

Estetica bizantină a stat la baza picturii religioase, a arhitecturii bisericești și a artei liturgice din Țara Românească. Bisericile din această regiune urmează în general **planul triconc sau cruciform**, inspirat de tradiția bizantină. Frescele interioare, executate în tehnica „al fresco", redau scene biblice și sfinți în stil iconografic bizantin, caracterizat de **simbolism, hieratism și folosirea culorilor vii (albastru, roșu, auriu)**. Un exemplu grăitor este **mănăstirea Cozia**, ctitorie a lui Mircea cel Bătrân, care ilustrează fidelitatea față de canoanele bizantine, dar și o subtilă adaptare locală prin folosirea unor motive decorative proprii spațiului românesc.

În ceea ce privește arta otomană, influența acesteia se resimte mai ales în **elementele decorative, arhitecturale și vestimentare**. De exemplu, anumite palate și case boierești din Țara Românească au împrumutat **elemente de decor oriental**, cum ar fi **feroneria elaborată, balcoanele închise (erkere), sau decorațiunile florale și geometrice stilizate**.[8] De asemenea, în arta religioasă se pot observa influențe otomane în **motiva floral din sculpturile în piatră și lemn**, dar și în **textilele liturgice**, care împrumută țesături și broderii orientale de mare rafinament.

Un caz relevant este **stilul brâncovenesc**, apărut în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu, care este o sinteză între tradiția bizantină, influențele renascentiste occidentale și ornamentica orientală. **Biserica de la Mogoșoaia** sau **Mănăstirea Hurezi** reflectă acest amestec stilistic unic: coloane sculptate în stil oriental, fațade bogat decorate, dar și picturi murale conforme canonului ortodox bizantin.

În loc să copieze modele străine, artiștii și meșterii locali au **reinterpretat** influențele estetice în funcție de gustul, credința și resursele disponibile. Acest proces de **filtrare culturală** a dus la formarea unui stil artistic specific românesc, în care se îmbină armonios sobrietatea bizantină cu fastul oriental.[9] Această sinteză a permis Țării Românești să-și afirme identitatea culturală chiar și în perioade de presiune politică, demonstrând că arta poate fi un mijloc de rezistență și afirmare națională.

Asimilarea influențelor otomane și greco-bizantine în arta religioasă și laică a Țării Românești nu a însemnat o pierdere a identității, ci dimpotrivă – o **îmbogățire** a expresiei culturale locale. Printr-un proces creativ de adaptare și reinterpretare, Țara Românească a reușit să construiască un stil artistic propriu, în care se regăsesc atât valorile spirituale ortodoxe, cât și

[7] **Theodorescu, Răzvan.** *Itinerarii medievale.* București: Editura Meridiane, 1979, p. 37
[8] **Mureșan, Ion.** *Arta brâncovenească.* București: Editura Meridiane, 1971, p. 29
[9] **Ionescu, Grigore.** *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor.* București: Editura Academiei, 1982, p. 30-31

rafinamentul oriental. Această sinteză rămâne o dovadă a **capacității culturii românești de a absorbi și transforma influențele externe în forme de expresie originale și autentice**.

Analiză comparativă despre cum se împletesc influențele sunt în stilul: **Greco-bizantin**: planurile bisericilor (triconc, cu altar-naos-pronaos), iconografia, frescele, liturgia vizuală (i.e. sfinți, scene sacre) provin în mare parte din tradiția bizantină; **Otomane / orientale**: motive decorative florale, geometrice, elemente de arhitectură civilă cum ar fi balcoane, loggii, pridvoare cu arcade elaborate, decorații în stuc sau sculptură cu influență persană/otomană.[10] În stilul brâncovenesc, de regulă, măiestria locală (meșteri români) are sarcina de a **filtra** aceste influențe: nu se copiază, ci se adaptează la cerințele liturgice, la mediul local, la gusturile domnitorului și ale curții.

Secolul al XVIII-lea a fost o perioadă importantă pentru dezvoltarea artei și meșteșugurilor în Țara Românească, reflectând atât influențele externe, cât și tradițiile locale. În această epocă, meșteșugurile și arta nu erau doar simple activități economice, ci și mijloace de exprimare culturală și spirituală, prin care comunitățile își afirmau identitatea și valorile prin filtrarea influentelor externe. În secolul al XVIII-lea, Țara Românească era o provincie aflată sub influență otomană, dar păstra legături și cu lumea occidentală și cea slavă. Astfel, arta și meșteșugurile locale au fost influențate de tendințele artistice ale Imperiului Otoman, dar și de cele venite din Transilvania, Europa Centrală sau Rusia. Această pluralitate de influențe a condus la o sinteză culturală specifică zonei.[11]

Artizanii români au preluat tehnici și modele decorative din aceste culturi, dar le-au adaptat în funcție de tradițiile locale, de nevoile și gusturile comunității. Astfel, filtrarea acestor influențe s-a făcut prin selecția elementelor care corespundeau spiritualității și esteticii locale. De exemplu, în pictura bisericească și icoane, se pot observa elemente bizantine combinate cu motive orientale și unele accente baroce apusean, dar toate integrate într-un stil distinct românesc.

Biserica ortodoxă a fost unul dintre principalii promotori ai artei și meșteșugurilor în Țara Românească. În această perioadă, construcția și pictarea bisericilor și mănăstirilor au fost principalele activități artistice, iar meșterii bisericești au avut un rol esențial în păstrarea și transmiterea tradițiilor. Ei au filtrat influențele externe prin prisma religioasă, alegând să păstreze caracterul spiritual al operei lor.[12] De asemenea, curțile domnești au reprezentat centre de meșteșuguri, unde artizanii erau sprijiniți să creeze obiecte decorative, textile, arme sau mobilier. Curțile erau locurile unde influențele occidentale, în special stilurile baroc și rococo, au fost adesea preluate și adaptate. Totodată, aici se păstra și se dezvolta arta populară, care reflecta tradițiile rurale și cultura locală.

În mediul rural, meșteșugurile continuau să fie o activitate esențială, iar arta populară reprezenta expresia autentică a culturii românești. În secolul al XVIII-lea, țăranii români produceau obiecte de uz cotidian, dar și elemente artistice cum ar fi țesături, ceramică, icoane pe sticlă sau sculptură în lemn. Meșterii populari filtrau influențele străine prin reinterpretarea motivelor decorative în funcție de tradițiile locale și de simbolistica autohtonă.[13] Această filtrare a fost un proces organic, prin care cultura românească și-a păstrat originalitatea și identitatea chiar și în contextul unor influențe puternice din exterior.

În secolul al XVIII-lea, arta și meșteșugurile din Țara Românească s-au dezvoltat printr-un proces complex de filtrare și adaptare a influențelor externe, păstrând totodată tradițiile locale.

---

[10] **Stoica, Lucia; Ionescu-Ghinea, Neculai**. *Bisericile ortodoxe: enciclopedia lăcașurilor de cult din București, Volumul I,* Editura Universalia, 2005, p. 43

[11] **Theodorescu, Răzvan.** *Itinerarii medievale.* București: Editura Meridiane, 1979, p. 40

[12] **Mureșan, Ion.** *Arta brâncovenească.* București: Editura Meridiane, 1971, p. 57

[13] **Ionescu, Grigore.** *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*. București: Editura Academiei, 1982, p. 38

Biserica, curțile domnești și meșteșugarii populari au fost principalii actori în acest proces, contribuind la crearea unei identități culturale românești distincte. Astfel, arta și meșteșugurile din această perioadă reprezintă un testament al capacității comunităților de a-și menține valorile și expresiile artistice într-o lume aflată în continuă schimbare.

SCHIMBĂRILE STILISTICE ÎN ORNAMENTICA BISERICILOR ȘI ÎN PORTRETISTICA COMANDITARĂ ASUPRA ARTEI ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

Secolul al XVIII-lea reprezintă o perioadă de tranziție artistică complexă, în care arta reflectă atât continuități, cât și schimbări majore în domeniile ornamenticii bisericești și portretisticii comanditare. Această epocă este marcată de trecerea de la barocul exuberant către un stil rococo mai rafinat, iar ulterior către clasicism, fiecare etapă influențând profund estetica și funcția artei religioase și laice.

Secolul al XVIII-lea se află sub influența unei Europe în schimbare: Iluminismul, reformele religioase și sociale, dar și evoluțiile politice contribuie la modificarea gusturilor artistice. În această perioadă, bisericile continuă să fie spații centrale pentru manifestările artistice, iar portretele comanditate de aristocrație și burghezie devin mijloace importante de exprimare a statutului social și al ideilor personale.[14]

Ornamentica bisericească din secolul al XVIII-lea reflectă tranziția de la stilul baroc la rococo și clasicism. În primele decenii, barocul se manifestă prin decoruri bogate, dramatice, cu elemente sculpturale puternic conturate, cu linii curbe și ornamentație amplă, menite să impresioneze și să inspire devotamentul prin exuberanță și teatralitate.

În ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, clasicismul începe să domine ornamentica bisericească, influențat de redescoperirea artei antice. Decorurile devin mai echilibrate, proporționale, cu linii clare și motive inspirate din arhitectura și arta Greciei și Romei antice: coloane, frize, ancadramente sobru realizate. Această schimbare reflectă și o anumită sobrietate religioasă și un mesaj de raționalitate și ordine.[15]

Portretistica comanditară în secolul al XVIII-lea este o formă de artă care oglindește schimbările sociale și culturale ale epocii. Comandanții de portrete sunt de obicei membri ai aristocrației, clerici sau burghezi în ascensiune, iar portretul devine un mijloc de afirmare socială și individuală. În baroc, portretele au o compoziție dramatică, cu lumini contrastante (tehnica clarobscurului), ținute impunătoare, expresii solemne, pentru a transmite puterea și prestigiul.

Odată cu clasicismul, portretele căpătă o liniște și o sobrietate clasică, cu o compoziție echilibrată și o estetică inspirată de valorile antichității. Elementele de simbolism devin mai evidente, iar atenția la detaliu servește o imagine de demnitate și raționalitate.

Aceste schimbări stilistice în ornamentica bisericilor și portretistica comanditară influențează profund evoluția artei în secolul al XVIII-lea. Ele reflectă o nouă înțelegere a relației dintre artă, religie și societate, trecând de la emoționalitatea puternică a barocului la rafinamentul și inteligența rococo-ului, și mai apoi la ordine și simplitate în clasicism.[16]

Secolul al XVIII-lea este marcat de dezvoltarea Iluminismului, creșterea influenței burgheziei, reformele religioase și modificările politice ce au influențat profund arta. Pe de o parte, Biserica rămâne un patron important al artei, însă gusturile și modelele artistice încep să se

[14] **Musicescu, Maria Ana.** *Icoane din Țara Românească.* București: Editura Meridiane, 1965, p. 36
[15] **Dan, Anca.** *Influențele orientale în arta românească din secolul al XVIII-lea. „Revista de Istoria Artei”*, vol. XXVIII, 1981, p.19
[16] **Popescu, Corina.** *Arta postbizantină în Țările Române.* București: Editura Institutului de Arte, 2005, p. 20-21

adapteze la noile curente europene. Pe de altă parte, aristocrația și burghezia își comandă portrete care reflectă dorința de afirmare socială și personală, în contextul unei societăți în schimbare.

În ornamentica bisericească, începutul secolului este dominat de barocul târziu, un stil caracterizat prin decoruri opulente, dramatice și grandioase, menite să impresioneze credincioșii prin dinamism și teatralitate. Ornamentația abundă în motive florale, aurii, statuete, arcade curbe și elemente dinamice, toate având rolul de a intensifica impactul spiritual.

Ulterior, rococo-ul aduce o schimbare esențială: decorurile devin mai delicate și mai jucăușe, cu motive inspirate din natură precum flori, cochilii și volute fine, iar paleta cromatică se luminează, oferind o atmosferă intimă și aerisită. Această estetică mai blândă și ornamentală face biserica mai accesibilă și mai primitoare, în contrast cu sobrietatea barocului.[17]

Pe finalul secolului, influența clasicismului este vizibilă în ornamentică, aducând o revenire la liniile clare, proporțiile echilibrate și la motivele inspirate din antichitate, cum ar fi coloanele, frizele și ancadramentele simple. Clasicismul promovează sobrietatea, raționalitatea și ordinea, ceea ce se reflectă și în arta bisericească, devenind un răspuns la exuberanța stilurilor anterioare și un semnal al noilor idei de puritate spirituală și morală.

Portretistica comanditară în secolul al XVIII-lea devine un mijloc important de exprimare a statutului social și a individualității. În prima jumătate a secolului, portretele păstrează caracteristicile barocului: compoziții impunătoare, contraste puternice de lumină și umbră (clarobscur), expresii solemne, vestimentație luxoasă și simboluri ale puterii.[18]

Odată cu ascensiunea rococo-ului, portretele capătă un aer mai relaxat și grațios. Apar fundaluri decorative, culori pastelate și expresii mai naturale, aproape intime. Această evoluție reflectă o schimbare de mentalitate: aristocrația și burghezia caută nu doar să impresioneze, ci și să transmită farmec personal, senzualitate și rafinament.

Schimbările stilistice din ornamentica bisericilor și portretistica comanditară reflectă o adaptare continuă a artei la transformările sociale și culturale ale secolului al XVIII-lea. De la dramatismul și opulența barocului la grația rococo-ului și, ulterior, la sobrietatea clasicismului, arta devine un mijloc de exprimare a noilor valori – spiritualitate, individualitate, rațiune și ordine.[19]

Astfel, ornamentica bisericească nu mai este doar un decor, ci o formă de comunicare simbolică care îmbină tradiția religioasă cu noile tendințe estetice. În paralel, portretistica comanditară devine un document social și cultural care surprinde schimbările profunde ale mentalităților și statutelor sociale.

CONCLUZIE

În secolul al XVIII-lea, Țara Românească s-a aflat la confluența unor profunde transformări culturale, politice și religioase, reflectate pregnant în expresiile sale artistice. Influențele estice — în special cele bizantine, otomane și orientale — nu au fost simple împrumuturi decorative, ci au contribuit la articularea unei identități vizuale proprii, capabile să exprime aspirațiile și tensiunile unei națiuni aflate în proces de afirmare. Arta epocii devine astfel un spațiu al sintezei și al negocierii culturale, unde tradiția locală se întâlnește cu modele străine, dând naștere unui limbaj artistic distinct, complex și profund semnificativ. În acest context, influențele estice nu diminuează

[17] **Bălan, Ștefan.** *Influențe orientale în arhitectura religioasă din Țara Românească.* Craiova: Editura Scrisul Românesc, 1999, p. 51

[18] **Cristache-Panait, Ioana**. Arta Românească în sec al XVIII-lea. București, Editura Meridiane, 2003, p. 28-30

[19] **Cristache-Panait, Ioana**. Arta Românească în sec al XVIII-lea. București, Editura Meridiane, 2003, p. 32

identitatea românească emergentă, ci o îmbogățesc, oferindu-i resurse vizuale și simbolice pentru a se defini într-un peisaj geopolitic în continuă schimbare.

Secolul al XVIII-lea a reprezentat pentru Țara Românească o etapă de tranziție culturală și identitară, în care arta s-a afirmat ca un mijloc esențial de exprimare a tensiunii dintre tradiție și schimbare. În acest peisaj dinamic, influențele estice – bizantine târzii, otomane și orientale – nu au acționat ca forțe de dominație estetică, ci ca elemente de dialog și adaptare. Ele au fost absorbite, reinterpretate și recontextualizate în funcție de specificul local, contribuind la cristalizarea unui stil artistic cu adevărat original.

Prin urmare, influențele estice nu trebuie privite ca o alterare a identității artistice a Țării Românești, ci mai degrabă ca un catalizator al unui proces de redefinire culturală. Ele au oferit un vocabular vizual care, filtrat prin sensibilitățile locale, a permis articularea unei identități artistice emergente, capabilă să integreze diversitatea fără a-și pierde coerența. Arta secolului al XVIII-lea devine astfel o oglindă fidelă a unei națiuni în formare, care, prin sinteză și creativitate, a reușit să transforme influența în originalitate, iar contactul cu alteritatea într-un instrument al afirmării de sine.

BIBLIOGRAPHY:

1. **Drăguț, Vasile.** *Arta românească. Epoca brâncovenească.* București: Editura Meridiane, 1976.
2. **Theodorescu, Răzvan.** *Bizanț, Balcani, Occident. Interferențe artistice.* București: Editura Meridiane, 1974.
3. **Dan, Grigorescu**. *Istoria artei românești*, București, Editura Meridiane, 1986.
4. **Theodorescu, Răzvan.** *Itinerarii medievale.* București: Editura Meridiane, 1979.
5. **Mureșan, Ion.** *Arta brâncovenească.* București: Editura Meridiane, 1971.
6. **Ionescu, Grigore.** *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor.* București: Editura Academiei, 1982.
7. **Musicescu, Maria Ana.** *Icoane din Țara Românească.* București: Editura Meridiane, 1965.
8. **Dan, Anca.** „Influențele orientale în arta românească din secolul al XVIII-lea.” *Revista de Istoria Artei*, vol. XXVIII, 1981.
9. **Popescu, Corina.** *Arta postbizantină în Țările Române.* București: Editura Institutului de Arte, 2005.
10. **Bălan, Ștefan.** *Influențe orientale în arhitectura religioasă din Țara Românească.* Craiova: Editura Scrisul Românesc, 1999.
11. **Cristache-Panait, Ioana**. *Arta Românească în sec al XVIII-lea*. București, Editura Meridiane, 2003.
12. **Stoica, Lucia; Ionescu-Ghinea, Neculai**. *Bisericile ortodoxe: enciclopedia lăcașurilor de cult din București, Volumul I,* Editura Universalia, 2005.

GUMELNIȚA 100. "OLTENIȚA AND ITS TREASURE: 100 YEARS OF GUMELNIȚA"

Mihai-Cristian Neagu
PhD Student, University of Bucharest

Abstract: *The article "Gumelnița 100" marks the centenary of the discovery Gumelnița archaeological site, one of the most important in southern Romania. The first research, carried out by Vasile Pârvan and Vladimir Dumitrescu, defined Gumelnița culture as an advanced Eneolithic civilization. The discoveries include flint tools, finely decorated ceramics, bone, copper and gold objects, which attest to the existence of a complex society. Research in the 1960s confirmed the stratigraphic continuity between the Boian and Gumelnița cultures. Today, Gumelnița is considered a symbol of Romanian cultural heritage and identity.*

Keywords: *Oltenița, Vasile Pârvan, Vladimir Dumitrescu, Măgura Gumelnita, tell.*

La începutul secolului al XX-lea, arheologia românească se afla într-un proces de consolidare metodologică, încercând să definească mai clar etapele preistoriei și să stabilească identități culturale distincte pentru spațiul carpato-dunărean. În acest context, descoperirile din sudul României, în special din zona Dunării, au avut un rol esențial în conturarea conceptului de „cultură Gumelnița", termen care avea să devină o referință fundamentală pentru studiul neoliticului.

România anilor 1920 trăia o perioadă de mare efervescență cultural, după Marea Unire. Situl eponim de la Gumelnița, aflat în apropierea Dunării, nu departe de orașul Oltenița, a constituit încă din primele decenii ale secolului XX o sursă de date și interpretări de prim rang pentru înțelegerea vieții materiale și spirituale a comunităților preistorice din această regiune.

În timpul Primului Război Mondial, nemții care ne ocupaseră țara, au început exploatarea sistematică a resurselor. Nici vestigiile arheologice nu au scăpat. Tell-urile neolitice din Lunca Dunării au fost primele vizate. Astfel tell-ul eneolitic din satul Cunești, jud. Călărași, a fost cercetat de arheologul german Leo Frobenius, iar materialele descoperite au fost trimise la Berlin[1]. Tell-ul eneolitic de la Chiselet, jud Călărași a fost cercetat de un arheolog german prin două sondaje[2]. Tell-ul eneolitic de la Cernavoda a fost cercetat de arheologul german Carl Schuchhardt care a efectuat și cercetări de anvergură de-a lungul valurilor de pământ din Dobrogea, în toamna anului 1917 şi în primăvara anului 1918. A executat săpături arheologice în câteva dintre castrele aşa-numitului "val de piatră" şi ale valului de pământ., etc.

Imediat după război, savantul Vasile Pârvan, împreună cu studenții săi: Radu Vulpe, Ecaterina Dunărenu-Vulpe, Gheorghe Ștefan, Vasile Cristescu, Vladimir Dumitrescu, Hortensia Dumitrescu și Dorin Popescu au demarat cercetarea arheologică a Luncii Dunării. Întreaga echipă a venit întâi la Oltenita, cu acest prilej, Vasile Pârvan și elevii săi au descoperit Măgura Gumelnița în anul 1922. Apoi s-au constituit în echipe. Echipa formată de Vladimir Dumitrescu și Radu Vulpe

[1] Cristian Eduard Ștefan, *Așezarea gumelnițeană de la Cunești –„Măgura Cuneștior". Noi considerații*, în revista *Materiale și Cercetări Arheologice* (SN), nr. VII, București, Editura Academiei Române, 2011, p. 25.
[2] Hortensia Dumitrescu, *Raport sur les sondages de Grădiștea- Fundeanca,* în revista *Dacia,* nr. III-IV, București, Editura Muzeul Național de Antichități, 1927-1932, p. 150.

au mers pe traseul Oltenița-Călărași, echipa formată din Vasile Cristescu și Dorin Popescu au cerceeeetat valea Argeșului și Dâmboviței până la Vasilați, iar Gheorghe Ștefan a mers pe traseul Oltenița-Chirnogi-Căscioarele-Radovanu. În urma acestor cercetări în anii 1923-1925 s-au efectuat săpături arheologice la Mânăstirea (Gheorghe Ștefan), Sultana-Malu Roșu (prof. Ion Andriesescu și Vladimir Dumitrescu), Vărăști (Vasile Cristescu) și Căscioarele (Gheorghe Ștefan). Din întâmplare, tânărul de atunci, Barbu Ionescu a aflat de descoperirea Măgurei Gumelnița în anul 1922 și scormonind prin maluri și-a alcătuit o colecție care a trezit interesul profesorului Ion David. În anul 1924 profesorul suplinitor de latină la liceul din Oltenița Ion David, a anunțat Muzeul Național de Antichități din București despre o frumoasă colecție arheologică adunată de un elev al său, Barbu Ionescu cel care prin donația sa, a înființat Muzeul de Arheologie din Oltenița în anul 1957[3].

În vara anului 1924, Vladimir Dumitrescu, asistent la Muzeul Național de Antichități, s-a deplasat la Oltenița și l-a determinat pe tânărul colecționar Barbu Ionescu să doneze colecția sa, strânsă de pe Gumelnița. Aceste materiale au fost subiectul primului articol științific publicat de Vladimir Dumitrescu în anul 1924, în revista *Dacia* sub titlul *Découvertes de Gumelnița*[4]. Textul său, redactat în limba franceză, are caracterul unui raport științific descriptiv, concentrându-se asupra colecției de artefacte obținute din cercetările efectuate la Gumelnița și asupra interpretării preliminare a acestora. În ciuda limitărilor metodologice specifice epocii, studiul reprezintă o mărturie esențială despre primele încercări de sistematizare a materialului arheologic provenit din acest important tell neolitic.

Materialul recoltat a fost împărțit în trei mari categorii: unelte din silex și piatră, ceramică și obiecte din os și metal. Autorul remarcă bogăția excepțională a colecției, care cuprindea aproape o sută de piese distincte, între care vase de mari dimensiuni (de circa 20–25 cm diametru), instrumente din silex și numeroase fragmente ceramice decorate.

În ceea ce privește instrumentele din silex, Vladimir Dumitrescu menționează existența unor vârfuri de săgeți, cuțite, grattoare și alte unelte de tăiere sau perforare, lucrate cu o finețe remarcabilă pentru perioada neolitică. Două vârfuri de săgeți din silex, una întreagă și alta ușor ciobită, sunt descrise ca având formă triunghiulară, cu fețe slab bombate și dimensiuni de aproximativ 5 cm. Ele sunt comparate cu piese similare provenite din alte stațiuni preistorice din regiune, precum Budmir și Sultana, dar se subliniază totodată particularitatea lor locală[5]. În același context, autorul identifică mai multe cuțite și grattoare din silex, printre care unele prezentau urme evidente de uzură, indicând utilizarea lor în activități domestice și meșteșugărești.

Un aspect important semnalat de Vladimir Dumitrescu este existența unor percutoare și nuclee, fapt care indică desfășurarea unei activități de prelucrare locală a materiei prime. Diversitatea materialului l-a determinat pe Vladimir Dumitrescu să propună încă din anul 1924, ca și ipoteză de lucru existența mai multor ateliere de prelucrare, iar Măgura Gumelnița-Oltenița fiind un centru de producție de unelte din piatră cioplite. Acestă ipoteză a fost confirmată ulterior, de cercetările din secolul al XX-lea.

În privința obiectelor din piatră șlefuită, Vladimir Dumitrescu a identifict mai multe topoare și dălți, dintre care unele sunt fragmentare, dar altele aproape întregi, realizate cu o tehnică avansată. El descrie, de exemplu, o mică secure cilindrică, cu lățimea maximă în zona mediană, pe care o consideră o posibilă piesă cu funcție votivă, având dimensiuni prea reduse pentru utilizare

[3]Vladimir Dumitrescu, *Oameni si cioburi,* în revista *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos*, nr. IX, Călărași, Editura Muzeul Județean Călărași, 1993 , p. 53.
[4]Vladimir Dumitrescu, *Découvertes de Gumelnita,* în revista *Dacia*, nr. I, București, Editura Cultura Națională, 1924, pp. 325-341.
[5]*Ibidem,* p. 327.

practică[6]. De asemenea, sunt menționate fragmente de pietre de măcinat și o piatră-mortar folosită pentru mărunțirea grăunțelor, elemente ce ilustrează caracterul agrar al comunității.

Partea cea mai extinsă a studiului este dedicată ceramicii, care reflectă nivelul ridicat de dezvoltare artistică și tehnologică al comunităților gumelnițene. Autorul împarte ceramica în două mari grupe: vase de uz comun, cu pereți groși și puține ornamente, și vase cu funcție specială sau decorativă, caracterizate printr-o execuție rafinată și prin decoruri complexe. El notează prezența unor forme variate: oale globulare, cupe, fructiere, vase-amforă și remarcă utilizarea frecventă a decorului incizat, în relief sau excizat, precum și a motivelor spiralice, meandrice și geometrice. O categorie aparte o constituie fragmentele ceramice cu proeminențe alungite sau în relief, considerate elemente caracteristice ale fazei neolitice târzii.

Vladimir Dumitrescu subliniază importanța ornamentelor ceramice în reconstituirea tradițiilor artistice ale populației de la Gumelnița, arătând că acestea derivă din formele și modelele dezvoltate anterior în cadrul culturilor neolitice mai vechi, dar ating aici un grad superior de perfecțiune. Decorul aplicat pe vase – linii paralele, excizii, protuberanțe este interpretat ca o expresie a unei estetici proprii, care anticipează elemente de stil întâlnite ulterior în epoca bronzului timpuriu.

În ceea ce privește obiectele din os și metal, colecția analizată de Vladimir Dumitrescu cuprinde piese relativ puține, dar de mare interes. Obiectele din os, printre care se numără ace, sule și vârfuri de pumnal, indică activități meșteșugărești variate de la prelucrarea pieilor până la confecționarea țesăturilor. În privința metalului, autorul menționează descoperirea unui inel mic de cupru, considerat a fi printre cele mai vechi piese metalice din zonă, fapt care dovedește cunoașterea incipientă a metalurgiei în comunitățile gumelnițene[7]. Dincolo de descrierea materialului arheologic, Vladimir Dumitrescu a formulat și unele observații cu caracter general. Acesta a apreciat că stratigrafia sitului este complexă, conținând urme de locuire suprapuse, ceea ce sugerează o durată îndelungată a așezării. Pe baza analogiilor cu alte descoperiri din regiune, autorul plasează această cultură în epoca neoliticului final, o perioadă de tranziție spre metalurgie, caracterizată prin coexistența uneltelor de piatră și a primelor obiecte de metal. Vladimir Dumitrescu a pus bazele cunoașterii științifice a sitului Gumelnița. Contribuția acestuia este considerabilă pentru epoca respectivă: acesta a identificat o unitate culturală coerentă în materialul descoperit, a intuit existența unei tradiții locale distincte și subliniază caracterul evoluat al ceramicii, ceea ce permitea deja delimitarea culturii Gumelnița de culturile anterioare, precum Boian sau Hamangia.

Într-un sens larg, se poate afirma că studiul său a deschis drumul cercetărilor sistematice ulterioare, oferind o primă bază de comparație pentru interpretările arheologice moderne. Metodele stratigrafice, care aveau să devină fundamentale în arheologia ulterioară, nu erau încă aplicate riguros. Astfel, în pofida valorii sale documentare, articolul din 1924 oferă mai degrabă o imagine descriptiv-tipologică decât una cronologică asupra culturii Gumelnița.

Ca urmare a perighezei din vara anului 1924 și a studierii materialului donat de către Barbu Ionescu Muzeului Național de Antichități din București, Vladimir Dumitrescu a solicitat directorului Muzeului Național de Antichități din București, Vasile Pârvan fonduri pentru întreprinderea unor săpături arheologice în vara anului 1925. Vasile Pârvan a alocat suma de 50.000 de lei, necesare săpăturii arheologice de la Gumelnița, iar ca ajutor al lui Vladimir Dumitrescu a fost repartizat studentul Ion Nestor.

[6]*Ibidem,* p. 336.
[7]*Ibidem,* p.337.

Movila *Gumelnița* era cultivată cu viță de vie, proprietar fiind un anume George Calomfirescu, iar acesta nu și-a dat acordul pentru săpăturile arheologice. Punctul cel mai înalt al așezării era în proprietatea unui locuitor din Oltenița, dar acesta nu lucra terenul datorită *căramizilor de la 30-40 cm adâncime*[8].

Cercetările efectuate în vara anului 1925 au fost publicate în volumul al doilea al revistei *Dacia* din anul 1925. Vladimir Dumitrescu prezintă rezultatele detaliate ale săpăturilor arheologice întreprinse în tell-ul preistoric de la Gumelnița, unul dintre cele mai importante situri eneolitice din sudul României. Cercetarea urmărea să clarifice stratigrafia complexului locuit și să stabilească succesiunea fazelor de locuire în contextul culturii Gumelnița, caracteristică zonei Dunării de Jos[9].

Autorul descrie cu rigoare științifică metodologia de săpătură aplicată pe teren, bazată pe deschiderea mai multor tranșee paralele, notate cu litere (X, Y, I, II etc.), care au atins adâncimi între 35 cm și 3,75 m. Prin corelarea observațiilor stratigrafice, s-au putut distinge două mari niveluri de cultură, corespunzătoare a două etape distincte ale aceleiași civilizații preistorice[10].

Primul nivel, denumit stratul superior (B), este constituit dintr-o cultură de suprafață, cu locuințe ridicate direct pe sol. Materialul arheologic este abundent: ceramică variată, ornamentată cu caneluri, incizii și motive geometrice, unelte din silex și os, precum și prime obiecte din cupru[11]. Analiza fragmentelor de ceramică a evidențiat o mare diversitate tehnologică, iar descoperirea unor piese de metal (cuie, cârlige, mici pandantive) confirmă apariția timpurie a metalurgiei în comunitățile gumelnițene[12].

Cel de-al doilea nivel, stratul inferior (A), corespunde unei faze anterioare, mai arhaice, în care locuințele erau semi-îngropate, adesea săpate în pământ, cu pereți din nuiele lipite cu lut și acoperișuri din stuf sau paie. Urmele de incendii puternice și resturile de pereți arși permit reconstituirea tehnicii de construcție și a distrugerii locuințelor[13]. În aceste niveluri adânci au fost identificate resturi de grâne carbonizate, fragmente de vase întregibile și numeroase unelte din piatră șlefuită, dovezi clare ale unei economii mixte, bazate pe agricultură, creșterea animalelor și vânătoare[14].

Un aspect deosebit de valoros al studiului îl constituie descoperirea vaselor-miniatură în formă de locuință, confecționate din lut. Aceste piese, considerate reprezentări simbolice sau votive, reproduc în miniatură planul patrulater și acoperișul triunghiular al caselor reale din stratul superior. Ele demonstrează nu doar un nivel ridicat de meșteșug, ci și prezența unei concepții arhitecturale coerente[15]. În opoziție, locuințele din stratul inferior par a fi avut forme ovale sau circulare, adesea semi-adâncite, fapt care evidențiază evoluția de la adăposturile troglodite spre casele construite integral la suprafață[16].

Analiza stratigrafică a condus la stabilirea unei succesiuni clare a celor două faze de civilizație. Stratul B, mai recent, se caracterizează printr-o densitate mare a resturilor de locuire și printr-o complexitate arhitecturală superioară, în timp ce stratul A, mai vechi, ilustrează începuturile organizării comunităților sedentare. În ambele cazuri, tehnica ceramicii, folosirea

[8]Vladimir Dumitrescu, *Oameni si cioburi*, în revista *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos*, nr. IX, Călărași, Editura Muzeul Județean Călărași, 1993 , pp. 54-55.
[9]Vladimir Dumitrescu, *Foullise de Gumelnița*, în revista *Dacia*, nr. II, București, Editura Cultura Națională, 1925, pp. 64-69.
[10]*Ibidem*, pp. 29–39.
[11]*Ibidem*, pp. 33–35.
[12]*Ibidem*, p. 40.
[13]*Ibidem*, pp. 36–38.
[14]*Ibidem*, pp. 38–39.
[15]*Ibidem*, pp. 44–46.
[16]*Ibidem*, pp. 47–49.

focului, prelucrarea osului și a pietrei atestă un stadiu avansat al culturii eneolitice în spațiul carpato-danubian[17].

Concluziile autorului sunt deosebit de importante pentru arheologia românească: ele arată că situl de la Gumelnița reprezintă un centru de referință pentru înțelegerea evoluției culturii preistorice în sud-estul Europei. Cele două niveluri de locuire documentate oferă dovada unei continuități culturale, dar și a unei transformări profunde în modul de viață, tehnologie și organizare socială[18].

Cercetările efectuate între anii 1931-1933 de Dinu V. Rosetii în tell-ul de la Vidra au adus contribuții importante la cunoașterea culturilor neolitice din Muntenia. Cercetând al doilea strat de cultură din tell, a constatat că aici cultura Gumelnița are trei niveluri și a stabilit astfel că în evoluția ei cultura Gumelnița a avut trei faze: faza Gumelnița A1, necunoscută până atunci, nici la nord, dar nici la sud de Dunăre, faza A2, fosta fază A stabilită de V. Dumitrescu și faza B[19], periodizare care a rămas valabilă până în zilele noastre.

În anii 1939 și 1940 arheologul Dinu Rosetti, directorul Muzeului de Istorie a Municipiului București, fiind în relații foarte bune cu proprietarul viei de pe Măgura Gumelnița, a făcut săpături, aici descoperind după mărturisirea sa: „un material ceramic extrem de bogat, lucrat într-o tehnică superioară și numeroase obiecte de cult, printre care și figurine antropo și zoomorfe. A constatat prezența a unui mare centru de pelucrare a uneltelor de silex, cu depozitări de materie primă și produse finisate, depozitate în numeroase „pachete" de lame, găsite în sit, provenind din același nucleu, sau mai multe undrele de os, toate noi, nefolosite, alcătuind mai multe loturi, după mărime. De asemenea a descoperit mai multe obiecte de aur (șapte), după ce la Vidra găsise doi idoli de aur"[20].

După aproape patru decenii de la primele cercetăria le lui Vladimir Dumitrescu, situl de la Gumelniţa a redevenit obiectul unei investigaţii arheologice de anvergură. În 1960, sub egida Muzeului Raional din Olteniţa, Vladimir Dumitrescu a efectuat un sondaj stratigrafic menit să clarifice succesiunea culturală a nivelurilor de locuire din tell şi să confirme locul culturii Gumelniţa în cadrul neoliticului final şi al epocii cuprului din sud-estul Europei[21]. Spre deosebire de cercetările interbelice, această intervenţie s-a desfăşurat după criterii metodologice moderne: delimitarea riguroasă a secţiunii, descrierea stratigrafică pe nivele, prelevarea controlată a materialului arheologic şi corelarea observaţiilor de teren cu analizele de laborator.

Sondajul din 1960, săpat între 26 septembrie şi 7 octombrie, a fost realizat pe o suprafaţă de 20 × 2 m, orientată nord-sud, până la o adâncime maximă de 4,65 m. Scopul principal era obţinerea unei imagini complete asupra structurii stratului de cultură. Vladimir Dumitrescu a identificat patru niveluri de locuire, dintre care cel superior aparţine fazei Gumelniţa B, iar cele inferioare corespund fazei A_2 (subdivizate în A_2a, A_2b şi A_2c)[22]. Observaţiile stratigrafice au permis nu doar separarea cronologică a fazelor, ci şi înţelegerea proceselor de distrugere, refacere şi nivelare a locuinţelor, foarte frecvente într-un tell locuit îndelung.

Primele 30–40 cm ale secţiunii conţineau resturile unei locuinţe de suprafaţă din faza B: fragmente masive de chirpic ars, râşniţe de piatră, vase sparte în sit, greutăţi prismatice de lut şi o

[17] *Ibidem*, pp. 50–53.
[18] *Ibidem*, pp. 54–55.
[19] Dinu V. Rosetti, *Săpăturile de la Vidra, Raport preliminar*, în *Publicațiile Muzeului Municipiului București*, nr.1, București, Editura Muzeul Municipiului București, 1934, p. 60.
[20] Dinu V. Rosetti, *Movilele funerare de la Gurbănești*, în revista *Materiale și Cercetări Arheologice*, nr. VI, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1959, pp. 808-813.
[21] Vladimir Dumitrescu, *Sondajul stratigrafic din 1960 la Gumelnița*, în revista *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* (SCIVA), nr. XVII, 1, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1966, pp. 51–99.
[22] *Ibidem*, pp. 52–54.

statuetă de tip tesalic, găsită parţial acoperită de bulgări de chirpic[23]. Această descoperire, interpretată ca element cu semnificaţie cultică, atestă existenţa unei vieţi spirituale complexe în cadrul comunităţii gumelniţene târzii. Greutăţile de lut confirmă prezenţa războaielor de ţesut şi dezvoltarea meşteşugurilor casnice. Sub acest nivel, între 70 şi 100 cm, Dumitrescu descrie un strat de pământ amestecat cu cenuşă fină, corespunzător fazei A2c. Urmează un nivel A2b (1,5–1,7 m), caracterizat prin depuneri de cenuşă alternând cu pământ galben sau ars, resturi de chirpic şi vetre, iar la 3 m adâncime – baza nivelului A2a, alcătuit din fâşii succesive de cenuşă şi pământ ars negru sau roşu[24]. În unele zone s-au observat gropi mari care taie nivelurile inferioare, interpretate ca gropi de deşeuri sau posibile bordeie. Dumitrescu notează şi o locuinţă cu marginea perfect dreaptă la 2,7–3 m, cu podea bine bătută şi urme de arsură, ceea ce sugerează existenţa unor locuinţe de suprafaţă, nu semi-adâncite.

Una dintre descoperirile cele mai semnificative din acest nivel este un vas plin cu grăunţe de grâu carbonizate, găsit lângă o grămadă de scoici şi cenuşă; în apropiere, un craniu de copil de 5–6 ani, depus într-o groapă cu ocru roşu şi cioburi de vase[25]. Autorul respinge interpretarea funerară şi consideră că este vorba de un rest accidental sau de o depunere rituală. Astfel de detalii demonstrează complexitatea activităţilor din aşezare şi importanţa agriculturii, documentată prin depozitul de cereale.

Materialul osteologic recoltat din toate nivelurile este abundent: oase de bovine, suine, ovicaprine, dar şi de cal – specie prezentă încă din nivelul cel mai vechi A2a[26]. Această observaţie are valoare cronologică şi economică, indicând începuturile domesticirii calului în neoliticul final din Câmpia Română.

Un capitol central îl constituie analiza uneltelor de producţie. Vladimir Dumitrescu inventariază 688 de piese de silex, confirmând rolul esenţial al acestui material în economia aşezării[27]. Printre ele se remarcă grattoare, lame arcuite (folosite ca seceri sau cuţite), burine laterale şi mediane, precum şi topoare de silex cu tăiş uşor arcuit. Nucleele şi aşchiile de prelucrare dovedesc existenţa unui atelier local, ipoteză care întăreşte observaţiile făcute de acesta cu patru decenii mai devreme.

Uneltele de piatră şlefuită sunt mai puţine, dar variate: dălţi trapezoidale, topoare-ciocan, o jumătate de măciucă perforată şi fragmente de pietre-mortar[28]. Piesa deosebită este o măciucă din piatră lustruită, considerată unicat în aria culturii Gumelniţa. Dumitrescu notează şi existenţa unui obiect circular turtit, cu urme de frecare, interpretat ca parte a unui colac folosit la răsucirea frânghiilor. Uneltele din os (ace, sule, pumnale) completează inventarul, demonstrând prelucrarea materialelor moi. Printre acestea, autorul menţionează două piese miniaturale şlefuite şi un obiect perforat, probabil pandantiv, precum şi arşice de oaie lustruite, considerate jucării sau obiecte magico-religioase[29]. De asemenea, sunt semnalate unelte din corn de cerb şi ţap, inclusiv o piesă interpretată ca rîmoc de plug primitiv – analogă celor descoperite la Rast, ceea ce atestă nivelul avansat al agriculturii gumelniţene[30].

---

[23] *Ibidem*, p. 54.
[24] *Ibidem*, pp. 55–56.
[25] *Ibidem*, p. 56.
[26] *Ibidem*, p. 57.
[27] *Ibidem*, pp. 57–58.
[28] Vladimir Dumitrescu, *Sondajul stratigrafic din 1960 la Gumelniţa*, în revista SCIVA, nr. XVII, 1, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1966, p. 59.
[29] *Ibidem*, p. 60.
[30] *Ibidem*, p. 62.

În nivelurile fazei A_2 au fost descoperite şi obiecte metalice: cinci piese de aramă (sule, împungător, inel) şi una de aur, oxidate, dar încă identificabile[31]. Aceste descoperiri confirmă caracterul de tranziţie al culturii Gumelniţa între epoca pietrei şlefuite şi cea a metalelor, marcând începuturile metalurgiei în sud-estul european. Aurul, deşi rar, indică apariţia unor simboluri de prestigiu şi diferenţieri sociale incipiente.

Din perspectiva metodologică, raportul lui Dumitrescu aduce o contribuţie esenţială: pentru prima dată stratigrafia tell-ului de la Gumelniţa este documentată în mod riguros, cu descriere detaliată a profilurilor şi cu identificarea succesiunii culturale de la Boian târziu până la Gumelniţa B. În partea inferioară a secţiunii, arheologul constată existenţa unui strat de pământ galben-verzui fără resturi, acoperit de unul tasat cu fragmente mici de chirpic – posibil nivel de călcare Boian – ceea ce sugerează continuitatea locuirii între cele două culturi[32].

Acest studiu publicat în revista SCIVA marchează trecerea de la o arheologie descriptivă la una stratigrafic-analitică. Dacă în 1924 accentul cădea pe descrierea artefactelor, în 1960 analiza se bazează pe contextul stratigrafic şi pe funcţia pieselor. Dumitrescu nu se limitează la tipologii, ci interpretează uneltele, ceramica şi resturile biologice în relaţie cu mediul şi economia comunităţii.

În ceea ce priveşte ceramica, materialul descoperit confirmă tipurile descrise anterior: vase globulare, amfore, fructiere, boluri, oale cu gât scurt, decorate prin incizie, excizie sau în relief. Vladimir Dumitrescu a observant, însă şi existenţa unor variante de tranziţie, aparţinând fazei A_2c, unde decorul devine mai schematic, iar culoarea vaselor tinde spre brun-negru. Prezenţa în stratul B a unor fragmente ceramice de tip „grupa D" – cu motive excizate – indică influenţe externe şi deschiderea spre spaţiul balcano-egeean[33].

Corelând toate aceste date, Dumitrescu concluzionează că tell-ul de la Gumelniţa reprezintă un centru de locuire multistratificat, rezultat al unei evoluţii culturale neîntrerupte. Comunitatea se baza pe agricultură, creşterea animalelor şi meşteşuguri specializate (prelucrarea silexului, a osului şi a lutului). Locuinţele erau de suprafaţă, construite din pari şi nuiele lipite cu lut, iar vetrele, deşi mici, indică existenţa unei vieţi domestice stabile.

În concluzie, cercetarea din 1960 a adus confirmări stratigrafice şi cronologice decisive: cultura Gumelniţa este succesoarea directă a culturii Boian, reprezentând apogeul civilizaţiei neolitice din sudul României. Prin bogăţia materialului şi prin complexitatea organizării sociale deduse, situl de la Gumelniţa devine un reper major pentru preistoria Europei de sud-est.

Importanţa acestor lucrări depăşeşte contextul local, plasând cultura Gumelniţa în seria marilor civilizaţii neolitice europene, alături de Vinča, Karanovo şi Varna. Situl de la Gumelniţa rămâne, astfel, un reper fundamental pentru înţelegerea proceselor de neolitizare, a apariţiei metalurgiei şi a primelor forme de organizare socială complexă din spaţiul carpato-dunărean.

În anii 2010-2011 arheologul Done Șerbănescu, dorind să amenajeze Măgura Gumelnița pentru a putea fi vizitată de turiși, a efectuat un sondaj stratigrafic cu care prilej a constatat că pentru a fi locuită în epoca eneolitică, Măgura Gumelniţaa fost terasată, fiind amenajate trei trepte pe care s-au construit locuinţe. Pe platou erau 1-3 şiruri de locuinţe aşezate circular, iar în mijlocul lor exista un sanctuar şi o piaţă. Aşezarea era fortificată pe toate laturile cu şanţ, val şi palisadă. O asemenea sistematizare realizată după un plan prestabilit este specifică aşezărilor protourbane şi

[31] *Ibidem*, p. 63.
[32] *Ibidem*, p. 53.
[33] *Ibidem*, p. 57.

dovedeşte că în acea comunitate era o diferenţiere socială şi avea un conducător care îşi exercita autoritatea asupra celorlalţi, dar şi asupra comunităţilor din jur[34].

La împlinirea unui secol de la primele descoperiri, se poate spune că Gumelnița nu mai aparține doar arheologilor, ci întregii tradiții intelectuale românești. Ea reprezintă punctul în care știința, cultura și identitatea s-au întâlnit într-un dialog fertil.

Astfel, „Gumelnița 100" nu înseamnă doar comemorarea unei descoperiri, ci celebrarea unei tradiții de cunoaștere. În ea se regăsește efortul unui secol de a înțelege trecutul nu ca pe o succesiune de artefacte, ci ca pe o expresie a umanității.

BIBLIOGRAPHY:

1. Dumitrescu, Hortensia, *Raport sur les sondages de Grădiștea- Fundeanca,* în revista *Dacia,* nr. III-IV, București, Editura Muzeul Național de Antichități, 1927-1932.
2. Dumitrescu, Vladimir, *Découvertes de Gumelnita,* în revista *Dacia*, nr. I, București, Editura Cultura Națională, 1924.
3. Dumitrescu, Vladimir*, Foullise de Gumelnița*, în revista *Dacia*, nr. II, București, Editura Cultura Națională, 1925.
4. Dumitrescu, Vladimir, *Oameni si cioburi*, în revista *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos*, nr. IX, Călărași, Editura Muzeul Județean Călărași, 1993.
5. Dumitrescu, Vladimir*, Sondajul stratigrafic din 1960 la Gumelnița*, în revista *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* (SCIVA), nr. XVII, 1, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1966.
6. Rosetti, V. Dinu, *Săpăturile de la Vidra, Raport preliminar*, în *Publicațiile Muzeului Municipiului București*, nr.1, București, Editura Muzeul Municipiului București, 1934.
7. Rosetti, V. Dinu, *Movilele funerare de la Gurbănești, în revista Materiale și Cercetări Arheologice*, nr. VI, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1959.
8. Șerbănescu, Done, Androne, Olguța, *Câteva consideraţii preliminare privind gestionarea spaţiului în aşezarea eponimă a culturii Gumelnița*, în revista *Revista de Cercetări Arheologice și Numismatice*, nr. 2, București, Editura Muzeul Municipiului București, 2016.
9. Ștefan, Eduard, Cristian, *Așezarea gumelnițeană de la Cunești –„Măgura Cuneștior". Noi considerații,* în revista *Materiale și Cercetări Arheologice* (SN), nr. VII, București, Editura Academiei Române, 2011.

[34] Done Șerbănescu, Olguța Androne, *Câteva consideraţii preliminare privind gestionarea spaţiului în aşezarea eponimă a culturii Gumelnița,* în revista *Revista de Cercetări Arheologice și Numismatice*, nr. 2, București, Editura Muzeul Municipiului București, 2016, p. 26.

ILUSTRATII

Fig. 1.Măgura Gumelnița, pe marginile platoului se poate observa terasarea făcută în preistorie, fotografie aeriană.

Fig. 2. Statueta cu vas pe cap. Descoperită de Barbu Ionescu.

Fig. 3. Grup statuar, „Perechea de îndrăgostiți”. Descoperită de Vladimir Dumitrescu.

Fig. 4. Capac zoomorf. Descoperită de Barbu Ionescu.

Fig. 5. Idol de aur. Descoperită de Vladimir Dumitrescu.

Fig. 6. Model de sanctuar. Descoperită de Barbu Ionescu.

Fig. 7. Capac de vas. Descoperită de Barbu Ionescu.

Fig. 8. Vas cu phalusuri. Descoperită de Barbu Ionescu.

Fig. 9. Cârlig de undiță din aramă. Descoperită de Barbu Ionescu.

CONSTANTINE THE GREAT – LEGITIMATION AND LEGITIMACY

Ștefan Colbu
PhD, "Mihai Eminescu" Central University Library of Iași

Abstract: *Constantine the Great is the emperor who has had a profound influence on both the history of the Roman Empire and the history of the Christian Church. Although he ascended to the throne by circumventing the rules of the tetrarchy system established by Emperor Diocleţian , Constantine managed, in just 18 years, to defeat the other three challengers to the throne and to become the sole emperor of the Roman Empire.*

During his political rise, Constantine used a series of legitimation methods, which aimed to differentiate him from the other pretenders to the throne and, at the same time, to confer and to consolidate the authority he needed to rule the empire. As the son of emperor Constantius Chlorus, Constantine possessed dynastic legitimacy; as a general recognized by the army, he obtained military legitimacy. Furthermore, in his struggles with other claimants to the throne, Constantine associated his image with that of the god Sol Invictus, and later with the Christian God, not only to consolidate his legitimacy, but to obtain the indisputable authority of divine choice. In this article, I will review the ways of legitimation used by Constantine the Great during his political career.

Keywords: *Constantine the Great, politics, legitimation, legitimacy, deity, Christianity*

Introducere

Constantin I cel Mare a fost aclamat împărat în anul 306 de către trupele tatălui său, Constantius Chlorus. Acceptând această aclamație, prin care a fost proclamat împărat de către soldați, el a eludat regulile de succesiune la tron ale vremii (tetrarhia). Constantin I și-a început traseul politic cu o serie de alianțe și a ajuns la apogeul carierei (în anul 324 d.Hr.) – unic împărat al Imperiului – după ce și-a înfrânt toți foștii aliați.

1. Repere istorice

Pe întreg parcursul său politic, Constantin cel Mare a folosit o serie de mecanisme prin care a încercat să obțină și să-și consolideze legitimitatea – înțeleasă ca recunoaștere, de către supuși, a dreptului conducătorului de a guverna (Mather, 2006, p. 2). După o scurtă introducere despre instituția imperială romană, în secțiunea de față voi prezenta principalele modalități prin care Constantin I a reușit să se delimiteze de ceilalți împărați sau pretendenți la tron: Maximian, Maxentius și Licinius.

1.1.Instituția imperială romană

Primul împărat roman a fost Gaius Octavianus, cunoscut în istorie ca Octavian Augustus sau, simplu, Augustus. Ajuns la putere în anul 27 d.Hr., după asasinarea lui Iulius Caesar, Octavianus a încercat să se delimiteze de dictatura lui Caesar și să recunoască, cel puțin formal, importanța instituțiilor Republicii Romane. El a insistat că guvernează legal, prin puteri acordate de Senat și prin „consimțământul tuturor"; nu s-a declarat rege și nici dictator, ci *Princeps*, adică „cel dintâi dintre cetățeni"; a primit, din partea Senatului, cele mai importante funcții republicane, precum inviolabilitate personală (*tribunicia potestas*), și comanda supremă asupra tuturor provinciilor și

asupra tuturor legiunilor romane (*imperium proconsulare maius*). Deși, individual, aceste puteri se bazau pe principii republicane, atunci când erau concentrate în mâna unei singure persoane, îi asigurau deținătorului dominația în statul roman (Omissi, 2020, 27).

Octavianus a primit titulatura de *Imperator* (acordată de către soldați unui general victorios). Deși inițial a fost un titlu onorific, acordat de Senat, spre sfârșitul domniei, Octavianus și-a însușit *Imperator* ca prenume. Această titulatură, simbol al autorității militare absolute, a ajuns, cu timpul, să se aplice funcției. În timpul principatului său, Octavianus a reușit să pună capăt războaielor civile, instaurând faimoasa *Pax Romana* și a primit de la Senat titlul de *Augustus* („măreț, venerabil"). Împăratul deținea și funcția de *Pontifex Maximus* („Mare Preot", lider al religiei de stat romane), fiind venerat încă din timpul vieţii ca protector al statului și asociat cu zeii. După moarte, un împărat cu realizări deosebite era divinizat de către Senat, iar succesorul său devenea *Divi Filius* („fiul unui zeu"), titulatură menită să-i consolideze autoritatea (Omissi, 2020, 26-27).

Istoricii au remarcat că, între anii 192 și 423 d.Hr., aproape niciun deceniu nu a fost lipsit de războaie civile ori conflicte legate de succesiunea imperială. Instabilitatea aceasta a fost cauzată de lipsa unor criterii obiective de succesiune (Filoramo, 2022: 113). Deși succesiunea putea fi ereditară (împăratul își desemna ca succesor fiul natural), adesea ea se realiza în baza principiului adopției – împăratul în funcție adopta formal un bărbat de stat pe care îl considera cel mai competent să-i fie fiu, moștenitor și succesor. Acest sistem meritocratic (raportat la succesul comandanților pe câmpul de luptă), a permis adesea facțiunilor din diferite regiuni ale vastului Imperiu să conteste și să controleze puterea politică în statul roman. Toți acești factori de ordin juridic, militar, religios și social au contribuit, în decursul timpului, în mod convergent la asigurarea legitimității instituției imperiale romane.

1.2.Diocleţian și tetrarhia

Domnia lui Constantin cel Mare (306-337 d.Hr.) a început într-o perioadă în care Imperiul Roman era guvernat și administrat prin intermediul *tetrarhiei*, un sistem conceput de Diocleţian (în anul 293 d.Hr.) prin care partea de Răsărit și cea de Apus a Imperiului erau guvernate de doi împărați principali (*Augusti*), Diocleţian și Maximian, și doi împărați secundari (*Caesari*), Galerius și Constantius Clorus (care urmau să preia conducerea în locul celor doi *Augusti*). Acest sistem cu patru centre de putere asigura: guvernarea eficientă a Imperiului (care se întindea de jur-împrejurul Mării Mediterane), apărarea granițelor de invadatori, stingerea rapidă a eventualelor războaie civile și un criteriu clar de succesiune la tron (Omissi, 2020, 27).

Diocleţian a promovat ideea unei guvernări colegiale alături de Maximian, pe care a întărit-o cu referiri la religia tradițională: el a adoptat numele *Iovius* („al lui Jupiter"), iar Maximian numele *Herculius* („al lui Hercule") și amândoi au folosit ideile de fraternitate și armonie (*concordia*) pentru a-și descrie relația. Această prezentare ca „frați întru virtuți" (*virtutibus fratres*) era o modalitate de legitimare prin raportare la tradiția colegială, deși cei doi co-împărați nu erau frați de sânge (FitzGerald, 2017, p. 71).

2. Repere în ascensiunea politică a lui Constantin cel Mare

La moartea tatălui său, în 306, Constantin a fost aclamat împărat de trupele acestuia, la Eburacum (actualul York). Acceptând aclamația armatei, Constantin a ajuns în postura de uzurpator, deoarece nu respectase regulile tetrarhiei (Lenski, 2006, p. 62): accederea lui la putere a început ca o lovitură de stat militară, deoarece, conform sistemului politic al tetrarhiei, la moartea unui *august* (Constantius Chlorus) era promovat automat *cezarul* său (Flavius Valerius Severus) la rangul de *august* și rămânea vacantă doar poziția de *cezar* (Humphries, 2008, pp. 83-84).

În situația în care se afla, Constantin avea nevoie de recunoaștere din partea *augustului* senior, Galerius. Deși pretindea că puterea lui reflectă voința tatălui său și a trupelor acestuia, Constantin încălca principiile tetrarhice, care fuseseră stabilite tocmai pentru a anula rudenia de sânge ca bază a puterii imperiale. Totuși, pentru a evita un război în Britannia, Galerius îl recunoaște (în 306 d.Hr.) pe Constantin ca *cezar* în Vest, legitimându-i poziția (Doležal, 2019, p. 20). În această etapă, principala sursă de legitimare folosită de Constantin a fost cea dinastică: după moarte, Constantius Chlorus a fost declarat august divinizat, iar el a devenit, conform discursului imperial clasic, *Divi Filius* (fiul și moștenitorul unui zeu).

2.1.Maximian

Fiind recunoscut oficial ca împărat în Vest, Constantin a căutat să-și sporească legitimitatea prin alianțe matrimoniale și politice: s-a căsătorit cu Fausta, fiica augustului Maximian și și-a completat titulatura cu „nepotul lui Marc Aurelius Valerius Maximian Augustus", subliniind legătura cu fostul august și consolidându-și astfel autoritatea pe linie dinastică.

Cu toate că, la cererea lui Dioclețian, Maximian a abdicat (în 305) și s-a retras din viața publică (funcția de august revenindu-i lui Constantius Chlorus), în anul 306 a preluat din nou titlul de *Augustus*, pentru a-l ajuta pe fiul său, Maxentius. Apoi, în 307, a încercat să-l detroneze pe fiul său, dar a eșuat și s-a refugiat la curtea lui Constantin de la Trier (*Augusta Treverorum*). Deși în anul 308 Dioclețian și Galerius l-au forțat să renunțe la pretențiile imperiale, în 310 Maximian a inițiat o acțiune de uzurpare a lui Constantin (care se afla într-o campanie militară), în urma căreia a fost capturat și s-a sinucis (Lenski, 2006, pp. 62-66).

a. Instituția panegiricului în antichitate

Atunci când conducătorii lumii antice doreau să transmită celor pe care îi guvernau narațiunea politică oficială, ei apelau adesea la discursuri elogioase, rostite în cadrul adunărilor publice – cunoscute sub denumirea de *panegirice*. În lumea romană, discursul laudativ era rostit, de obicei, de un candidat promițător pentru o funcție publică. Panegiricele jucau un rol esențial în procesul de obținere a acceptării/legitimității, deoarece exprimau ideea că împăratul guvernează prin consimțământul tuturor. Prin participarea oratorilor și a publicului la acest ritual, se crea o comunitate care accepta ordinea politică a împăratului și își însușea biografia lui oficială. Oratorii știau ce să spună pentru a fi în concordanță cu propria imagine a împăratului, iar principalul obiectiv al panegiricului era să demonstreze legitimitatea suveranului – însă, adesea făcea acest lucru discreditând în mod programat rivalii (Omissi, 2020, pp. 100-102).

În urma uzurpării eșuate și încheiate cu sinuciderea lui Maximian, Constantin s-a confruntat cu o profundă criză de legitimitate: el nu mai putea pretinde că aparține dinastiei Herculiene, pe care tocmai o distrusese. De aceea, avea nevoie de o nouă sursă de legitimitate, care să o înlocuiască pe cea tetrarhică și să-i justifice pretenția la putere fără a se raporta la ceilalți *Augusti*. În vara anului 310 d.Hr., la Trier (reședința principală a lui Constantin), un orator anonim ținea un discurs în cinstea împăratului, (cf. Ware, 2020), prin intermediul căruia era prezentată o nouă genealogie a lui Constantin.

b. Panegiricul Latin din 310

Ideea centrală a panegiricului pe care oratorul o dezvăluie auditoriului este legată de tatăl lui Constantin. Constantius Chlorus este prezentat nu ca simplu ofițer ilir, ci ca descendent direct din împăratul Claudius Gothicus: „divinul Claudius, primul care a restaurat autoritatea romană" (Ware, 2020, p. 115). Claudius era un împărat-soldat, care a domnit între 268 și 270 d.Hr., popular

și foarte respectat în rândul armatei, în special în provinciile dunărene (Illyricum), de unde provenea familia lui Constantin. Supranumele de „Goticul" l-a obținut după victoria din anul 269 d.Hr. împotriva goților la Naissus, locul de naștere al lui Constantin (Ware, 2020, p. 113). Prin asocierea cu acest împărat, Constantin se prezenta drept conducător militar competent, apărător natural al Imperiului. Revendicarea descendenței din Claudius Gothicus, care a domnit înainte de reformele lui Dioclețian, nu a fost întâmplătoare – prin aceasta, Constantin ocolea întregul sistem tetrarhic, sugerând că familia sa avea un drept la tron mai vechi și mai legitim decât cel al lui Dioclețian sau Maximian. În plus, Claudius Gothicus era văzut ca unul dintre împărații iliri care au început procesul de „restaurare" a Imperiului după criza din secolul al III-lea, iar Constantin se autoproclama astfel drept continuator al acestui proces. Odată prezentată noua genealogie imperială, ea a devenit în scurt timp dogma oficială a curții și a fost preluată de alți oratori (Barnes, 1981, pp. 45-46) și, ulterior, de istorici.

O secțiune importantă a panegiricului este dedicată războiului recent purtat de Constantin împotriva socrului său, Maximian, care încercase să revină pe tron, după abdicare: Maximian s-a dovedit „nerecunoscător" față de binefacerile lui Constantin. Oratorul îl învinuiește pe Maximian de „greșeala unei bătrâneți fără minte", deoarece și-a încălcat jurământul față de ginerele său, și îl acuză de „cea mai gravă lipsă de credință", pentru că a uzurpat imperiul a treia oară și, astfel, a inițiat un nou război civil. Ca urmare a faptelor sale, Maximian „s-a considerat nevrednic de viață" și a murit prin sinucidere (Ware, 2020, p. 245). Narațiunile panegirice au modelat în mod semnificativ relatările istoricilor ulteriori, care, adesea, doar reproduceau versiunea panegirică (Omissi, 2020, p. 247).

Panegiristul include și o relatare a unei viziuni pe care Constantin ar fi avut-o la un sanctuar religios: pe drumul de întoarcere spre Trier, Constantin a vizitat un templu unde a avut o viziune a zeului *Apollo* (Zeul luminii, Zeul Soarelui), care i-a oferit cununi de laur, simbol ce prevestea o domnie lungă și încununată de victorii (Ware, 2020, p. 37). Prin intermediul acestei relatări, aflăm că împăratul Constantin l-a adoptat pe Apollo (Zeul Soarelui) în aceeași manieră în care și predecesorii săi, Dioclețian și Maximian, îi adoptaseră pe Jupiter și pe Hercule.

La fel ca în cazul descendenței din Claudius Gothicus, nici adoptarea zeului Apollo ca patron divin nu a fost întâmplătoare: Constantin declara astfel o nouă alianță, menită să o înlocuiască pe cea tradițională cu Hercule (protectorul lui Maximian), în încercarea de a-și consolida un drept la *imperium* de natură personală și superioară celei tetrarhice. În paralel cu alegerea noului zeu protector, Constantin a ordonat să se bată monede cu imaginea zeului *Sol Invictus* („Soarele Neînvins") pe revers, un zeu foarte popular în rândul militarilor, despre care se credea că ar fi fost și zeul protector al lui Claudius Gothicus.

2.2.Maxentius

În anul 306, Maxentius a fost proclamat împărat la Roma, de Garda Pretoriană și de plebea urbană nemulțumită de politicile augustului Flavius Valerius Severus și de taxele impuse de Galerius. Maxentius a încercat să-și consolideze poziția politică rechemându-l la putere pe tatăl său, augustul Maximian, retras în 305 (Barnes, 1981, p. 32).

Strategia de legitimare a lui Maxentius s-a axat, în principal, pe restaurarea Romei ca centru politic al Imperiului (Humphries, 2008, p. 93): dat fiind că el controla Roma și aprovizionarea cu grâne din Africa, putea să își asigure loialitatea populației romane urbane (Southern, 2001, p. 179) și sprijinul aristocrației senatoriale, nemulțumite de faptul că împărații părăsiseră Roma și își mutaseră reședințele în noi capitale (Nicomedia, Treviri, Mediolanum). De fapt, politica lui Maxentius se reflecta și pe monedele emise în timpul domniei sale, unde el se prezenta drept

„păstrător și apărător al Romei” (*Conservator Urbis Suae*). Dovezile arheologice și numismatice sugerează că Maxentius a avut un sprijin popular semnificativ la Roma și că programul său edilitar a fost substanțial, născut din dorința de a restaura gloria de odinioară a cetății, legitimitatea senatorială și religia tradițională.

În anul 312 a avut loc o confruntare militară între Constantin și Maxentius, pe Podul Milvius (în apropiere de Roma), în urma căreia Maxentius a fost înfrânt (Barnes, 1981, p. 42). Eusebiu de Cezareea notează, în *Viața lui Constantin* (Eusebius, 1999, I.28) că, înaintea campaniei militare împotriva lui Maxentiu, Constantin a avut o viziune în care Dumnezeul creștin îi promitea victoria, și, pentru aceasta, îl îndemna să folosească însemne creștine pe stindarde și pe armuri (*In hoc signo vinces* – „Sub acest semn vei învinge”). Deși istoricii și teologii au dezbătut extensiv realitatea și autenticitatea acestei viziuni – în special prin prisma asemănării izbitoare cu viziunea lui Apollo, relatată de panegiricul din 310 – „importanța sa politică este incontestabilă: Constantin și-a legitimat puterea ca fiind rezultatul unei alegeri divine” (Potter, 2013, p. 156). Conform tradiției vremii, victoria a fost considerată dovada faptului că Dumnezeu l-a ales pe Constantin, că Dumnezeul creștin era superior zeilor care-l protejau pe Maxentius și că rezultatul confruntării exprima judecata și intervenția lui Dumnezeu.

În urma victoriei de la Podul Milvius, Constantin s-a prezentat ca eliberator al Romei (*Liberator Urbis*) și ca salvator al orașului de tiranul Maxentius. El a preluat discursul de legitimare folosit de Maxentius și, după ce l-a modificat, și l-a însușit: Senatul și populația Romei au comemorat victoria de la Podul Milvius printr-un *Arc de Triumf*, ridicat în anul 315 d.Hr. Inscripțiile de pe arc îl proclamau pe Constantin „eliberator al orașului”, „fondator al păcii”, „restaurator al Romei” (*Restitutor Romae*) și îl aclamau pe Constantin pentru că i-a învins „atât pe tiran, cât și întreaga sa facțiune”. Istoricii argumentează că, în societatea romană, în care armata avea un rol politic extrem de important, legitimitatea „era definită de victorie, nu de origine” (Van Dam, 2007, p. 287). Astfel, deși „ambii au fost uzurpatori, conform regulilor tetrarhice stricte, diferența a fost că Constantin a învins și astfel a putut rescrie regulile legitimității” (Stephenson, 2009, p. 158).

Un *Panegiric Latin* din anul *313* afirma că Maxentius este un „monstru care și-a asumat falsul nume de *princeps*” și care „a terorizat senatul și poporul roman” insistând că, prin purtarea sa, Maxentius a pornit războiul, forțându-l astfel pe Constantin să verse sânge (Drijvers, 2021, p. 54). Mai mult, panegiricele îl portretizau pe Maxentiu în termeni exclusiv negativi, evidențiind defecte personale și morale (lipsa de pietate, cruzimea, lăcomia și desfrânarea).

Totuși, în ciuda calomniilor din panegirice, dovezile arheologice arată că Maxentius a fost, de fapt, „un administrator competent, care a încercat să restabilească poziția centrală a Romei în sistemul imperial” (Curran, 2000, p. 48). În cei șase ani de domnie, el a implementat un important proiect edilitar în Roma, care demonstra hotărârea sa de a restaura prestigiul capitalei: reconstrucția Templului Venerei și al Romei, a Bazilicii din Forum, construcția vilei sale de pe Via Appia etc. (Humphries, 2008, p. 93).

2.3.Licinius

Ultima confruntare, în urma căreia Constantin a ajuns unic împărat, a fost cea din 324, în care Licinius a fost învins la Chrysopolis. Deși Licinius era *Augustus* legitim (recunoscut încă din 308) și cumnat al lui Constantin, el îi încurca acestuia din urmă planurile de extindere spre Răsărit. Conflictele intermitente dintre cei doi împărați s-au încheiat cu bătălia din 324, din care a ieșit învingător Constantin. Licinius folosea ca mijloc de legitimare un simbolism religios tradițional, promovând pe monede inscripția *Iovi Conservatori* („lui Jupiter Păstrătorul”) sau *Iovius* („al lui

Jupiter"), ca modalitate de a se plasa într-o poziție avantajoasă față de Constantin. Deși era august legitim și fost aliat al lui Constantin, Licinius a încercat să își stabilească propria dinastie Iovianǎ prin fiul său, Licinius II, pretenție eșuată odată cu înfrângerea militară din anul 324.

Conflictul final cu Licinius a fost urmat de o campanie intensă de delegitimare: Constantin a impus măsuri de cenzurare a memoriei legate de acesta, eliminându-i numele din inscripții și din legi și reducându-l la statutul de tiran. Istoricii creștini, precum Eusebiu de Cezareea, i-au revizuit imaginea, transformându-l retroactiv din aliat creștin în uzurpator. Panegiricul din 313 d.Hr. recunoscuse faptul că Licinius deținea o poziție imperială de senior (fiind august), însă ulterior numele lui a fost șters din text, transformându-l într-un personaj care trebuie evitat. Tăcerea unui panegirist despre un anumit subiect indica faptul că împăratul dorea ca subiectul respectiv să fie ignorat, trecut sub tăcere – așa se explică absența lui Licinius din panegiricele lui Constantin, eliminarea numelui său din inscripții și faptul că legile emise de el au fost „ascunse de istorie" (Omissi, 2020, p. 52).

3. Mecanisme de legitimare folosite de Constantin cel Mare

Fundamentul legitimității imperiale romane l-a constituit, întotdeauna, rolul împăratului de comandant suprem al armatei (*Imperator*). Începând cu sfârșitul secolului I d.Hr., armata a deținut puterea de a proclama împărați: atunci când o armată aclama pe cineva ca *imperator*, acest lucru comunica consimțământul întregii populații romane; era suficient ca cineva să fi fost făcut împărat „prin mărturia soldaților" (*militum testimonio*); decizia soldaților era suverană, orice corp de soldați, din orice colț al Imperiului, având suficientă autoritate pentru a propulsa pe cineva la putere. În acest sistem bazat pe acceptare, victoria militară reprezenta criteriul suprem al legitimității, deoarece era interpretată ca o confirmare a favorii divine: cei care reușeau în uzurpările lor erau recunoscuți retroactiv ca împărați legitimi (Dioclețian, Constantin), în timp ce învinșii erau denunțați (tot retroactiv) ca tirani (Omissi, 2020, p. 403). *Tyrannus* era un termen atașat retrospectiv unui personaj care deținuse puterea imperială, dar fusese detronat. Constantin a jucat un rol crucial în această evoluție semantică, insistând să-și descrie rivalii înfrânți (Maxentius și Licinius) drept tirani (Humphries, 2008, p. 86).

Lipsa criteriilor obiective de succesiune din Imperiul Roman a făcut ca legitimitatea să nu aibă un statut legal fix, ci să fie o stare dinamică, fluidă, condiționată de acceptarea permanentă de către populație și de către armată. În cest context, uzurparea și războiul civil reprezentau provocări fundamentale la adresa legitimității, deoarece contestau pretenția că împăratul domnea prin „consimțământul tuturor". Pentru a combate acest lucru, împărații victorioși erau nevoiți să-și demonstreze legitimitatea și prin delegitimarea rivalilor.

Legitimitatea împăraților a fost adesea întărită de principiul continuității dinastice: ei foloseau descendența familială ca argument pentru o succesiune firească la tron. Legitimitatea dinastică putea fi naturală, adoptivă, retrospectivă sau perspectivă. Conform legitimității naturale, un împărat era considerat conducător legitim deoarece tatăl său (sau alt membru al familiei) a domnit înainte și i-a transmis dreptul de a conduce. Cei doi *auguști*, Dioclețian și Maximian, au apelat la legitimitatea adoptivă atunci când i-au adoptat pe *cezari*, cooptându-i la domnie, și la cea prospectivă, deoarece *cezarii* urmau să le fie succesori; în plus, Dioclețian și Maximian au format dinastii noi (Iovii și Herculii), promovând imaginea de „frați", pentru a exprima ideea de unitate și indivizibilitate a Imperiului. Constantin cel Mare a făcut apel la legitimitatea adoptivă atunci când s-a declarat fiu al augustului Maximian și la cea retrospectivă atunci când și-a prezentat, prin intermediul panegiricului din 310, descendența din Claudius Gothicus.

Legitimitatea religioasă a fost intens folosită de împărații romani. Fiind cei mai înalți preoți ai religiei de stat romane, împărații și-au valorificat rolurile spirituale pentru a-și consolida și sacraliza puterea: ei combinau favoarea divină cu autoritatea politică, făceau apel la ceremonii religioase și la sacrificii publice, erau considerați intermediari între zei și popor. În primele etape ale ascensiunii sale politice, Constantin s-a pus sub protecția lui *Sol Invictus* (Apollo, Zeul Soare), iar mai apoi l-a adoptat ca zeu personal pe Dumnezeul creștin. Deși a păstrat titulatura de *Pontifex Maximus*, el a respins onorurile care implicau adorarea lui ca zeu în timpul vieții, precum și sacrificiile publice sângeroase. Odată cu victoria împotriva lui Licinius (324 d.Hr.), care reluase persecuțiile împotriva creștinilor, lupta lui Constantin dobândise aura unui război sfânt, care a condus în mod firesc spre o justificare teologică: există un singur Dumnezeu, care l-a ajutat pe alesul său, împăratul Constantin, să-și învingă toți rivalii.

Unitatea religioasă era esențială pentru stabilitatea politică a Imperiului, astfel încât, după adoptarea creștinismului ca religie personală, Constantin s-a considerat responsabil și dator să asigure unitatea în Biserica creștină. El se autointitula *episkopos* („supraveghetor", „protector") al celor din afara Bisericii (Eusebius, 1999, IV.24), motiv pentru care a intervenit în mod activ în rezolvarea problemelor doctrinare și disciplinare care dezbinau Biserica, prin convocarea și sprijinirea organizării unor sinoade (ex: Arles, în 314 și Niceea, în 325). Pentru contribuția lui decisivă la dezvoltarea Bisericii și la răspândirea creștinismului în Imperiul Roman, împăratul Constantin a fost perceput în tradiția creștină ca *isoapostolos* („întocmai cu apostolii"), iar Biserica l-a considerat sfânt.

Modalitățile predilecte folosite de împărați pentru a transmite narațiunea politică oficială erau inscripțiile și monedele. Prin intermediul lor putea fi descrisă ascensiunea politică a conducătorului, pentru a-i sprijini legitimitatea (Clark, 2009, p. 36). Atât la nivel de limbaj, cât și de iconografie, Constantin cel Mare a folosit termeni și simboluri care puteau fi interpretate și de păgâni, și de creștini. În cursul domniei, Constantin a emis monede cu imaginea zeului *Sol Invictus* („Soarele neînvins"), pe care păgânii îl interpretau ca fiind Zeul-Soare (Apollo, Mithras), iar creștinii ca Soarele Dreptății (*Sol Justitiae*); stindardul militar (*Labarum*) a fost inscripționat cu simboluri creștine (*Chi-Ro*, – monograma lui Hristos), pentru a arăta că puterea împăratului nu mai venea de la Jupiter, ci de la Dumnezeul creștin (Hebblewhite, 2016, p. 187). De asemenea, a emis monede în care își asocia numele cu conceptul de victorie în general (*Victoria Constantini Aug*), cu o victorie fără sfârșit (*Ubique victor/es, Victor omnium gentium*), sau cu victorii specifice asupra dușmanilor Imperiului (*Victoria gothica, Sarmatia devicta*), pentru a arăta armatei că el obținuse victorii militare reale (Hebblewhite, 2016, pp. 45-47). Fiind principala metodă de plată a soldei, monedele reprezentau instrumente foarte eficiente de comunicare și de propagandă.

Alături de modalitățile pozitive de legitimare, Constantin a folosit și „măsuri de condamnare a memoriei" (*damnatio memoriae*) pentru a-și consolida puterea și a-și legitima domnia. Acest instrument politic combina ștergerea referințelor la adversarii învinși, cu înlocuirea lor simbolică sistematică: Constantin și-a eliminat adversarii din memoria publică, definindu-i ca „tirani", dușmani ai ordinii statale și ai divinității. După înfrângerea lui Maximian, pentru a-și consolida puterea în Galia, Constantin a emis ordine de distrugere a statuilor și a portretelor acestuia și de ștergere a numelui său din inscripțiile publice. După victoria de la Podul Milvius, Constantin a ordonat ștergerea numelui lui Maxentius de pe clădirile publice pe care le construise sau le restaurase acesta, precum și dărâmarea și distrugerea portretelor și a statuilor lui. În plus, Constantin a preluat și a finalizat proiectele de construcție ale lui Maxentius, rededicându-le în nume propriu (ex: Bazilica lui Maxentius din Forul Roman, este cunoscută astăzi drept Bazilica lui Constantin). De asemenea, pe Arcul lui Constantin, ridicat pentru a celebra victoria împotriva

lui Maxentius, numele acestuia din urmă nu apare – inscripția menționează doar că victoria a fost obținută „împotriva tiranului”. Această transformare a lui Maxentius din rival legitim (*Augustus*) în „tiran” uzurpator a fost esențială pentru legitimarea lui Constantin, care s-a prezentat drept salvator și eliberator al Romei. În urma războiului civil din 324, Constantin a devenit unic conducător al Imperiului și a dispus ștergerea sistematică a numelui lui Licinius de pe inscripțiile publice, de pe pietrele de hotar și chiar din diplomele militare și din papirusurile din Egipt. De asemenea, portretele sale au fost distruse, iar istoria oficială l-a descris pe Licinius ca pe un persecutor al creștinilor și un dușman al lui Dumnezeu, oferind astfel o justificare teologică pentru *damnatio memoriae*.

Concluzii

În lucrarea de față am argumentat că, pe parcursul carierei sale politice, Constantin cel Mare a folosit diverse metode de legitimare, adaptate situațiilor concrete cu care s-a confruntat. El a utilizat abil surse tradiționale și inovatoare, în funcție de nevoi, cu scopul de a-și consolida poziția în contextul politic al statului roman din secolului al IV-lea. Și-a început cariera politică bazându-se pe legitimitatea militară și pe cea dinastică (fiu al unui împărat); și-a extins legitimarea dinastică atât prin intermediul alianțelor matrimoniale, cât și prin fabricarea unei genealogii alternative, menite să-i consolideze autoritatea. Pe plan religios, s-a legitimat prin asocierea succesivă cu zeități distincte de cele folosite în mod tradițional de predecesori și s-a implicat activ în viața Bisericii creștine. Realizările sale pe plan politic și religios au fost atât de importante, încât, după moarte, nu doar că a fost divinizat de către succesorii săi la tron, conform tradiției imperiale, ci a fost considerat sfânt și de către Biserica creștină.

BIBLIOGRAPHY:

1. Barnes, T. D. (1981). *Constantine and Eusebius*. Harvard university press.
2. Clark, V. (2009). *Constantine the Great: The Coins speak*. Middle Tennessee State University, History Department.
3. Curran, J. R. (2002). *Pagan city and Christian capital: Rome in the fourth century*. Clarendon Press.
4. Doležal, S. (2019). The political and military aspects of accession of Constantine the Great. Graeco-Latina Brunensia, 2, 19-32. https://doi.org/10.5817/GLB2019-2-2
5. Drijvers, J. W. (2021). Panegyricus Latinus 12(9): Constantine's Religious Ideology. *Journal of Late Antiquity*, *14*(1), 50-74. https://doi.org/10.1353/jla.2021.0004
6. Eusebius, Cameron, A., & Hall, S. G. (Ed.). (1999). *Life of Constantine*. Clarendon Press Oxford University Press.
7. Filoramo, G., (2022). *Crucea şi puterea: creştinii, de la martiri la persecutori*. Humanitas.
8. Hebblewhite, M. (2016). The Emperor and the Army in the Later Roman Empire, AD 235-395 (0 ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315616018
9. Humphries, M. (2008). From Usurper to Emperor: The Politics of Legitimation in the Age of Constantine. Journal of Late Antiquity, 1(1), 82-100. https://doi.org/10.1353/jla.0.0009
10. Lenski, N. (2006). *The Cambridge companion to the Age of Constantine*. Cambridge university press.

11. Mather, J. (2006). Legitimacy and Legitimation in the Old Europe. În J. Mather, Legitimating the European Union (pp. 9-32). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/9780230625624_2
12. Omissi, A. (2020). Emperors and usurpers in the later Roman Empire: Civil war, panegyric, and the construction of legitimacy ([First paperback edition.]). Oxforf University Press.
13. Potter, D. S. (2013). *Constantine the Emperor*. Oxford University Press.
14. Stephenson, P. (2015). *Constantine: Roman emperor, Christian victor*. The Overlook Press.
15. Van Dam, R. (2007). *The Roman revolution of Constantine*. Cambridge University Press.
16. Ware, C. (Ed.). (2020). A Literary Commentary on *Panegyrici Latini* VI(7): An Oration Delivered before the Emperor Constantine in Trier, ca. AD 310 (1 ed.). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/9781316421796
17. FitzGerald, T. G. (2017). *Dynasty and Collegiality: Representations of Imperial Legitimacy, AD 284-337* [Phd Thesis, University of Exeter]. https://hdl.handle.net/10871/33109

CONSIDERATIONS ON THE DEMOGRAPHIC EVOLUTION OF THE GERMAN MINORITY IN SOUTHERN BUKOVINA BETWEEN 1775 AND 2021

Tiberiu-Constantin Ambrosie
PhD Student, „Ștefan cel Mare" University of Suceava

Abstract: *The existence of Germans in Bukovina and on the current territory of Suceava county is due to their presence within the Austro-Hungarian Empire (1775 - 1918), within Greater Romania (1918 - 1944) and later within the communist regimes and the democratic regime, after the return to democracy from 1989. The annexation of Bucovina by the Habsburgs meant the realization of a demographic policy manifested through colonization and with a German population, both in the urban and rural areas, a German population that constituted an important support in the action of integrating Bucovina into the structures of the empire. The Germans from Bukovina contributed to the development of region by founding rural settlements and involvement in the economic life of Bucovina's cities, by involvement as basic officials of a functional administrative system and the creation of maps and cadastral registers, involvement in the economic activities in this area: mining, wood exploitation, agriculture.*

In the 20th century, the demographic evolution of Germans from Bucovina was in a permanent decline, being influenced by territorial reconfigurations especially after 1940 when 52,129 Germans ethnics from the southern part of Bucovina (today in the territory of Suceava county) were relocated following the operation "Home in the Reich" and after the Second World War when part of the ethnic Germans from the southern part of Bukovina were deported for forced labor in the USSR. Also, following secret agreements made between Romania and the Federal Republic of Germany in 1956, other ethnic Germans were repatriated between 1960 - 1989. This community is today in small numbers due to emigration and the negative natural balance, numbered 459 people at the last census in the southern part of Bukovina (2021).

Keywords: *The German minority from Bukovina,, colonizations, census, numerical evolution of the population, geodemographic structure;*

Existența germanilor pe actualul teritoriu al județului Suceava se subscrie prezenței acestora în cadrul Imperiului Austro – Ungar (1775 - 1918), în cadrul României Mari (1918 - 1944) și ulterior în cadrul regimurilor comuniste și în cadrul regiumului democratic, după revenirea la democrație în 1989. Anexarea Bucovinei de către habsburgi, a însemnat realizarea unei politici demografice manifestată și prin colonizări cu populaţie germană, atât în mediul urban, cât şi în cel rural, populaţie ce a constituit un important suport în acţiunea de integrare a Bucovinei în structurile imperiului. În Bucovina, coloniștii germani au venit și au format colonii pentru exploatări miniere, forestiere, fabricarea sticlei, agricultură, meșteșuguri atrași de măsurile economice avantajoase impuse de austrieci, pentru a încuraja și dezvolta economia zonei[1]. Astfel se pot distinge următoarele grupuri de germani: şvabii, sosiţi din landurile germane de sud-vest, buni lucrători ai pământului, care s-au aşezat în zonele de podiş (menţionăm comunităţi importante de şvabi în Ilişeşti, Iţcanii Noi, Milişăuţi, Bădeuţi, Mitocul Dragomirnei), ţipţerii (zipserii),

[1] Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, Bucureşti, Editura Academiei, 1992, p.160;

proveniţi din zona Zips (Slovacia şi Ungaria), prelucrători ai lemnului, care s-au aşezat în zona muntoasă a provinciei, în Iacobeni, Pojorâta, Cârlibaba, Ciocăneşti, Prisaca Dornei, Fundu Moldovei, bohemii, care provin din zona cehă Boemia, vestiţi meşteşugari, care s-au aşezat preponderent în oraşe (Gura Humorului) şi sate precum Frasin, Voievodeasa, Păltinoasa[2].

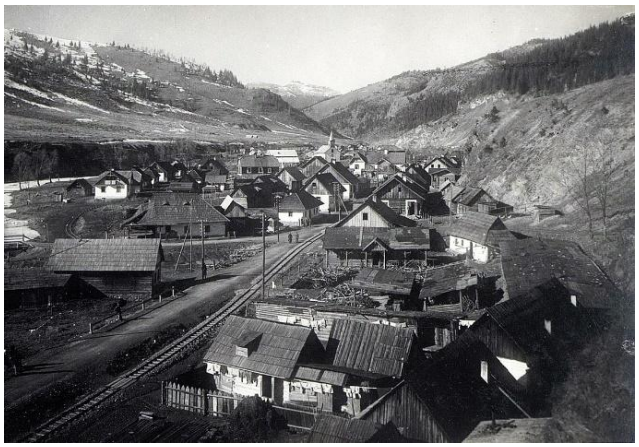

Foto 1: Cârlibaba (Mariensee) – sat fondat de coloniști din Zips care lucrau la minele de plumb;

Foto 2: Pojorâta – sat fondat de coloniști lucrători la minele de cupru, veniți din Zips;

Germanii imigrați nu s-au răspândit uniform în toată Bucovina, ci au fondat localități proprii sau cartiere proprii în localitățile existente. Astfel de localități au fost Gura Putnei (Karlsberg), Voievodeasa (Fürstenthal) și Poiana Micului (Buchenhain). În alte sate s-au așezat pe lângă locuitorii români, preluând numele românesc al localității, ca la Bădeuți (Deutsch-Badeutz) sau Frătăuți (Fratautz). O parte însemnată din imigranți germani s-au stabilit în orașele din partea sudică a Bucovinei: Rădăuți (Radautz), Suceava (Suczawa), Vatra Dornei (Dorna-Watra) și Gura Humorului (Gurahumora). Astfel, în perioada 1782 – 1843, numărul etnicilor germani în cadrul provinciei istorice, a crescut ca un rezultat direct al imigrației etnicilor germani.

Astfel, după colonizarea Bucovinei cu etnici germani, în numai două decenii populația acestei etnii creștea de la 25000 etnici germani în 1846 până la 41065 etnici germani în 1869, creștere demografică rezultată ca urmare a ratei bilanțului natural foarte bun. Referitor la procentajul etnicilor germani din totalul populației, aceștia dețineau 6,7 % din totalul populației, iar în 1869 procentajul lor a crescut la 8 % din totalul populației Bucovinei. Referitor la evoluția numerică a etnicilor germani din Bucovina la finalul secolului al XIX -lea și începutul secolului al XX-lea se observă o creștere explozivă în perioada 1870 – 1910.

Referitor la evoluția numerică a etnicilor germani din Bucovina la finalul secolului al XIX -lea și începutul secolului al XX-lea se observă o creștere explozivă în perioada 1870 – 1910. În 1900, în Bucovina trăiau deja 69.916 etnici germani, numărul lor ajungând în 1910 la 73.073 etnici germani. scăzând în 1919 la 68.075 etnici germani (figura 1).

[2] Constantin Ungureanu, *Populația Bucovinei și Basarabiei sub stăpâniri străine (1774 / 1812 - 1918),* Editura Karl A. Romstorfer, Suceava, 2020, p. 152-156;

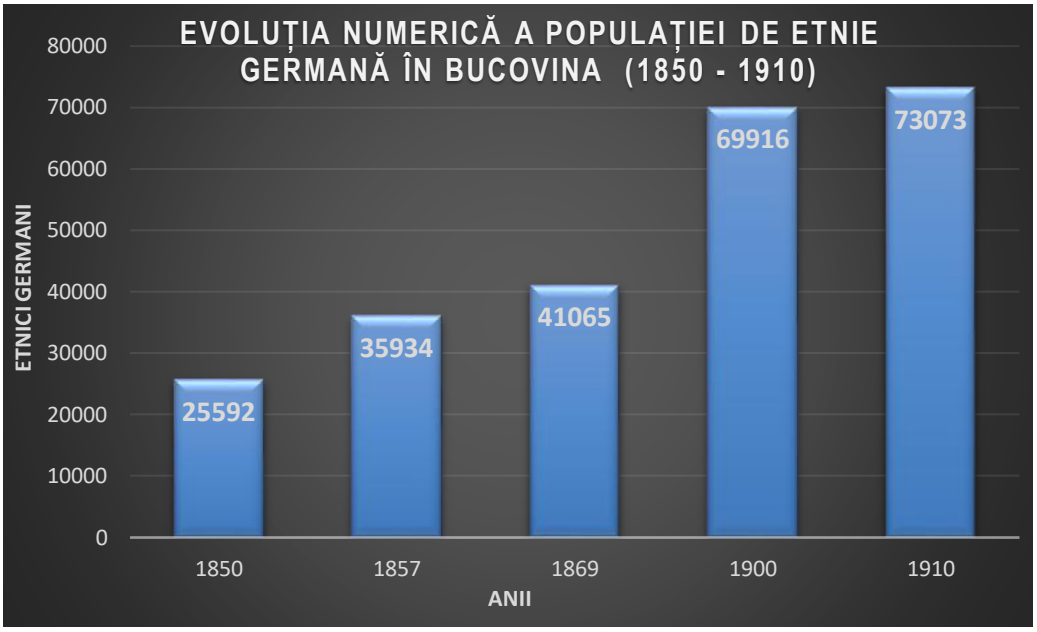

Fig. 1 - Evoluția numerică a populației de etnie germană din Bucovina (1850 - 1910)

Anii	**1846**	**1850**	**1857**	**1869**	**1900**	**1910**
Total populație Bucovina	371131 locuitori	380826 locuitori	456920 locuitori	511964 locuitori	730195 locuitori	800098 locuitori
Etnici germani	25000 etnici	25.592 etnici	35934 etnici	41065 etnici	69916 etnici	73073 etnici
Procentaj etnici germani din totalul populației Bucovinei	6,7 %	6,7 %	7,9 %	8,0 %	9,57%	9,13%

Tabel nr. 1 – Populația de etnie germană din Bucovina (1846 - 1869)

În 1900, în zona muntoasă din sud - vestul Bucovinei, etnicii germani constituiau peste 90% în coloniile Freudenthal, Eisenau și Louisenthal, și erau majoritari în comunele Schwarzthal (90%) și Iacobeni (70,5%), aveau o pondere importantă în comunele Valea Putnei (39,7%), Pojorâta (32,5%), Cârlibaba (29,2%), Ostra (25,3%), Vatra Moldoviței (24,9%), Vama (16,6%), și în orașele Vatra Dornei (17,5%) și Câmpulung (16,1%).

Ultimul recensământ din Imperiul Austriac din 1910, înregistra 798.355 locuitori în Bucovina, grupaţi pe etnii astfel: 273354 români (34,24%), 305101 ucraineni (38,22%), 73073 germani (9,15%), 95778 evrei (12%), 36.211 poloni (4, 54%), 14.838 „alte naţionalităţi” (1,85%)[3]. Procentual, se observă o creștere a populației de etnie germană de la 6,7 % din totalul populației din Bucovina în 1846 la 9,13 % în 1900, respectiv cu 3,87% a ponderii populației de etnie germane (tabel nr.1).

După Unirea Bucovinei cu România, la Recensământul Populației din 1919 se înregistra un număr mai mic de etnici germani, 68.075 de persoane, reprezentând 8,4% din totalul populaţiei. Această scădere poate fi pusă atât pe seama pierderilor de populaţie masculină rezultate în urma primului război mondial, cât şi pe seama migrațiilor realizate în Austria şi Germania și chiar în

[3] Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece*, Editura Glasul Bucovinei, Suceava, p. 247;

Statele Unite și Canada, a unor familii de germani bucovineni. Situaţia statistică sumativă a recensământului populaţiei Bucovinei, realizat în 1919 arată că dintre cei 68075 de etnici germani din Bucovina, 57,73 % dintre aceștia locuiau în partea sudică a Bucovinei fiind repartizați astfel: Județul Câmpulung – 14007 persoane, Județul Rădăuți – 10864 persoane, Județul Gura Humorului – 10188 persoane, Județul Suceava – 4243 persoane[4]. În sudul Bucovinei, germanii locuiau în mediul urban în oraşele Rădăuţi, Gura Humorului, Câmpulung și Suceava, dar și compact în localități rurale precum Frătăuți, Bădeuți, Gura Putnei, Satu Mare Nou, Voivodeasa, Cârlibaba, Pojorâta, Ilișești etc. În partea nordică a Bucovinei, etnici germani erau repartizati pe județe astfel: Cernăuți (orașul și județul) – 16.957 persoane, Storojineț – 5.511 persoane, Vășcăuți – persoane, Vijnița – 715 persoane, Coțmani – 220 persoane, Zastavna – 192 persoane[5].

Pe 29 decembrie 1930 a fost organizat cel mai complet recensământ realizat în România, care oferă date statistice și pentru etnia germană: pe teritoriul României erau localizați 745421 etnici germani, adică 4,12 % din totalul populației României. Din numărul total de 839519 locuitori aflați pe întreg teritoriul istoric al Bucovinei, 75503 locuitori, adică 8,99 % s-au declarat germani. Structura populației pe medii de locuire reliefează următoarele statistici: 33481 de etnici germani, 44,34 % din totalul etnicilor germani din Bucovina trăiau în mediul urban, iar 42022 de etnici germani, adică 55,66 % din total locuiau în mediul rural[6]. În partea nordică a Bucovinei, în Judeţul Cernăuţi erau localizată o comunitate importantă numeric, cu 19.586 etnici germani, care deținеau 6,4 % din totalul populației județului, iar în Judeţul Storojineţ, au fost recenzați 8.990 de etnici germani, care deținеau 5,3 % din totalul populației județului.

În partea sudică a Bucovinei, spațiu care face obiectul studiului, în județul interbelic Suceava, germanii cu un număr de 9.991 etnici, deținеau un procentaj de 8,2 % din totalul populației județului și erau numeric al doilea grup etnic, după români care deținеau un procentaj de 79,50 %. Astfel, 2757 etnici germani, locuiau în orașe, respectiv în Suceava – 2.009 persoane și Solca – 748 persoane. În mediul rural, locuiau 7.234 etnici germani, adică 72,40 % dintre etnicii germani ai acestui județ, În localitățile din Plasa Arbore existau 1.956 etnici germani, iar un număr mai mare de etnici erau localizați în localitățile: Arbore - 609 de persoane, Clit - 584 de persoane și Dealul Ederii - 458 de persoane. În Plasa Dragomirna etnicii germani erau recenzați în total cu un număr de 2.059 persoane, fiind distribuiți în proporții mai mari în localitățile Iţcani- Gară – 592 persoane persoane, Iţcani- Noi – 499 de persoane, Mitocul Dragomirnei - 501 persoane și Bosanci - 65 de persoane. Numeric, cea mai populată unitate administrativă din mediul rural cu germani a județului interbelic Suceava era Plasa Ilișești cu 3.219 etnici germani din care cei mai mulți locuiau în Ilișești – 2.001 persoane, Corlata – 255 de persoane, Bălăceana – 180 de persoane, Măzănăești – 169 persoane, Stupca - 112 persoane.[7]. În județul Câmpulung, germanii care numărau 19109 etnici, deținеau 20,20% din populația județului interbelic, fiind procentual al doilea grup etnic al județului după români care aveau 61,3%[8]. O analiză a structurii pe medii rezidențiale arată că 7.048 etnici germani, adică 38,83 % din totalul germanilor din acest județ locuiau în orașe, respectiv: Gura Humorului – 2.425 de persoane, Vatra Dornei – 1.557 persoane, Cîmpulung Moldovenesc – 1.496 persoane și Vama – 1.579 de persoane. În mediul rural, locuiau 12.061 de etnici germani,

[4] Ioan Scurtu, Liviu Boar (coord.), *Minorităţi naţionale din România 1918-1925. Documente*, Bucureşti, Arhivele Statului din România, 1995, p. 185;
[5] Idem, p.185;
[6] Institutul Central de Statistică București, *Recensământul General al Populației României din 29 decembrie 1930*, vol. II, Neam, limbă maternă, religie, Editura Institutului Central de Statistică, București, 1938, Vol. II, pag. 114-115, 120 -123, 356 – 357, 430 – 437;
[7] Institutul Central de Statistică București, *Recensământul General al Populației României din 29 decembrie 1930*, vol. II, Neam, limbă maternă, religie, Editura Institutului Central de Statistică, București, 1938, Vol. II, pag. 430 – 432;
[8] Idem, p.114 - 115;

adică 61,17 % dintre etnicii germani ai județului interbelic Câmpulung. În localitățile din Plasa Humorului locuiau în total 4.499 etnici germani, repartizați în principal în localitățile: Poiana Micului – 871 persoane, Frasin – 750 de persoane, Vadu Negrilesei – 475 persoane, Păltinoasa – 413 persoane, Stulpicani – 419 persoane, Bucșoaia – 366 persoane, Boureni – 267 persoane și Gemenea – 193 de persoane, iar în Plasa Moldovei locuiau 3.345 de etnici germani repartizati în localitățile: Fundul Moldovei – 1.012 persoane, Pojorâta – 989 persoane, Vatra Moldoviței – 746 persoane și Moldovița - 357 persoane. În județul Rădăuți, germanii cu un număr de 17857 de etnici erau numeric a doua etnie și aveau 11,1 % din populația acestui județ, precedați de către români, care reprezentau 55,4 % din populaţie. Astfel, 6.272 etnici germani, adică 35,12 % dintre aceștia locuiau în orașe: Rădăuți – 4615 persoane și Siret – 1657 de persoane, iar în suburbia Mănăstioara – 385 persoane. În mediul rural, locuiau 11.585 etnici germani cei mai mulți întâlnindu-se în Plasa Ștefan – Vodă, 8.560 etnici germani, cu comunități germane importante în localitățile: Voievodeasa – 1.823 persoane, Gura Putnei – 1.537 persoane, Frătăuți pe Suceava – 1000 persoane, Satu Mare – 970 persoane, Bădeuți – 364 persoane, Vicovu de Sus – 252 persoane, Milișăuți – 192 persoane, Marginea – 187 persoane. În Plasa Siret locuiau 2.156 etnici germane, cele mai importante comunități germane fiind în Tereblecea Nouă – 1.098 persoane și Dornești 129 de persoane, iar în Plasa Siret erau localizați 869 de etnici germani, cele mai importante comunități fiind la Brodina – 495 persoane și Seletin – 204 persoane.

Referitor la rezultatele recensământului din 1930, după criteriul limbii materne vorbită în localităţile din Bucovina, limba germană era vorbită de 93.367 locuitori, adică 11,1% din populația provinciei, fiind precedată de limba română vorbită de 340.106 locuitori (40,5%), limba ucraineană vorbită de 279.821 locuitori (33,3%), urmată de limba idiș vorbită de 72.942 locuitori (8,7%) și limba polonă era vorbită nativ de 3,4% din populația provinciei[9].

Izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial a complicat mult relaţiile din români şi germani. În anul 1940 la iniţiativa Berlinului, a început repatrierea etnicilor germani din Bucovina către Germania. Operațiunea "Acasă în Reich" a fost o campanie organizată de autoritățile naziste în timpul celui de-al Doilea Război Mondial în 1940, în regiunea Bucovinei și în alte părți ale Europei Centrale și de Est. Această operațiune a avut ca scop repatrierea etnicilor germani din acele regiuni și integrarea lor în Germania nazistă, considerate "acasă" sau "Reich". În cadrul acestei operațiuni, autoritățile naziste au încurajat și au facilitat migrația și repatrierea etnicilor germanilor, care trăiau în regiunile învecinate Germaniei inclusiv în Bucovina, pentru a consolida populația germană și pentru a-i implica în eforturile de război. Sursele istorice arată că, până pe 17 septembrie 1940, au fost repatriaţi 44.577 de germani din nordul Bucovinei şi alţi 52.129 din sudul Bucovinei[10].

Germanii care s-au întors acasă nu au fost mulţumiţi de ceea ce au găsit, astfel că, după terminarea războiului, o parte dintre ei au revenit în Bucovina. La Recensământul Populației din aprilie 1941, în partea sudică Bucovinei mai trăiau 3.734 etnici germani localizați în trei județe: Câmpulung, Rădăuți și Suceava. În Județul Câmpulung, din totalul populației de 87.846 locuitori, etnicii germani erau în număr de 1.303 persoane, adică 1,48 % din numărul de locuitori al județului. În mediul urban, erau localizați 872 etnici germani, care dețineau 66,92% dintre etnicii germani ai județului, repatizați astfel: Vatra Dornei – 333 persoane, Câmpulung Moldovenesc – 281 persoane, Gura Humorului – 195 persoane, Vama – 65 persoane. În mediul rural locuiau 431 etnici germani,

[9] *Recensământul General al Populației României din 29 decembrie 1930"*, vol. II, Neam, limbă maternă, religie, Editura Institutului Central de Statistică, București, 1938, Vol. II, p.114-116, 120 -123, 356 – 357, 430 – 437;

[10] Daniel Hrenciuc, *Germanii între destin si istorie: Germanii in Bucovina (1918-2012),* Editura Argonaut, Cluj Napoca, 2013, p.166;

adică 33,08 % din etnicii germani ai acestui județ fiind repartizați astfel: Plasa Moldovei – 183 persoane, Plasa Humorului – 159 persoane, Plasa Dornei – 89 persoane. În Județul Rădăuți, în partea teritorială rămasă României după anexarea nordului Bucovinei de către Uniunea Sovietică, din totalul populației de 119.445 locuitori, etnicii germani erau în număr de 1.035 persoane, adică 0,86 % din numărul de locuitori ai acestui județului. În mediul urban, erau localizați 700 etnici germani, care dețineau 67,64 % dintre etnicii germani ai județului, repatizați astfel: Rădăuți – 374 persoane, Siret – 326 persoane, Gura Humorului – 195 persoane, Vama – 6. În mediul rural locuiau 335 etnici germani, adică 32,36 % din etnicii germani ai acestui județ fiind repartizați astfel: Plasa Vicoavelor – 165 persoane, Plasa Ștefan Vodă – 118 persoane, Plasa Siret – 52 persoane. În Județul Suceava, din totalul populației de 128.924 locuitori, etnicii germani erau în număr de 1.396 persoane, adică 1,08 % din numărul de locuitori ai acestui județ. În mediul urban, erau localizați 757 etnici germani, care dețineau 54,22 % din etnicii germani ai județului, repatizați astfel: Suceava – 709 persoane, Solca – 48 persoane. În mediul rural din județul Suceava locuiau 639 etnici germani, adică 45,78 % din etnicii germani ai acestui județ, localizați în: Plasa Dragomirna – 309 persoane, Plasa Arbore – 215 persoane și Plasa Ilișești – 115 persoane[11].

În contextul schimbării granițelor și a modificărilor politice din Europa de Est după încheierea celui de al doilea război mondial, mulți germani din Bucovina și alte regiuni au fost considerați ca făcând parte dintr-o etnie sau grup etnic care avea legături cu Germania, fiind deportaţi în diferite regiuni din interiorul Uniunii Sovietice, unde au fost forțați să muncească în lagăre de muncă. Prin deportările din 1945, minoritatea germană din România avea să plătească un greu tribut Uniunii Sovietice, putere învingătoare în al doilea război mondial, pe considerentul că era de aceeași etnie cu națiunea învinsă.

Recensământul populaţiei din ianuarie 1948 a fost primul efectuat de noul regim politic, care oferă date statistice pentru toate provinciile istorice şi pe unități administrative. Populația sudului Bucovinei era de 300.751 locuitori, dintre care vorbitori de limbă germană ca limbă maternă erau 4189 locuitori, iar 51,76 % dintre vorbitorii de limbă germană din cadrul Bucovinei, proveneau din mediul urban și 48,24 % proveneau din mediul rural. După limba maternă vorbită, în Județul Câmpulung, limba germană era vorbită de 2.253 de locuitori, în Județul Rădăuți era vorbită de 930 de locuitori, iar în Județul Suceava (în limitele sale interbelice), limba germană era vorbită de 1.006 locuitori[12].

Recensământul Populației efectuat în anul 1956, releva o statistică cu 384.708 etnici germani în Republica Populară Română, dintre care 4.022 locuitori de naţionalitate germană erau localizați în Regiunea Suceava, iar dintre aceștia 3.942 locuitori, adică 98,01% dintre etnicii germani ai regiunii, locuiau în raioanele din partea sudică a Bucovinei. Datele statistice ofereau următoarea reparțiție teritorială pentru etnicii germani din partea sudică a Bucovinei, pe unități administrative - teritoriale (raioane): Raionul Rădăuți – 915 persoane, Raionul Gura Humorului – 747 persoane, Raionul Vatra Dornei – 743 persoane, Raionul Suceava – 548 persoane, Raionul Siret – 165 persoane[13].

După 1965, a început emigrarea germanilor spre Republica Federală Germania, fenomen controlat de autoritățile comuniste printr-un acord bilateral româno - german, prin care statul german se obliga să plătească sume de „răscumpărare” pentru persoanele cărora autoritățile comuniste le permiteau emigrarea[14]. Conform Recensământului populației din 1966, în Republica

[11] *Recensământul Populației din aprilie 1941,* www.wikipedia.ro, accesat 28.07.2025;

[12] A. Golopenția, D.C. Georgescu, *Populația Republicii Populare Române la 25 ianuarie* 1948 în “Revista Economică”, p. 39;

[13] *„Anuarul Statistic al Regiunii Suceava - 1960”,* „Populația pe naționalități medii și raioane la Recensământul din 21 februarie 1956”, Direcția Regională de Statistică Suceava, p. 34 – 35;

[14] Daniel Hrenciuc, *Germanii între destin si istorie: Germanii în Bucovina (1918-2012),* Editura Argonaut, Cluj Napoca, 2013,

Socialistă România trăiau 382.595 etnici germani, dintre care 2.830 locuitori de naţionalitate germană erau existenți în Regiunea Suceava[15]. Structura etnicilor germani pe medii de rezidență arăta prezența acestora în mediul urban – 1.510 etnici germani, adică 53,35 % din etnicii germani din Regiunea Suceava și a 1.320 etnici germani adică 46,65 % din etnicii germani, locuiau în mediul rural[16].

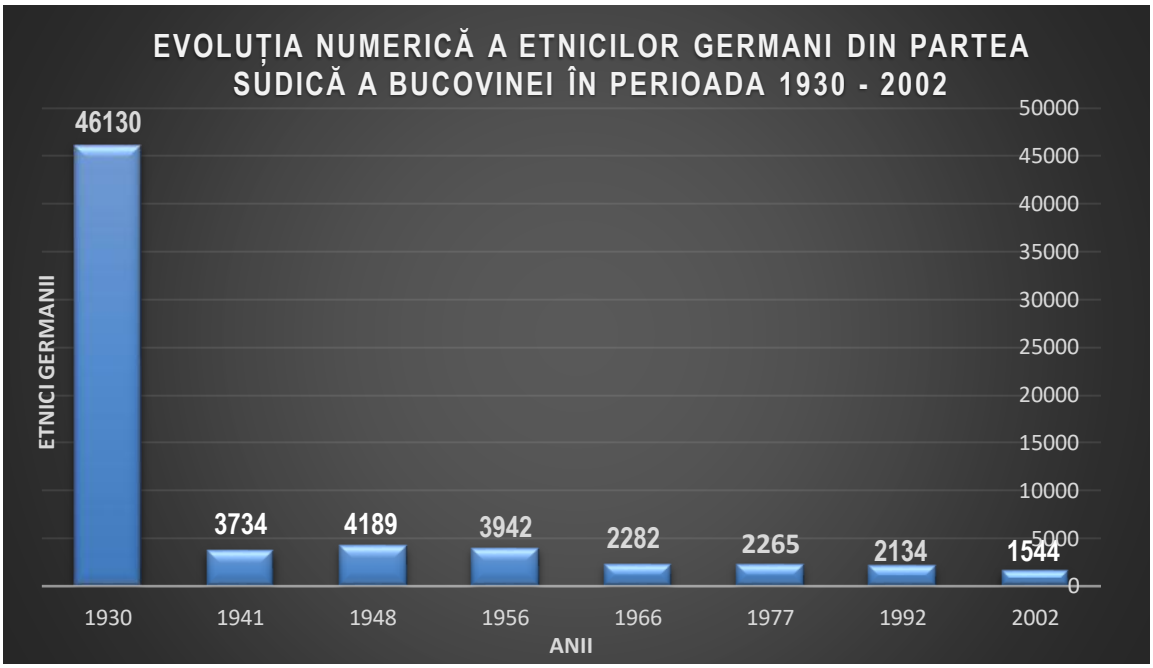

Figura 2 - Evoluția numerică a populației de etnie germană din partea sudică a Bucovinei (1930 - 2002)

Recensământul Populației realizat în anul 1977 (după reforma administrativă din 1968) consemna existenţa în România a 359109 etnici germani, dintre care 2265 de etnici germani, locuiau în Judeţul Suceava peste 90 în spațiul territorial al Bucovinei, fiind numeric a treia minoritate din județ după ucraineni și polonezi. După limba maternă, minoritarii germani vorbeau limba germană - 1362 persoane, limba română – 994 persoane, limba polonă – 11 persoane, limba maghiară – 5 persoane și limba ucraineană – 4 persoane[17]. Etnicii germani din partea sudică a Bucovinei, erau grupați compact în așezările urbane Suceava, Rădăuți, Gura Humorului, Câmpulung Moldovenesc, Vatra Dornei, dar și în mediul rural unde odinioară au existat colonii ale etnicilor germani în: Cârlibaba, Gura Putnei, Voievodeasa, Păltinoasa, Frasin, Bucșoaia, Vatra Moldoviței, Vama, Mănăstirea Humorului, Cacica[18].

Căderea comunismului n-a oprit acest proces de emigrare masivă a etnicilor germani din România, ba dimpotrivă, în primii ani postrevoluţionari cifrele cunosc o creştere explozivă. Recensămintele populației realizate după 1989, constată astfel scăderea drastică a populaţiei germanilor din România, respectiv din Județul Suceava. Recensămintele populației realizate în

p.287-289;

[15] „*Recensământul Populaţiei din 1966. Structura demografică a populaţiei"*, Bucureşti, Direcţia Centrală de Statistică, 1970, p.153 – 155;

[16] „Recensământul populației și locuințelor, 15 martie 1966". Structura demografică a populaţiei, Bucureşti, Direcţia Centrală de Statistică, p.155;

[17] „Recensământul populației și locuințelor 1977". Structura demografică a populaţiei, Bucureşti, Direcţia Centrală de Statistică, tabel 29;

[18] „*Recensământul populaţiei și locuințelor din 1977. Structura demografică a populaţiei*, Bucureşti, Direcţia Centrală de Statistică;

perioada postcomunistă arată o scădere treptată a populației de etnie germană în spațiul sudic al Bucovinei și o pondere mică a populației din acest spațiu în cadrul etnicilor germani din România. După 1989, când cetățenii României au putut circula liberi în afara țării, mulți etnici germani au preferat să se stabilească în Germania. Minoritatea germană din spațiul bucovinean, din Județul Suceava, chiar redusă numeric, a încearcat să-și păstreze în continuare identitatea, limba, cultura și civilizația și să se implice activ în problemele comunității. La Recensământul populației și locuințelor din anul 1992, în România existau 119.462 de persoane de etnie germană, dintre care 2.376 etnici germani în județul Suceava, adică 1,98 % din totalul etnicilor germani din România[19]. În mediul urban locuiau 1.453 etnici germani, adică 2/3 din germanii localizați în partea sudică a Bucovinei, în orașele: Suceava – 469 persoane, Rădăuți – 321 persoane, Gura Humorului (împreună cu Voroneț) – 182 persoane, Câmpulung Moldovenesc – 170 persoane, Vatra Dornei – 151 persoane, Siret (împreună cu Mănăstioara) – 122 persoane, Solca – 38 persoane. În mediul rural locuiau 631 etnici germani localizați în principal în localitățile: Cârlibaba – 95 persoane, Pojorîta – 42 persoane, Iacobeni – 40 persoane, Moldovița – 37 persoane, Păltinoasa – 32 persoane, Cacica – 30 persoane, Vatra Moldoviței – persoane, Moldovița - 37 persoane, Prisaca Dornei (comuna Vama) - 25 persoane, Putna – 24 persoane, Voievodeasa (comuna Sucevița) – 20 persoane[20]. Peste un deceniu, la Recensământul populației și locuințelor din anul 2002, în România mai existau 59.764 persoane de etnie germană. În Județul Suceava locuiau 1.773 etnici geermani, adică 2,96 % din totalul etnicilor germani din România[21]. În partea sudică a Bucovinei erau rezidenți 1.544 de etnici germani, adică 0,32 % din populația părții sudice a Bucovinei, iar dintre aceștia doar jumătate, adică 718 etnici germani vorbeau limba germana ca limbă maternă[22]. O structură pe medii de locuire arată că etnicii germani erau în proporție 67,83 % rezidenți în mediul urban, fiind localizați în așezările urbane astfel: Suceava - 375 persoane, Rădăuți - 171 persoane, Gura Humorului (împreună cu Voroneț) - 129 persoane, Siret - 131 persoane, Câmpulung Moldovenesc - 114 persoane, Vatra Dornei - 109 persoane, Solca - 33 persoane. În mediul rural, locuiau 32,17 % dintre etnicii germanii din sudul Bucovinei: Cârlibaba – 178 persoane, Cacica – 56 persoane, Vatra Moldoviței – 46 persoane, Păltinoasa – 43 persoane, Moldovița - 37 persoane, Vama - 32 persoane, Pojorâta – 22 persoane[23]. În anul 2002, în sudul Bucovinei locuiau 1 544 etnici germani, adică 0,32 % din populația părții sudice a Bucovinei, iar dintre aceștia doar jumătate, adică 718 etnici germani vorbeau limba germana ca limbă maternă.

Recensământul populației și locuințelor din România realizat în 2011, arată existența a 36042 etnici germani pe teritoriul țării noastre. În sudul Bucovinei, în Județul Suceava, la recensământul din 2011, minoritatea germană număra 717 persoane, din care 450 de etnici germani erau rezidenți în mediul urban respectiv în Suceava – 152 etnici, Vatra Dornei – 35 etnici, Câmpulung Moldovenesc – 41 etnici, Rădăuți – 59 etnici, Gura Humorului – 54 etnici, Rădăuți – 34 etnici. În mediul rural, etnicii germani erau în număr de 267 persoane din care cele mai mari comunități

[19]Institutul Național de Statistică București, *„Recensământul populației și locuințelor, 7 ianuarie 1992”*, https://www.recensamantromania.ro/rezultate-recensamant-1992;

[20] Constantin Ungureanu, Călin Pantea– *“Atlas etno-lingvistic și confessional al Bucovinei”* – Editura Karl A. Romsdorfer, Suceava, 2018, p.174 - 176;

[21]Institutul Național de Statistică București, *„Recensământul populației și locuințelor din anul 2002”;* https://www.recensamantromania.ro/rezultate-recensamant-2002/;

[22] Constantin Ungureanu, Călin Pantea– *“Atlas etno-lingvistic și confessional al Bucovinei”* – Editura Karl A. Romsdorfer, Suceava, 2018, p.184, p.187;

[23] Institutul Național de Statistică București, Direcţia Judeţeană de Statistică Suceava*, Anuarul Statistic al Județului Suceava*, ediția 2005, p. 220 - 223;

germane se întâlneau în: Cârlibaba – 87 etnici, Mănăstirea Humorului – 32 etnici germani, Cacica - 18 etnici, Păltinoasa - 18 etnici, Vama - 13 etnici germani (fig.3)[24].

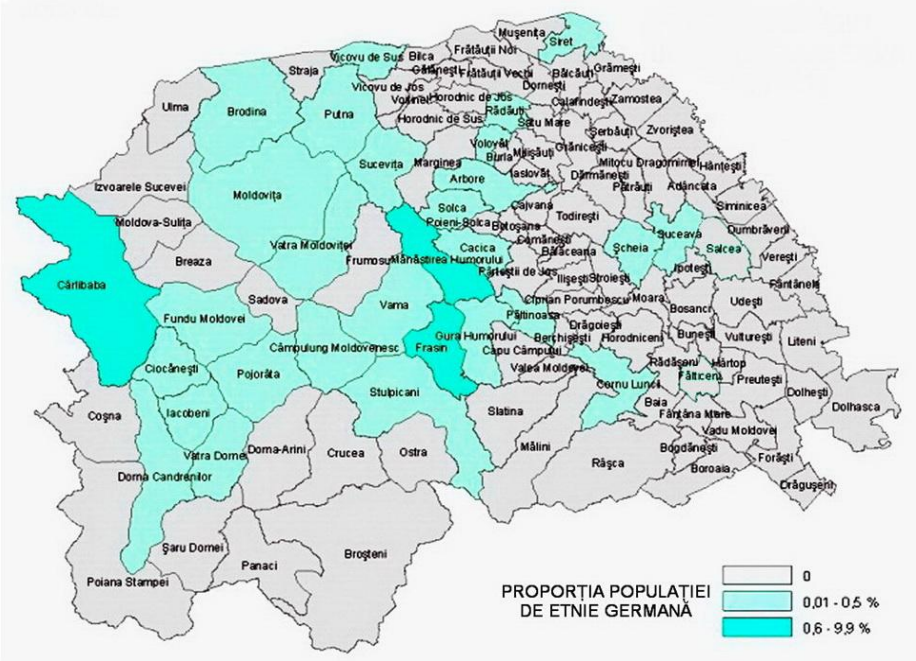

Fig. 3 - Repartiția populației de etnie germană în localitățile din sudul Bucovinei (2015)

Datele furnizate de Recensământul populației și locuințelor din 2021 despre minoritatea germană din România, arată existența în România a 22900 etnici germani, răspândiți predominant în județele: Timiș – 4648 etnici germani, Satu Mare – 3722 etnici germani, Sibiu – 2716 etnici germani, Brașov – 1853 etnici germani, Caraș – Severin – 1364 etnici germani, București - 1011 etnici germani, Mureș – 904 etnici germani, Cluj – 567 etnici germani, Maramureș – 548 etnici germani, Hunedoara – 500 etnici germani. În Județul Suceava, la ultimul recensământ din 2021, minoritatea germană număra 475 de persoane, din care 322 de etnici germani erau rezidenți în mediul urban respectiv în Suceava – 93 etnici germani, Vatra Dornei – 56 etnici germani, Câmpulung Moldovenesc – 53 etnici germani, Rădăuți – 34 etnici germani Gura Humorului – 29 etnici germani, Siret – 26 etnici germani. În mediul rural, etnicii germani erau în număr de 153 de persoane din care cele mai mari comunități germane se întâlneau în: Cârlibaba – 62 etnici germani, etnici germani etnici germani etnici germani[25]. Prin urmare structura pe medii de rezidență reliefează prezența a 2/3, adică 67,78 % dintre etnicii germani din Județul Suceava în mediul urban și o treime dintre etnicii germani adică 32,22 % existenți în mediul rural (fig 4). Structura pe sexe a populației de etnie germană arată astfel: 53,89 % dintre etnicii germani sunt femei bărbați și 46,11 % sunt bărbați. Recensământul din 2021 oferă și date privind gradul de pregătire profesională a populației de etnie germană: 23,17 % dintre etnici germani au studii superioare, 50,16 % dintre etnici germani au studii studii medii (liceu, școală de maiștri, școală postliceală), 30,52 % dintre etnici germani au studii gimnaziale[26].

[24] Institutul Național de Statistică București, *Recensământul Populaţiei şi Locuinţelor din 2011*, https://www.recensamantromania.ro/;

[25] Institutul Național de Statistică București, *Recensământul Populaţiei şi Locuinţelor din 1 decembrie 2021*, https://www.recensamantromania.ro/

[26] Institutul Național de Statistică București, Direcţia Judeţeană de Statistică Suceava, *Anuarul Statistic al Judeţului Suceava*, 2022, p. 230;

În concluzie, în secolul al XX-lea, evoluția demografică a germanilor din Bucovina (prezentată grafic în figura 2) s-a aflat într-un permanent declin, fiind influențată de reconfigurările teritoriale, mai ales după anul 1940, când germanii din partea sudică a Bucovinei, astăzi pe teritoriul județului Suceava, au fost relocați în urma operațiunii „Acasă în Reich” și după al Doilea Război Mondial când o parte a etnicilor germani din partea sudică a Bucovinei au fost deportați pentru muncă forțată în URSS. Astfel, se observă o scădere drastică de 10 ori a populației de etnie germană în perioada 1940 - 1948, datorită operațiunii Acasă în Reich (1940) și a deportării germanilor în lagărele din URSS (după 1945). De asemenea, în urma unor acorduri secrete realizate între România şi Republica Federală Germania în 1956, au fost repatriați alți etnici germani, între anii 1960 - 1989. Din punct de vedere numeric comunitatea etnică a germanilor din partea sudică a Bucovinei, s-a înjumătățit în a doua jumătate a secolului al XX-lea, de la 3.942 etnici germani în 1956 la 2.134 etnici germani în 1992, datorită îmbătrânirii populației de etnie germană și scăderii natalității, dar și emigrației. Perioada 1966 - 1977 a fost o etapă în care numărul etnicilor germani din sudul Bucovinei a fost relativ constant, cu valori cuprinse între 2.282 etnici germani (1966) și 2.265 etnici germani (1977), urmată de o scădere ușoară pînă în 1992. O evoluție numerică marcată printr-o scădere dramatică a etnicilor germani, se produce după 1992, scădere datorată în special emigrărilor în Germania după căderea comunismului, dar și îmbătrânirii populației germane cu efecte asupra bilanțului natural. Declinul demografic al germanilor din sudul Bucovinei continuă și la începutul secolului al XXI-lea: 1544 etnici în 2002, 717 etnici în 2011 și 459 etnici în 2021 la ultimul recensământ.

Deși redusă numeric, minoritatea germană din partea sudică a Bucovinei este activă în plan economic, cultural, social și educațional, pentru păstrarea elementelor de identitate a minorității. Institutul “Bucovina” și-a deschis porțile în Augsburg, în 1989 cu scopul cercetării și documentării despre cultura, civilizația multietnică și multiconfesională a regiunii Bucovinei și păstrării relațiile dintre germanii bucovineni din Germania și actuala populație din Bucovina. În decursul istoriei, germanii din partea sudică a Bucovinei, au contribuit la dezvoltarea regiunii prin: întemeierea de așezări rurale (colonii) și implicarea în viața economică a orașelor din Bucovina, au fost funcționari de bază unui sistem administrativ coerent și funcțional și s-au implicat în activitățile economice din această zonă: minerit, exploatarea lemnului, agricultură.

BIBLIOGRAPHY:

1. Institutul Central de Statistică*, Recensământul General al Populaţiei României din 29 decembrie 1930*, vol. II, Neam, limbă maternă, religie, Editura Institutului Central de Statistică, Vol. II, București, 1938;
2. Golopenția Anton, Georgescu D.C, *Populaţia Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948*,
3. Direcția Regională de Statistică Suceava, *Anuarul Statistic al Regiunii Suceava,* București,1960;
4. Direcţia Centrală de Statistică, *Recensământul populaţiei şi locuinţelor, 15 martie 1966. Structura demografică a populaţiei*, Bucureşti, Direcţia Centrală de Statistică, 1960;
5. Direcţia Centrală de Statistică, *Recensământul populaţiei şi locuinţelor 1977. Structura demografică a populaţiei*, București, 1980;
6. Institutul Național de Statistică București, Direcţia Judeţeană de Statistică Suceava, *Anuarul Statistic al Județului Suceava*, ediţiile 2005, 2008, 2010, 2015, 2022;
7. Daniel Hrenciuc, Daniel, *Germanii între destin si istorie: Germanii în Bucovina (1918 - 2012),* Editura Argonaut, Cluj Napoca, 2013;
8. Mihai Iacobescu, Mihai, *Din istoria Bucovinei*, Bucureşti, Editura Academiei, 1992;
9. Trebici, Vladimir - Bucovina. Populaţia şi procesele demografice (1775–1993) , Cluj-Napoca, 1994;
10. Ungureanu, Constantin, *Populaţia din spaţiul Bucovinei în perioada 1940– 2002*, în „Analele Bucovinei", nr. 1/ 2017;
11. Ungureanu, Constantin, Pantea, Călin, *Atlasul etno – lingvistic şi confesional al Bucovinei (1775 - 2002),* Editura Karl A. Romstorfer, Suceava, 2018;
12. Ungureanu, Constantin, *Populaţia Bucovinei şi Basarabiei sub stăpâniri străine (1774 / 1812- 1918),* Editura Karl A. Romstorfer, Suceava, 2020;

ARCHAEOLOGICAL DISCOVERIES FROM THE FORMER VOIVODESHIP OF BOROD AND THEIR HISTORICAL SIGNIFICANCE

Mircea-Valentin Matei
PhD Student, University of Oradea

Abstract: *This research analyses the development and characteristics of the villages located along the Crișul Repede in north-western Romania, within the area of the former Medieval Voivodeship of Borod. Through an interdisciplinary study combining historical data with archaeological findings, it highlights how this region has been shaped by geographical, economic, and cultural factors over time. From the earliest evidence of human settlement, through medieval developments, to contemporary transformations, the research aims to provide a detailed perspective on the relationship between local communities and their surrounding environment. Archaeological discoveries bring to light artefacts and structures that illustrate trade and cultural exchanges, underscoring continuity and change under the influence of various rulers and external factors. This study enriches the understanding of regional identity and how these communities responded to historical challenges, forming a solid foundation for future research and local heritage conservation initiatives.*

Keywords: *archaeology, the rural world, the Crişului Repede Valley, the Voivodeship of Borod, historiographical approach, history*

The Vad-Borod Depression, located in the heart of the Apuseni Mountains, stretches between the Pădurea Craiului Mountains and the Plopiș Mountains, opening widely towards the Oradea Depression[1]. This depressional region includes several sub-units, among which is the Borod area, encompassing the Beznea Plateau and the Borod Basin, arranged from north to south. West of Borod lies the Vad Depression, which meets the Zece Hotare Plateau to the south a part of the Pădurea Craiului Mountains while to the west, the Lugaș Hills separate it from the Plopiș Mountains. These varied geomorphological landforms are connected by the gorge of the Crișul Repede River[2]. In specialist works, the area has been named in various ways, including the Crișul Repede Depression, the Oradea-Borod Corridor, or the Oradea-Bratca Depression[3]. From a historical perspective, part of this area corresponds to the Voivodeship of Borod during the Romanian medieval period.

The villages located west of the Piatra Craiului Pass, throughout the Middle Ages, formed a separate administrative unit due to their strategic position along the trade route linking the Tisa Plain to the Transylvanian Plateau via the Crișul Repede Valley. These settlements were situated in the Borod Basin, the Beznea Plateau, and the Vad Depression. In times of conflict, the villages of the Borod Voivodeship were directly subordinate to the commander of Șinteu Fortress, and the military leader of the voivodeship held the title of „hotnog", a title retained until the 17th century[4].

[1] I. O. Berindei, Gr. P. Pop, Gh. Măhăra, Aurora Posea, *The Plains of Criș, Crișul Repede, the Land of Beiuș – Research in the Geography of Romania, Editura Științifică și Enciclopedică, Bucharest*, 1977, p. 188.
[2] *Ibidem*, p. 189.
[3] Claudiu Filimon, *The Oradea-Bratca Depression. Study of Population and Settlements*, Editura Presa Universitară Clujeană, p. 1.
[4] Liviu Borcea, *The Village Commune in Bihor, Its Voivodes and Nobles in the 13th–17th Centuries* in *Crisia*, XII, 1982, p. 133.

Fig. no. 1. Settlements between the three Criș rivers in the 16th century, including the Voivodeship of Borod (surse: Liviu Borcea, *The Village Commune in Bihor, Its Voivodes and Nobles in the 13th–17th Centuries* in *Crisia,* XII, 1982)

Currently, the upper valley of the Crișul Repede in Bihor County includes the administrative-territorial units of Bratca, Borod, Șuncuiuș, and Vadu Crișului. We focused our research on this area because analysing the entire course of the Crișul Repede would have meant far too much work.

The research methodology involves both direct fieldworks visiting archaeological sites and archival work, studying old maps, especially. By using these methods together, a detailed and

diverse perspective on the Voivodeship of Borodul can be achieved, facilitating a deeper understanding of the historical and archaeological complexity and significance of this are the existence of life in this region has been attested since the Early Cretaceous period. The Brusturi–Cornet Lens 204 is under protection and falls under IUCN Category IV (a paleontological nature reserve), located in Bihor County, within, in the Tomnatic village, the commune of Vadu Crișului. This nature reserve, covering an area of 0.10 hectares, is a site with rich fossil deposits from the Early Cretaceous, containing vertebrates such as flying reptiles and birds, preserved in bauxite. In July 1978, miners G. Bumb and P. Lelea discovered three vertebrae during pre-stripping operations in Lens 204. These vertebrae were shown to geologist Emilia Tallodi, who informed paleontologist Tiberiu Jurcsak and Elisabeta Popa from the Crișurilor Country Museum. Jurcsak immediately recognised the extraordinary importance of this discovery[5].

There is no clear evidence of human communities during the Upper Palaeolithic period (35,000–10,000 BC) in the analysed area so far. However, discoveries at Vadu - Crișului, Șuncuiuș, and Bratca[6] along the Crișul Repede river indicate that the region was frequented by Palaeolithic people in search of food resources (such as fish, game, fruit) and shelter. Evidence from the Palaeolithic has been found at: Bratca[7] - Coasta Luchii Cave, Lorău[8], Bratca commune - Boiului Cave, and Vadul Crișului[9] - Caprelor Cave[10]. Sever Dumitrașcu highlighted two important observations. T. Kormos's (1915) and M. Roska's (1941) research in Caprelor Cave at Vadul Crișului, as well as M. Roska's, H. Breuil's, and M. Jeanne's (1924) and M. Roska's (1930) work in Boiului Cave at Lorău, alongside M. Roska's (1931) excavations in Coasta Luchii Cave at Lorău, mainly uncovered Middle Palaeolithic stone tools and a few bones that might suggest their use as tools.

In the year 1924, during archaeological excavations carried out by the renowned Transylvanian archaeologist Roska Márton and the prestigious French prehistorian, Abbé Henri Breuil, in Boiului Cave located in Lorău, artefacts from the Middle Palaeolithic were discovered. Among these artefacts are stone tools worked in the Mousterian style and bones of „Ursus spelaeus" (references: H. Breuil 1925a, 212; Breuil 1925b; Roska 1924, 297 and 305; Jeannel/Racovitza 1929, 546; Nicolaescu-Plopșor 1938, 66; Roska 1942, 141/no. 281; Fazecaș 2018, 79). The researchers do not specify the exact position, only mentioning that it is face-to-face with Bratca[11].

T. Jurcsák mentions another site in the region: the Cave in Pietrele Boiului, located on the left side of Crișul Repede, at an altitude of 450 metres, where a flint flake was found, now part of the collection of the Muzeul Țării Crișurilor in Oradea (Jurcsák 1974b). T. Rusu describes the Cave in Pietrele Boiului at Lorău as being situated on the left slope of the Boiului Valley, with two openings: one facing south-west, 5 metres high and 3.5 metres wide, and the other, smaller one, facing north-east, located at a higher altitude. Between these openings lies a spacious gallery,

[5] Michael j. Benton, Nicholas J. Minter and Erika Posmoșanu, *Dwarfing in ornithopod dinosaurs from the early cretaceous of Romania*, available: https://www.researchgate.net/publication/228490074_Dwarfing_in_ornithopod_dinosaurs_from_the_Early_Cretaceous_of_Romania#pf3 (accessed: 30.11.2025).

[6] M. Bitiri, *A Few Notes on the Late Upper Palaeolithic Stage in North-Western Romania, in Satu Mare – Studies and Reports* IV, 1980, p. 32-34.

[7] B. Jungbert, Repertory of Transylvanian localities with Palaeolithic discoveries (I) in *Acta MN*, XV, 1978, p. 1 – 17.

[8] *Ibidem* (II), XVI, 1979, p. 406.

[9] D. Ignat, T. Jurcsâk, *Archaeological and palaeontological research in the Crișul Repede Gorge* in *Crisia*, IX, 1980, p. 61-76.

[10] Sever Dumitrașcu, *Archaeological discoveries in the Valea Crișului Repede and their historical significance* in *Crisia* XVI, 1986, p. 688.

[11] Bratca Commune General Urban Planning Plan including its affiliated villages.

devoid of concretions and naturally lit (Rusu 1988, 158, Fig. 39, XI, 12). V. Boroneanț, referring to the same cave, mistakenly places it in the Baiului Valley (Boroneanț 2000, 11), while I. Groze claims that the Cave in the Boiului Valley is near Țipleului Peak, incorrectly stating 1930 as the year of archaeological research (Groze 2009, 34). In the same cave, painted pottery fragments from the late Neolithic were also discovered, which could be linked to the findings at Secătura Bratca (Roska 1924, 297 and 305; Breuil 1925a, 212; Roska 1936, 39; Roska 1941, 141/no. 281; Chidioșan 1974, 42; Boroneanț 2000, 11; Fazecaș 2018, 86-87). There are also researchers who dispute the association of this cave with the Cave in Piatra Boilor, where remains of *Ursus spelaeus* and chipped stone tools from the Palaeolithic were allegedly found (Pleșa 1978, 266). In the field, we attempted twice to reach Pietrele Boiului: the first time from the east, but the steep slope prevented us, and the second time from the west, via the road connecting Bratca to the saddle of Țipleului Peak, yet we failed to locate the site[12].

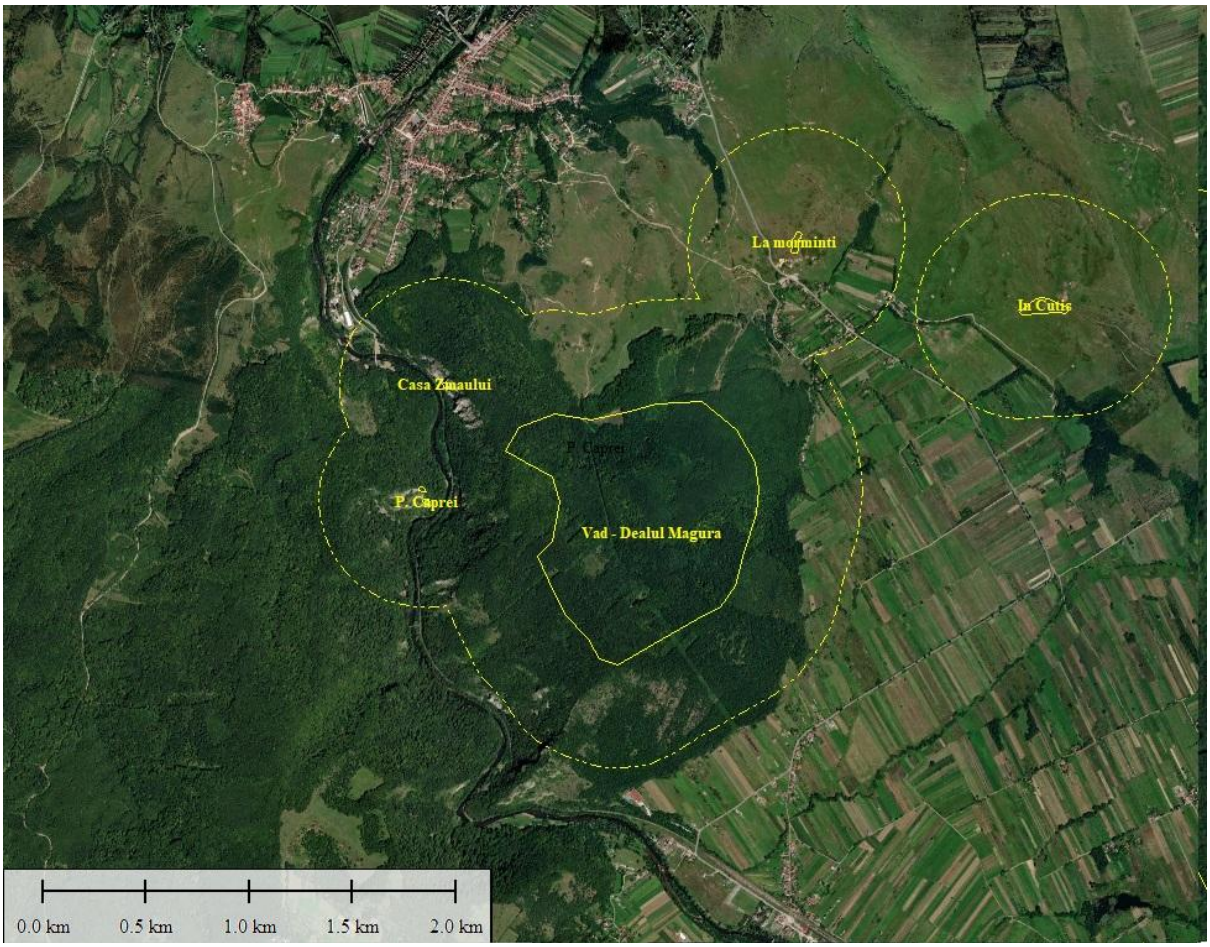

Fig. no. 2. The sites of Vadu Crișului commune with the associated protection zone (source: PUG – Vadu Crișului)

The Neolithic period (6500–3500 BC) represents the next phase of prehistory, marked by major changes in the social and economic structure of human communities. During this era though well-documented by archaeological finds in the region—the establishment of stable human settlements stands out. These communities shifted towards raising livestock and cultivating

[12] *Ibidem.*

domestic plants, becoming more sedentary and less reliant on natural resources for food. Innovations like pottery enabled grain storage, contributing to population growth. Significant archaeological discoveries include sites such as Peștera Caprelor[13], Peștera cu Apă[14], Peștera nr. 2[15], and Peștera Dervenț[16] at Vadu Crișului, alongside Poiana Mișidului[17], Peștera Mișidului[18], and Peștera Unguru Mic[19] at Șuncuiuș[20].

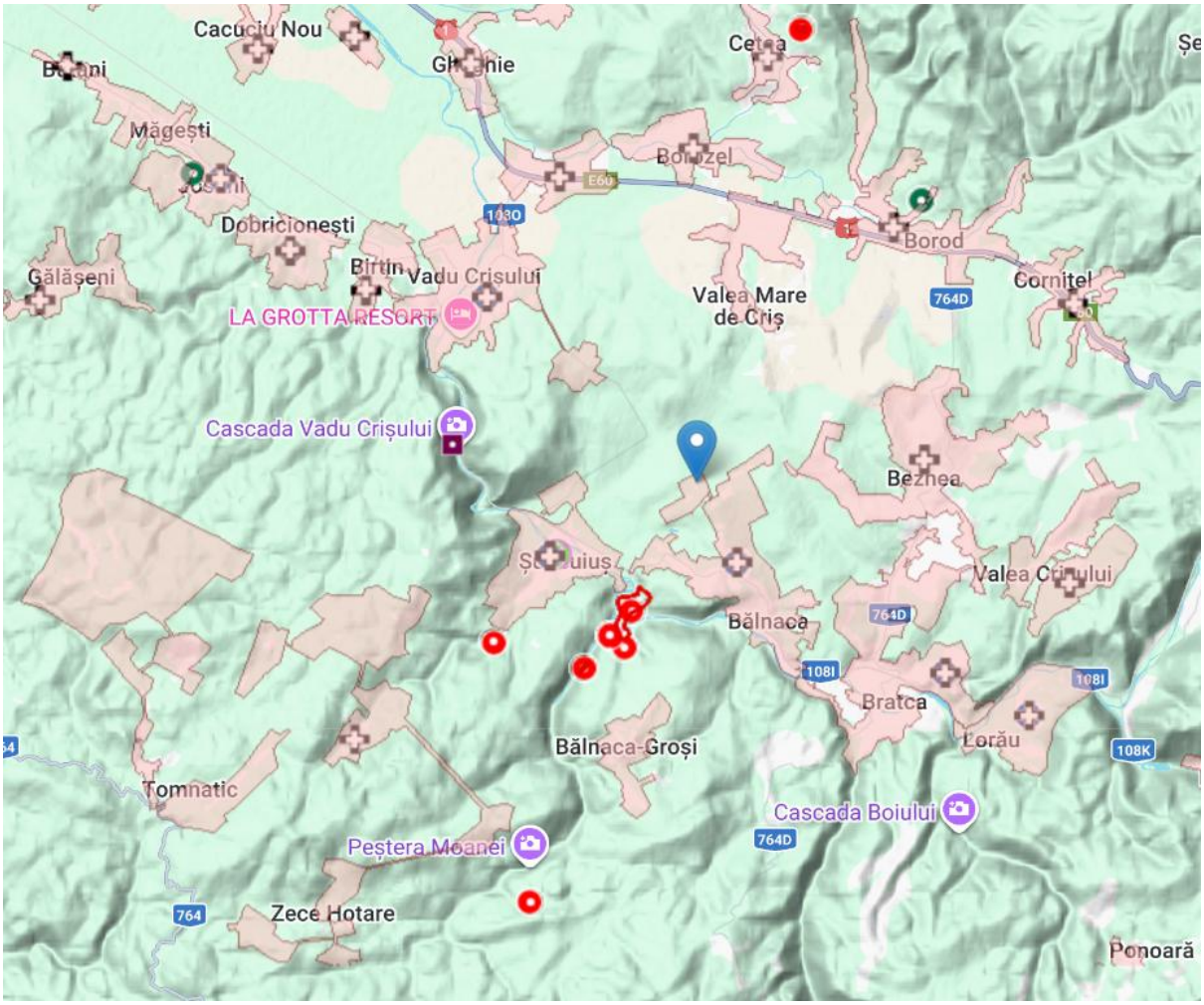

Fig. no. 3. The presence of archaeological sites in the studied area (source: https://map.cimec.ro/Mapserver/?layer=ran&cod=31985.02#; accessed: 22.11.2025)

Archaeological discoveries from the Eneolithic period include the sites at Peștera Izbândiș[21], located in Șuncuiuș, and Cave Number 2[22] in the Vadu-Crișului area. Peștera Izbândiș

[13] Here's the R.A.N. code 31985.06.
[14] Here's the R.A.N. code 31985.02.
[15] Here's the R.A.N. code 31985.06.
[16] Here's the R.A.N. code 31985.03.
[17] Here's the R.A.N. code 31529.05.
[18] Here's the R.A.N. code 31529.02.
[19] Here's the R.A.N. code 31529.01.
[20] D. Ignat Sava, *Neolithic painted ceramics from the Valea Crișului Repede*, in *Crisia*, IV, 1974, p. 121-135.
[21] Here's the R.A.N. code 31529.04.
[22] Here's the R.A.N. code 31985.05.

is very close to Izbucul Izbândiș. This cave has been investigated and mentioned in specialist works since the early decades of the 20th century, studied by researchers such as E. Bokor (1921), R. Jeannel and Racovitza (1929), P. A. Chappuis and R. Jeannel (1951), and H. Kessler (1942).
The archaeological complexes dating back to the Bronze Age include the following sites: The Bronze Age settlement at Șuncuiuș - Moanei Cave / Cotunii Cave / Biro Lajos Cave (RAN Code: 31529.06). This is located in the Șuncuiuș-Mișid karst area, on the right bank of Luncilor Valley, being part of the upper sector of Mișid Valley.

The Bronze Age settlement at Șuncuiuș - Unguru Mare Cave (RAN Code: 31529.02). It is found in the Criș Gorge, on the stretch between Șuncuiuș and Bălnaca, about 250 metres from where Mișid Valley meets Crișul Repede.

The Bronze Age fortification at Bălnaca - Simion Hill (RAN Code: 31538.01). Towards the end of the 19th century, the first mention was made of a fortress near the Bălnaca area.

In Borod commune, the oldest traces of habitation are found at Cetea, on the left side of Cetea Brook, on a hill called Costuța, at the edge of the Țiarcuri pasture, with RAN code 27597.01[23]. On a well-defined promontory, separated from the rest of the hills by a valley and featuring a steep slope towards a flatter pasture near the village, there is a road that may have been laid over a ditch. Nearby, towards the settlement, an earthen rampart can be found. These structures suggest the possible existence of a small spur-barred fortification, roughly 60-70 metres long and up to 20 metres wide. Inside this fortification naturally delimited on three steep sides and artificially on the saddle connection fragments of Dacian pottery, parts of stone querns, and metal artefacts have been discovered through various metal-detection methods. Among these, a hoard of Republican coins found in April 2019 stands out, along with other objects. In 2020, additional artefacts were identified, including two burnt coins, a drachma and a denarius, a well-preserved and heavy iron dagger blade (sica), an iron and bronze link, two bronze fibulae, and several iron nails.

The medieval period is represented by several archaeological discoveries. One early remnant is the Tower at Portus Crisy (also known as Vama Sării or Casa Zmeului), dated to the 13th century and recorded under the RAN code: 31585.08, as well as in the List of Historical Monuments as BH-II-m-B-01023. This tower is located on the right bank of the Crișul Repede[24], in its gorge. A second medieval vestige is the settlement at Vadu Crișului - Vama Sării, with RAN code: 31585.01, situated west of Vadu Crișului halt, at a distance of approximately 500–600 metres, and dated to the 13th–14th centuries[25].

[23]National Archaeological Repertory.
[24] *List of Historical Monuments, Official Gazette no. 646 bis/16/07/2004, Order of the Minister of Culture and Religious Affairs no.. 2.314/2004*, vol. I, București, 2004, p. 237, poz. 385.
[25] *https://ran.cimec.ro/?codran=31985.01 (accesat: 22.04.2025).*

Fig. no. 4. The Devil's House, with its protection zone (source: P.U.G - Vadu Crișului)

Among the archaeological discoveries of the modern era is the lime exploitation facility at Șuncuiuș - La Camniță (RAN Code: 31529.07). While ethnographic investigations have focused predominantly on the pottery centre in Vadu Crișului, ethnographic research in the Șuncuiuș area has been quite limited, primarily addressing lime exploitation from the first half of the 19th century. The remains of these activities, still visible, were uncovered in the field in autumn 2002 during studies focused on the caves in the Mișid Valley. These include six circular stone structures of varying sizes, located in the region known as "La Camniță," along the middle course of the Mișid Valley. There are indications that other similar structures may be present, but the topography and dense vegetation have hindered more in-depth research[26].

[26] Călin Ghemiș, Fazecaș Gruia, *Explanatory Note...*,.

Fig. no. 5. Kiln for burning lime in the village of Tomnatic (source: Tereza Mozes, *Ethnographic Area Crișul Repede*, Publishing House Sport – Turism, București, 1984, p. 32).

The Valley of the Crișul Repede region is renowned for its historical and archaeological wealth, offering a captivating glimpse into human and cultural development in this part of Romania. The archaeological sites discovered here demonstrate continuous human presence dating back to prehistoric times. The artefacts found indicate hunting activities, land cultivation, and trade interactions with other regions. The Valley of the Crișul Repede is rich in archaeological sites, providing clear evidence of human activity. In caves, stone tools and ancient pottery have been uncovered, giving us insight into the lives and technologies of communities from thousands of years ago. Artefacts such as stone tools, ceramic objects, and remnants of ancient dwellings have been essential in understanding the region's cultural history. These discoveries highlight the area's importance as a cultural exchange hub. Local communities preserve old traditions and customs, reflecting a rich cultural heritage, including traditional crafts and local folklore. The region has benefited from its natural resources and strategic position. Agriculture, local industry, and, more recently, eco-tourism and cultural tourism are key elements of the local economy.

BIBLIOGRAPHY:

1. Berindei I. O., Pop Gr. P, Măhăra Gheorghe, Posea Aurora, *The Plains of Criș, Crișul Repede, the Land of Beiuș – Research in the Geography of Romania*, Publishing house Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 188;
2. Borcea Liviu, *The Village Commune in Bihor, Its Voivodes and Nobles in the 13th–17th Centuries,* in *Crisia*, XII, 1982;
3. Bulzan, Sorin, 2021 *site record sheet;* https://ran.cimec.ro/?codran=27597.01 (accesat: 21.04.2025);
4. Crișan Ioan, *Archaeological research of the village and market town as types of settlements in medieval Bihor. Methods, achievements, priorities.* In *Crisia* XLIX, 2019;
5. Dumitrașcu Sever, *The Archaeological Repertoire of Bihor County. The Repertoire of Natural, Archaeological, Historical, Ethnographic, Architectural, and Art Monuments in Bihor County*, Oradea, 1974, p. 81, disponibil: https://biblioteca-digitala.ro/reviste/carte/muzeul-tarii-crisurilor/Repertoriul-monumentelor-bihor_1977.pdf, p. 81 (accesat: 22.04.2025).
6. Emödi, Ioan, *Late Bronze Age discoveries from Peștera Ungurului (Bihor County)*, în *ActaMN*, 34/1, 1997, p. 485-504;
7. Idem, I, Hadnagy A, *The Hallstatt settlement at Şuncuiuş, Bihor County*, Crisia, XII, 1982, 383- 392;
8. Filimon Claudiu, *The Oradea-Bratca Depression. Study of Population and Settlements*, Publishing house Presa Universitară Clujeană;
9. Ghemiș Călin, Fazecaș Gruia, *Archaeological Supporting Note for the General Urban Plan (P.U.G.), Şuncuiuş*, Muzeul Țării Crișurilor, Oradea, 2015.
10. Idem, Fazecaș Gruia, *Op. Cit.*. . C., Ghemiș, *Amber discoveries from Transylvania, Amber in Archaeology, Proceedings of the fifth intenational conference on Amber in Archaeology, Belgrad, 2006*, p. 124 – 131.
11. Idem; Gogâltan Florin, The Chronicle of Archaeological Research in Romania, 1995 Campaign, CIMEC Institute of Cultural Memory, București, 1996, disponibil la: https://cronica.cimec.ro/detaliu.asp?k=183&d=Suncuius-Bihor-Pestera-Misidului-1995 (accesat: 22.04.2025);
12. Maxim Zoia, *Neo–Eneolithic Transylvania. Archaeological and Mathematical–Statistical Data*, în seria *Bibliotheca Musei Napocensis*, XIX, din colecţia *Istoria Transilvaniei*, II, Cluj-Napoca, 1999;
13. Pascu Ștefan, *The Voivodeship of Transylvania, Vol. I, 2nd Edition*, Publishing house Dacia, Cluj-Napoca, 1972;
14. Tereza Mozes, *Ethnographic Area Crișul Repede*, Publishing House Sport – Turism, București, 1984.

CONTRIBUTIONS OF MAJOR GENERAL IOAN D. CULCER TO THE 1916 CAMPAIGN, IN THE LIGHT OF UNPUBLISHED DOCUMENTS FROM THE MILITARY ARCHIVES

Andrei Popete Pătrașcu
PhD Student, University of Craiova

Abstract: *Major General Ioan D. Culcer played an important role in the 1916 military campaign, leading the First Army in the early phases of operations north of the Carpathian Mountains. Faced with the enemy advance and the risk of encirclement, the general proposed the strategic withdrawal of Romanian troops along the Olt River, in order to reorganize and establish a more resistant defense line. Although this initiative had a solid military logic, the proposal was interpreted by the General Headquarters as an excessive defensive attitude and a possible premature renunciation of important territories. In this tense context, where the lack of experience of some internal decision-makers and the pressure of the presence of the French Military Mission influenced strategic decisions, it was decided to remove General Culcer from command of the First Army, at a critical moment for the conduct of military operations. Unpublished documents from the military archives suggest that the removal of General Culcer was not primarily motivated by strategic considerations, but by tensions within the Romanian army leadership. His proposals, although based on a realistic assessment of the situation on the front, were rejected, and his role was minimized in the context of the initial failures of the campaign. Subsequent evaluation of his decisions shows that the withdrawal to the Olt could have given the Romanian army a better chance of reorganization and resistance.*

Keywords: *Major General Ioan D. Culcer, the Romanian military elite, the 1916 campaign, unpublished documents, military archives*

Generalul Ioan Culcer, cu o strălucită carieră militară, în timpul domniei Regelui Carol I al României, a fost una dintre personalitățile marcante ale istoriei Armatei Române. A studiat la Școala Politehnică din Paris și Școala de Aplicație pentru Artilerie și Geniu de la Fontainebleau[1], iar de numele său se leagă, sub comanda generalului belgian H.A. Brialmont, realizarea sistemului de fortificații din jurul Bucureștiului, linia de apărare Focșani-Nămoloasa-Galați și fortificarea capului de pod de la Cernavodă. A fost profesor militar la prestigioasa Școală Superioară de Război, a ocupat funcția de Secretar General al Ministerului de Război și comandant al Armatei a 1-a, în timpul campaniei din 1916. A avut responsabilități importante în domeniul lucrărilor publice și a fost primul președinte al Asociației Generale a Ofițerilor în Rezervă și Retragere. A fost decorat cu înalte ordine militare românești și străine.

În ceea ce privește însă participarea sa la campania militară din anul 1916 și rolul său în organizarea și conducerea Armatei a 1-a în primele luni de la intrarea României în război, istoriografia militară românească nu reține calitățile de comandant ale acestuia, fiind prezentat ca un personaj mai degrabă obscur căruia îi este ridicată comanda pentru defetism și lipsă de energie în conducerea trupelor din subordine.

[1] Biblioteca Națională a României, Colecția Documente vechi, Fond Saint-Georges, pachetul LXXV/4, dos. 4793, f. 61.

În plan general, Ioan Culcer a fost unul dintre generalii români care militaseră pentru neutralitate și nu agrease concepția cu privire la angajarea armatei române în război pe două fronturi, întrucât starea generală a acesteia era precară din punct de vedere al efectivelor, al echipării și dotării trupelor. Și-a îndeplinit însă cu devotament misiunea, sub comanda sa, acțiunile întreprinse de trupele din subordine, având succes la începutul campaniei din 1916 a Războiului pentru Întregirea Națională. Ulterior, nemaiavând forțe suficiente pentru acoperirea întregii arii de responsabilitate și nici rezerve apropiate la dispoziție, în fața ripostelor ofensive ale unui inamic tot mai numeros și bine înzestrat cu armament și tehnică de luptă, generalul Ioan Culcer a înaintat Marelui Cartier General un plan detaliat care sugera replierea eșalonată a trupelor Armatei a 1-a, reorganizarea dispozitivului operativ și a apărării pe un aliniament puternic fortificat pe malul stâng al Oltului.

Considerându-se că retragerea ar fi echivalat cu o înfrângere, la data de 11 octombrie 1916, generalul Ion Culcer a fost retras de la comanda Armatei a 1-a, însă evoluția nefavorabilă a acțiunilor militare ulterioare din Oltenia, Muntenia și Dobrogea, soldată cu retragerea generală a armatei și a tuturor instituțiilor politico-administrative în Moldova, au confirmat justețea viziunii strategice a generalului gorjean.

Precizăm că până în anul 1914, România a fost aliata Puterilor Centrale, convenția militară fiind reînnoită în anul 1912. Aceasta prevedea ca, în eventualitatea unui conflict între Monarhia Austro-Ungară și Rusia, Armata Română să înainteze peste Prut până la Kiev. Momentul războaielor balcanice a fost cel care a schimbat orientarea României și a adus în prim-plan inițiativa unui război contra Austro-Ungariei. Mai mult, după moartea regelui Carol I, planificarea strategică a Armatei Române a avut la bază atacul împotriva Austro-Ungariei, la care s-a adăugat și expectativa armată în sud, indiciile arătând tot mai clar intenția Bulgariei de a se alătura Puterilor Centrale[2].

La începutul lunii august 1916, în contextual mișcărilor de trupe din jurul României, a fost finalizat un nou plan de război, cunoscut sub numele de „Ipoteza Z”[3]. Planul a fost trimis sigilat comandanților Armatelor I, II, III și de Nord, urmând să fie deschis doar în ziua declarării războiului[4].

Referitor la Generalul Ioan Culcer, trebuie să amintim că în primăvara anului 1916 a fost pensionat la limită de vârstă[5] și trecut din oficiu în rezervă[6], însă începând cu data de 14 august[7], în contextul decretării mobilizării generale a armatei și angajării țării în război contra Austro-Ungariei, având ca obiectiv strategic fundamental „*eliberarea teritoriilor locuite de români, ocupate abuziv și întregirea neamului în granițele legitime*”[8], a fost rechemat în serviciul activ, fiindu-i încredințată comanda Armatei a 1-a, care avea în compunere: Corpul 1 Armată Craiova (Diviziile 1 și 2 Infanterie, Brigada 1 Călărași), Diviziile 11, 12 și 13 Infanterie, dispuse în întreaga regiune a Olteniei, de la Cerna la Olt, amenințată de un potențial inamic, atât la nord de Carpați

2 Marius-Nicolae Pop, *Armata Română de la un război la altul (1914-1945) legislație, organizare și operațiuni,* Cluj-Napoca, Editura Argonaut, p. 86.
3 Marius-Nicolae Pop, *op. cit.*, p. 88.
4 *Ibidem*.
5 „Monitorul Oficial”, București, nr. 279, din 13(26) Mai 1916, p. 1.
6 Constantin Ispas, *Nemuritorii. Generali gorjeni, valori ale neamului românesc*, vol. I, Târgu Jiu, Editura Centrului Județean al. Creației Gorj, 2002, p. 73.
7 „Adeverul”, București, an XXXVI, nr. 12407, din 11 iulie 1924, p. 2.
8 Marius-Nicolae Pop, *op. cit.*, p. 89.

cât și la sud de Dunăre[9], în total: 87 batalioane, 11 escadroane, 83 baterii, (77 de câmp, 5 grele, 1 de poziție), cu un efectiv de 134.400 oameni[10].

Prin Ordinul de zi Nr. 1 din 18 august 1916, al Armatei a 1-a de operații, Serviciul de Stat Major, în conformitate cu Ordinul Nr. 37 din 16.VIII.1916 al Marelui Cartier General[11], generalul Ioan Culcer decreta că „*toate trupele și serviciile hotărâte prin ordinea de bătaie de a face parte din Armata a 1-a de operațiuni trec sub ordinele mele*”[12]. În același ordin se preciza că „*până la noui ordine, Cartierul General al Armatei I-a se va afla instalat în localul Școalei de Artilerie, Geniu și Marină, Calea Griviței, București. Dela data de mai sus, corpurile și serviciile vor trimite Cartierului General al Armatei a 1-a, rapoartele și buletinele regulamentare prevăzute de Serviciul în campanie. Primul buletin al zilei de 18 August va cuprinde: a) Ordinea de bătaie, situația numerică și dislocarea cuartierelor corpurilor de trupă și serviciilor; b) Operațiunile petrecute și cele în curs și principalele evenimente; c) Situația subzistențelor și muniților.*”[13]

Ordinul de zi Nr. 1 semnat de generalul Culcer aducea precizări și cu privire la aprovizionarea și hrănirea trupelor și serviciilor, mobilizarea lor, transporturile și marșurile spre zona de adunare, precum și „*toate prescripțiunile primite direct dela Marele Stat-Major sau dela Marele Cartier General prin directivele Ipotezei Z sau prin ordinele ulterioare, se vor executa întocmai*”.[14] Modificările urmau să fie comunicate la timp de Cartierul Armatei sau direct de Marele Cartier General, în acest din urmă caz, ordinele primite fiind comunicate și Cartierului acestei armate, se preciza în ordinal de zi.

Două zile mai târziu, în calitate de Comandantul Armatei a 1-a de Operații generalul Ioan Culcer semna următoarele „*instrucțiuni secrete cu nr. 1 relative la desfășurarea strategică a armatei*”[15], către Corpul I Armată: „*După cum cunoașteți, în ziua de 14 August, guvernul M. S. Regelui a declarat războiu în contra Austro-Ungariei și a ordonat mobilizarea generală, cu începere dela 15 August. Instrucțiunile de față au de scop de a regula primele operațiuni ale Armatei, dela debarcarea din trenurile de concentrare până la terminarea desfășurării strategice dincolo de Carpați. În primul rând trebue să luați măsuri de acoperirea acestor operațiuni, la început prin detașamentul colonelului Cocorăscu, pe care-l veți întări, cât mai repede, cu trupele ce se mobilizează lângă frontieră (Regimentul 5 artilerie) pe măsură ce fiecare subunitate va putea pleca cu mijloacele de luptă; iar în urmă cu detașamente de trei arme, combinate din trupele ce debarcă pe zona de adunare (pe cât posibil din aceeași divizie; la urgentă nevoie, însă, se va trimite din ambele divizii, rămânând la dispoziția Corpului de armată de a face modificările necesare în ordinea de bătaie, pentru completarea diviziilor). În acest mod, Corpul de armată se va putea aduna în regiunea Petroșanilor, acoperit în direcțiunea Hatzegului. La început una din divizii, împreună cu regimentul de obuziere 105, cu parcurile și convoiurile Corpului de armată, va fi reținută împrejur la Bumbești, fără a împiedeca circulația pe șoseaua Tg.-Jiu – Petroșani. Trecerea acestei divizii la Nord va fi ordonată de Cartierul General al Armatei. Cartierul Corpului de Armată: Petroșani. Pregătirea staționării în regiunea Petroșani – Bumbești se va începe de îndată; prevăzându-se în același timp și aducerea eventuală a diviziei dela Bumbești la Petroșani.*”[16]

---

[9] G.A. Dabija, *Armata Română în Războiul Mondial (1916-1918)*, vol. II, București, Editura I.G. Hertz, f. a., p. 21.
[10] *România în Războiul Mondial 1916-1919*, vol. I, București, 1934, p. 88.
[11] Arhivele Militare Naționale Române, Fond Serviciul Istoric MCG, dos. 27, f. 5.
[12] *Ibidem.*
[13] *Ibidem.*
[14] *Ibidem.*
[15] *Ibidem*, f. 7.
[16] *Ibidem.*

Din același document semnat de generalul Culcer, la Cartierul General al Armatei, din București, la Școlile Militare de Artilerie, Geniu și Marină[17], aflăm că pentru reaprovizionare, „*Corpul de armată va dispune de linia Petroșani – Bumbești – Tg.-Jiu. Cap de etapă: Tg.-Jiu. Un parc de automobile-camioane, se pune la dispoziția Capului de etapă. S'au expediat deja cinci camioane (20 tone) în ziua de 18 august la Bumbești. Acest parc va înlesni transporturile între Bumbești și regiunea Petroșani*."[18] Deasemenea, hrănirea trupelor, în toată această perioadă, ordona Generalul Culcer, „*se va face după normele instrucțiunilor relative la concentrarea armatei în ipoteza Z. Centrele de reaprovizionare Nr. 2 și 11 rămân la Capul de etapă. Comandamentul este autorizat a instala centrele de reaprovizionare de al 2-lea și al 3-lea ordin, după trebuință, anunțând cartierul armatei și întrebuințând numai mijloacele proprii.*"[19] Comandantul Armatei a 1-a preciza în instrucțiunile date Corpului I Armată că „*spitalul de evacuare se va găsi la Bumbești, unde se vor evacua răniții. La Capul de etapă se va afla o secție a parcului de artilerie, a armatei. Ziua transportării Cartierului General la Craiova o voiu anunța telegrafic*."[20]

Sub comanda generalului Culcer acțiunile întreprinse de trupele din subordine, la începutul campaniei Războiului pentru Întregirea Națională din anul vara anului 1916, au avut succes, acestea reușind să treacă rapid Carpații, pe văile Cernei, Jiului și Oltului și să ajungă pe aliniamente favorabile, situate între 20-40 km, dincolo de granița austro-ungară.

Planul de operațiuni militare ofensive s-a realizat ușor și foarte repede, din cauza rezistenței relativ scăzute a inamicului, așa cum reiese din însemnările generalului Culcer: „*vrăjmașul avea frontiera apărată cu puține unități și acelea formate din elemente slabe*"[21]. Sub comanda sa trupele Armatei a 1-a au ajuns în câteva zile pe linia Odorhei, la Nord – Brașov, Sud – Sibiu, Petroșani și Cerna.

Pe fondul înfrângerii trupelor române pe frontul de sud, planul operațiunilor militare s-a modificat radical, trecându-se la o atitudine defensivă. În Dobrogea au fost trimise întăriri luate de pe alte fronturi, „*în special de la Armata I-a, 2 divizii, adică toate rezervele sale*"[22], așa cum preciza generalul Culcer, în lucrarea sa *Note și cugetări asupra Campaniei din 1916, în special asupra operațiunilor Armatei I-a*.

Din corespondența Generalului Culcer cu Marele Cartier General, reține atenției o copie după telegrama nr. 30, în care comandantul Armatei a 1-a solicită lămuriri cu privire la organizarea dispozitivului militar: „*Ordinul Nr. 433 hotărăște situațiunea defensivă pentru Armata I-a, organizată pe pozițiunile din schița alăturată la ordinul de operație Nr. 1, adică la Nord de Hațeg și la Nord de Sibiu. Comandamentul este departe de a fi atins aceste zone. Prin ordinul Nr. 359 se ordonă ca în urma situațiunii creată la Turtucaia, să se organizeze defensiv pozițiunile ocupate deja. Comandamentul cere deslușire chiar mâine dimineață: care din aceste două soluțiuni trebuesc luate, părerea sa fiind că în situația actuală orice acțiune ofensivă s'ar face cu greu, avându-se în vedere frontul de luptă întins de la Olt de Hațeg și Sibiu, în raport cu forța de care dispune Armata a 1-a. În consecință, comandamentul este de părere a se ține la dispozițiunile ordinului Nr. 359, organizându-se solid pe pozițiunile ocupate până acum. Comandantul Armatei I-a, General de Divizie Culcer*."[23]

---

[17] *Ibidem*, f. 10.
[18] *Ibidem*, f. 9.
[19] *Ibidem*.
[20] *Ibidem* f. 10.
[21] I. Culcer, *op. cit.*, p 87.
[22] *Ibidem*, p. 89.
[23] Arhivele Militare Naționale Române, Fond Serviciul Istoric MCG, dos. 26, f. 102.

În urma schimbului de telegrame cu Marele Cartier General, în ziua de 29 August 1916, Culcer trimite noi instrucțiuni către Divizia 1-a, Corpul I, Corpul de Olt, Divizia 20-a și Comandamentul Etapelor, în care precizează că situația generală a operațiunilor militare impune pentru câtva timp, Armatei a 1-a, o situație defensivă și numai cu propriile sale forțe, pe întreg teritoriul Olteniei și pe acela ocupat dincolo de munți, la Orșova, Mehadia, la Merișor și în câmpia Sibiului. „*În același timp, ocuparea și păstrarea cu orice preț a pozițiunilor ocupate azi dincolo de vechea frontieră a Carpaților, pozițiuni ținute de Divizia l-a, de Corpul I (Divizia 11-a) și de Corpul de Olt, sunt de un interes vital pentru operațiunile ulterioare ale armatei noastre; iar acoperirea Dunărei constitue, contra oricărei încercări de debarcare inamică, adevărata siguranță a operațiunilor Armatei a 1-a în direcția Nord.*”[24] Generalul Culcer preciza în dispozițiile sale că Armata a 1-a nu putea să își îndeplinească cu success decât o serie de operațiuni militare, precum: „*recunoașteri cât mai active și cât mai numeroase, în interiorul țării dușmane și în spatele trupelor lui, pentru a afla cât mai complet gruparea și forța detașamentelor inamice ce eventual s'ar strânge, precum și direcțiunile lor de mișcare; legătura cât mai perfectă, telegrafică și telefonică, între diferitele mari unități și între acestea și Cartierul General al Armatei I-a; Rezistența cât mai îndărătnică, de către trupele ce ocupă actualele poziții; Manevrarea cu rezerva generală a armatei, transportată în timpul cel mai scurt, pe direcția cea mai amenințată și unde în adevăr s'ar constata neîndoios grupări de forțe superioare inamice*”[25]. Transportul rezerve generale, spre direcția sau direcțiile amenințate, preciza Culcer, urma să fie asigurat cu ajutorul trenurilor pentru infanterie și artilerie.

Succesele militare au fost vremelnice, întrucât, nemaiavând forțe suficiente pentru acoperirea întregii arii de responsabilitate și nici rezerve apropiate la dispoziție, trupele de la contact, în mare parte obosite urmare a luptelor tot mai crâncene și a deselor marșuri și manevre pe care au fost nevoite să le executate, au rezistat cu mari sacrificii ripostelor ofensive ale unui inamic tot mai numeros și bine înzestrat cu armament și tehnică de luptă.

Generalul Culcer a inspectat personal operațiunile militare din zona Sibiului, fiind de părerea că un atac asupra orașului ar fi fost riscant, neavând suficiente forțe care să se poată desfășura pe înălțimile de la nordul Sibiului. „*Un grup izolat la Sibiu,* – se arată într-o adresă telefonată, din 22 August 1916 – *riscă să fie tăiat de poziținea detașamentului dela sudul Sibiului. S'a dat ordin să încerce un atac, dacă situația este favorabilă. Ar fi bine însă, să se aștepte rezultatul recunoașterii aeriene, pentru a se vedea în mod precis ce forțe inamice înaintează spre Sibiu, deoarece svonurile publice anunță transporturi de sute de vagoane, din spre Arad spre Ocna Sibiului.*”[26]

Comandantul Armatei a 1-a a revenit a doua zi cu o nouă telegramă către Marele Cartier General în care preciza că „*Generalul Kastriș a raportat că motivul pentru care nu a ocupat Sibiul este rezistența pe marginea Sibiului a locuitorilor și trupelor de infanterie, artilerie și două trenuri blindate și informațiile că la Ocna Sibiului sunt forțe mari inamice. Nu avea cavalerie (podurile fiind rupte) pentru a se orienta; iar la Westeny și Schelimberg locuitorii împușcau în spate. Am ordonat a se cerceta la Nord de Sibiu. Este absolut necesar, urgent, recunoașteri aeriene. Comandantul Armatei I-a de operațiuni, General Culcer.*”[27]

În urma înfrângerilor suferite de trupele române pe frontul de Sud, primul ministru a solicitat Regelui Ferdinand I convocarea unui Consiliu de Război, la care să participe toți

[24] Arhivele Militare Naționale Române, Fond Serviciul Istoric MCG, dos. 27, f. 33.
[25] *Ibidem*, f. 34.
[26] Arhivele Militare Naționale Române, Fond Serviciul Istoric MCG, dos. 18, f. 396.
[27] Arhivele Militare Naționale Române, Fond Serviciul Istoric Armata I-a, dos. 9, f. 88.

comandanții de armate, pentru a analiza situația. Consiliul a avut loc pe 2 septembrie la Periș, unde au fost prezenți: primul ministru I.C. Brătianu, șeful Marelui Stat Major, general D. Iliescu, comandantul Armatei I, generalul Ioan Culcer, comandantul Armatei a II-a, generalul Alexandru Averescu și comandantul Armatei de Nord, generalul Constantin Prezan[28]. După ce au fost prezentate telegramele primite de la generalul francez Joffre și generalul rus Alexeieff, Regele Ferdinand I a cerut opinia comandanților asupra măsurilor ce urmau a fi luate pentru a face față situației dificile create de căderea Turtucaiei și înfrângerile din Dobrogea. Generalul Culcer, luând primul cuvântul[29], s-a concentrează asupra Armatei a 1-a și concluzionând că, pentru a rezista în bune condiții și a apăra Oltenia, este necesar ca Armata a 1-a să primească înapoi cele două divizii care fuseseră trimise pe frontul de Sud.

După întâlnirea de la Periș, Generalul Ioan Culcer s-a reîntors pe front așa cum aflăm dintr-un raport telegrafic: „*În după amiaza zilei de 5/18 Septemvrie ora 18.05, Şeful de stat-major al Armatei a 1-a, a raportat telegrafic M.C.G., arătând: «D-l general Culcer îmi comunică de la Divizia 11 că va fi nevoit să părăsească regiunea Petroşanilor şi să se stabilească înaintea defileului Jiului şi pasul Vulcan. Motivele le va comunica astăseară la sosirea d-sale la Craiova. «Totodată roagă, ca M.C.G. să hotărască să se dea ordin urgent, dacă trebue sau nu să se distrugă minele de cărbuni»*”[30].

Marele Cartier General a aprobat distrugerea minelor din Valea Jiului, însă acest lucru nu a fost operațional posibil. „*În seara de 5/18 Septemvrie şeful de stat-major, raportând M.C.G. situaţia şi operaţiunile din cursul zilei, arată: Până la ora 10, nicio operaţiune. Faţă cu importanţa situaţiei, d-l general Culcer a mers pe front. La ora 10, inamicul atacă aripa dreaptă şi, în acelaşi timp, prin direcţiunea Lupeni—valea Crivăzii spre Vulcan. Lupta a durat până la ora 2, când d-l general Culcer, sosind la aripa dreaptă, a întâlnit Reg. 41 inf. retrăgându-se în direcţiunea Petroşani. Divizionul de artilerie din această parte se retrăsese mai înainte. Aparițiunea d-lui general, care a reîntors o baterie pe poziție, a făcut Reg. 41 să se întoarcă cu faţa la inamic. La ora 3 p. m. d-l general s'a dus la cartierul Diviziei 11-a la Surduc, unde află că Brigada Anastasiu dela stânga frontului se retrăgea de asemenea, iar rezerva diviziei de pe dealul Faţa, rămăsese izolată pe poziţiune şi cu flancurile ameninţate.*”[31] În fața acestei situații, Generalul Culcer a apreciat că intenția inamicuui este de a tăia Divizia 11-a de cele două defileuri din spate[32].

În memoriile sale, referitor la campania din anul 1916, Generalul Culcer scria că principiile de strategie sunt simple şi puțin numeroase, „*greutatea este în aplicarea lor; inteligenţa şi buna judecată a situaţiunei dau adesea soluţiuni doctrinare*”[33], adăugând cu o reflexivitate specifică ofițerului cu experiență: „*Cred că după 44 ani făcuți mai în tot timpul la trupă; după cât am citit, după manevrele ce am comandat sau condus ca director, sunt în situaţie a nu şti că, întărirea liniilor se face dinapoi înainte şi excepţional paralel cu frontul*”[34].

Precizăm faptul că Armata Română a luptat pe aliniamentul de la Nord de Carpați, începând cu luna septembrie, împotriva trupelor germane trimise pentru a restabili linia frontului și a ataca în vederea ocupării unor poziții ofensive. O puternică artilerie grea le asigura germanilor o superioritate zdrobitoare asupra forțelor române.

---

[28] „Actualitatea”, București, An VIII, Nr. 3 din martie 1920, p. 2.
[29] „Neamul românesc”, Iași, Anul XIII, nr. 154, din 6 iunie 1918, p. 1.
[30] Arhivele Militare Naționale Române, Fond Serviciul Istoric Armata I-a, dos. 9, f. 97.
[31] *Ibidem*, f. 98.
[32] *Ibidem*, f. 99.
[33] I. Culcer, *op. cit.*, p. 107.
[34] *Ibidem*.

Într-o telegramă din ziua de 13 Septembrie 1916, către Corpul I Armată, Generalul Culcer cerea să se profite de liniștea de pe acea parte a frontului pentru restrîngerea dispozitivului, „*sprijinindu-vă pe localitățile ce sunt înapoia frontului atacat, pentru a putea trage de pe front mai multe rezerve, acoperind însă legătura cu Armata a 2-a. Rezistați cu orice preți am luat măsuri pentru a vă degaja liniile de comunicație*”[35].

Trei zile mai târziu, pe fondul mișcărilor de trupe germane, Generalul Culcer raporta Marelui Cartier General, noile poziții ale Grupului Olt: „*Au început angajamente mai vii la Grupul Olt. Rog a se dispoza sprijin din partea aripei stângi a Armatei a 2-a, dacă va fi necesar. Acțiunea principală a Armatei a 1-a fiind azi la Jiu, nu mai putem dispune de rezerva generală pentru Olt. S'a dat ordin Corpului Olt a nu intra în acțiuni care ar angaja Armata a 1-a. Comandantul Armatei a 1-a*”[36]

Într-o altă telegramă din 30 Septembrie 1916, Generalul Culcer anunța Divizia 1-a că va suplimenta secțiunile de mitraliere: „*Situația generală ne impune a câștiga timp, cel puțin 15 zile, rezistând cât mai mult pe pozițiunile întărite. Veți dispoza operațiunile d-voastre în consecință. Vi se trimit astăzi 7 secțiuni mitraliere. S'a dat ordin Diviziei 11-a să aibă astăzi după amiază trupe disponibile pentru a putea fi trimise pe jos spre Divizia l-a. Puneți-vă în relațiuni cu comandantul detașamentului sârbesc din T.-Severin. Răspundeți dacă vă putem trimite secțiuni de mitraliere instruite numai de câteva zile. Raportați de primirea acestui ordin și dispozițiunile ce ați luat*”[37].
La 1 octombrie, același general Culcer raporta Marelui Cartier General că „*s-au luat toate măsurile și s-au dat toate ordinele, ca rezistența să fie cât mai dârză și până la ultima extremitate. Având însă toate trupele angajate și legate pe front, ne va fi imposibil a face față unei presiuni mari, care s-ar produce la oricare din cele patru grupe: Dunăre, Severin, Jiu și Olt, din lipsa unei reserve generale a armatei ce am cerut și probabil nu ni se va da. Deși se cere repetat de 8 zile muniții, în special de Artilerie, acestea lipsesc din depozite*”[38].

Așadar, generalul Culcer a dat ordinul ca „*rezistența să fie cât mai dârză*”[39], fiind însă sigur că ordinele sale nu se vor executa, deoarece afirma că „*ne va fi imposibil a face față unei presiuni mari*”[40]. Generalul Gheorghe Dabija a adus precizări în lucrarea sa, *Armata română în războiul Mondial 19116-1918*, afirmând că însărcinarea unui comandant este terminată cînd nu mai are rezervă, „*deci neavând cu ce să facă față la diferite eventualități, devine spectator, fără nicio putere și fără nicio influență, cu atît mai mult cu cât comandantul Armatei I-a nu știa precis ce forte inamice are în fața sa.*”[41]

Din însemnările comandantului Armatei a 1-a, reținem următoarele: „*forța militară a unui stat nu trebue judecată pe procente, ci pe unități constituite, corpuri de armată sau divizii și înainte de toate trebuie să se stabilească scheletul acestor unități format din: tunurile necesare, mitraliere, puști, trăsuri de muniții, subzistențe, servicii sanitare și tot ce le trebuie, material tecnic, muniții etc. (...) Acei 600.000 de ostași, sau procentul de 10 la sută din populația țării, formau numai mase iar nu armate, care n-au servit decât să amăgească pe toată lumea, nu însă și pe vrajmașii noștri*”[42].

---

[35] *Ibidem*, f. 108.
[36] *Ibidem*.
[37] Arhivele Militare Naționale Române, Fond Serviciul Istoric Armata I-a, dos. 20, f. 186.
[38] G.A. Dabija, *op. cit.*, p. 366.
[39] *Ibidem*.
[40] *Ibidem*.
[41] *Ibidem*.
[42] I. Culcer, *op. cit.*, p. 65.

Apreciind că situația pe frontul din Oltenia devinea tot mai îngrijorătoare, generalul Ioan Culcer a înaintat Marelui Cartier General un plan detaliat care sugera replierea eșalonată a trupelor Armatei a 1-a, reorganizarea dispozitivului operativ și a apărării pe un aliniament puternic fortificat pe malul stâng al Oltului. Potrivit acestei concepții operativ-strategice, apărarea s-ar fi putut organiza pe toată lungimea malului stâng al Oltului, având flancurile sprijinite pe obstacole tari din teren – Dunărea la sud și Munții Carpați la nord. Comandantul Armatei I-a credea că astfel s-ar fi redus la jumătate dezvoltarea frontală a aliniamentului de contact și s-ar fi evitat „*pierderea inutilă a forțelor luptătoare proprii dacă s-ar fi continuat lupta pe frontul din Oltenia*”[43].

În ziua de 9 octombrie, Generalul Culcer raporta superiorilor săi, în urma informațiilor primite și a recunoașterilor din zilele precedente, că armata germană aduna trupe numeroase de infanterie și cavalerie pe Defileul Jiului. Acesta trăgea concluzia în raportul său că „*se pregătește o ofensivă serioasă*”, însă Marele Cartier General a apreciat informațiile ca fiind exagerate și că pe întreg frontul Armatei a 1-a nu s-ar afla decât „*o brigadă inamică și două escadroane*”[44], conform informațiilor deținute de ofițerii Misiunii Militare Franceze. Drept urmare a fost dispusă o regrupare a forțelor pentru apărarea defileurilor Dunării și Jiului.

Așadar, în timp ce comandantul Armatei a 1-a raporta că inamicul aduna trupe pe valea superioară a Jiului, că făcea recunoașteri și pregătea ofensiva militară, Marele Cartier General, prin Ordinul nr. 2169[45], îi retrăgea generalului Ioan Culcer unități întregi, prin dislocarea acestora în alte sectoare de luptă. Avem dovada clară a faptului că ordinul amintit nu corespundea situației reale, iar executarea lui înlesnea inamicului ruperea frontului Armatei a 1-a, în special la Jiu.
Primind ordinul superiorilor, generalul Culcer a decis să îl execute și a dat la rândul său, un nou ordin de operație, No. 5 din 10 octombrie, în care preciza că „*M.S. Regele ordonă o nouă grupare a forțelor Armatei I, așa fel ca să se poată face apărarea defileurilor Dunării, Jiului și Oltului numai cu o parte din forțe*”[46]. În continuarea ordinului se aduceau precizările necesare privind apărarea celor trei defileuri, deplasarea unităților și alcătuirea unei noi rezerve generale, sub supravegherea generalilor Dragalina, Cocorăscu și Petală.

Practic avem suprapuse Ordinul de operații No. 5 din 10 octombrie și Ordinul No. 2169, moment în care Armata a 1-a era atacată la Cerna, Jiu și Olt. Generalul Ioan Culcer a raportat în aceeași zi și Regelui Ferdinand I următoarele: „*Consider ca o datorie să raportez Majestății Voastre că în situația de azi nu vom putea executa Înaltul Ordin cu No 2169, fiindcă orice retragere de trupe de pe un front , în special de la Jiu, ar aduce retragerea întregului front. Așa cum suntem astăzi este foarte greu de ținut în fața unor acțiuni continue (...) În situația actuală, va fi imposibil să se întrerupă acțiunea, fără nici un pericol și de a face schimbări de șefi care nu cunosc sectoarele.*”[47]

Chiar dacă avem un raport „*just și judicious*”, așa cum remarcă și generalul Dabija, care corespundea situației din teren, comandantul Armatei a 1-a ar fi trebuit să aștepte rezultatul său, fiind precedat de „*Ordinul de executare No. 5, al Ordinului No. 2169*”.

În ziua de 11 octombrie trupele inamice au declanșat un atac extrem de puternic al artileriei, generalii Cocorăscu și Petală telegrafiind situația critică generalului Culcer, care la ora 12.25, raporta la rândul său superiorilor că „*în urma acestor telegrame, pe care le transmit în copie am onoarea a raporta că voi da ordine de executare a se scoate trupele din luptă. Este de a mea datorie însă a spune că consider situația Armatei I-a ca foarte critică și respectuos supun judecății*

[43] G.A. Dabija, *op. cit.*, p. 366.
[44] *Ibidem*, p. 376.
[45] *Ibidem*.
[46] *Ibidem*, p. 378.
[47] *Ibidem*, pp. 381-382.

M.S. Regelui de a decide dacă nu este cazul a se lua măsuri de o retragere care să se poată face în ordine, iar nu sub presiunea inamicului”[48].

În aceiaşi zi, Generalul Culcer a primit mai multe telegrame la Cartierul Armatei a 1-a, cu informații îngrijorătoare despre pierderea înălțimilor de pe linia de luptă cuprinse între Buliga şi Jiu. Situația era așadar una critică. „*Vrăjmaşul cu forţe superioare caută să rupă frontul şi să pătrundă în câmpia Jiului*”[49], nota Culcer în memoriile sale. „*La 11 Octombrie situația devine şi mai gravă: Comandantul diviziei prin telegrama No. 171 ora 2 noaptea, îmi face următoarea comunicare: În urma unui violent bombardament cu artileria grea inamică (neîntrebuinţată până acuma) şi a unor furioase atacuri date de trupe proaspete germano-aus-triace, cu efective mult superioare nouă, trupele noastre au pierdut până la această oră: Dealul Scurtu, Piscul Rusesc, Dealul Mutu, Dealul Stroja, Murgile şi Cândeţul'), etc., etc. Comandantul Diviziei 11-a. General (ss) Cocorăscu*”[50].

Raportul comandantului Armatei a 1-a era just, solicitând așadar retagerea până la o poziție „*mai în interior*”[51], nu părăsirea Olteniei, așa cum se precizează în unele scrieri istoriografice.
Ce s-a întâmplat de fapt? Generalul Cocorăscu a raportat comandantului Armatei a 1-a situația exactă a Diviziei 11-a, la orele 6.30, respective 9.30, fapt care a adus o și mai mare îngrijorare a generalului Culcer, acesta cerând continuarea rezistenței pe pozițiile întărite, dar înaintând către Marele Cartier General două rapoarte în care preciza că „*Divizia 11-a este atacată pe tot frontul de forțe excesiv de superioare. Trupele sunt în completă retragere. Întreaga regiune este amenințată a fi cucerită. Cu onoare se cer ordine hotărâte de urmare față de situația ce ne amenință ca inamicul să taie retragerea Diviziei 11-a*”[52].

Marele Cartier General a apreciat că generalul Culcer este prea pesimist și a numit în locul acestuia, la comanda Armatei a 1-a, pe generalul Ioan Dragalina, prin *Ordinul No. 2262*, din 11 octombrie, ora 1.15[53]. „*În situația actuală* – se preciza în ordin – *nu admitem să se vorbească de retragere. Terenul se va ceda pas cu pas şi contra atacând mereu. Trebue ca toată lumea, începând de la generalul comandant al armatei, să desfăşoare o energie extremă. Orice defecțiune, orice idee de retragere nemotivată de presiunea reală a inamicului, trebue reprimată imediat cu pedepse capitale. În locul generalului Culcer, numesc comandant al Armatei I-a pe generalul Dragalina Ioan. Binevoiți a dispune executarea celor de mai sus, precum şi a dispozițiunilor ordinului 2169*”[54].

Acest ordin nu corespundea însă împrejurărilor reale, cunoscându-se faptul că generalul Culcer nu dispunea de rezerve militare, fapt care nu-i permitea efectuarea unor alte manevre. „*La toate atacuri am făcut față prin rocade, adică luând trupe după un front şi trimițându-le pe punctele atacate cu trenurile puse la dispoziție de Marele Cartier din cauză că după cum am spus deja se ridicase toate rezervele trebuincioase pentru întărirea fronturilor dinapoi înainte*”[55].

Câțiva ani mai târziu, generalul Culcer nota în lucrarea sa, *Recenzie asupra istoriei războiului pentru întregirea României*, că soluția pe care a propus-o „*a fost respinsă de Generalul Berthelot, în unire cu generalul Belaieff, reprezentantul comandamentului rus la Marele Cartier General. Aceştia au protestat şi s-au opus la orice modificare a frontului actual. Comandamentul*

[48] *Ibidem*, p. 386.
[49] I. Culcer, *op. cit.*, p. 109.
[50] *Ibidem*.
[51] G.A. Dabija, *op. cit.*, p. 387.
[52] *Ibidem*, p. 388.
[53] *Ibidem*.
[54] *Ibidem*.
[55] I. Culcer, *op. cit.*, p. 87.

român, având în vedere că vrăjmaşul era pe punctul de a trece frontiera, nu se putea pune în dezacord cu aliaţii noştri, a fost desigur nevoit să respingă propunerea mea şi să admită propunerea celor doi generali delegaţi ai armatelor aliate."[56]

Fostul comandant al Armatei a 1-a avea să mărturisească în memoriile sale că deşi părerea sa nu a fost admisă, „*prin retragerea în ordine pe râul Olt ar fi putut scurta frontul, ar fi construit o linie continuă puternică pe front, din cauza obstacolului dat de cursul de apă*" care domina la mari distanţe malul opus. „*Cu riscul de a fi contrazis,* – scria Culcer, în luna decembrie a anului 1916 – *sunt convins că linia Oltului, ar fi fost destul de tare ca să ne dea cel puţin 15 zile de rezistenţă. Care ar fi fost rezultatul în cazul când linia Oltului ar fi fost complect şi la timp ocupată, după planul de retragere ce concepusem? Grija de a-mi organiza o retragere în ordine şi la timp, am avut-o odată ce am văzut că mi se ridică rezervele şi am rămas în situaţie defensivă, pentru că după părerea mea un comandament trebuie să aibă încredere în isbânda şi datoria sa să se gândească la ceea ce va face în cazul unei înfrângeri. Dacă în urma împrejurărilor sau superiorităţii numerice a vrăjmaşului, suntem nevoiţi a părăsi poziţiunea, urmărirea, într-o retragere nepregătită, duce la dezordine şi dezastru.*"[57]

Consultând Raportul trimis de Generalul Ioan Culcer, Şefului Marelui Cartier General, C. Prezan, în ziua de 5 Octombrie 1916, putem crede că şi acest document a stat la baza deciziei înlocuirii comandantului Armatei a 1-a, acesta criticând *Comunicatul „celor 5 zile" al Misiunii Franceze*, în partea relativă la *Campania românească*. Bătrânul general a combătut comunicatul emis de Misiunea Franceză, aducând argumente în favoarea sa. „*Informaţiunile din Comunicatul official al celor cinci zile, având izvorul lor în birourile de operaţiuni de pe acele timpuri, erorile de fapte nu pot proveni decât de acolo, şi în consecinţă cu onoare, vă rog a compara aceia ce scriu cu actele relative, dispozând în urmă să se certifice aceste erori – dacă ele vor fi justificate, cum sunt sigur – pentru că ele, interesează, adevărul şi fostul meu comandament*"[58].

Fostul comandant al Armatei a 1-a îşi încheia pledoaria, scriind următoarele: „*Interesele politicienilor s-au amestecat în operaţiunile militare şi Marele Cartier fie nu a înţeles pe acestea din urmă, fie a voit să dea preponderanţă celor dintâi şi a indus în eroare pe M.S. Regele asupra adevăratei situaţii a armatei , hotărându-se înlocuirea mea; înlocuire care prin serviciul meu de siguranţă şi informaţiuni, o cunoşteam deja de aproape 10 zile. Este o axiomă pentru lumea militară că o retragere în ordine şi la timp, echivalează cu un succes, a pierde însă linia de retragere este o crimă*"[59].

După ce a părăsit comandamentul Armatei a 1-a, generalul Ioan Culcer a fost însărcinat prin Ordinul Nr. 2530, din 18 Octombrie, cu „*conducerea superioară a fortificaţiilor din Dobrogea şi Moldova*"[60]. Începând cu ziua de 4 Decembrie 1916, generalul Ioan Culcer şi-a început însemnările, care ulterior aveau să fie publicate la Tipografia Ziarului „Tribuna", în anul 1918, mărturisind de la început: „*Înainte de a vorbi despre cauzele care au contribuit la acest dezastru şi pentru motivele ce se vor vedea mai târziu, fac conştiincios mărturisirea că în întreaga mea carieră n-am dat concursul meu la nici unul din partidele noastre politice, pe tot timpul cât voi purta uniforma urmând pas cu pas îndatoririle prevăzute în legile şi regulamentele militare mai ales în privinţa cinstei şi loialităţii.*"[61]

---

[56] Idem, *Recenzie asupra războiului pentru întregirea României,* Bucureşti, Imprimeriile „Independenţa", 1923, p. 40.
[57] Idem, *Note şi cugetări asupra campaniei din 1916, în special asupra operaţiunilor Armatei I-a*, Iaşi, Tipografia ziarului „Tribuna", 1919, pp. 80-82.
[58] *Ibidem*, pp. 154-155.
[59] *Ibidem*, p. 83.
[60] Idem, *Recenzie asupra războiului pentru întregirea României*, Bucureşti, Imprimeriile „Independenţa", 1923, p. 11.
[61] Arhiva Naţională a României, Fond Casa Regală, dos. 6, f. 1.

Fostul comandant al Armatei a 1-a considera că trebuie aflate erorile de ordin politic atât pe plan intern, deoarece un război se pregătește de către un guvern încă pe timp de pace, cât și pe planul politicii externe al diplomaţiei. În viziunea sa, „*grija adevăraților patrioți și mai ales a oamenilor de stat trebuie să fie îndreptată în special asupra întăririi şi apărării naţionale, cu atât mai mult cu cât în sufletul nostru avem un ideal al întregirii Neamului Românesc*.”[62]

La 1 ianuarie 1917, generalul a fost demobilizat definitiv, așezându-se fără nicio ocupație la Iași. Regele Ferdinand I, care îl cunoscuse îndeaproape și îi apreciase remarcabilele capabilități de comandă, l-a decorat din proprie inițiativă cu Marea Cruce a „Coroanei României cu Spade”[63], pentru felul în care a organizat și condus operațiunile militare din Oltenia. Prin această decizie, Suveranul își exprima regretul față de insistențele celor care l-au obligat să accepte și să semneze decretul cu privire la retragerea generalului Culcer de la comanda Armatei a 1-a.

Studierea controverselor din jurul generalului Ioan Culcer, cu privire la retragerea comenzii Armatei a 1-a, reprezintă un subiect amplu care necesită o analiză atentă a contextului istoric și militar. Aplicarea unei abordări riguroase în cercetarea acestei teme este esențială pentru înțelegerea contribuției sale la efortul de război al României în prima parte a campaniei din anul 1916, mai cu seamă a calităților sale de comandant, dar și a soluțiilor propuse de acesta în timpul desfășurării războiului.

Conștient de provocări, așa cum reiese din studiul documentelor militare, în ciuda unor greșeli tactice, generalul Culcer a propus Marelui Cartier General un plan lucid și detaliat, care sugera o repliere eșalonată a trupelor pe un aliniament fortificat pe malul stâng al Oltului, într-o mișcare menită să ofere o poziție defensivă mai solidă în fața avansului inamicului superior numeric și tehnic.

În pofida viziunii sale strategice și a intenției de a dobândi o amploare mai mare a capacităților defensive ale armatei, generalul Culcer a fost retras de la comanda Armatei a 1-a la data de 11 octombrie 1916[64]. Desigur, această decizie a fost percepută ca o măsură necesară de către cei responsabili, dar evoluția ulterioară a evenimentelor a dovedit justețea perspectivelor strategice ale fostului comandat al Armatei a 1-a.

În perioada care a urmat retragerii sale, acțiunile militare din Oltenia, Muntenia și Dobrogea au demonstrat vulnerabilitatea armatei române în fața presiunii inamicului bine înarmat și riguros pregătit. Retragerea generală a armatei și a instituțiilor politico-administrative în Moldova la sfârșitul anului 1916, a confirmat implicit importanța viziunii generalului Ioan Culcer și a soluțiilor sale.

Între 29 Ianuarie și 4 Martie 1918, Generalul Ioan Culcer a făcut parte, în calitate de ministru al Lucrărilor Publice, din guvernul condus de generalul Alexandru Averescu.

[62] *Ibidem*, f. 4.
[63] Biblioteca Națională a României, Colecția Documente vechi, Fond Saint-Georges, pachetul LXXV/4, dos. 4793, f. 30.
[64] Petre Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu. Militarul, omul politic, legenda*, București, Editura Militară, 2019, p. 139.

BIBLIOGRAPHY:

1. Arhivele Militare Naționale Române
2. Fond Serviciul Istoric Armata I-a.
3. Fond Serviciul Istoric Marele Cartier General.
4. Arhiva Națională a României
5. Fond Casa Regală.
6. Biblioteca Națională a României, Colecția Documente vechi
7. Fond Saint-Georges.
8. xxx, *România în anii primului Război Mondial*, București, Editura Militară, 1987.
9. xxx, *România în Primul Război Mondial*, București, Editura Militară, 1979.
10. xxx, *Războiul mondial. 1916-1919*, vol. III, partea I, Documente-Anexe, București, Imprimeria Națională, 1941.
11. Culcer, I., *Note și cugetări asupra campaniei din 1916, în special asupra operațiunilor Armatei I-a*, Iași, Tipografia ziarului „Tribuna", 1919.
12. Culcer, I., *Recenzie asupra războiului pentru întregirea României*, București, Imprimeriile „Independența", 1923.
13. Dabija, G.A., *Armata Română în Războiul Mondial (1916-1918)*, vol. I-II, București, Editura I.G. Hertz, f.a.
14. Kirițescu, Constantin, *Istoria războiului pentru întregirea României*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.
15. Lesenciuc, Adrian, *Introducere în arta militară*, Brașov, Editura Academiei Forțelor Aeriene „Henri Coandă", 2014.
16. Otu, Petre, *Mareșalul Alexandru Averescu. Militarul, omul politic, legenda*, București, Editura Militară, 2019.